

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK
LİSANS
TEZİ

TEVHİDİ DÜŞÜNCE VE POZİTİVİST DÜŞÜNCE
YÖNTEM FARKLILIKLARININ OSMANLI İDEAL DÖNEMİ
İLE MODERN TÜRKİYE ÜZERİNDEN EĞİTİM
ÇALIŞMA İLİŞKİSİNİN MUKAYESELİ ANALİZİ

YASİN YÜKSEL

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
SOSYAL YAPI VE SOSYAL ÇALIŞMA BİLİM DALI

MART 2020

**TEVHİDİ DÜŞÜNCE VE POZİTİVİST DÜŞÜNCE YÖNTEM
FARKLILIKLARININ OSMANLI İDEAL DÖNEMİ İLE MODERN
TÜRKİYE ÜZERİNDEN EĞİTİM ÇALIŞMA İLİŞKİSİNİN MUKAYESELİ
ANALİZİ**

Yasin YÜKSEL

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
SOSYAL YAPI VE SOSYAL ÇALIŞMA BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

MART 2020

Yasin YÜKSEL tarafından hazırlanan “Tevhidi Düşünce ve Pozitivist Düşünce Yöntem Farklılıklarının Osmanlı İdeal Dönemi İle Modern Türkiye Üzerinden Eğitim Çalışma İlişkisinin Mukayeseli Analizi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Gazi Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalında Sosyal Yapı ve Sosyal Çalışma Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Osman ŞİMŞEK

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

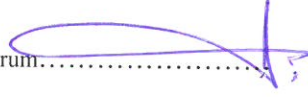
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.....

Başkan : Prof. Dr. Mehmet VURAL

Felsefe, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.....

Üye : Doç. Dr. Mehmet Merve ÖZAYDIN

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.....

Tez Savunma Tarihi: 04/03/2020

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZALF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yasin YÜKSEL

04.03.2020

TEVHİDİ DÜŞÜNCE VE POZİTİVİST DÜŞÜNCE YÖNTEM FARKLILIKLARININ
OSMANLI İDEAL DÖNEMİ İLE MODERN TÜRKİYE ÜZERİNDEN EĞİTİM
ÇALIŞMA İLİŞKİSİNİN MUKAYESELİ ANALİZİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Yasin YÜKSEL

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Mart 2020

ÖZET

Batı düşünce anlayışını materyalist temeller üzerinden kurmuştur. Bunun neticesinde maddeyi esas alan, duyu organları üzerinden hareket sağlayan ve pozitivist modern bilgi anlayışını benimseyen, yalnız yaşayabilen, benci, bireyci insan tipini ortaya çıkarmıştır. Türk İslam Medeniyeti ise madde mana, akıl kalp bütünlüğüne dayalı tevhidi düşünce anlayışı temelleri üzerine kurulmuştur. Bunun neticesinde madde mana bütüncüllüğünü esas alan, duyu organları ve kalp birlikteliği üzerinden hareket sağlayan tevhidi bütüncül bilgi anlayışını benimseyen birlikçi, bizci insan tipini ortaya çıkarmıştır. Her iki medeniyette bu düşünce anlayışlarını sistem kurucu unsur olarak görüp bunun üzerinden kültür, ahlak, zihniyet, toplum, aile, iktisat, girişimci, eğitimci, çalışma ve eğitim anlayışı oluşturmuştur. 1923 öncesi Türk İslam Medeniyeti' nde sistem kurucu unsur tevhidi düşünce anlayışı olmuş, 1923 sonrası ise özgün anlayıştan uzaklaşarak batının pozitivist modernist düşünce anlayışına kayma gerçekleşmiştir. Bu kayma neticesinde Modern Türkiye' de eğitim ve çalışma anlayışı modern düşünce anlayışı temelleri üzerinden gerçekleşmiştir. Bu sebeple bu çalışmada aynı medeniyete ait ortak mekândaki insan tipinin farklı iki düşünce anlayışı neticesinde ortaya çıkan zihinsel dönüşüm ve bunun eğitim çalışma anlayışı üzerindeki etkileri mukayeseli olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Temelinde tevhidi düşünce anlayışı olan ve bu aktarmacılık ve taklitçilik üzerinden benimsenen modern düşünce neticesinde toplumsal ayrışma gerçekleşmiş ve özgün bir medeniyet inşası gerçekleştirilememiştir. Bu sebeple özgün medeniyetin gerçekleştirilebilmesinin esası öze dönüş gerçekleştirilerek tevhidi düşünce anlayışının benimsenmesi ve bu düşünce anlayışının sistem kurucu unsur olarak benimsenmesinden geçmektedir.

Bilim Kodu : 113505
Anahtar Kelimeler : Tevhit, Pozitivizm, Tevhidi Düşünce, Pozitivist Düşünce, Zihniyet, Eğitim, Çalışma
Sayfa Adedi : 219
Danışman : Prof. Dr. Osman ŞİMŞEK

THOUGHTS AND IDEAS UNIFICATION OF POSITIVISTIC IDEAL PERIOD
OTTOMAN METHODS OF DIFFERENCE IN COMPARISON WITH THE MODERN
EDUCATION THROUGH LABOR RELATIONS ANALYSIS OF TURKEY

(M. Sc. Thesis)

Yasin YÜKSEL

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

March 2020

ABSTRACT

The West established its understanding of thought on materialist foundations. As a result of this, it has revealed the type of selfish, individualistic human who is based on matter, acts through the sensory organs and adopts the positivist modern understanding of knowledge, can live alone. The Turkish-Islamic Civilization, on the other hand, is built on the foundations of conception of thought based on the meaning of matter, mind and heart. As a result of this, the unitary, who adopts holistic understanding of knowledge based on the meaning of substance meaning, providing action through the sense organs and heart unity, has revealed the human type. In both civilizations, they considered these thoughts of thought as a system constituent and formed a culture, morality, mentality, society, family, economics, entrepreneur, educator, work and education understanding. In the Turkish-Islamic Civilization before 1923, the founding element of the system became the understanding of thought, and after 1923, the shift to the positivist modernist thought of the west was moved away from the original understanding. These shifts result of modern Turkey, it was realized through basic training and understanding of modern thinking approach to work. For this reason, in this study, the mental transformation that emerged as a result of two different ideas of the type of human in the common space of the same civilization and its effects on the understanding of educational work are studied comparatively. As a result of modern thought, which is based on the idea of monotheism and adopted through this transference and imitation, social segregation has occurred and an original civilization cannot be built. For this reason, the essence of the realization of the original civilization is the adoption of the idea of monotheism by adopting a return to the essence and the adoption of this understanding of thought as a system constituent.

Science Code : 113505
Key Words : Tawheed, Positivism, Tawhidi Thought, Positivist Thought,
Mindset, Education, Work
Page Number : 219
Supervisor : Prof. Dr. Osman ŞİMŞEK

TEŞEKKÜR

Bu çalışma sürecinin planlanmasından sona erdirilmesine değin her aşamada fehmi ve ilmiyle yol gsteren ok kıymetli Hocam Sayın Prof. Dr. Osman ŞİMŞEK'e, desteğini hi esirgemeyen eşim Tülin YÜKSEL'e ve masumluğuyla kalbime ve aklıma huzur veren oğlum Osman Nuri Miraç YÜKSEL'e en içten Őukranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xv
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

ÇALIŞMANIN METODU VE KAPSAMI

1.1. Çalışmanın Metodolojisi	3
1.1.1. Çalışmanın Konusu	3
1.1.2. Çalışmanın Amacı.....	4
1.1.3. Çalışmanın Önemi.....	5
1.1.4. Çalışmanın Yöntemi	7

2. BÖLÜM

ÇALIŞMADA KULLANILAN TEMEL KAVRAMLAR

2.1. Kavramsal Çerçeve	9
2.1.1. Yöntem.....	9
2.1.1.1. Mukayeseli yöntem	10
2.1.2. Kalp ve Akıl	11
2.1.3. Ahlak	16
2.1.4. Kültür	22
2.1.4.1. Kültürün izafiliği	24

	Sayfa
2.1.5. Medeniyet.....	26
2.1.6. Zihniyet	27
2.1.7. Eğitim.....	29
2.1.8. Çalışma.....	30
2.2. Tevhidi Düşünce	31
2.2.1. Türk İslam Medeniyetinin İlmi Çalışma ve Yöntemleri.....	32
2.2.1.1. Tevhidi düşüncenin ilmi araştırma yaparken kullandığı yöntem ve esaslar	32
2.2.1.2. Tevhidin ilmi çalışma esnasında içtimai ilimler üzerine etkisi ve içtimai ilimlerle ilişkisi.....	42
2.2.2. Tevhidi Düşünce Bilgi Yöntemi Ekseninde Osmanlı İdeal Dönemi	48
2.2.2.1. “İdeal Dönem” kavramı	49
2.2.2.2. Osmanlı ideal dönemi	49
2.2.2.3. Osmanlı ideal dönemi düşünce yöntemi	50
2.3. Modern Dönem	51
2.3.1. Modern Düşünce Yöntemi (Pozitivist Düşünce Bilgi Yöntemi).....	53
2.3.1.1. Modern Batı medeniyetinin bilgi inşa etme yönteminin esasları.	55
2.3.1.2. Modern Batı medeniyetinin bilgi inşasında “Aklın” konumu.....	62
2.3.1.3. Batıda yaşanan aydınlanma dönemi ve beraberinde getirdiği yenilikler	93
2.3.1.4. Pozitivist düşünce ve bilgi (bilim) anlayışı.....	100
2.3.2. 19. YY Osmanlı ve Modern Türkiye	115
2.4. Zihniyet Açısından Osmanlı ve Modern Türkiye Düşünce Yöntemi Farklılığının Mukayesesi.....	124

3. BÖLÜM

TEVHİDİ DÜŞÜNCE / POZİTİVİST DÜŞÜNCE AÇISINDAN ÇALIŞMA-EĞİTİM KAVRAMLARINA BAKIŞ

3.1. Tevhidi Düşünce / Pozitivist Düşüncenin Eğitime Yüklediği Anlam	129
--	-----

3.2. Tevhidi Düşünce Bilgi Yöntemi / Pozitivist Düşüncenin Bilgi Yöntemlerinin Çalışmaya Yüklediği Anlamlara Mukayeseli Bakış	143
---	-----

4. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNİN TEVHİDİ DÜŞÜNCE BİLGİ YÖNTEMİ AÇISINDAN 15-17.YY İDEAL DÖNEMİNDE EĞİTİM-ÇALIŞMA VE İKTİSAT

4.1. Osmanlı Devleti İdeal Döneminde Çalışma Anlayışı	149
4.2. Osmanlı Devletinde İktisat, Vakıf, Fütüvvet ve Ahilik Kurumu	149
4.2.1. Osmanlı Devleti İktisat Anlayışının Dayandığı Temel İlkeler.....	152
4.2.1.1. İaşe (Provizyonizm) ilkesi.....	154
4.2.1.2. Gelenekçilik (Tradisyonalizm).....	156
4.2.1.3. Fiskalizm	157
4.2.1.4. Osmanlı devletinin iktisat zihniyeti	158
4.2.2. Vakıf Kurumu	171
4.2.2.1. Vakıf anlayışının ortaya çıkardığı toplumsal bütünleşme.....	173
4.2.2.2. Vakfın sağladığı eğitim hizmetleri imkânları	174
4.2.2.3. Vakfın gelir ve servet dağılımı üzerindeki düzenleyici etkisi.....	175
4.2.2.4. Vakfın sağladığı istihdam imkânları	175
4.2.3. Ahilik Teşkilatı	175
4.2.3.1. Ahilik kavramı	176
4.2.3.2. Ahilik Kurumu'nun amaçları	177
4.3. Osmanlı Devletinde İktisadi Unsurlar ve İlişkileri	179
4.3.1. Osmanlı Devletinde Emek, Çalışma, Sermaye Kavramı ve Bu Kavramların Beraberinde Ortaya Çıkardığı Kavramlar.....	179
4.3.1.1. Osmanlı Devletinde iş bölümü anlayışı ve içtimai iş yapılanması	180
4.3.1.2. Osmanlı Devletinde emek ve özel mülkiyet anlayışı.....	181
4.3.1.3. Osmanlı Devletinde emek-sermaye ilişkisi.....	181

	Sayfa
4.4. Osmanlı Devleti Eğitim Sistemi	183
4.4.1. Genel Özellikler	183
4.4.2. Başlangıçtan Tanzimat'a Kadar Olan Dönem	184
4.4.2.1. Sıbyan mektepleri.....	184
4.4.2.2. Medreseler	185
4.4.3. Eğitim Sisteminde Yaşanan Gerileme Nedeni Olan Tanzimat Sonrası Dönem.....	185
4.4.3.1. Eğitim sisteminde yaşanan gerileme	186
4.4.3.2. Eğitimde gerilemeyi gidermek amacıyla batılı okullar benzeri açılan mektepler ve Rüşdiyeler	186
4.4.4. Osmanlı'da Enderun Mektebi Kurulması ve Kuruluş Gayesi	187
4.4.4.1. Enderun mektebinde verilen eğitimin özellikleri	187
5. BÖLÜM	
İDEAL DÖNEM OSMANLI İLE CUMHURİYET DÖNEMİ SONRASINDA TÜRKİYEDEKİ EĞİTİM VE ÇALIŞMA ANLAYIŞLARINDA YÖNTEM VE ZİHNİYET FARLILAŞMASININ İNCELENMESİ	
5.1. Cumhuriyet Dönemi.....	189
5.2. Cumhuriyet Dönemi Modern Düşünce Yöntemi	189
5.3. Cumhuriyet Dönemi Sonrası Türkiye'sinde Eğitim Anlayışı.....	190
5.4. Cumhuriyet Dönemi Sonrası Türkiye'sinde Çalışma Anlayışı.....	194
5.4.1. Çalışmaya Liberal Yön Veriş	199
5.4.2. Türkiye'de Sanayileşme Anlayışının Çalışmaya Yön Verişi	201
SONUÇ	205
KAYNAKLAR	211
ÖZGEÇMİŞ	219

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 2.1. Batı medeniyeti ve Türk İslam medeniyetinin yöntem mukayesesi	9
Çizelge 2.2. İki farklı düşünce yöntemi üzerinden aklın mukayesesi.....	16
Çizelge 2.3. Modernleşme öncesi ve sonrasında Osmanlı zihin dünyası	127
Çizelge 3.1. Tevhidi çalışma anlayışı	144
Çizelge 3.2. Pozitivist çalışma anlayışı.....	147
Çizelge 4.1. Osmanlı Devleti ve Batı medeniyeti iktisat anlayışının temel ilkelerinin mukayesesi	152
Çizelge 4.2. İaşe ilkesinde ithalat ve ihracata bakış.....	155
Çizelge 4.3. Fiskalizmin amacını gerçekleştirmeyi engelleyici iki etmen.....	158
Çizelge 4.4. Osmanlı Devletinde iktisat anlayışı	159
Çizelge 4.5. Osmanlı iktisat zihniyeti	161
Çizelge 4.6. Osmanlı medeniyeti ve Batı medeniyeti 15-16. yy iktisat zihniyeti.....	171
Çizelge 5.1. Türk-İslam medeniyeti ve Modern Batı medeniyetinin çalışma anlayışı mukayesesi.....	196

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. 21.yy'da Batı ve Türk İslam medeniyetinin mukayese edilen alanları	10
Şekil 2.2. Türk İslam medeniyeti ve cumhuriyet dönemi sonrası Türkiye'de mukayese edilen alanlar	11
Şekil 2.3. Kalbin tezahürleri	11
Şekil 2.4. Tevhit merkezli özgün medeniyet inşası	17
Şekil 2.5. Şahsiyet oluşturuıcı etmenler	19
Şekil 2.6. Genel çerçevede şahsiyeti oluşturuıcı unsurlar	19
Şekil 2.7. İnanç-Ahlak-İnsan Etkileşimi ve Özgün Medeniyet İnşası	21
Şekil 2.8. Kültürün etki alanı	23
Şekil 2.9. Kültürün izafiliğinin özelliği	25
Şekil 2.10. Kültürün maddi unsurları	26
Şekil 2.11. Zihniyetin oluşturuduğu durum	28
Şekil 2.12. Çalışmanın kapsam alanı	31
Şekil 2.13. Tevhidi Düşüncenin Ortaya Çıkardığı İnsan	45
Şekil 2.14. Tevhidi düşüncenin ortaya çıkardığı insanın özellikleri	45
Şekil 2.15. Tevhidi düşünceye dayalı medeniyetin kültürde, ailede, siyasette, ekonomide ortaya koyduğu anlam	46
Şekil 2.16. Batı düşünce sistemi	54
Şekil 2.17. Batıya göre dönemlerin tasnifi	56
Şekil 2.18. İslam medeniyetine göre dönemlerin tasnifi	56
Şekil 2.19. 18.yy itibariyle batının yaşamış olduğu üç farklı önemli dönem	57
Şekil 2.20. Batı'nın bilimsel çalışmaları yaparken kullandığı bilimsel düşüncenin kronolojik süreci	58
Şekil 2.21. Türk İslam medeniyeti ve Batı medeniyetinin hâkim olmaya başladıkları dönem	59
Şekil 2.22. 19-21.yy Batı medeniyeti	60

Şekil	Sayfa
Şekil 2.23. Modern Batı bilgi teorisi yöntemi.....	61
Şekil 2.24. 18.yy ile Batıda yaşanan dönemler	62
Şekil 2.25. 18.yy ile Batıda ortaya çıkan dönemler ve ortaya çıkardığı etkiler.....	63
Şekil 2.26. İslam Medeniyeti' nin madde anlayışı.....	63
Şekil 2.27. Varlığa tevhidi düşünce açısından bakış.....	67
Şekil 2.28. Varlığa materyalist maddeci düşünce açısından bakış	67
Şekil 2.29. Batı düşüncesinin esas aldığı akıl ve bilgi ilişkisi	75
Şekil 2.30. Seküler aklın ortaya çıkardığı etkiler.....	76
Şekil 2.31. Gazali düşüncesine göre bilme olayı	77
Şekil 2.32. Cismin ilime ulaşması.....	78
Şekil 2.33. İnsan ve nesne ilişkisi neticesinde bilgiye ulaşılması.....	79
Şekil 2.34. Bilginin iki ana karakteri	79
Şekil 2.35. İnsanın evrenden hakikate ulaşması	80
Şekil 2.36. Zamansal süreç	82
Şekil 2.37. Akıl ve nefis birlikteliği neticesinde ulaşılan bilgi	84
Şekil 2.38. A. Comte “Üç Hal Yasası” anlayışına göre toplumun zamansal ele alınışı .	92
Şekil 2.39. A. Comte Üç Hal Yasası Batı toplumunun egemen kesimleri	95
Şekil 2.40. Pozitivizm ve bilim.....	101
Şekil 2.41. Özellikleri ile materyalizmden pozitivizme ilerleyiş.....	102
Şekil 2.42. Pozitivizmin hangi anlamlarda kullanıldığı.....	108
Şekil 2.43. Diğergam ve materyalist insan mukayesesi.....	109
Şekil 2.44. Pozitivizmi zirveye taşıyıcı kolları	115
Şekil 2.45. Osmanlı'dan modern Türkiye' ye geçiş sürecinde yaşanan dönüşüm.....	126
Şekil 2.46. Modern Türkiye bilgi tipleri şeklinde gösterilebilir.	128
Şekil 3.1. Tevhide dayalı bilginin inşası.....	132
Şekil 3.2. İçtimai toplum kurucu unsuru tevhidi düşünce ile medeniyet inşası.....	136

Şekil	Sayfa
Şekil 3.3. Batı medeniyeti bilgi anlayışı ve bu bilgi anlayışı üzerinden oluşturduğu çalışma	146
Şekil 4.1. Türk İslam medeniyeti tarihsel dönemleri	151
Şekil 4.2. İaşe ilkesine göre üretici-tüketici amacı	154
Şekil 4.3. Gelenekçilik ilkesinin üretim ve tüketim üzerindeki etkisi	156
Şekil 4.4. Fizkalizmin Devletin Ekonomisindeki Amacı	157
Şekil 4.5. Osmanlı medeniyeti iktisat zihniyetine bağlı girişimci	160
Şekil 4.6. Osmanlı Devleti'nin toplumsal zihniyeti	165
Şekil 4.7. Tevhidin denge anlayışı	166
Şekil 4.8. Batının ve Osmanlı Devletinin din anlayışına göre inşa ettiği insanın mukayesesi	169
Şekil 4.9. Osmanlı Devleti tüketici zihniyeti (tevhidi akıl)	170
Şekil 4.10. Osmanlı Devleti üretici zihniyeti (tevhidi akıl)	170
Şekil 5.1. 1923 Öncesi ve sonrası çalışma anlayışında yaşanan eksen kayması	195
Şekil 5.2. Batı medeniyeti bilgi yöntemi ve çalışmaya verdiği anlam	197
Şekil 5.3. Cumhuriyet dönemi sonrası sanayi anlayışında yaşanan eksen kayması	203

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış bazı simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler	Açıklamalar
sav	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
yy	Yüzyıl
c.c.	Celle Celaluhu

GİRİŞ

Evrenin ve insanın var olmasıyla birlikte yaratılan ilk insan olan Hz. Adem'e secde etmeyen şeytanın-iblisin temel hareket noktası olan salt akılla sorgulama yapmasıyla ve beraberinde itaat kavramının gerekliliklerini hiçe sayması sonucunda bugün yeryüzünde var olan determinizmin, bir sonraki aşamada yer alan materyalizmin temellerinin atıldığını görmekteyiz. Materyalizm, ilahi kudreti hiçe sayan, insanı maddeleştiren, beş duyu organımızla algılayamadığımız her şeyi yok hükmünde kabul eden insanı, beraberinde hareket noktası olan değerler bütününe oluşturduğu zihniyet yapısını inşa etmektedir. Zaman içerisinde yaşanan tarihsel süreçlerle beraberinde getirdikleri bu düşünce dünyasının gelişmesine ve birçok alana tesir etmesine, yapısal değişikliklerine sebebiyet vermiştir. Batıda 17-18. yy da Aydınlanma felsefesinin yaşanmasıyla akıl kendini zirve noktaya taşımış ve en üst mertebede bulunduğunu ilan etmiştir. Bu durumun insanlara ve insanların oluşturduğu topluma enjekte edilmesiyle her anda, her alanda aklın çıkarlarına hizmet eden bir düşünce yapısı oluşturulmuştur.¹

Türk - İslam Medeniyeti hâkim düşünce yapısı olan Tevhit, kelime anlamı itibariyle bir olmak, birlemek, teklik (ehadiyet) demektir. Kavram üzerinden konuyu ele aldığımızda, insanın yaradılışına ayna tutmakta, biyolojik olarak akıl ve kalbin tek vücutta yer aldığını apaçık göstermektedir. Akabinde insanın akıl - beden (madde) ve ruh - metafizik (mana) birlikteliğinin olmazsa olmaz olduğunu ifade etmektedir. Burada olduğu gibi insanın tavır ve davranışlarında bu tutumların meydana getirdiği zihniyet yapısında akıl + kalp birlikteliğinin oluşturduğu zihniyet dünyasının esas alındığını apaçık göstermektedir. İnsan kâinatta yaratılan her şeyin hakikatin eseri olduğunun ve hayrında şerrinde Allah (cc) tarafından ikram edildiğinin bilincinde olup akabinde her iki durum içinde de şükür telakkisinde bulunması gerekmektedir. Bu durumda materyalist pozitivist düşünce yapısının akli olarak hareket eden sekülerleşmiş (dünyevileşmiş), pragmatist insan tipi değil onun yerine zıttı olan bütünlük içinde hareket eden ve her şeyin yaratıcısı Rabbini her anda zikredip dünyalık bahşedilen her nimeti onun yolunda harcayan, kullanan, her daim Rabbine hizmet bilincinde olan insan modelini oluşturmaktadır. Oluşan insan ve onun

¹Şimşek, O. (2017). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 47.

zihniyet dünyası insanın iştiğal konusu olduğu her alanı da bu düşünce dünyasına göre şekillendirecektir.²

İslam medeniyetinin her alanda uygulama yöntemi olan Tevhit anlayışı, üniversitede verilen bilimsel bilgi neticesinde akıl + dergâhta verilen iki yönlü (tasavvufi + akli) eğitim neticesinde akıl + kalp eğitiminin verildiğı Tevhidi Düşünce yöntemi neticesinde kendi özgün kültür değerlerine göre inşa edilmiş Mevlana, Hacı Bayram Veli, Gazali, İbn'ül Arabi gibi değerler ortaya koymuştur. Bu değerler neticesinde toplumun her alanına bu yöntemle göre yetiştirilmiş insanlar kazandırılmıştır.

Bu çalışmada, insanlığın var olmasıyla başlayan zamanımıza değin süregelen iki farklı düşünce yapısı ve bu düşünce yapılarının temel özellikleri, eğitim ve çalışma anlayışına nasıl bir yaklaşım biçimi gösterip anlamlandırmaya çalıştıklarını, Osmanlı'nın 15.yy döneminden 19.yy' a kadar olan dönemi ve Cumhuriyet sonrası Türkiye'nin eğitim – çalışma zihniyetini inceleyeceğiz. Bu inceleme neticesinde Modern Batı Medeniyetinin maddeci anlayış üzerinden eğitim çalışma anlayışının nasıl oluşturduğunu diğer tarafta Türk İslam Medeniyetinin Tevhit anlayışı üzerinden bütünlükçü bir yaklaşım benimseyerek eğitim ve çalışma anlayışını nasıl oluşturduğunu görmemiz mümkündür. Cumhuriyet dönemi itibariyle Modern Türkiye'nin Modern Batının medeniyet oluşturma anlayışı üzerinden pozitivist temellere dayalı eğitim çalışma anlayışı benimsendiğini ve bunun neticesinde ortak mekândaki aynı insan tipinin farklı düşünce anlayışını benimsemesinden ötürü ortaya çıkan eksen kaymasını görmemiz mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda yeni Türkiye'nin inşasını milli, bütüncül anlayış üzerinden inşa ederek medeniyet inşasını gerçekleştirmek bu duruma çözüm olarak görülebilmektedir.

²Şimşek, O. (2017). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 47.

1. BÖLÜM

ÇALIŞMANIN METODU VE KAPSAMI

1.1. Çalışmanın Metodolojisi

Yapılan bu çalışmada Türk İslam Medeniyetinin dayandığı temel düşünce dünyası ve 21. yy a kadar gerçekleşen eksen kayması, bu eksen kayması ile gerçekleşen eğitim, çalışma zihniyetinde meydana gelen değişim ele alınmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte Batı'nın temel düşünce dünyası ve bu düşünce dünyası üzerinden dönüştürdüğü eğitim, çalışma anlayışlarının ortaya konulmasında gerçekleştirilecek metodolojik değişim-dönüşüm basamakları aşağıda ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1.1.1. Çalışmanın Konusu

Türk İslam Medeniyetinin içtimai kurucu unsuru tevhidi düşüncedir. Bu düşünce anlayışı üzerinden insan inşası gerçekleştirilmiş ve insanların ilişki ağlarının temel belirleyicisi konumunda yer almıştır. Ayrıca, devletin tüm kurumları bu düşünce anlayışı üzerinden inşa edilmiştir. Batı'nın temel aldığı düşünce anlayışı ise materyalist anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı'nın bu anlayış üzerinden insanın toplum yapısını, sosyal anlayışı ve devlet kurumlarını inşa ettiğini görmekteyiz.

1923 sonrası Türkiye Batı'nın 19.yy itibariyle beraberinde getirdiği kaynağı materyalizm olan pozitivist anlayışın etkisine girdiğini söylememiz mümkündür. Bunun neticesinde özgün içtimai kurucu unsurumuz olan tevhidi düşünce yerini pozitivistlik ve onun zihniyet dünyasına bıraktığını görmekteyiz. Bu zihniyet yapısı üzerinden insan ve onun zihniyet dünyasının, devletin tüm kurumlarının yeniden oluşturulmaya çalışıldığı aşikârdır. Yapılan bu çalışmada tevhidi düşünce ve pozitivist düşünce, Osmanlı'nın 15-17.yy ideal dönemini kapsayan ve bu ideal dönemde hâkim olan tevhidi düşünce anlayışı üzerinden inşa edilmiş eğitim-çalışma anlayışı, Cumhuriyet sonrası Türkiye'sinde yaşanan zihniyet değişimi sonrası eğitim-çalışma anlayışı değişimi ele alınmıştır.

1.1.2. Çalışmanın Amacı

Evrende yaratılan en önemli varlık insandır. İnsanı en önemli kılan ise onun tavır ve davranışlarıdır ki buranın temel yönlendiricisi insanın zihniyet dünyasıdır. Bu sebeple medeniyetler kendi medeniyet değerlerini üreten, canlı tutan, dünyaya yön verebilen, kendi medeniyet değerleri üzerinden o zihniyet değerlerine dayalı bilgi üreten, kaliteli insan inşasını gerçekleştirmeyi temel amaç edinmişlerdir. Bunu yaparken de insanın zihniyet dünyasını şekillendirici temel etken olan eğitime büyük önem vermişlerdir. Bu sayede bir fertten toplumun tümüne ulaşmak hedeflenmiştir. Akabinde toplumun geneline ulaşma hedeflenerek tüm alanların bu insan tipiyle doldurulması amacı güdülmüş ve medeniyetler kendi özgün yapılarını kurmayı hedeflemişlerdir. Bunun üzerine kendi zihniyet yapısı ile oluşturulmuş yani aktarmacı olmayan özgün bir eğitim metodu meydana getirilerek özgün insan inşası oluşturulmasına imkân kılınmıştır.

7.yy Peygamber efendimiz (sav) dönemi tevhidi düşünce üzerinden bir toplum inşasına, devlet yapılanmasına geçilmiş böylece ibadethane-eğitim alan-ticaret alanı tevhit merkezli sarmal haline bürünmüştür. Osmanlı Medeniyeti de bu düşünce anlayışı ile tüm alanlarını inşa etmiş ve dünyanın zirve konumuna yükselerek egemen güç konumuna gelmiştir. Bu zihniyet yapısı 1923 sürecince devam edegelmiştir. 1923 sonrası Türkiye yaşadığı süreçler itibariyle kendi zihniyet yapısından hızla uzaklaşarak Batı'nın egemen materyalist zihniyet dünyasını farkında olarak ya da farkında olmadan, isteyerek ya da istemeden benimseme sürecine girmiştir. Bu durum toplumun bir ferdinden toplumun tamamını etkileyecek bir durum içerisine girilmesine sebep olmuştur. Bunun neticesinde toplumun eğitim zihniyetinin değişmesi dahi eğitim metodunun değişmesi kaçınılmaz olmuştur. Yapı itibariyle toplumun önceki özgün eğitim zihniyeti yerini eğitimde aktarmacı-taklitçi bir yapıya bırakmış ve eğitim konusunda büyük sorunların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum birbiriyle bağlantılı olarak toplumun çalışma zihniyetinin değişmesini beraberinde getirmiştir.

Türk-İslam Medeniyeti ve Batının temel aldığı zihniyet temelleri üzerinden oluşturduğu bilgi anlayışının farklılık arz etmesi kaçınılmazdır. Bu farklı bilgi yöntemleri açısından konuların ele alınışını mukayeseli olarak ortaya koymak; Özellikle 21. yy' da ki bilgi anlayışının getirmiş olduğu farklı bilgilere duyulan ihtiyacı ortaya koymanın mümkün olduğu bir zaman diliminde moderniteden itibaren ortaya çıkan tek tipleştirilmiş yapıyı bu

çalışmada parçalayarak açığa çıkartılmaya çalışılmış, ayrıca her sistemin kendine ait olduğu kültürel düzen içinde hangi unsurları hangi parametreleri hangi yöntemleri kullandığı izah edilmeye çalışılacaktır.

O nedenledir ki bu çalışmanın amacı, farklı iki medeniyetin zihniyet dünyaları analiz ve mukayese edilerek eğitim-çalışma anlayışlarını aynı mekânsal düzlem (Anadolu coğrafyasında) üzerindeki 15-17.yy Osmanlı cihan devleti yönetim kültürü /bilgisi/yöntemi ve günümüz modern Türkiye'sinin eğitim-çalışma ilişkisini farklılıklar üzerinden ele alarak bütün halinde aktarılması ve düşünce yönteminde meydana gelen değişmeye bağlı olarak düşüncede kültürde bilgi inşasında meydana gelen kaymayı ortaya koymayı içermektedir.

1.1.3. Çalışmanın Önemi

Günümüz postmodern dünyasının “medeniyetler çatışması” olgusunun öne çıktığı bir dünyada medeniyetlerin birbirlerine üstünlük kurma çabası sürekli olarak önem arz etmektedir. Burada amaç kendi özgün düşünce dünyalarını tüm dünyaya egemen kılmak ve aktarmaktır. Bu bağlamda bütün medeniyetler kendi özgün zihniyet, kültür yapılarını arayıp bulmayı, sistemleştirmeyi amaçlamaktadırlar.

19.yy Avrupa'da yaşanan Pozitivizm süreci ile Avrupa bilimsel bilgi üretme metodu ve pozitivist düşünce anlayışı neticesinde sistemli bir yapı inşa etme sürecine girmiştir. Yaşanan süreç itibariyle dünyanın zirve konumuna yükselen Avrupa tüm dünyayı tesiri altına alarak düşünce dünyasını toplumlara enjekte etmeye çalışmıştır. Durum neticesinde medeniyetler topyekûn bir değişim sarmalına girmiş, toplumların ilişki halinde olduğu tüm alanları değişime uğraması kaçınılmaz olmuştur. Bu bağlamda salt akla dayalı bilimsel bilgi üzerinden bilgi üretilmesini, bu bilgi üzerinden eğitimin inşa edilmesini, bu eğitim ile inşa edilen seküler insan tipine oradan da nefsanî çıkar uğruna çalışan insan tipine ve la-dini çalışma anlayışına dönüşülmüştür. Süreç itibariyle 19.yy - günümüz (21.yy) Avrupa'sında görüldüğü üzere sistem kurucu unsur pozitivist düşünce ve bu düşünce anlayışının ortaya çıkardığı pozitivist anlayışa dayalı salt akıl temelli + la-dini bilgi yöntemi olmuştur.

Türk-İslam Medeniyeti kültür ve zihniyet dünyasının kurucu, sistemleştirici temel unsuru tevhidî düşünce ve bu düşünce anlayışına dayalı bilgi üretme yöntemidir. Osmanlı cihan devleti kuruluşundan son anına kadar toplum kurucu unsur olarak tevhit anlayışı üzerinden hareketlilik sağlamıştır. Bu anlayış üzerinden ahlak, kültür, eğitim, çalışma anlayışını ve tüm yapılarını, kurumlarını düzenlemiş ve inşa etmiştir.

Günümüz Türkiye'sinin en önemli ihtiyacı özgün kültür ve medeniyet değerleri üzerinden insan, kültür, ahlak, toplum, eğitim, çalışma anlayışı inşasıdır. Burada amaç dosdoğru, satın alınamayan, zamanın ihtiyaçlarına karşılık verebilecek, maddi + manevi + milli değerlerine has inşa edilmiş, nefsinin esiri olmayıp Allah'a kul olmuş fert meydana getirmektir.

Çalışma Türk-İslam Medeniyetinin tevhidî düşünce anlayışı ve Batı'nın pozitivist düşünce anlayışı üzerinden inşa edilmiş eğitim-çalışma anlayışı analizinde günümüz Türkiye'sinin içinde bulunduğu durum açısından ne gibi adımların atılması, bu adımların neye dayandırılması konularının incelemesi, olmasından ötürü bu etmenler çalışmayı önemli kılmaktadır. Ayrıca bu çalışmada bilgide, kültürde, düşüncede, zihniyette öze dönüş arayışı için yola çıkılmıştır. Bu yönüyle Türkiye'nin modern paradigmaya göre özgün bir yapı inşa edebilmesi için ait olduğu kültürel kök değerlerinin de temel değerlerini dikkate almak söz konusu olmaktadır. Bundan dolayı Osmanlı Türkiye döneminde üç aşama yaşanmıştır. Bunlar;

- 15-17. yy özgün Osmanlı
- 19-20. yy başları Batıyla temas halindeki Osmanlı çözülme süreci
- 1923 sonrası Batı düşünce etkisine girmiş Modern Türkiye dönemidir.

Batı'nın 19.yy modernleşme sürecinin 19.yy' da Osmanlı cihan devletine sirayet etmesi neticesinde düşünce yöntemi tevhit merkezlikten Batı'nın esas aldığı modernist düşünce yöntemine geçiş süreci yaşanmıştır. İlerleyen dönemler itibariyle modernizmi temel alma durumu hızlanmış bunun neticesinde içtimai yapı bu duruma göre şekillenme durumuna girmiştir. Bunun üzerinden değişen düşünce dünyası neticesinde insan tipinde farklılığın ortaya çıktığı görülmüştür. Cumhuriyet Dönemi itibariyle modernist düşünce dünyası esas alınmış ve toplumun bütün değerleri bu düşünce dünyası üzerinden şekillendirilmiştir. Durum neticesinde bu düşünce dünyasına uygun insan tipinin ortaya

çıkması durumu gözlemlenmiştir. Görülüyor ki ortak mekânsal alan üzerinde ki farklı zamanlardaki düşünce yöntem farklılığı neticesinde farklı insan tipinin ortaya çıkmasından bahsedebiliriz. Bu sebeple temeli aynı noktadan gelen ortak mekânsal alan üzerinde yaşamış farklı iki insan tipini bütünleştirme açısından öze uygun düşünce dünyasını benimsemiş ve bunun üzerinden inşa edilmiş insan oluşumunun tekrardan hâkim olabilmesi maksadıyla değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Hal böyle olunca üç dönemdeki eğitim-çalışma ilişkilerinin genel durumunu özgün düşünce yönteminden giderek uzaklaşan ikinci ve üçüncü evrelerde nasıl oluştuğu açısından bu yönüyle bu üç dönem çalışma-eğitim ilişkisi konu başlığından hareketle esasında Türk-İslam dünyası ile Batı dünyası düşünce yöntemi üzerinden oluşan değişimi bütüncül anlayışla, mukayeseli olarak, özgün biçimde ortaya koyma ve akademik bakışa katkı sağlaması açısından önem arz etmektedir.

1.1.4. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada “nitel ve nicel araştırma yöntemi” birlikte kullanılarak bütüncül bir yöntem izlenmiştir. Ayrıca materyalizm, pozitivizm, tevhit, tevhidi düşünce, medeniyet, zihniyet, ahlak, kültür, eğitim, çalışma kavramları özgün değerlerimiz üzerinden incelenmiş, Osmanlı cihan devleti 15-17.yy zihniyet dünyası, içtimai kurucu unsuru, eğitim-çalışma zihniyet dünyası ve ahlakı, medeniyetimizin eksen kayması dönemi sonrası yaşanan Cumhuriyet dönemi eğitim-çalışma zihniyeti ve yöntemi üzerine kaynaklar incelenmiş ve veri toplama tekniği olarak literatür taraması yapılmıştır.

2. BÖLÜM

ÇALIŞMADA KULLANILAN TEMEL KAVRAMLAR

2.1. Kavramsal Çerçeve

Türk İslam Medeniyeti ve Batı' nın düşünce dünyalarının farklılık arz etmesi neticesinde kavramların oluşumunda da farklılık durumunun ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Batı materyalist düşünceyi esas alarak kavram oluşturmakta ve tek taraflı bilgi inşasını, Türk İslam Medeniyeti' nin ise tevhidi düşünce temelli kavram oluşturmakta ve çift taraflı zülcenaheyn bilgi inşasını gerçekleştirdiğini söylememiz mümkündür.

2.1.1. Yöntem

Yöntem, “Bir amaca erişmek için izlenen, tutulan yol, usul, sistem, prosedür, politika” demektir. Başka bir ifade ile yöntem “Bilimde belli bir sonuca erişmek için bir plana göre izlenen yol, metod”.³

Yöntem, amaca varmak için izlenen yoldur.⁴

Çizelge 2.1. Batı medeniyeti ve Türk İslam medeniyetinin yöntem mukayesesi

Yöntem (Yol)	
Batı Medeniyeti	Türk-İslam Medeniyeti
Başlangıcı maddeden olan	Başlangıcı haktan olan
Sonu maddeye varan	Sonu hakka varan
Salt akıl ile hareket edilen	Kalp+Akıl (Hakikat ile hareket eden)
Akıl, deney, gözlem esas alınır	Tümevarım+Tümdengelim
Beş duyu organı esas alınır	Akıl+Kalp bütünlüğü esas alınır
Şüphencilik vardır	Her şeyin haktan geldiği bilincinde olunur. Bu sebeple duyu organlarınca algılanmayan şeylerinde kabulü mevcut, onayı mevcuttur.
Duyuların ötesine geçiş yoktur.	Duyulardan hakikat âlemine geçiş yapılması durumu mevcuttur.
Bu yolda yürünür bilim elde edilir.	Bu yolda yürünür ilim elde edilir.

³İnternet: sozluk.gov.tr/?kelime=yöntem%20bilgisi 11Eylül 2019' da alınmıştır.

⁴Gökçe, B. (2018). *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*. Ankara: Savaş Yayınevi, 30.

Düşünce dünyası toplumların, şeylere karşı nasıl yaklaşımlarını, nasıl bir tutum içinde olmalarını, nasıl değerlendirmelerini, nasıl anlamalarını, anlamlandırmalarını sağlamakta. Bu sebeple toplumun düşüncesi o toplumun izlediği yolu ortaya koymaktadır. Burada toplumların kendine özgü yöntemleri olduğu aşikârdır. Buradan hareketle toplumlar izledikleri yöntem farklılaşması neticesinde içerisinde barındırdığı kurumlara ve değerlerine farklı bir yöntemle ulaşacak ve farklı bir etki tesir edecektir. Medeniyetlerin izledikleri yöntemler aslında onların birer aynasıdır.

Bu çalışmada bütüncül yöntem anlayışı üzerinden hareketle Modern Batı Medeniyetinin eğitim ve çalışma anlayışı ile Türk İslam Medeniyetinin eğitim ve çalışma anlayışı nitel araştırma yöntemi üzerinden geniş kapsamlı olarak mukayeseli ele alınmıştır.

2.1.1.1. Mukayeseli yöntem

Farklı toplumların birbirleriyle karşılaştırılmasıdır. Burada toplumu inşa eden tüm değerleri karşılaştırılır. Dönemler itibariyle uyum, aynı zamanda mukayese edilecek alanda uyum mukayeseli yöntem başarılı sonuç elde edilebilmesi için önemlidir. Öyleyse;

Şekil 2.1. 21.yy'da Batı ve Türk İslam medeniyetinin mukayese edilen alanları

Türk İslam Medeniyeti

(7-19.yy)

Zihniyet Dünyası

İnşa Edilen İnsan Tipi

Eğitim

Çalışma

Cumhuriyet Dönemi Sonrası Türkiye

(19-21.yy)

Zihniyet Dünyası

İnşa Edilen İnsan Tipi

Eğitim

Çalışma

gibi içtimai değerlerin, kurumların karşılaştırılmasını sağlayan yöntemdir.

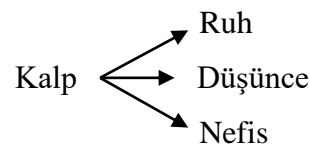
Şekil 2.2. Türk İslam medeniyeti ve cumhuriyet dönemi sonrası Türkiye’de mukayese edilen alanlar

2.1.2. Kalp ve Akıl

Kalbi biyolojik, aklın esas aldığı deney ve gözlem metoduyla ele alırsak, göğsün sol tarafında yer alıp et ve kandan yaratılmış kozalak şekline benzeyen, hayvanlarda ve insanlarda bulunan et parçasını ifade etmektedir.⁵

“Kalb bir lâtife-i rabbâniyye-i rûhâniyyedir ve bunun cismânî kalbe bir münâsebeti vardır. İnsanın hakikati işte bu lâtif olan kalbdır. Anlayan, bilen ve ârif olan bu kalbdır. Hitab olunan, ikab ve itab edilen, aranılan bu kalbdır.”⁶

Kalp mana âlemini ifade etmektedir. Bu sebeple insanın mana kapsamında olan ruhta kalp manasında kullanılabilir. Keza ilimde insanın düşünce dünyasının ve kalbinin bir tezahürü olmasından mütevellit kalp anlamında kullanılabilir. Ayrıca nefsin tabiri olarak da kullanılabilir. O zaman;

Şekil 2.3. Kalbin tezahürleri

şeklinde gösterilebilir.⁷

⁵Gazâli. (1982). *Gazâli’ den Vaazlar*. İstanbul: Sebat Neşriyat Yayınları, 360.

⁶Gazâli. (1982). *Gazâli’ den Vaazlar*. İstanbul: Sebat Neşriyat Yayınları, 361.

⁷Fersahoğlu, Y. (2015). *Kur’ân’da Zihin Eğitimi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 62,63.

Kalp, insanın Allah (c.c.)' a ulaşması için bir yoldur. Bu sebeple kalpten maksat Allah'ı bilmektir ve insan bu yolda ilim öğrenmekle yürüyebilir ki bu da Allah (c.c.)' ın yarattığı kullarına mükâfatıdır.⁸

Yunus Emre şu mısralarla anlatmaktadır:

“İlim ilim bilmektir,
İlim kendin bilmektir,
Sen kendini bilmezsün
Ya nice okumaktır.”⁹

Burada ilmin sahibi olan Allah (c.c.)' ın bilinmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bilmekten kasıt Allah'ı, yeryüzündeki görünmeyeni bulmak, bilmektir.

“Hayır! Doğrusu şudur ki, yapıp ettikleri kalplerini kaplayıp karartmıştır.”¹⁰

Ayetten anlaşıldığı üzere insan yaptıklarıyla kalbine tesir etmektedir. İnsanın yaptıkları iki çeşit yani hakka uygun (iyi) hakka uygun olmayan (kötü) ise bunların karşılığı kalpte yaptıkları karşılığında iki kısma ayrılır. Bunlardan bir kısmı kara-siyah bir kısmı beyaz. Peygamberler bundan tenzih edilmiştir. O vakit insan kötü (şer) olanları yaptıkça kalpteki kara olan fazlalaşır ki, Allah ile insan arasında nefsanî dünyalık istekler girer, tersi olarak iyi (hayır) olanları yaptıkça beyaz olan fazlalaşır. Davranış ve insanın düşünce dünyası kalp ile doğru orantılı olarak etkileşim halindedir ve ona göre şahsiyet kazanacaktır. Bu sebeple kalp ve mana âlemi iç içedir.¹¹

Gazali, kalbin mana ile dolun olduğunun bu manevi kısmının ise ruha karşılık geldiğini belirtir. Şöyle ki;

⁸Çamdibi, H. M. (1994). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 157.

⁹İnternet: islamveihsan.com/ilim-kendini-bilmektir.html 09 Eylül 2019'da alınmıştır.

¹⁰Mutaffifin 14.

¹¹Çamdibi, H. M. (1994). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 157,158.

“İkinci mânâdaki kalp, Allah’ın emânetini yüklenen, mârifetle (ilim) süslenen kendisinde ilim yerleşen, belâ (evet) sözüyle fitraten tevhîdi söyleyen insânî ruhtur. O, âdemoğlunun aslı, maad (âhiret) âleminde kâinâtın nihâyetidir.”¹²

Gazali’ ye göre kalp = ruh’ tur. Bunun neticesinde Gazali,

“O (ruh), insanın görülmeyen, müdrük ve âlim olan bir parçasıdır. Nitekim kalbin mânâlarından biri olarak bunu açıklamıştır. Allahü Teâlâ’nın:

“Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: “Ruhun ne olduğunu ancak rabbim bilir, size ise pek az bilgi verilmiştir.” ”¹³ buyurduğundan maksadı, murâdı da bu ruhtur. Bu acâib bir Rabbânî emirdir ki bunun hakikatını akıl ve fehimlerin çoğu anlamaktan âcizdir.”¹⁴

Ruh → Nefis anlamına da karşılık gelmektedir.

Gazali ruhu iki manada ele almakta. Bunlardan ilki “kaynağı kalp boşluğu olan latif bir cisim”, diğeri ise “bilen ve idrâk eden bir latifedir.”¹⁵

Gazali ruhun dönük olduğu iki taraf mevcuttur anlayışını savunmuştur. Bunlardan birincisi ruhun maddeye dışa dönük olan tarafıdır. Burada ruh, varlık alemine (tabiat, eşya) nefisine dönüktür. İkincisi ise ruhun manaya dönük olan tarafıdır. Ruh burada mana âlemine, hakikat alemine Rabbine dönüktür.¹⁶

“Sen O’ndan razı, O da senden hoşnut olarak rabbine dön.”¹⁷ ayeti de insanın ruhun hakikat tarafını ortaya koymuştur.

Gazali beden ve ruh arasında ilişkinin var olduğunu söylemekte ve şöyle demektedir; “Beden rûhun aletidir.” Rûhun ilk ortaya çıktığı yer ise beyindir.¹⁸ Öyleyse bir hareket söz konusudur. Gazaliye göre, harekete sebep olan etmenler;

¹²Çamdibi, H. M. (1994). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 157.

¹³İsrâ 85.

¹⁴Çamdibi, H. M. (1994). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 155.

¹⁵Fersahoğlu, Y. (2015). *Kur’ân’da Zihin Eğitimi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 42.

¹⁶Bolay, S. H. (2019). *Aristo ve Gazalî Metafizikleri*. Ankara: Atlas Yayınları, 180.

¹⁷Fecr 28.

- “Arazî (geçici)
- Kasrî (dışarıdan zorlamalı)
- Tabi Hareket” tir.¹⁹

Arazî sebebi bir alan içerisinde bulunan cismin alanın hareketi neticesinde hareketi olarak açıklar. Burada cisim yer değiştirmez. Kasrî sebebi, cismin dışarıdaki kuvvet neticesinde bulunduğu alandan başka bir yere taşınması olarak açıklar. Burada cisim yer değiştirir. Tabi hareket, cismin doğası gereği hareketidir. Buradaki hareket bilinçli değildir ve cismin tabi yapısında bulunmasından ötürü süreklidir.²⁰

Gazali Arazî hareketin iradesi dışında olduğunu belirtmektedir. Yalnız irade ile harekette mevcuttur ki insan ve hayvan hareketi bu kapsam içerisinde dir.²¹

“Akıl denilince, eşyanın hakikatini bilmeye yarayan akıl anlaşılır ki merkezi kalp olan ilim sıfatından ibarettir.”²² Akıl, ilimle ilişki sarmalına girerek mana boyutu temel alınır ve kalp vurgulanmak istenir.²³

Nurettin Topçuya göre akıl;

“Akıl, akıl yürütmeler yapma yetisidir.” “Akıl, olaylar arasında bağlantılar bulma yetisidir.” “Akıl, sebep araştırma yetisidir. Bir olayın sebebini göstermek, onu açıklamak demektir.”²⁴

Diğer bir ifadeyle,

“İnsan nefesine gelince, insânî olmak üzere bilen ve yapan kuvvet olarak ikiye ayrılan kuvvetlerin her birine akıl denir.”²⁵

¹⁸Çamdibi, H. M. (1994). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 155.

¹⁹Bolay, S. H. (2019). *Aristo ve Gazalî Metafizikleri*. Ankara: Atlas Yayınları, 182.

²⁰Bolay, S. H. (2019). *Aristo ve Gazalî Metafizikleri*. Ankara: Atlas Yayınları, 182.

²¹Bolay, S. H. (2019). *Aristo ve Gazalî Metafizikleri*. Ankara: Atlas Yayınları, 182.

²²Gazâlî. (1982). *Gazâlî’ den Vaazlar*. İstanbul: Sebat Neşriyat Yayınları, 362.

²³Gazâlî. (1982). *Gazâlî’ den Vaazlar*. İstanbul: Sebat Neşriyat Yayınları, 362.

²⁴Fersahoğlu, Y. (2015). *Kur’ân’da Zihin Eğitimi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 51.

²⁵Çamdibi, H. M. (1994). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 161.

İnsan akıl vasıtasıyla bilgiye ulaşmaktadır. Ayrıca insan akıl vasıtasıyla iyi ve kötüyü, doğruyu ve yanlışını belirleyebilmektedir. İnsan akıl vasıtasıyla bilgiye ulaşmaktadır.²⁶

“Akıl, gerçeğe ve doğruya ulaşmaya muktedir bir vâsıtaadır.” demek uygun bir tabir olmasa gerek. Çünkü suç işleyen insanlarında akli vardır. Öyleyse akli tek doğruyu, yanlışını ayırt edici güç olarak düşünmek, kabul etmek hataya sürükler.²⁷ Bu sebeple akıl+kalp birlikteliğine uygun insan inşası zaruridir ki insanın kötüyü ve iyiyi ayırt etmesini sağlayan bu birlikteliktir.

Akıl + Kalp = İyiyi Bilen İnsan + Kötüyü Bilen İnsan

Akıl + Nefis = İyiyi + Kötüyü Bilmeyen Nefsini Bilen İnsan

şeklin de gösterilebilir.

Akıl insanı Allah’a yaklaştıran merdivendir.²⁸ Tek başına insanı Allah’a ulaştırmaz. Bu bağlamda akıl merdiven ise insanı merdivenin basamaklarına bastırıp hakka yaklaştıran ise aşktır. O vakit aşk nerededir? Aşk yerde, gökte ve en önemlisi kalptedir. O vakit görüyoruz ki, kalbe görünenin ötesinde bir durum atfedilmiştir. Maddeci anlayışla ele alırsak bu mümkün değildir çünkü kalp et parçasından başka bir şey değildir. Fakat tevhide düşünceye dayalı bakarsak kalp, et parçasının ötesinde hakikatin evidir. Bu sebeple hakikatin erişmesi, aklın ve kalbin hakka dönük olması gerekir.

Baktığı her yere hakikatin ışığı ile bakan gördüklerinin ötesinde başka bir âlemler buluşur.²⁹

“Akıl bir pazardır gördü de alışverişe koyuldu; fakat aşk, akıl pazarının ötesinde nice pazarlar gördü.”³⁰

Mevlana akli ikiye ayırır. Birincisi, “akl-ı meaş” ki bunu “dünya işlerini bilen akıl” olarak ifade eder. İkincisi ise, “akl-ı mead” dır. Bunu “ahreti bilen” akıl olarak ifade eder.³¹

²⁶Fersahoğlu, Y. (2015). *Kur’ân’da Zihin Eğitimi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 203.

²⁷Topbaş, O. N. (2014). *İslam Nazarında Akıl ve Felsefe*. İstanbul: Erkam Yayınları, 64.

²⁸Esen, A. (2012). *Mevlâna Celaleddin Rumi’ nin İktisat Anlayışı*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 62.

²⁹Esen, A. (2012). *Mevlâna Celaleddin Rumi’ nin İktisat Anlayışı*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 63.

³⁰Esen, A. (2012). *Mevlâna Celaleddin Rumi’ nin İktisat Anlayışı*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 63.

Mevlana akılı Allah'ı bilme aracı olarak nitelendirmiştir.³² Bu sebeple akılı “altın taç” a benzetir.³³ Mevlana aşk-kalp ile birlik içerisindeki akılı bu şekilde görürken buna karşın salt akılı ise, “Akıl bir dağ kesilse saman çöpü gibi onu bile uçurur; seyret de bak, bu kasırga ne de heybetli bir kasırga.”³⁴ Değersiz görmektedir.

Çizelge 2.2. İki farklı düşünce yöntemi üzerinden aklın mukayesesi

Akıl İki Farklı Düşünce Yöntemi Üzerinden	
Tevhidi Düşünce Yöntemine Göre Akıl	Materyalist Düşünce Yöntemine Göre Akıl
Madde + Mana temelli akıl	Madde temelli salt akıl
Bütüncül akıl	Seküler temelli dualiterist akıl
Kulluk şuuru bilincindeki akıl	Egemen güç konumundaki akıl
Kalple birlikte hareket eden akıl	Hiçbir birlikteliğe ihtiyaç duymayan akıl

şeklinde farklı iki düşünce dünyasının oluşturduğu akılı mukayese etmemiz mümkündür.³⁵

2.1.3. Ahlak

Türk Dil Kurumuna göre ahlak;

“Bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları”dır.³⁶

Ülgener'e göre ahlak;

“Gündelik tavır ve davranışlarımız üzerine –doğrudur veya eğridir yollu-yargılayıcı değer hükümlerinin söz ve deyim halinde ifadelendirilmiş bütünüdür.”³⁷ Burada

³¹Esen, A. (2012). *Mevlâna Celaleddin Rumi' nin İktisat Anlayışı*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 64.

³²Esen, A. (2012). *Mevlâna Celaleddin Rumi' nin İktisat Anlayışı*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 64.

³³Esen, A. (2012). *Mevlâna Celaleddin Rumi' nin İktisat Anlayışı*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 64.

³⁴Mevlânâ. (2015). *Dîvân-ı Kebîr III-Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi*. (Çev. A. Gölpınarlı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 380.

³⁵Şimşek, O. (2017). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 174.

³⁶İnternet: Sozluk.gov.tr/?kelime= 12 Eylül 2019' da alınmıştır.

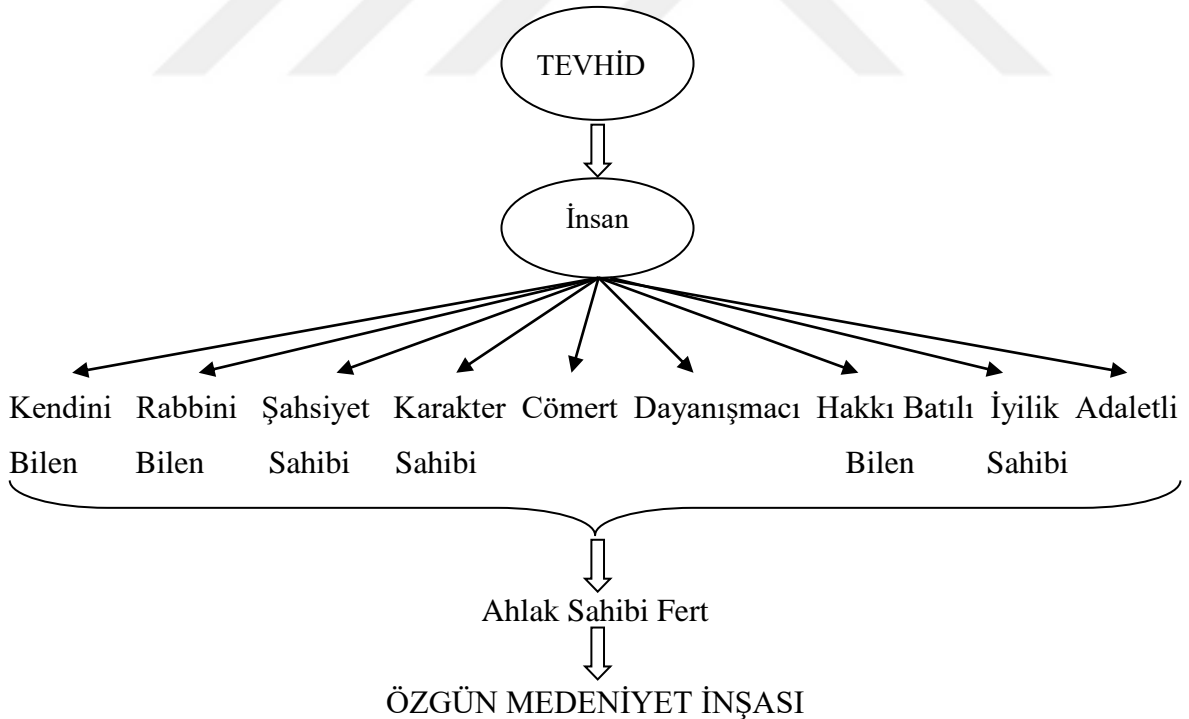
³⁷Ülgener, S. F. (2006). *Zihniyet ve Din İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*. İstanbul: Derin Yayınları, 19.

“söz ve deyim” den kasıt ahlak sisteminin kalıp halindeki ifadelerle dönemler itibariyle toplumlara neşredebilmekte böylece devamlılığı esas olmaktadır.³⁸

Ahlak, belirli bir zaman dilimi içerisinde belirli bir toplum tarafından kabul edilmiş, yaşamlarının bir parçası haline bürünmüş kuralların tümüdür. Bu sebeple görülüyor ki ahlakın toplumdan topluma farklılık arz etmesi durumu ortaya çıkabilmektedir.³⁹

İnsan kendi iç huzurunu yakalaması topluma faydalı bir fert olabilmesi ve medeniyetin devamlılığı için olmazsa olmaz mihenklerdir. Bu bağlamda ahlak karakterli, şahsiyetli neslin yetişmesine olanak sağlayıcıdır. Öyleyse insandan medeniyet inşasına giden yolda şahsiyetli, karakterli bir toplum ahlakla sürekli iştiğal halinde olmalıdır.

“Senin yanında hak yola dönenlerle birlikte, sana buyurduğu gibi dosdoğru ol! Sizde azıp sapmayın. Allah yaptıklarınızı çok iyi görmektedir.”⁴⁰ ayeti olması gerek ferdin şahsi kimliğini açıkça ortaya koymaktadır.

Şekil 2.4. Tevhit merkezli özgün medeniyet inşası

³⁸Ülgener, S. F. (2006). *Zihniyet ve Din İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı*. İstanbul: Derin Yayınları, 19,20.

³⁹Topçu, N. (2018). *Ahlâk*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 17.

⁴⁰Hûd 112.

“Ey iman edenler! Allah için hakta tutun, adaletle şehitlik eden kimseler olur. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu, takvaya daha uygundur. Allah’tan korkun. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”⁴¹

“Ey iman edenler! Kendinizin veya anne babanızın ve akrabanızın aleyhine de olsa adaletten asla ayrılmayan, Allah için şahitlik eden kimseler olur. (İnsanlar) zengin olsunlar, yoksul olsunlar Allah onlara sizden daha yakındır. Öyleyse siz hislerinize uyup adaletten ayrılmayın. Eğer adaletten sapar veya üzerinize düşeni yapmaktan geri durursanız bilin ki Allah yaptığımız her şeyden haberdardır.”⁴²

“Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreter; hayasızlığı ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza almanız diye size böyle öğüt veriyor.”⁴³

Medeniyet inşası için insanın inşası oldukça önem arz etmektedir. Öyleyse ferdin özgün değerleri üzerinden bir duruş sergilemesi oldukça önemlidir. Bu nedenle şahsiyet ve karakter meseleleri oldukça önem arz etmektedir.

Şahsiyet kavram itibariyle, “dış görünüşün altında gizli, hatta meydana çıkarılması zor olan insanın asıl özü” olarak ifade edilmektedir.⁴⁴

Şahsiyet, insanın dış âlemindeki genetik bütünlemesi, genetik özellikleri neticesinde beliren davranış şekli, kabiliyet, yetenek gibi bunun yanı sıra iç âlemiyle alakalı içsel davranışların bütünüdür.⁴⁵

Bu bağlamda tevhit birlemek üzerine temelli olmasından mütevellit insanın iç âlemi ile dış âleminin bir olmasını yani ikiyüzlü olmamasını sağlamaktadır. Bunun ise sosyal yaşam içerisinde insana ahlak vasıtası aracılığıyla sağlar. Bu sebeple ahlak-şahsiyet ilişkisi içerisinde bir durumdur ki birbirinde ayrılamaz. Yani insanın dış görünüşü, tavır ve davranışları başka, iç dünyası başka durumu ahlakla, şahsiyetle uyuşmayan bir durumdur ve tevhitte olamaz.

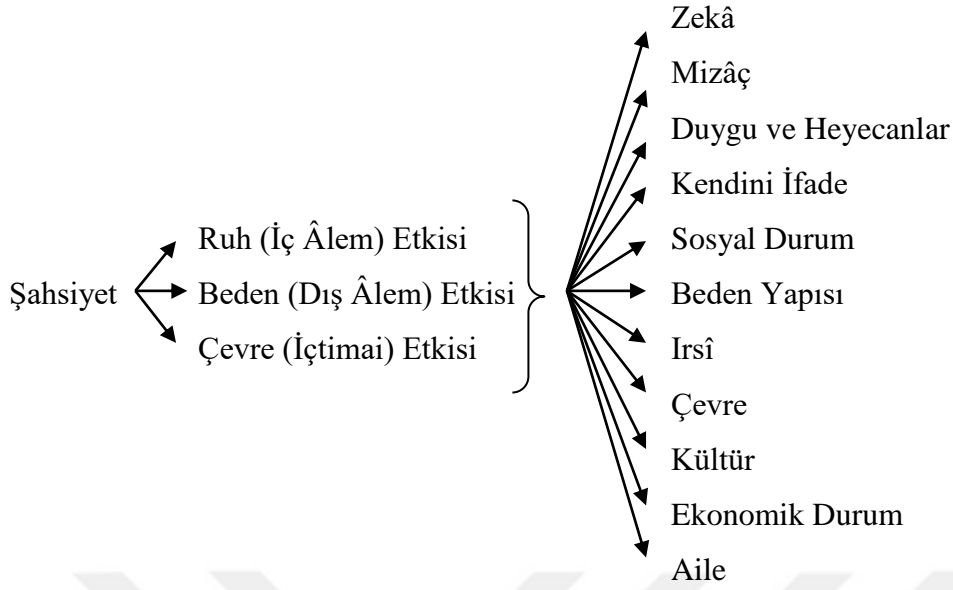
⁴¹Mâide 8.

⁴²Nisâ 135.

⁴³Nahl 90.

⁴⁴Çamdibi, H. M. (1994). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 23.

⁴⁵Çamdibi, H. M. (1994). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 30.

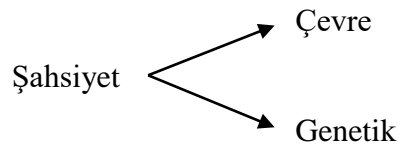
Şekil 2.5. Şahsiyet oluşturuvcu etmenler

Şahsiyet oluşturuvcu etmenleri ifade etmektedir.⁴⁶

İnsanın şahsiyetinin birinci unsuru genetik durumu, bunun üzerine şekil veren ise çevre faktörüdür. Bu durumla alakalı Allport şöyle demektedir:

“İnsan şahsiyeti yüzde yüz genettir. İnsan şahsiyeti yüzde yüz çevreseldir.”⁴⁷

İfadelerini söylemektedir. Buradaki her iki ifade de şahsiyetin içeriğiyle ilgili durum içermektedir. O zaman;

Şekil 2.6. Genel çerçevede şahsiyeti oluşturuvcu unsurlar

Etki şeklinde göre şekillenir. Şu durumu da belirtmemiz gerekir ki, insanın çevre ile olan ilişkisini, içtimai yapısını düzenleyen vahye dayalı akıl + kalp birlikteliğidir. Genetik yapının çevre faktöründen etkilenme süreci insanın rahimde var olmasıyla başlar. Genetik

⁴⁶Çamdibi, H. M. (1994). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 25.

⁴⁷Çamdibi, H. M. (1994). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 26.

farklılık neticesinde her fert kendine has şahsiyetine sahip olarak var olur. Misal; anne karnındaki tek yumurta ikizinin her ikisinin de kendine ait bir şahsiyetinin var olması durumu bunu izah eder.⁴⁸ Bu sebeple şahsiyetin iki özelliği vardır. Bunlardan birincisi her bir ferde ait oluşu, ferdin kendine has oluşunu ifade eden “tek oluş” özelliği, diğeri ise yaşam boyunca doğumdan ölümüne kadar var olmasından ötürü “istikrardır”.⁴⁹

Tüm bunların neticesinde, şahsiyet bir bütün olarak düşünölmelidir. Yani insanın genetik yapısı neticesinde gelişen içtimai ve iç âleminde var olan bir bütün içerisinde ele alınmalıdır. Bu sayede her ferdin şahsiyet mukayesesi daha doğru sonuçlara ulaştıracaktır.⁵⁰

Kerschensteiner' e göre karakter kavram itibariyle;

“Ruhta iyice yerleşen prensipler veya maksimler vasıtasıyla her irade fiilinin kesin ve muayyen olması üzerine ruhun istikrar kazanmış halidir.”⁵¹

Herbart karakteri;

“İnsanın dış âlemlle olan münasebetlerinde sabit ve istikrarlı hali” olarak ifade eder.⁵²

Ahlak karakteri mükemmelleştirme amacı taşır ve insanı buna göre geliştirme çabasındadır. Ahlaki bir karakter inşası süreci süreklidir. Bu sebeple ahlak karakteri üzerinde sürekli kendisini hissettirir ve aralarında süreklilik arz eden bir mücadele vardır.⁵³

Karakter insanın iç duyguları, düşündükleri ile yaptıkları arasında bir bağıdır. Öyleyse, birbirleri ile doğrusal olmalılar zıt olmamalıdır. Aksi durum ise karakterin

⁴⁸Çamdibi, H. M. (1994). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 27.

⁴⁹Çamdibi, H. M. (1994). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 30.

⁵⁰Çamdibi, H. M. (1994). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 30.

⁵¹Çamdibi, H. M. (1994). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 35.

⁵²Çamdibi, H. M. (1994). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 36.

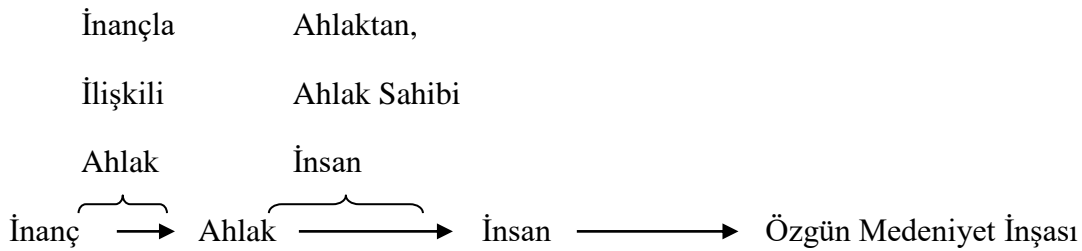
⁵³Çamdibi, H. M. (1994). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 36.

sorgulanmasına sebebiyet verir ki bu insanın karakterini karaktersizlik olarak nitelendirir. Bu sebeple ahlak ve karakter üzerinde etkide bulunarak insanda karakterin oluşumunu sağlar. Böylece insan dış çevredeki faktörlere karşı iç alemi ile üstün gelmiş olacaktır.⁵⁴ Burada dikkat isteyen bir durum ayırım meselesidir. Ayırım karakter ve kişilik ayrımıdır. Karakter ahlakla içi içedir. Ahlak kontrolündedir. Bu sebeple kişilik özelliği olan bir durum bir kapsama girmeyebilir. Misal; karakter kapsamına dürüstlük girerken kişilik özelliğine ise insanın olaya karşı gösterdiği hız verilebilir. Burada iki kavramı birbirinden ayıran ahlak etmenidir.⁵⁵

Karakter ve hürriyet arasında ilişki mevcuttur. Bu ilişki neticesine göre karakterle ahlak arasındaki durum ortaya konmuş olur. Öyleyse karakter hürriyet-ahlak arasındaki bağ nedir?

Ahlak insanın iç ve dış davranışlarını düzenlemektedir. Karakter ise insanın iç ve dış davranışlarının uyumu demektir. Öyleyse kişinin kendi isteği doğrultusunda yani herhangi bir zorlamaya maruz kalmadan kendi isteğiyle, ruhuyla özdeşleşmesi neticesinde karaktere ahlaki tanımlamasını yapabiliriz.⁵⁶

Her medeniyetin kendine özgü dini inancı vardır. Öyleyse her medeniyetin kendine has ahlak yapısı olacaktır. Bu ise kendine has ahlak ve inanç ile kendine özgü insan inşasını gerçekleştirecektir.⁵⁷

gerçekleşmiş olur.

Şekil 2.7. İnanç-Ahlak-İnsan Etkileşimi ve Özgün Medeniyet İnşası

⁵⁴Çamdibi, H. M. (1994). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 36.

⁵⁵Çamdibi, H. M. (1994). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 37.

⁵⁶Çamdibi, H. M. (1994). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 43,44.

⁵⁷Şimşek, O. (2013). *Yeni Ahlâk Toplumu İnşası*. Ankara: Gazi Kitabevi, 48.

2.1.4. Kültür

Taylor'a göre kültür; “bilgiyi, imanı, sanatı, ahlâkı, örf ve adetleri, ferdin mensup olduğu cemiyetin bir uzvu olması itibariyle kazandığı ihtiyaçlarını ve bütün diğer maharetlerini ihtiva eden girift bir bütündür.”⁵⁸

Wissler' e göre; kültür bir halkın yaşam tarzıdır.⁵⁹

Bir başka ifadeye göre, toplumların başarılarının kuşaklara aktarılması kültürü meydana getirir.⁶⁰

Thurnwald' a göre kültür;

Tavırlardan, davranış tarzlarından, örf ve adetlerden, düşüncelerden, ifade şekillerinden, kıymet biçimlerinden tesislerden ve teşkilattan mürekkep öyle bir sistemdir ki, tarihi bir mahzul olmak üzere teşekkül etmiş, ananeye bağlı bir cemiyet içinde onun nedeni teşhizatı ve vasıtaları ile karşılıklı tesirler neticesinde meydana çıkmış ve bütün unsurlarının zamanla yekdiğerine kaynaşması sayesinde ahenkli bir bütün haline gelişir,

şeklinde ifade etmektedir.⁶¹ Öyleyse kültür, duruma göre davranış biçimi tavrı halidir.⁶²

Gökalp' e göre milletler içerisinde var olan medeniyet şekilleri kültürle ifade edilmektedir. Burada hars kavramı ve kültü kavramı iç içedir. Çünkü hars içerik itibariyle milli durumun karşılığıdır. Bu nedenle milleti içerisinde değerleri olan din, ahlak, dil, hukuk, iktisat, teknik yaşayışlarının uyumu içerisinde bir sistemli bütün oluşturmasıdır.⁶³ Milletler bunu yaparken kendi ruhlarını, iradelerini kullanarak yaparlar. Böylece millet kültürü meydana getirir. Buradan yola çıkarak kültür için millet malı ifadesi

⁵⁸Turhan, M. (2016). *Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. Ankara: Altınordu Yayınları, 29.

⁵⁹Turhan, M. (2016). *Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. Ankara: Altınordu Yayınları, 29.

⁶⁰Özarpınar, Y. (2002). *Türk Düşünce Ufukları Mümtaz Turhan*. Ankara: Alternatif Yayınları, 50.

⁶¹Turhan, M. (2016). *Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. Ankara: Altınordu Yayınları, 29.

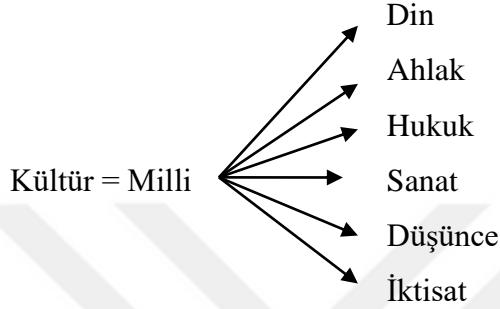
⁶²Turhan, M. (2016). *Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. Ankara: Altınordu Yayınları, 29.

⁶³Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 93.

demek mümkün olur.⁶⁴ Öyleyse kültürün varlığının devamlılığı toplumun varlığı ile doğru orantılıdır. Bun nedenledir ki kültür belirli bir zaman dilimine sığdırılmaz.⁶⁵

Netice itibariyle kültürün iki özelliği karşımıza çıkmaktadır. Bunlar,

- Kültürün kaynağı milli oluşudur.⁶⁶

Şekil 2.8. Kültürün etki alanı

- Kültür iradeye bağlı olmadan-kendiliğinden, doğal olarak meydana gelir.⁶⁷

Kültür şahsiyetin değişmesinde, gelişmesinde etken rol oynar. Bu sebeple şahsiyetin oluşum hazinesi kültürdür.⁶⁸

Toplumların zaman içerisinde duydukları ihtiyaç değişiminden, ihtiyaçtan veya zamansal olarak yaşadıkları (eğitim-öğretim yoluyla elde edilen gelişim) süreçlerden ötürü buna bağlı olarak barındırdıkları bazı değerlerde değişim içerisindedir. Görülüyor ki kültür de değişim halinde, aktif yapıdadır. Buradan hareketle kültür dinamik bir yapıya sahiptir diyebiliriz.⁶⁹

Toplumların değişimini sağlayan bir etmen eğitim ve öğretimdir. Bu nedenle burada eğitim yoluyla toplumun uğradığı değişim neticesinde kültürde payını alacaktır.⁷⁰ Bu değişim sosyal faktörlerin etkisi ile hızlı değişim veya yavaş değişim olarak farklı

⁶⁴Topçu, N. (1998). *Kültür ve Medeniyet*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 16.

⁶⁵Erkal, M. E. (2006). *Sosyoloji (Toplum Bilimi)*. İstanbul: Der Yayınları, 145.

⁶⁶Özarkınar, Y. (2002). *Türk Düşünce Ufukları Mümtaz Turhan*. Ankara: Alternatif Yayınları, 51,52.

⁶⁷Özarkınar, Y. (2002). *Türk Düşünce Ufukları Mümtaz Turhan*. Ankara: Alternatif Yayınları, 52.

⁶⁸Çamdibi, H. M. (1994). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 29.

⁶⁹Ülken, H. Z. (2013). *Eğitim Felsefesi*. Ankara: Doğubatı Yayınları, 163.

⁷⁰Erkal, M. E. (2006). *Sosyoloji (Toplum Bilimi)*. İstanbul: Der Yayınları, 143.

boyutta gerçekleşebilmektedir ki bu durumda kültürün, toplumların nabzına göre değişiklik gösterdiğini görüyoruz.⁷¹

Kültürün fonksiyonları iki kısımdan oluşur. Bunlardan birincisi koruyuculuk (muhafazakârlık), ikincisi ise gelişme ve yenilemedir.⁷² Diğer bir ifadeyle, kültürün unsurları iki grupta ele alınabilir. Bunlardan birincisi manevi unsurlardır. Bu unsur içerisinde toplumun din anlayışını, örf ve adetlerini, ahlak anlayışını, zihniyetini, kurallarını barındırır. Kültürün bu unsuru soyut bir nitelik taşır. Toplumun ruhunu yani özünü yansıtan bir unsur olmasından ötürü değişim zaman alır. Bu sebeple milletlerin gelişim, kalkınma göstermeleri bu unsurla ilişkilendirir. Çünkü, kültürün manevi unsurlarını muhafaza edebilen milletler kendi özgün değerlerine uygun ilerleme göstereceklerinden ötürü maddi unsurlarda başarı sağlayacak, ilerleme kat edeceklerdir. Maddi unsurlar ise teknik araç gereçler yani fiziki niteliğe sahip etmenlerdir. Maddi kültürün değişimi manevi unsura göre daha kolay ve kısa zamanlıdır.⁷³

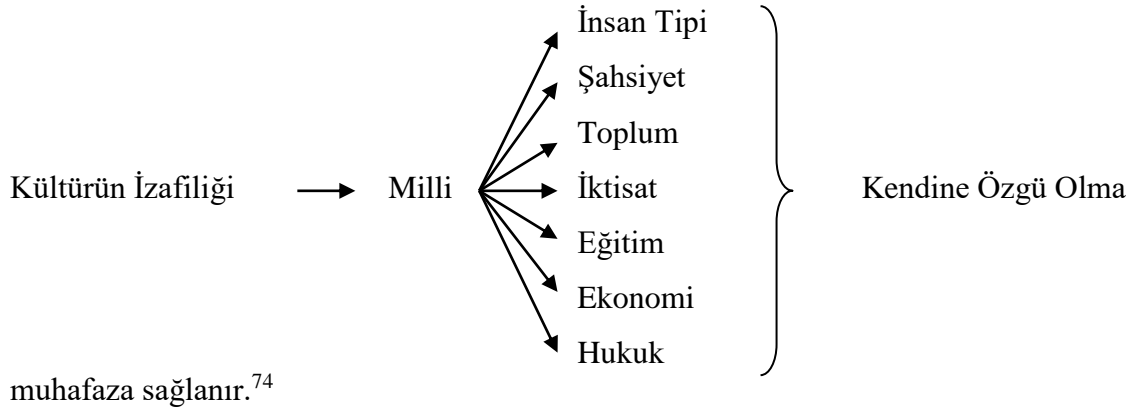
2.1.4.1. Kültürün izafiliği

Kültürler başka kültürlerin özelliklerin tamamını kendilerinde bulunduramazlar. Bu durum kültürün izafiliği durumudur. İzafilik ile kültürlerin tamamı itibariyle birbirlerine benzememelerini, farklı insan tiplerinin oluşumunu, farklı düşüncenin oluşumunu, farklı hayat tarzlarının gibi farklılaşmış toplumların oluşumunu sağlar ve farklılaşmayı kendisinde barındırır. Bu sebeple izafilik ile özgün milli anlayış;

⁷¹Ülken, H. Z. (2013). *Eğitim Felsefesi*. Ankara: Doğubatı Yayınları, 170.

⁷²Erkal, M. E. (2006). *Sosyoloji (Toplum Bilimi)*. İstanbul: Der Yayınları, 145.

⁷³Erkal, M. E. (2006). *Sosyoloji (Toplum Bilimi)*. İstanbul: Der Yayınları, 150.

Şekil 2.9. Kültürün izafiliğinin özelliği

Kültürel izafilik dayatmacı anlayışa karşı çıkararak tek tipleşme durumunu yok etme özelliğine sahiptir.⁷⁵ Bu sebeple pozitivist modern düşüncenin tek tipleştirme amacıyla dayatmacı anlayış özgün milli olmayı savunan izafilik ile çelişmektedir.⁷⁶

Kültür incelemeleri iki aşama ile gerçekleştirilmektedir. Birincisi “içten bakış”, ikincisi ise “dıştan bakış” tır. İçten bakış aşamasına göre toplumlar kendi kültürlerine göre şekillenen toplumsal kurallarının doğruluğunu kabul ederler. Buradan hareketle kendi toplum kurallarını rehber edinerek diğer toplumların kurallarını buna göre eleştirirler. Farklı medeniyetler toplumlar arasındaki çatışmaların sebebi de bu yaklaşım olmaktadır. Dıştan bakış aşamasına göre, kültürlerin kendine has durumları olmasından kaynaklı yine toplumun kültürü kendine benzeyecektir. Bu sebeple toplumların kültürleri küreselleşmenin de etkisiyle birbirlerine daha olay ve hızlı karışabilmektedir. Toplumlar başka toplumların kültürlerini kendi kültürleriyle birleştirirken bir uyum aşamasından geçirmektedirler. Kültürel izafiliğin kaynağı olan bu durum neticesinde yargı hükümleri olan doğru-yanlış, iyi-kötü yargı hükümlerini yok etmektedir.⁷⁷

Kültürün izafilik incelemesinde kültürün manevi etmenlerine kültürün mani etmenleri o toplumun kendine has içerden kurallar oluşturmaktadır. Bu yüzden toplumlar başka toplumların kültürlerini tam manasıyla kabul etmezler. Toplumların bu kültürel

⁷⁴Şimşek, O. (2016). “Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 170.

⁷⁵Şimşek, O. (2016). “Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 171.

⁷⁶Şimşek, O. (2016). “Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 171.

⁷⁷Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 94, 95.

durumu kültürün izafilik özelliğini içlerinde bulundurmalarından kaynaklıdır. Bu sebeple ilerleyen süreçle birlikte yığılmalar gerçekleşecek ve bunun neticesinde toplumların arasındaki uçurum artacaktır.⁷⁸

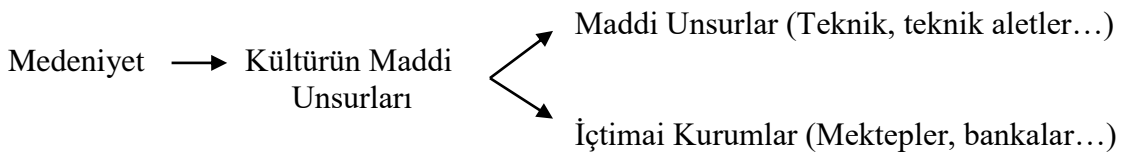
2.1.5. Medeniyet

Bir toplumun bilgi birikimi süreçler itibariyle gerçekleşir. Bu bağlamda değişen teknolojik şartlar ve ihtiyaçlar neticesinde teknik vasıtalarda oluşturulur. Toplumun bunlara sahip olması medeniyet olarak ifade edilebilmesini sağlayıcı unsurlardır. Öyleyse medeniyet bilme aynı zamanda yapabilme fonksiyonlarına sahip olmaktır.⁷⁹

Medeniyet = Bilme + Yapabilme ‘ dir.

Maclverin’ e göre medeniyet, insanın faydasına yönelik olarak belirlediği amacına ulaşmak gayesiyle kullandığı kendine, toplumuna has araçlar medeniyetin unsurlarını meydana getirir.⁸⁰

İnsanın hayatında yön verici etkin şartların oluşumu mümkündür. İnsan bu şartları gayretleri neticesinde kontrol altına almak ister. İşte bu noktada kullandığı mekanizma ve sistemleşen yapının genel oluşumu bizi medeniyet kavramına götürür. Öyleyse medeniyet kavram içeriği itibariyle,

Şekil 2.10. Kültürün maddi unsurları

iki tarafı kapsar.⁸¹

⁷⁸Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 95.

⁷⁹Turhan, M. (2016). *Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. Ankara: Altınordu Yayınları, 29.

⁸⁰Turhan, M. (2016). *Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. Ankara: Altınordu Yayınları, 29.

⁸¹Turhan, M. (2016). *Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. Ankara: Altınordu Yayınları, 29.

Öyleyse şunu diyebilmek mümkündür: Kültürün maddi unsurları ile medeniyet kavramı arasında ilişki söz konusudur. Böylece, maddi kültür = medeniyet'tir.⁸²

Gökalp' e göre, medeniyet içerisinde barındırdığı milletlerin eseridir. Milletlerin birlikte yaşamalarının ürünü olarak ortaya çıkar. Bu sebeple medeniyet milletin malıdır. Netice itibariyle görülüyor ki medeniyet ulusal durumunun dışında uluslararası bir yapıya sahiptir.⁸³

2.1.6. Zihniyet

Zihniyet; “gerçek davranışında kişinin sürdürdüğü değer ve inançlar toplamıdır.”⁸⁴

Burada gerçek davranış sürdürülmesinden kasıt kişinin iç âleminin dışını yani tavır ve davranışlarına yansımaları durumudur. Böylece soyut durum yani beş duyu organıyla algılanabilir hal kazanmıştır.⁸⁵

Zihniyet; “dünyaya ve dünya ilişkilerine içten doğru bir tavır alış” tır.⁸⁶

Bu durumda tavır ve davranışlarımızın özünü teşkil eden, yapısını meydana getiren zihniyettir. Zihniyet hareket noktası başlangıcı kaynağı insanın iç âlemi olup buradan hareketle insanın tavır ve davranışları ile dış âleme yol alır.⁸⁷ Bu nedenle toplumların gizli görünmez rehber kaynağı zihniyettir.⁸⁸

Zihniyet = Düşünce Hali + Davranış + Örf ve Adetleri görme biçimidir.⁸⁹

Zihniyet insanın iç âleminde, düşünce âleminde yer alır ve insan buna göre maddi âleme, çevre gerçeklerini tutum ve tavır geliştirir. Bu sebeple;

Zihniyet = İnsanın toplum içerisinde ortaya çıkan davranışları dememiz mümkündür.⁹⁰

⁸²Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 93.

⁸³Turhan, M. (2016). *Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. Ankara: Altınordu Yayınları, 30.

⁸⁴Ülgener, S. F. (2006). *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*. İstanbul: Derin Yayınları, 17.

⁸⁵Ülgener, S. F. (2006). *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*. İstanbul: Derin Yayınları, 17.

⁸⁶Ülgener, S. F. (2006). *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler*. İstanbul: Derin Yayınları, 14.

⁸⁷Ülgener, S. F. (2006). *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler*. İstanbul: Derin Yayınları, 17.

⁸⁸Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 7.

⁸⁹Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 16,17.

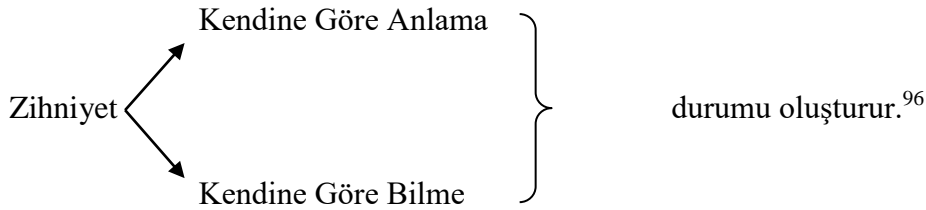
Madem zihniyet dünya görüşüne ev sahipliği yapmakta, madem zihniyet insan iç âlemi ve iç âleminin dışa vurması ise o zaman, “kendine göre” olma özelliğini taşımaktadır. Öyleyse zihniyet bu yapısından ötürü “kendine göre” bir “dünya görüşü” manasına karşılık gelmektedir.⁹¹ Bunu da gizli ahlak kontrolü ile gerçekleştirir. Yani üzerindeki el gizli ahlaktır.

Zihniyet → Kendine Göre → Bu sayede evrendeki → Öyleyse davranışlar
Dünya Görüşü öğelere karşı tutum geliştirir eylem halindedir.⁹²

“İnanışlar, zihniyet üzerinde etkilidir. Bu sebeple düşüncenin davranışa geçmesi aşamasında inanç değerleri burada devreye girerek gerekli sınırları belirler.”⁹³

Zihniyet = İnsanın (Ferdin) kendi gözüyle dünyaya ve kendisinin bulunduğu konuma bakmasıdır. Buradaki görüş zihniyettir.⁹⁴ Öyleyse insanların yaşamlarını şekillendiren zihniyettir.⁹⁵

Netice itibariyle görülüyor ki;

Şekil 2.11. Zihniyetin oluşturduğu durum

Zihniyet kavramı, toplumun değerleri olan dünya görüşü, bireyin davranışları ve odak konumundaki nesnelere sistematik bir bütün oluşturmasıdır. Bunun neticesinde zihniyet kavramı ile “içselleştirilmiş kültür nosyonu” bir noktada buluşurlar.⁹⁷

⁹⁰Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 16,17.

⁹¹Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 17.

⁹²Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 17,18.

⁹³Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 18.

⁹⁴Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 19.

⁹⁵Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 20.

⁹⁶Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 22.

⁹⁷Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 21.

Zihniyet bir toplumun temas halinde olduğu değerlerin ve kuralların ruha işlenmesi, kabullenilmesi demektir. Bu bağlamda zihniyetin kaynak çerçevesi oluşturulur. Öyleyse zihniyet, toplumun ruha işlediği, sindirebildiği durumlar olmasından ötürü toplumla direk ilişki halindedir. Bu nedenlerle toplumsallaşmanın ortaya koyduğu zihniyettir. Görülüyor ki zihniyet, öz, ruh tarafından kabul edilen, benimsenen kültür demektir.⁹⁸

Zihniyet = Kültür Kıyafetinin Kalp ve Ruhça Giyilmesidir.

Toplumların kültür kimliklerinin toplamı zihniyettir.⁹⁹

2.1.7. Eğitim

Eğitim, insanın toplumdan sıyrılarak yani fert haliyle öğrenme gerçekleştirme durumu olmayıp aksine toplulukla etkileşim neticesinde sosyal olarak, fikren ve ruhen gelişme düzeyini ifade eder.¹⁰⁰

Eğitim, toplumun ortak değer yargıları üzerinden oluşum göstermekte ve bunun üzerinden insan oluşumuna hizmet etmektedir. Bu sebeple toplumun içerisinde var olan en küçük değerden en büyüğüne her birinin eğitimin inşasındaki rolünün önemi büyüktür dememiz mümkündür.¹⁰¹ Bu sebeple eğitim, toplumun kültür değerleri ile bireyin kültür değerlerinin birlikteliğinin sağlanmasıdır diyebiliriz.¹⁰²

Eğitim, ergen duruma gelmiş ferden bedenlen, ruhen, zihnen, ahlaken ve toplumsal gelişme durumunu ortaya çıkarabilmek üzere gerçekleştirilen yöntemin ve tekniğin ortaya koyduğu dönüşüm olarak ifade edebiliriz.¹⁰³

Bu sebeple farklı toplumların zihniyet dünyalarının farklılık taşımaları ve kültürel izafilik durumları neticesinde ortaya koydukları eğitim zihniyetinin birbirlerinden farklı olmaları neticesinde ortaya çıkan eğitimin farklılık arz etmesi kaçınılmaz olmaktadır. Toplumların farklılıkları beraberinde kendi özgün kültür yapıları üzerinden eğitimde bakış

⁹⁸Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 21.

⁹⁹Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 22.

¹⁰⁰Köymen, N. (1968). *Eğitim Sosyolojisi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 2.

¹⁰¹Köymen, N. (1968). *Eğitim Sosyolojisi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 2.

¹⁰²Akın, F., Şimşek, O., Erdem, T. (2007). *Türkiye'de Eğitim Sorunu*. Ankara: Türk Eğitim-Sen Yayınları, 9.

¹⁰³Akın, F., Şimşek, O., Erdem, T. (2007). *Türkiye'de Eğitim Sorunu*. Ankara: Türk Eğitim-Sen Yayınları, 10.

açısı oluşturmaktadır. Bu oluşum eğitimde özgünlük anlayışlarının gerçekleşmesini sağlaması neticesinde farklı eğitim yöntem ve tekniklerinin ortaya çıkması olmaktadır.¹⁰⁴

Tüm bunların ışığında görülüyor ki zihniyet ile eğitim arasında sıkı bir bağ durumu söz konusudur. Bu sebeple özgü bir eğitime ulaşabilmenin mümkünatı ise sistem kurucu özgün bir düşünceden geçmektedir.

2.1.8. Çalışma

Çalışma kavramını ekonomik boyutuyla ele aldığımızda boş zamanda iş yapma, zahmet ortaya koyma durumunun karşılığıdır. Bu sebeple görülüyor ki çalışma boş zamanların içeriğinin zahmet ortaya koyarak eylemle doldurulması ve bunun neticesinde hem maddi hem manevi varlığının devamlılığını sağlayabilmesi durumudur.¹⁰⁵

Batı da “çalışma” anlamında kullanılan “travail” kelimesi Latince’ de bir işkence aleti olan “tripalium” dan türetilmiştir. Romalılar tarafından kullanılan “labour” kelimesinin de “zahmet, yorgunluk, acı ve ıstırap” ” anlamlarına karşılık geldiği görülmüştür.¹⁰⁶

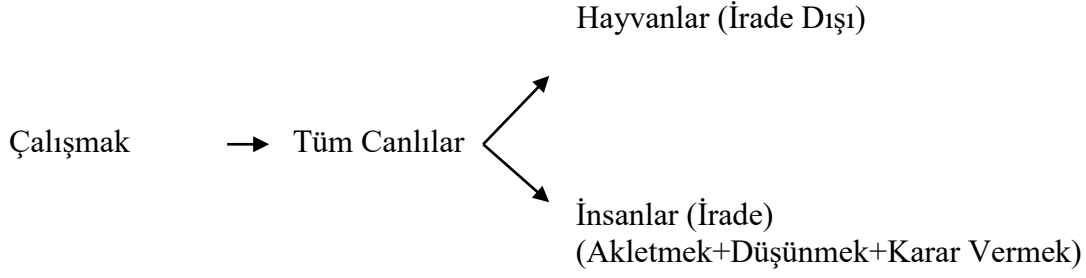
Çalışmayı, insanın kendisinin, ailesinin ve diğer insanların bakımını, ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir gelir faaliyeti olarak isimlendirebiliriz. Ayrıca, bu noktada yapılan maddi (fiziksel) + manevi (zihinsel) uğraşa, çabaya çalışma diyebiliriz. Çalışma kavramı insanın yanı sıra diğer canlıları da kapsamaktadır. Çünkü diğer canlılarda hayatta kalabilmek için bir çaba içerisine girmektedirler. Fakat bu durumda insanı diğer canlılardan ayıran irade meselesidir. Diğer bir ifadeyle insanın iradesi ile bu duruma karar vermesidir.¹⁰⁷

¹⁰⁴Akın, F., Şimşek, O., Erdem, T. (2007). *Türkiye’de Eğitim Sorunu*. Ankara: Türk Eğitim-Sen Yayınları, 11.

¹⁰⁵Özaydın, M. M., Metin, B. (2016). *Çalışma ve Refah*. Ankara: Gazi Kitabevi, 28.

¹⁰⁶Özaydın, M. M., Metin, B. (2016). *Çalışma ve Refah*. Ankara: Gazi Kitabevi, 28.

¹⁰⁷Özaydın, M. M., Metin, B. (2016). *Çalışma ve Refah*. Ankara: Gazi Kitabevi, 28.

Şekil 2.12. Çalışmanın kapsam alanı

şeklinde ele almak mümkündür.¹⁰⁸

İnsan çalışma durumunun içine girmesiyle beraber çevre faktörler ile temas haline olmasından mütevellit bireysel bir durum olmasının dışında toplumsal bir durumu yansıtmaktadır. Çünkü insan, çevre faktörlerin sürekli değişkenliği, durağansızlığı nedeniyle çalışma ilişkisi ile yeni anlamlandırmaların içine girmektedir. İnsan çevre faktörler-çalışma ilişkisi neticesinde kendisinin ne gibi donanımlara, özelliklere sahip olduğunun farkına varabilmesine imkân sağlamaktadır. Bunun sayesinde insanın kimliğinin ortaya çıkmasını, kişilik, şahsiyet yapısının belirmesini sağlamaktadır.¹⁰⁹ Tam da bu noktada görüyoruz ki özgün çalışma zihniyeti üzerinden şekillendirilmiş çalışma anlayışı ve bu anlayışın toplumda yaptığı etki neticesinde medeniyetin nasıl bir oluşum içerisine girdiğini görebilmekteyiz. Buradan da anlaşılacağı üzere her medeniyetin zihniyet dünyasının inşa ettiği insan ve o'nun ilişki halindeki tüm kurumların farklılık arz etmesi kaçınılmazdır. O halde medeniyetin yükselen değer olabilmesinin birinci şartı özgün bir zihniyet dünyasının oluşturulmasıdır.

2.2. Tevhidi Düşünce

Tevhit kavramsal anlamı itibariyle “birlemek”, “bir olmak” ve “bütünleştirmek” anlamlarına karşılık gelir.¹¹⁰

Tevhit “Allah’ ın birliğinin” tezahürüdür.¹¹¹

¹⁰⁸Özaydın, M. M., Metin, B. (2016). *Çalışma ve Refah*. Ankara: Gazi Kitabevi, 28.

¹⁰⁹Özaydın, M. M., Metin, B. (2016). *Çalışma ve Refah*. Ankara: Gazi Kitabevi, 28.

¹¹⁰Şimşek, O. (2017). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 11.

¹¹¹Şimşek, O. (2017). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 12.

Tevhidin İslam ansiklopedisindeki karşılığı “Allah’ ın zâtında, sıfatlarında, mabut oluşunda bir ve tek olduğunu zihin ve kalp yoluyla kabul etme” dir.¹¹²

2.2.1. Türk İslam Medeniyetinin İlmî Çalışma ve Yöntemleri

Daha önceki bölümde Batı’ nın süreçsel olarak düşünce dünyasında uğradığı değişimleri ele aldık. Bu sebeple sürecin en başından yani İblisin-Şeytanın Hz. Âdem’ e secde etmeyen kibirci, egocu, salt akılcı, maddeci materyalist düşünce dünyasından ele alarak incelemeye çalıştık. Tarihsel olarak baktığımızda Batı’ da 16. yy itibariyle düşünce + bilim dünyasında kıpırtılar başlamış 19. yy itibariyle ayyuka çıkmıştır. Şuan hâkim olan 200 yıldır süren ve devam edegelen bu düşünce dünyası öncesindeki hâkim düşünce dünyası neydi? Elbette ki İslam’ın özü olan Tevhit idi, elbette ki Tevhidi Düşünceydi. Kâinatın her zerresine teshir eden, her an var olan, sürekliliği daim olan, yaratılında yaratıcıyı görmeyi sağlayan bu sebeple her şeyde öz yani hakikati-Allah (c.c) görmeyi sağlayan düşünce dünyasıydı. Bu bağlamda o vakit yaratılan her şeyin özü Tevhit ise ne suretle olursa olsun dönüş yine tevhide olacaktır. Çünkü hakikate dönüş kaçınılmazdır da ondan.

İblisyancı, antroposentrik, hermonotik, maddeci, seküler, pozitivist, tek yönlü, benci, egocu, riyakâr, pragmatist insanı inşa eden materyalist düşünce karşısında birlikçi, her şeyin efendisi, sahibi Allah (c.c) bilincinde olan, madde + mana anlayışına sahip insanı inşa eden tevhidi düşünce bulunmaktadır.

Dönemlerde yaşananlar ve süreçlerden ötürü ne kadar kavramsal değişim olursa olsun yeryüzüne hâkim iki düşünce vardır. Bunlardan biri materyalist düşünce (İblisyancı-Kabilci-Maddeci (Objekt)) diğeri tevhidi düşüncedir (Hz. Adem-Habil-Madde+Mana (Birlikçi)).

2.2.1.1. Tevhidi düşüncenin ilmi araştırma yaparken kullandığı yöntem ve esaslar

İslam dini İslam Medeniyeti’ nin ana ögesi, can damarıdır. Tevhit ise İslam dinin can damarıdır. O vakit, “La ilahe illallah (Allah’ tan başka ilah yoktur.)”, her şeyin yaratıcısı, sahibi birdir Allah’ tır inancının kabuldür. O vakit İslam Medeniyeti’ ne biçim

¹¹²Şimşek, O. (2017). “Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 13.

veren, hal veren tevhittir. O vakit tevhit İslam Medeniyeti' ni kendine uygun hale getirmektedir. Burada şuna değinmeliyiz ki özde değişim değil öze ilave olarak biçimlendirme söz konusudur. Öz, kök zaten hakikattir. Hakikat birdir. O vakit hakikatin özü tevhitte birliği temsil etmektedir.¹¹³

İnsan yaratılışı gereği biyolojik yapısı yanında akılla donatılmış sosyal bir varlıktır. İnsan insani yaşama duygularını ve insani hareket noktalarını sosyal varlık olması gereği toplumdan edinmekte ve bunu aynı zamanda İslam' dan sağlamaktadır. Bu bağlamda insan İslam' ın gerekliliği neticesinde tevhidi özüne indirgeyerek, her anda bu âlemde yaşayarak sağlamaktadır. İnsan doğduğunda insani değerler üzerinden değil farklı hayvani canlılar gibi yetiştirilip insani özelliklerini kaybeder. İşte bu sebeple insan yaratılışı gereği sosyal bir varlıktır ve İslami değerler-esaslar üzerinden sosyal hayatını ve düşünce dünyasını oluşturur. Bu sebeple inşa edilen insan tevhidi düşünceyle donanmıştır. Tüm âlemi, evreni her ne var ise haktan geldiğini birlikçi, bütüncül kavrayış ile aktarmaktadır. Bu nedenle tevhid, insanın yaşaması için nefes ne kadar zaruri ise her nefeste tevhidi yaşamakta o denli zaruridir. O vakit tevhid insan ruhunu hakka döndürmekte, biyolojik olan bedenle tevhidle beslenen, terbiye edilen ruh bütünleşmekte ve en değerli canlı olan insan ortaya çıkmaktadır.¹¹⁴ Tevhidi Düşünce kısmına girmeden önce tevhidi kavramsal olarak ele alırsak tevhid kavramı Türk Dil Kurumuna göre “1. din b. Allah'ın birliğine inanma, bir sayma, bir olarak bakma. 2. din b. Tek tanrıcılık. 3. Divan edebiyatında Allah'ı övmek için yazılan manzume. 4. Birkaç şeyi bir araya getirme, birleştirmedir.”¹¹⁵ Bir diğer ifadeyle tevhit, bir, tek, bir olmak, birlemek demektir.¹¹⁶

Tevhid, “bütün kâinatın ve insanlığın Allah' ı aksettiren tek bir bütün teşkil etmesi fikri” dir.¹¹⁷

Tevhid, “Allah' ın bir olduğunu kabul ve ikrar etmek” tir.¹¹⁸

¹¹³Faruki, İ. R. (2018). *Tevhid Düşünce ve Hayata Yansımaları*. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 35-37.

¹¹⁴Bilgiseven, Â. K. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 44.

¹¹⁵İnternet:http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c56fbf070c705.27975003_03_Şubat_2019 da alınmıştır.

¹¹⁶Şimşek, O. (2017). “*Medeniyet*” ve “*Sistem*” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 11.

¹¹⁷Bilgiseven, Â. K. (1977). *Sosyolojik Açından Tasavvuf ve Laiklik*. İstanbul: Kutsun Yayınevi, 209.

¹¹⁸Arslan, M. (2011). *365 Kur'ân Kelimesi*. İstanbul: Erkam Yayınları, 565.

Tevhit; insanın, Allah'ın bir, tek olduğunu idrak etmiş, kalben hissetmiş olarak maddi hayatını devam ettirirken her alanda, her anda hakikat kaynağından referans alınarak sınırlarının belirlenmesi ve buradan hareket edilmesidir.¹¹⁹

Tevhit, “genel bir gerçeklik, hakikat, dünya, uzay ve zaman, insanlık tarihi ve yazgısı görüşüdür.”¹²⁰

Tevhidin kaynağının ilahi oluşu ve insanın maddi (dünyevi) ilişkilerini düzenlemesi durumu, tevhidin insanın hem iç dünyasını (soyut), hem dış dünyasını (somut) bütün olarak şekillendirdiğini görmekteyiz.

Tevhidin kavramlarından sonra tevhidin ilkelerine değinirsek, tevhidin ilkeleri “ikilik”¹²¹, “düşünsellik”¹²², “amaçlılık”¹²³, “insanın kapasitesi ve tabiatın şekillendirilebilirliği”¹²⁴, “sorumluluk ve yargılanma”¹²⁵ dır.

İkilik kavramında Allah (c.c) ve Allah (c.c)' in yarattıkları (var olan her şey) / (görülen + görünmeyen şeyler) olarak iki kısım mevcuttur. Burada karışma, birbiri yerine geçme, mübadele söz konusu değildir.¹²⁶ Şu ayetler ikilik prensibini ortaya koyar: “Gökleri ve yeri yaratan O' dur. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da çiftler yarattı. Bu şekilde çoğalmanızı sağlamaktadır. O' na benzer hiçbir şey yoktur. O her şeyi işitir, her şeyi görür.”¹²⁷ “Cinleri Allah' a ortak koştular. Oysa onları da Allah yaratmıştır. Bilgisizce O' na oğullar ve kızlar yakıştırdılar. Allah, onların ileri sürdüğü vasıflardan uzak ve yücedir.”¹²⁸ “Dedi ki: O, Allah' tır, tektir. Allah sameddir. Doğurmamış ve doğmamıştır. O' nun hiçbir dengi yoktur.”¹²⁹

¹¹⁹Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin Düzen Kurucu “İçtimaiyat Felsefesi (Toplum Felsefesi)””, O. Şimşek. (Editör). *İctimai Düzenin (Sistemin) Kuruluşunda “TEVHİDİ DÜŞÜNCE” ve “TOPLUM FELSEFESİ”*. Ankara. İlmaz Yayınları, 48.

¹²⁰Faruki, İ. R. (2018). *Tevhid Düşünce ve Hayata Yansımaları*. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 26.

¹²¹Faruki, İ. R. (2018). *Tevhid Düşünce ve Hayata Yansımaları*. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 27.

¹²²Faruki, İ. R. (2018). *Tevhid Düşünce ve Hayata Yansımaları*. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 28.

¹²³Faruki, İ. R. (2018). *Tevhid Düşünce ve Hayata Yansımaları*. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 28.

¹²⁴Faruki, İ. R. (2018). *Tevhid Düşünce ve Hayata Yansımaları*. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 29.

¹²⁵Faruki, İ. R. (2018). *Tevhid Düşünce ve Hayata Yansımaları*. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 30.

¹²⁶Faruki, İ. R. (2018). *Tevhid Düşünce ve Hayata Yansımaları*. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 27.

¹²⁷Şûrâ 11.

¹²⁸Enam 100.

¹²⁹İhlas 1-4.

Düşünsellik kavramında insan akıl aracılığıyla anlama yetisi ile evreni kavrama içerisinde. Bu bağlamda görünen ile görünmeyen arasında ilişkiyi düşünme ile kurar. İnsan gözlem yoluyla, akıl kullanımı ile bilgiyi elde etme, önsezi, hafıza gibi doğuştan kendisine bahşedilen özellikler mevcuttur ve bu özellikler anamla yetisine hizmet eder.¹³⁰

Amaçlılık kavramında insan yaratılan dünyada Allah'ın emirlerini kendi özgür iradesi ile isteyerek yetine getirmesi amacıyla olmalıdır. İnsan sebepsiz yere yaratılmayıp belirli bir amaç uğruna yaratılmıştır ve bu sebeple insan yaradılış gayesini anlamalıdır.¹³¹ İnsanın sebepsiz yaratılmadığının göstergesi niteliğindeki ayetler durumu apaçık gözler önüne sermektedir. “Biz gökleri, yeri ve bunlar arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık.”¹³², “ Ben cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım.”¹³³, “ De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”¹³⁴

İnsan kapasitesi ve tabiatın şekillendirilebilirliği kavramında insan amaçlarını yerine getirmelidir. Bu amaçlar insanın yapabilirliği kapsamındadır. İnsan ne için yaratıldığını da kâinat yaradılışı ve ahiret gününe kadar olan zaman dilimine kadar yapmayla sınırlandırılmıştır. İnsan Allah (c.c) tarafından evrenin düzenini ve hakikati anlama özelliğiyle yaratılmıştır. İnsan bu özelliğiyle evrendeki maddi dünyayı şekillendirme özelliğine sahip canlıdır. Bu sebeple insan amacını gerçekleştirebilir.¹³⁵

Sorumluluk kavramında insan evrendeki maddi alanı değiştirebilme özelliğinin kendisine verilmesinden ötürü Allah'ın emirlerinden sorumludur. Bu sebeple insan yaptıklarından ve yapmadıklarından yargılanması kaçınılmazdır. “Allah yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir.”¹³⁶ ayeti hesap gününden kaçılmayacağına apaçık göstergesidir.

İnsan dünyevi hayatını “bir”, “birlikçi” – tevhidi anlayış üzerinden biçimlendirmesi toplum, kültür, ahlak, iktisat, eğitim, siyaset, ilim gibi kısacası insanın etkileşiminde

¹³⁰Faruki, İ. R. (2018). *Tevhid Düşünce ve Hayata Yansımaları*. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 28.

¹³¹Faruki, İ. R. (2018). *Tevhid Düşünce ve Hayata Yansımaları*. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 28,29.

¹³²Enbiya 16.

¹³³Zariyat 56.

¹³⁴Zümer 9.

¹³⁵Faruki, İ. R. (2018). *Tevhid Düşünce ve Hayata Yansımaları*. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 29,30.

¹³⁶Enbiya 23.

olduğu her alanı tevhit üzerinden inşasını gerçekleştirmesi demektir. Bu da tevhidin evrendeki her şeyi kapsayıcı nitelikte olduğunun bir göstergesidir.¹³⁷

Tevhidi Düşünce diğer bir ifadeyle bütüncül düşünce 7 ve 19. yy' lar arasında 1200 yıl boyunca yeryüzünde hâkim düşünce modeli olmuştur.¹³⁸ Bunun neticesinde insan, madde + mana, fark + cem, zahir + batın birlikteliğinin esas olduğu hem duyu organlarıyla algıladığı maddeyi hem duyu organlarıyla algılayamadığı manayı bir bütünlük içerisinde ele almış ve birbirinden ayrı tutmamıştır. Bu anlayış fiiliyat boyutuyla yansımalarına bakıldığında hem bu dünya için çalışıp hem ahiret hayatı için hazırlık yapan insanı karşımıza çıkarmaktadır.¹³⁹ İnsanlığın rehberi Kuran-ı Kerim, onun ışık tuttuğu düşünce sistemi ise Tevhidi Düşüncedir. İnsanın görme duyusu olan göz nasıl karanlıkta göremez ve bir aydınlatmaya muhtaçsa akıl ve kalp de Kuran ve Sünnetin ışığın, aydınlatmasına, yol göstermesine muhtaçtır.¹⁴⁰ Akıl, Kuran ve Sünnetin ürünü olan tefekkür sayesinde aklın anlayamayacağı, akıl algısının yetemeyeceği durumlarda hakikati, görünenin ardındaki görünmeyeni anlamayı gerçekleştirebilmiştir.¹⁴¹ Öyleyse Akıl İslam dininde yer edinmiştir, mevcuttur. Yalnız akıl hem vardır hem de yoktur, varlıkla yokluk arasında ince bir çizgi halinde hareket eder. Yani durum neticesine uygun olarak kendisine yer edinir. Bunu yaparken de dini hususları kendisine rehber edinerek gerçekleştirir.¹⁴²

“Tevhidin dört mertebesinden (öz, özün özü, kabuk, kabuğun kabuğu)”¹⁴³ anlaşılacağı üzere “cevizin iki kabuğu, bir özü, özünde özü olan yağı”¹⁴⁴ vardır. Buradan hareketle görünenin ardındakini görmeyi yani madde mana birlikteliğini, teslim olmuş kulu yani teslimiyet duygusu şuurundaki ferdi anlatmaktadır.

Tevhit madde + mana birlikteliğidir. Bu da tevhidin dış ve iç yönünü ortaya koymaktadır. Tevhidin madde yönü somut, görünen, dünyevi kısımdır ki bu tevhidin dış yönüdür. Burada temel nokta “la ilahe illallah” (Tek İlah) bilincine varmaktır. Bunun

¹³⁷Şimşek, O. (2017). “*Medeniyet*” ve “*Sistem*” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 11,12.

¹³⁸Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin Düzen Kurucu “İçtimaiyat Felsefesi (Toplum Felsefesi)””, O. Şimşek. (Editör). *İctimai Düzenin (Sistemin) Kuruluşunda “TEVHİDİ DÜŞÜNCE” ve “TOPLUM FELSEFESİ”*. Ankara. İlmaz Yayınları, 32.

¹³⁹Şimşek, O. (2017). “*Medeniyet*” ve “*Sistem*” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 38.

¹⁴⁰Topbaş, O. N. (2014). *İslam Nazarında Akıl ve Felsefe*. İstanbul: Erkam Yayınları, 9.

¹⁴¹Topbaş, O. N. (2014). *İslam Nazarında Akıl ve Felsefe*. İstanbul: Erkam Yayınları, 9.

¹⁴²Kısakürek, N. F. (2011). *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 13.

¹⁴³Gazâlî. (1982). *Gazâlî’ den Vaazlar*. İstanbul: Sebat Neşriyat Yayınları, 642.

¹⁴⁴Gazâlî. (1982). *Gazâlî’ den Vaazlar*. İstanbul: Sebat Neşriyat Yayınları, 642.

yaparken yani Allah'ın "bir" liğine ulaşmak için akıl ve duygulardan hareket edilir. Tevhidin mana yönü soyut kısımdır. Bu tevhidin iç yönüdür. "La hüve illa hüve" (Tek Varlık) (Hiçbir şey yokken yalnızca O vardı) anlayışına ulaşılır. Buradan maksat insan yaradılışı itibariyle kendisinde bulunan kalbi, hissi duyguları ile yaratılan her "şey" de Allah'ı görmeye başlamasıdır.¹⁴⁵ Bu aynı zamanda yaratılanın içinde yaratana, bire, öze varmaktır.

Tevhit, cem ve farkı birbirinden ayrı olarak düşünmez. Onun için tevhit, cem ve fark kavramlarının birlikteliğini esas alır. Burada cem kavramı zahir ve batının bir olup Allah (c.c) ortaya koyması, belirtmesidir. Görülüyor ki iç (görünmeyen) ve dış (görünen) bir arada toplanmaktadır. Farklı iki kısım mana + madde cem edinmektedir. Ayrıca, kuvve + fiil, statik + dinamik diğer bir ifadeyle ehadiyet + kesret de evrenin birliğini ortaya koymaktadır ki hepsi tevhide varmaktadır.¹⁴⁶ Fark kavramı kâinat ile iç içedir. Kâinatın içerisinde yer alan birçok çeşitlilik fark âlemi ile ilişkilendirilir. Cem âleminde fark düşünce durumunda geçmişten bugüne varlığını sürdürmüştür.¹⁴⁷ Yine tevhide şu şekillerde formüle etmemiz mümkündür.

“Tenzih (Sonsuz olan) + Teşbih (Kâinat)

Şeriat + Hakikat

(2.1)

Ben Şuuru + Biz Şuuru”¹⁴⁸

Tevhidin ilmi açıdan bütüncüllüğünü arz eden formüller;

“Tümevarım + Tümdengelim

İlim + İrfan”¹⁴⁹

(2.2)

şeklinde ifade edebiliriz.

¹⁴⁵Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin Düzen Kurucu “İçtimaiyat Felsefesi (Toplum Felsefesi)””, O. Şimşek. (Editör). *İctimai Düzenin (Sistemin) Kuruluşunda “TEVHİDİ DÜŞÜNCE” ve “TOPLUM FELSEFESİ”*. Ankara: İmar Yayınları, 50.

¹⁴⁶Bilgiseven, Â. K. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 54.

¹⁴⁷Bilgiseven, Â. K. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 55.

¹⁴⁸Bilgiseven, Â. K. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 60-89.

¹⁴⁹Şimşek, O. (2016). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 180.

Burada şeriat + hakikat = tevhit formülünde şeriat, tevhidin içeriğinin insanlar tarafından kolay anlaşılabilirliğini sağlamak amacıyla somut bir yöntemle tevhidin anlatılmasıdır. Aslı itibariyle hakikate varmak için bir yoldur.¹⁵⁰

“İnsanı biz yarattık ve elbette içinden geçenleri biliriz; sağında solunda oturmuş iki alıcı (yaptığımızı) alıp kaydederken biz ona şah damarından daha yakınız.”¹⁵¹ “Allah her şeyin yaratıcısıdır ve her şeyi koruyup yöneten de O’dur.”¹⁵² Ayetlerinden anlaşılacağı üzere Allah (cc) yaratılan her şeyin sahibi ve yaratılan her şeyi onun yolunda kullanıp kullanmadığımızı her an görmekte olduğunu, insanın davranışlarını (madde), insanın hissettikleri, düşündüklerini (mana) kayıt altına alındığını bildirmektedir. Bunun neticesinde insanın kullandığı her şeyi yaratanı uğruna kullanıp kullanılmadığının önemi vurgulanmakta ve inşa edilen zihniyet yapısını ortaya koymaktadır. “Onlara Âdem’in iki oğlunun haberini gerçeğe uygun olarak anlat: Hani ikisi de birer kurban sunmuşlar, birininki kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, diğerine, “Andolsun seni öldüreceğim!” dedi. O da dedi ki: “Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder.”¹⁵³ Ayetten anlaşılacağı üzere iki farklı düşünce dünyasının oluşturduğu insan tipini görmekteyiz. Medeniyet tarihimize dönüp baktığımızda Hz. Âdem’in oğullarından kurban sunmaları istenmiş ve Habil yaratılan her şeyin tek sahibi olan Allah, insanoğluna zerreden küreye verilen her şey zaten onun bize ikramıdır şimdi gerçek sahibine verme vaktidir bilinciyle (tevhit anlayışıyla) hareket etmiş ve tereddütsüz en güzel kurbanı adamak isterken Kabil ise akılcı yaklaşarak adağının kendisinin eserleri olduğunu düşünmüş “Allah göklerin ve yerin gizlisini bilir. Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir.”¹⁵⁴ ayetine karşı tutum sergilemiştir. Habil, Allah’ın birliğini (ehadiyetini) benimsemiş, kendisine verilen her şeyin emanet olduğu bilincinde olmuş¹⁵⁵ ve tevhit şuuru içinde davranış sergilerken, abisi Kabil ise akılcı yaklaşım tutumu sergilemiş, nefsanî arzu ve isteklerinin doğrultusunda hareket etmiş, iblisyan (determinist) düşünce yapısını benimsemiştir.

Evrenin her alanında ve insanın iştiğal konusu olduğu her düzende tevhide düşünce’nin “1-Yaradan Rabbinin adıyla oku. 2- O, insanı bir alekadan (embriyodan)

¹⁵⁰Bilgiseven, Â. K. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 70.

¹⁵¹Kâf Suresi, 16-17.

¹⁵²Zümer Suresi, 62.

¹⁵³Mâide Suresi, 27.

¹⁵⁴Hucurât Suresi, 18.

¹⁵⁵Şimşek, O. (2017). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 20.

yarattı. 3- Oku! Rabbin sonsuz kerem sahibidir.”¹⁵⁶ ayeti anlayışından hareketle ilim öğrenmenin önemi ve yöntemi hakkında bilgi sahibi yapmakta, ilim kavramının tevhitte ilişkisini gözler önüne sermektedir.¹⁵⁷ Yine Tevhidi Düşünce ve Tevhidi Düşünce'nin ilimle olan bağlantısı “Allah’ın ilmi her şeyi kuşatmıştır.”¹⁵⁸ âyet-i kerîme de tüm açıklığıyla ortaya konulmakta, tevhidi düşünce ve ilim anlayışının tüm alanlarla bağlantılı olduğunu göstermektedir. Akabinde insanın zihniyet yapısını, bu zihniyet yapısının insanının meydana getirdiği toplumu ve o toplumun değerler yapısının oluşturduğu kültürü, aile yapısını, eğitimini, siyasetini, ekonomisini kendi değerleri üzerinden oluşturmaktadır.¹⁵⁹ Bu anlayıştan varılacak temel nokta Tevhidi Düşünce kâinatın temel inşa edici ve yönlendirici sistem olduğudur.¹⁶⁰ O vakit burada yapılması gereken Allah’ın belirlediği emir ve yasakları, sistem inşa edici düşünce yapısı olan Tevhidi Düşünceyi Ben içinde Biz kavramından hareket eden, her daim Kul olduğunun bilincinde olan insan, baktığı her yerin ve ilgilendiği her alanın Yaratanı zikrettiğini gören zihniyet yapısıyla kültürün, eğitimin, ailenin, ekonominin, siyasetin inşasını zaruri kılmaktadır. Tüm bunların gerçekleştirilebilmesi de kendi özgün kültür medeniyetimize ait insan inşasına bağlıdır. Bunun mümkün olması da özgün medeniyet yapımıza has insan tipini inşa edecek düşünce dünyasını benimsemekten geçmektedir. Netice itibariyle özgün eğitimci, felsefeci, iktisatçı, sosyolog, psikolog, girişimci, siyasetçi ortaya çıkacaktır.¹⁶¹

Medeniyetlerin dini, kültürleri gibi değerleri ile ilişkili “varlık” ve bu varlıkların oluşturduğu düşünce dünyası, bu düşünce dünyasıyla bağlantılı oluşan bilgi, kavramlar neticesinde ilmi çalışma yapılabilir. Bu sebeple tevhidin varlık incelemesini ele alalım.¹⁶²

Tevhidi Düşünce için varlık hiyerarşisinin en üst basamağında “mutlak varlık” olan Allah (c.c) vardır. La hüve illa hüve (Hiçbir şey yokken yalnızca O vardı) anlayışıdır.¹⁶³

¹⁵⁶Alak Suresi, 1-3.

¹⁵⁷İnternet: Şimşek, O. (Mayıs, 2016). “Tevhidi Düşünce Açısından Batı (Sanayi) Medeniyeti Çöküşüne Yönelik Ontolojik Analiz”. Akademik Hassasiyetler, C.:3/S.:5. Web: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/269952> adresinden 03 Şubat 2019’ da alınmıştır.

¹⁵⁸El-A’raf, 89.

¹⁵⁹Şimşek, O. (2017). “*Medeniyet ve Sistem İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*”. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 127.

¹⁶⁰Şimşek, O. (2017). “*Medeniyet ve Sistem İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*”. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 13.

¹⁶¹Şimşek, O. (2017). “*Medeniyet ve Sistem İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*”. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 47.

¹⁶²Şimşek, O. (2016). “*Medeniyet ve Sistem İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*”. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 62.

Sonraki basamak ise Allah (c.c) tarafından yaratılmış olan “yaratılmış varlık” vardır. Bu varlık kapsamı iki çeşittir ve bunlardan birincisi madde veya eşya, ikincisi ise insan’dır. Buradaki varlığın bulunduğu zaman dilimini içine alırsak, Allah (c.c) ezeli (başlangıçsız) ve mekânsız kapsamında bulunur. Sonra Allah (c.c) tarafından evrenin yaratılması (maddenin yaratılması) ve kıyamete kadar olan dönem madenin var olduğu dönemdir. Bu dönemde zaman ve mekân oluşumu olmuş böylece sınırlama mevcuttur. Bu dönem “la ilahe illallah” (tek ilah) dönemidir.¹⁶⁴

“Bir şeyi istediğinde O’nun buyruğu “ol!” demekten ibarettir; hemen olur. ”¹⁶⁵

“O, göklerin ve yerin eşsiz, örneksiz yaratıcısıdır; bir şeyin olmasını dilediğinde ona “ol!” der, hemen olur. ”¹⁶⁶

Yukarıdaki ayeti kerimeler Allah (c.c)’ın “el-Hâlık” ismi tecellisinin kâinata belirmesidir.

İslam Medeniyeti Tevhidi Düşünce üzerinden sistem kurulmasını gerçekleştirir.

“Allah her şeyin yaratıcısıdır ve her şeyi koruyup yöneten de O’dur.”¹⁶⁷

“O, evvel ve âhir, zâhir ve bâtın’dır. O her şeyi bilir.”¹⁶⁸

Ayetlerinde tevhidi düşüncenin zâhir + bâtın, madde + mana, kalp + akıl bütünlüğünün Allah (c.c) tezahürü olduğunu ve tevhidi düşüncenin özünü ifade ettiğini göstermekte, tevhidi düşüncede hakikat öz (iç) ise bütünlüğü sağlayıp özü dışı yansıtan dış görünüş (dış) olduğuna göre tevhidi düşünce içten dışa doğru bir akıştır, yoldur. Bu bağlamda tevhidi düşünce iç âlemden komut kontrol noktasıdır. Bu kontrol noktası dış somut olanı komutları ile yönlendirir. İşte bu komutların kaynağı İslam ve onun özü

¹⁶³Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin Düzen Kurucu “İçtimaiyat Felsefesi (Toplum Felsefesi)””, O. Şimşek. (Editör). *İctimai Düzenin (Sistemin) Kuruluşunda “TEVHİDİ DÜŞÜNCE” ve “TOPLUM FELSEFESİ”*. Ankara. İmar Yayınları, 50.

¹⁶⁴Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin Düzen Kurucu “İçtimaiyat Felsefesi (Toplum Felsefesi)””, O. Şimşek. (Editör). *İctimai Düzenin (Sistemin) Kuruluşunda “TEVHİDİ DÜŞÜNCE” ve “TOPLUM FELSEFESİ”*. Ankara. İmar Yayınları, 50-52.

¹⁶⁵Yasin 82.

¹⁶⁶Bakara 117.

¹⁶⁷Zümer 62.

¹⁶⁸Hadid 3.

tevhidi düşüncedir. O vakit görülüyor ki materyalist düşüncede olan maddeci-salt akıldan komutçu-iblisyancı düşüncenin yerini madde + mana – akıl + kalpten komutlu-birlikçi düşünce hâkim olmuştur.

Keza yine içten dışa hakikatin yansıtılması;

“İnsan âlemleri içine alan bir nüsha-i kübradır.”¹⁶⁹

“Ben yerlere ve göklere sığamadım, ancak mü’min kulumun kalbine sığdım.”¹⁷⁰

Sözünde hakikatin, özün insandan dışa yansması neticesinde bilinmesinin sağlandığının göstergesi niteliğindedir. O vakit yine görüyoruz ki içten dışa bir akış söz konusudur. Ayrıca doğayı, bitkileri gözlemlediğimizde güneşe doğru yapraklarını dönmeleri bir kuvvet enerji dâhilinde olduğunu görüyoruz.¹⁷¹ O zaman buradaki kuvvet enerji sahibi olan Allah (c.c.)’ in içten dışa tezahürüdür.

“Göklerin ve yerin yegâne sahibi olan Allah’ın yolunu. İyi bilinmeli ki bütün işler dönüp dolaşır Allah’a varır.”¹⁷²

Ayetinde kâinatın yaratıcısı ve tek sahibinin, her şeyin sonucunun kendine vardığının açık bir kanıtıdır.

Tevhit İslam’ in özü olmasından mütevellit kâinatta yaratılan her şeyde etkindir ve kâinatın işleyişinde temel esas durumundadır. Tevhit kaynağı itibariyle ilahi olduğundan akli vahiyle kumanda ederek her şeyi bu birlikteliğe göre yönlendirme ve anlamlandırmaktadır. Yani akıl vahyin emrindedir. Bu sebeple tevhidin kâinattaki her şeyi bütünlük çerçevesinde yönlendirmesi kapsamına ilimler de dâhil olmaktadır. Buradan hareketle tevhit kök itibariyle vahiy merkezli (ilahi oluşu) + akıl birlikteliği üzerinden var olan tüm ilimlere yön belirleyen, kâinat sisteminin devamlılığını sağlayan yöntemdir. Bu sayede tevhit, kün (ol) (kâinatın başlangıcı) ile ilimlere belirli alan-sınır belirlemiş, belirlenen çerçevede ilimleri inşa etmiş ve ilimleri zamansal olarak şu andaki ve gelecek

¹⁶⁹İnternet: <https://sorularlailamiyet.com/ben-kainata-yere-goge-sigmadim-fakat-muminin-kalbine-sigdim-hadisi-kutsisi-mevzu-mudur-0> adresinden 09 Eylül 2019’ da alınmıştır.

¹⁷⁰İnternet: <https://sorularlailamiyet.com/ben-kainata-yere-goge-sigmadim-fakat-muminin-kalbine-sigdim-hadisi-kutsisi-mevzu-mudur-0> adresinden 09 Eylül 2019’ da alınmıştır.

¹⁷¹Bilgiseven, Â. K. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 44.

¹⁷²Şûrâ 53.

zamandaki ilimleri bütünlük dâhilinde çevreleyip maddi(görünen) ve manevi(görünmeyen) birlikteliği neticesinde kuşatıcı (inşa edici + düzenleyici + yön verici) ilmi özelliği haizdir.¹⁷³ Bu durum tevhidin varoluştan kıyamete tüm ilimleri bütüncül olarak anlama ve ortaya koyma yöntemini bünyesinde barındırdığının göstergesi durumundadır.¹⁷⁴ Görülüyor ki; tevhit, ilmi esaslara uygun bilgi inşa etmekte ve bunu ilahi yöntemi esas alarak gerçekleştirdiğini görmekteyiz.¹⁷⁵ Tevhidin inançla bağlantısının da neticesinde ilmi kurucu unsur özelliğini de ortaya koymaktadır.¹⁷⁶

2.2.1.2. Tevhidin ilmi çalışma esnasında içtimai ilimler üzerine etkisi ve içtimai ilimlerle ilişkisi

Tevhit yeryüzünde olan her şeyin Allah'ın yaratma tecellisinin sonucu olduğunu bu sebeple Allah'ın emir ve yasaklarının neticesinde gelişim gösterir diyebiliriz. Bu bağlamda tevhidi düşünce üzerinden kendisini tevhide uygun dönüştüren insan bunun neticesinde toplumu ve toplumun kurumlarını da tevhidi düşünceye uygun hale getirecektir. Netice itibariyle,

Tevhidi düşünceye uygun İnsan (Nefisten arındırılmış Kul bilincinde olan)

Tevhidi düşünceye uygun Toplum Yapısı

Tevhidi düşünceye uygun Aile Yapısı

Tevhidi düşünceye uygun Kültür

Tevhidi düşünceye uygun İlim

Tevhidi düşünceye uygun Ekonomi, Girişimci

Tevhidi düşünceye uygun Akademisyen

Tevhidi düşünceye uygun Eğitim

Tevhidi düşünceye uygun Siyaset

¹⁷³Şimşek, O. (2019). "Tevhidi Düşünce İlmi Yöntem Anlayışına Göre İlimler Nasıl İnşa Edilir?", İ. H. Çarıkçı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası 2*. Ankara. İmar Yayınları, 123,124.

¹⁷⁴Şimşek, O. (2019). "Tevhidi Düşünce İlmi Yöntem Anlayışına Göre İlimler Nasıl İnşa Edilir?", İ. H. Çarıkçı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası 2*. Ankara. İmar Yayınları, 127.

¹⁷⁵Şimşek, O. (2019). "Tevhidi Düşünce İlmi Yöntem Anlayışına Göre İlimler Nasıl İnşa Edilir?", İ. H. Çarıkçı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası 2*. Ankara. İmar Yayınları, 125.

¹⁷⁶Şimşek, O. (2019). "Tevhidi Düşünce İlmi Yöntem Anlayışına Göre İlimler Nasıl İnşa Edilir?", İ. H. Çarıkçı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası 2*. Ankara. İmar Yayınları, 126.

Tevhidi düşünceye uygun Hukuk
 Tevhidi düşünceye uygun Çalışma
 Tevhidi düşünceye uygun İşçi-İşveren İlişkisi
 Tevhidi düşünceye uygun Sosyoloji, Felsefe
 Tevhidi düşünceye uygun Sağlık, Tıp
 Tevhidi düşünceye uygun Fen, Mühendislik

gibi toplum içerisinde var olan birçok içtimai alanı dahil edebiliriz. İnsan sosyal bir varlık olması gereği toplumda var olan her alanı etkilemesi kaçınılmaz sondur. Bu sebeple en önemli unsur insan ama tevhide uygun insandır.

İnsan	=	Beden	+	Ruh	'	tur. O zaman,
⇕		⇕		⇕		
Tevhid	=	Madde	+	Mana		dememiz doğru olacaktır.
		(Akıl)		(Kalp, iman, his, duygu)		

Ayrıca insanın içerisinde hayatını idame ettirdiği evren zamansal ve mekansal olarak özellikleri içerisinde barındırır.

Zaman (Ahiret' e Kadar)	+	Mekân	=	Evren
⇕		⇕		⇕
Gözle Görülmeyen	+	Gözle Görülen	=	Tevhit' tir

Tevhit evreni (yaratılan her şeyi) kapsayıcıdır. Tevhit-tevhidi içtimaiyatı ilahi kanunlar referansla düzenleyicidir. Bu sebeple evrenin varoluşundan bu yana tevhide düşünce var olduğundan Batı düşünce sistemi materyalizm, pozitivizm, madde tek taraflı olduğundan ters-zıt kapsamına girer. O vakit materyalizm, pozitivizm tersten tevhitir.¹⁷⁷

¹⁷⁷Şimşek, O. (2016). "*Medeniyet*" ve "*Sistem*" İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İlmaz Yayınları Yayınlar Dizisi, 58.

İçtimaiyatı kavramsal olarak ele aldığımızda, “cem “olma” toplanma, bir yere gelme, birikme iki veya daha çok şeyin birlikte bulunması” dır.¹⁷⁸ Bu ifadeler-anlamlar içtimai=toplum kelime karşılığının temelini oluşturmaktadır.¹⁷⁹

İçtimai; “toplanma ve bir araya gelme” anlamını ifade etmektedir. Bundan ötürü içtimaiyat, İslam’ın emir ve yasaklarına uygun olarak tevhidi düşünceye riayet ederek toplanmayı ifade etmektedir. Bu bağlamda biraz önce ifade etmiş olduğum insanın (ferdin) ve toplumun her alanını, kurumunu bu dini, ilahi ölçülere uygun olarak belirleyen kavram olduğunu açıkça görmekteyiz.¹⁸⁰ Bu sebeple ferdin inşası, toplumun inşası ve bu inşayı çepeçevre saran, ana karakterlerden olan ilimin de tevhide uygun olması gerekmektedir. Tevhidi düşünceye uygun ilmi metot ilimsel ilerlemeye, oradan ilerlemeci üretici ne için, kim için ürettiğini bilen ürettiğinin esas sahibinin kim olduğu bilincinde olan, üretirken kullanılan üretimde etken şeylerin Allah (c.c) eseri olduğunun farkındalığına sahip olan birlikçi, dayanışmacı ve İslam dini’nin bir diğer ifadesi olan kardeşlik duygusuna sahip toplum meydana getirir.

Tevhide uygun oluşan toplum öze uygun olarak dönüşüm gerçekleştireceğinden, inşa olacağından kendi özgün değerlerini inşa edebilecek bu sayede ilerleme sağlayıp fert olarak kendine güvenen ferdi bu insan inşası da kendine güvenen öz güven sahibi toplumu inşa edecektir. Bu sebeple kendi özgün değerlerine hâkim her alanda bir kimlik inşası gerçekleşmiş olacaktır.¹⁸¹ Bunun neticesinde düşünce dünyasını “hem bu dünyada (madde, zahir)” “hem öte dünya (mana, batın)” çift taraflı düşünce anlayışı üzerinden Tevhidin birlikçi anlayışına uygun düşünce ile ilmi sistemli hale getirir.¹⁸² O vakit materyalist, pozitivist düşüncenin inşa ettiği hedonist, nefsinin esiri, hep daha fazla istek peşinde koşan,

¹⁷⁸Şimşek, O. (2018). “Tevhit Kavramının “İçtimai/Sosyal Sistem” İnşa Eden Yönü İtibariyle İçtimai Düzen Kurucu “Anlam” Boyutu”, M. H. Çiçek ve O. Şimşek. (Editörler). *I. Uluslararası İslam Dünyasında Tevhidi Düşünce Şurası*. Ankara: İmar Yayınları, 235.

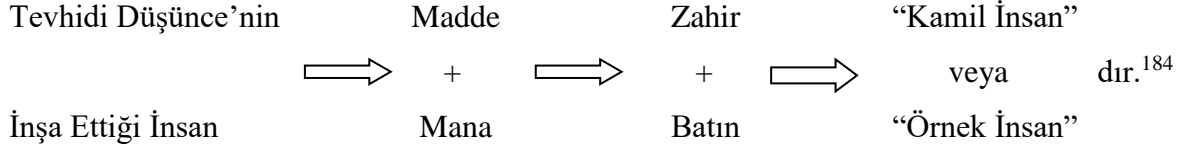
¹⁷⁹Şimşek, O. (2018). “Tevhit Kavramının “İçtimai/Sosyal Sistem” İnşa Eden Yönü İtibariyle İçtimai Düzen Kurucu “Anlam” Boyutu”, M. H. Çiçek ve O. Şimşek. (Editörler). *I. Uluslararası İslam Dünyasında Tevhidi Düşünce Şurası*. Ankara: İmar Yayınları, 235.

¹⁸⁰Şimşek, O. (2016). “*Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 53.

¹⁸¹Şimşek, O. (2016). “*Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 54.

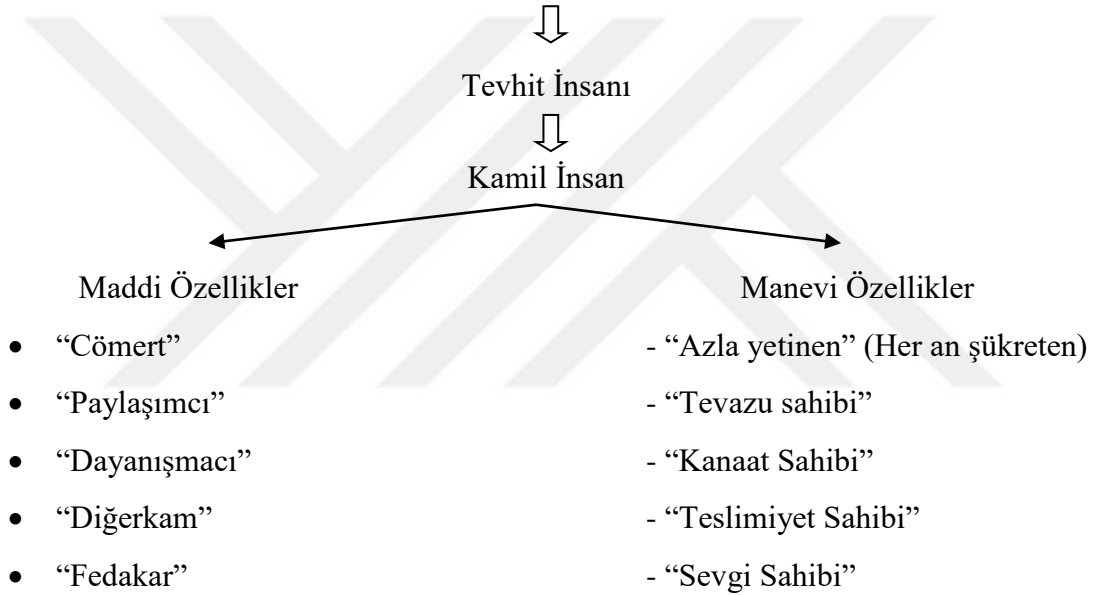
¹⁸²Şimşek, O. (2016). “*Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 54.

İsteklerinin peşinde esir olmuş, bireyci insan yerine “kul” bilincinde olan “hiç”liğin her anda farkında olan bizci ferdi inşa eder.¹⁸³

Şekil 2.13. Tevhidi Düşüncenin Ortaya Çıkardığı İnsan

Manayı temel alarak kâinatın iç ve dış kısmını kapsayan, kuşatan hakikate, öze, bire varan “tel varlık prensibi” ile¹⁸⁵

Şekil 2.14. Tevhidi düşüncenin ortaya çıkardığı insanın özellikleri

bu özelliklere uygun tutum, davranış gösterir.¹⁸⁶

Dünya ve ahiret hayatı için çalışan insan ile sistem inşa edilir. Bu sistem ve insanın birlikteliğiyle Tevhidi düşünceye dayalı medeniyet inşa edilir.¹⁸⁷

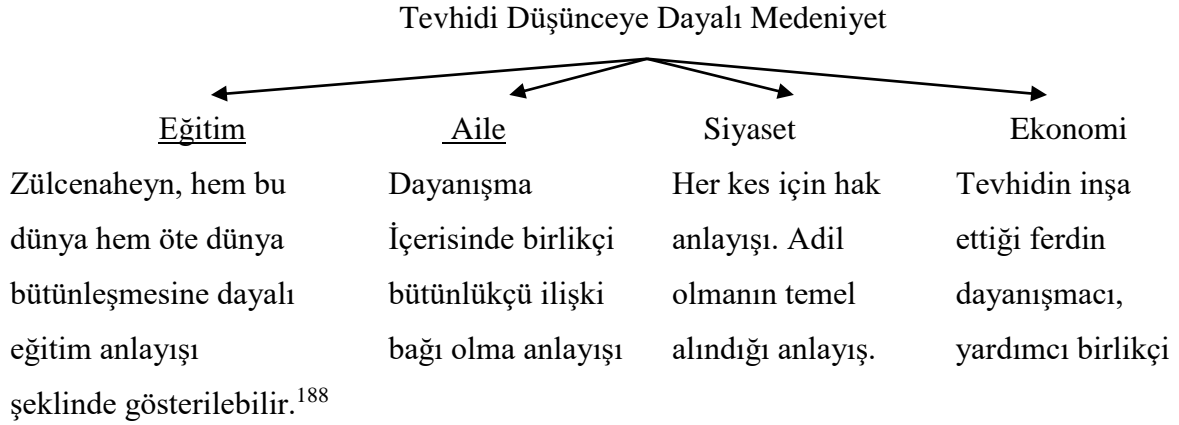
¹⁸³Şimşek, O. (2016). “Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İlmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 55.

¹⁸⁴Şimşek, O. (2016). “Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İlmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 59.

¹⁸⁵Bilgiseven, Â. K. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 202.

¹⁸⁶Şimşek, O. (2016). “Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İlmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 59.

¹⁸⁷Şimşek, O. (2016). “Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İlmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 59.

Şekil 2.15. Tevhidi düşünceye dayalı medeniyetin kültürde, ailede, siyasette, ekonomide ortaya koyduğu anlam

Tevhidi düşünce insanın sosyal yaradılışı özelliği vesilesiyle insanın iştiğal alanlarını düşünce boyutlarıyla tevhidi düşünceye uygun hale dönüştürdüğünü görüyoruz. Bu sebeple insanın tevhide uygun inşası tevhit için en mühim konudur. Buradan hareketle insanın;

“İnsanı biz yarattık ve elbette içinden geçenleri biliriz; sağında, solunda oturmuş iki alıcı (yaptığını) alıp kaydederken biz ona şah damarından daha yakınız.”¹⁸⁹

Zihniyetiyle yani her anda Allah (c.c.)’in insanla beraber olduğunu O’nun her yerde görüp gözetken olduğunu gözün hakir kaldığı noktada dahi var olduğunu bilen insanın inşasını amaçlamaktadır.

Tevhit bilgi üretirken tümevarım ve tümdengelim metotlarını bir arada kullanmakta ve ona uygun bilgi üretmektedir. Bu bağlamda;

$$\begin{array}{ccc}
 \text{“Tevhit} & = & \text{Tümevarım} & + & \text{Tümdengelim” dir.}^{190} \\
 & & \downarrow & & \downarrow \\
 & & \text{Özelden Genel} & & \text{Genelden özele varma} \\
 & & \text{Tek Olgudan Genel} & & \text{Genel Olanı Özele İndirgeme} \\
 & & \text{Hükme Ulaşma} & &
 \end{array}$$

¹⁸⁸Şimşek, O. (2016). “Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İlmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 73.

¹⁸⁹Kaf 16.

¹⁹⁰Şimşek, O. (2016). “Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İlmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 186.

Buradan görülüyor ki tevhidi düşünce sadece dini, ahlaki bir düşünce değildir.¹⁹¹ Bu bağlamda tevhidi düşünce İslam Medeniyetinin kendi öz değerleri üzerinden bilgi üretmeyi sağlar.

Tevhit, madde + mana bütünlüğünü ifade etmesi bilgi üretirken vahiy esaslarına dayanarak gerçekleştirmekte burada akıl ve bilim vahiy esaslarına göre hareket etmektedir. Bu bağlamda insan aklının yanı sıra duygu, his durumunu da bilgi içerisine katmakta ve bir bütünlüğü oluşturmaktadır. Akabinde, insanın yaradılışı gereği duygu, his gibi özelliklere sahip olmasından kaynaklı akıl + his/kalp/duygu birlikteliğine uygun hareket eder. Burada duygularını kontrol etmek veyahut yok etmek isteği akli tek hâkim kılma çabasıdır. Yalnız bu durumu gerçekleştirmesi durumu olumsuzlukla sonuçlanır. Çünkü insan hayatı boyunca duyguları ve hayalleri, hisleriyle yaşar ve tercihlerini ona göre belirler. İnsanların kendisine yakın hissettikleriyle ilişki, arkadaşlık bağı oluşturma sınavdan hemen hemen aynı puana sahip iki ayrı kişinin farklı meslek tercihi insanların hayat yaşayış biçimlerindeki farklılıklar, farklı tercihlerin olması (kıyafet, kılık, gıda tercihi gibi) aynı konuda farklı görüşlere sahip olunması gibi tercihlerin hepsi aklın ötesindedir ve hissi tercihlerdir. Görülüyor ki akıl insanda zirve komut verici pozisyonunda değil duygulara yardımcı olma pozisyonundadır.¹⁹² O zaman insanın tercihlerini yönlendiren yaradılışı gereği var olan bu duygunun kaynağı neresidir sorusunu sormalıyız. Duygunun kaynağı tevhidin terazisinin bir tarafı olan manayı içerisinde barındıran kalptir. Görülüyor ki kalp insanın feneridir. Burada maddi varlık bulunmaz. Burası mana hazinesidir. O sebeptendir ki insana ilham olan şeylerin kaynağı burasıdır. Buradan hareketle insan bilgi üretirken tevhidi düşünceye uygun kâinatı okumalı, yorumlamalı, anlamalı, anlamlandırılmalıdır.

Daha önce tevhidin varlık çeşitlerini görmüştük. Bu noktadan hareketle bilgi inşa edilirken;

$$\text{Tevhidi Uygun Bilgi İnşası} = \text{Madde} + \text{Mana} \quad (2.3)$$

ile gerçekleşir. Burada madde-obje, mana-suje-insan-duygu ile tabirdir. Madde kapsamında olan Allah'ın yarattığı her şeyin okunması olarak ifade edilmektedir.

¹⁹¹Şimşek, O. (2016). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 187.

¹⁹²Daryal, A. M. (2015). *Psiko-Sosyal Açından Medeniyetler ve Mesajları*. İstanbul: M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 79.

“Allah her şeyi yaratmıştır.”¹⁹³

“Yaratan rabbinin adıyla oku!”¹⁹⁴

ayetleri okunacak olanın sahibinin ve sahibi olan Allah’ın okuma için buyurduğu metodu vermektedir.¹⁹⁵ O vakit yaratılan, görülen, görünmeyen her şeyin sahibi Allah’tır ve vahyin emrinde yaratılanı rabbinin ilmi yani tevhide uygun okumak gerekmektedir. İnsan da yaratana gör; ağaçta, kuşta, suda, havada... kısacası zerreden küreye her şeyde yaratana, yaratılanın kaynağını gör, oku demektir.¹⁹⁶ Bu düşünceye uygun olarak yapılan okuma neticesinde medeniyet sistemi oluşmaktadır.¹⁹⁷ Bu bağlamda tevhidi düşünce, insan, insana bahşedilen akıl, düşünce, insana bahşedilen akıl ve düşünce sayesinde tevhidi düşünceye uygun okuma neticesinde ulaşılan bilgi, kavram, sosyal ve fen ilimleri arasındaki ilişki kaçınılmazdır¹⁹⁸ ve kıyamete değin tevhide uygun bilgi üretimi gerçekleşir. Buradan hareketle görüyoruz ki yaratılan her varlık, her ilim, ilime varmak için izlenen yol, metot esasında Allah’a varmaktadır. Yani Allah’ı işaret etmektedir.

“Yedi göğü ve yerden de onların benzerlerini yaratan Allah’tır. Allah’ın gücünün her şeye yettiğini ve yine Allah’ın ilminin her şeyi kuşattığını bilesiniz diye O’nun buyruğu gelip, bunlar arasında (bütün evrende) sürekli gerçekleşir.”¹⁹⁹

2.2.2. Tevhidi Düşünce Bilgi Yöntemi Ekseninde Osmanlı İdeal Dönemi

1300 yılı dolaylarında Osmanlı cihan devletinin kurulumunu gerçekleştirdiğini görmekteyiz.²⁰⁰ 15-17.yy dönemine Osmanlı cihan devletinin ideal dönemi diyebiliriz.²⁰¹

¹⁹³Zümer 62.

¹⁹⁴Alak 1.

¹⁹⁵Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin “İlmi Araştırma Yapma” da Bütüncül Yöntem Anlayışı”., M. Alisharlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara. İmar Yayınları, 174.

¹⁹⁶Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin “İlmi Araştırma Yapma” da Bütüncül Yöntem Anlayışı”., M. Alisharlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara. İmar Yayınları, 175.

¹⁹⁷Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin “İlmi Araştırma Yapma” da Bütüncül Yöntem Anlayışı”., M. Alisharlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara. İmar Yayınları, 175.

¹⁹⁸Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin “İlmi Araştırma Yapma” da Bütüncül Yöntem Anlayışı”., M. Alisharlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara. İmar Yayınları, 177.

¹⁹⁹Talâk 12.

²⁰⁰İnalcık, H. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu’ nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-I*. (Çev. H. Berktaş). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3.

²⁰¹İnalcık, H. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu’ nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-I*. (Çev. H. Berktaş). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 17.

Osmanlı kuruluşundan itibaren geçmiş dini temelini ve değerlerini beraberinde yaşatarak ve devlet kademesinin ve zihniyet dünyasının her aşamasına entegre ederek ilerleme yolunda gitmiştir. Bu dönem itibariyle görüyoruz ki Osmanlı tevhit merkezli düşünce anlayışı üzerinden yani kendilerine verilen her bir görevin ve nimetin emanet olduğu duygusu üzerinden hareket ederek, emanetin sahibi olan Allah' a karşı sorumluluklarını en iyi şekilde gerçekleştirme düsturu üzerinden hareketlilik sağlamışlardır. Osmanlı, Peygamber Efendimiz (s.a.v)' in toplum kurucu devlet yönetici kurucu unsuru olan tevhit merkezlilik üzerinden devlet yönetimini gerçekleştirmişler ve dini yönetimin zirve noktasına koymuşlardır. Bu sebeple tevhidin madde + mana, görünen (dış, somut) + görünmeyen (iç, soyut) birlikçi anlayışı üzerinden bir dünyayı anlama ve anlamlandırma ve bunun neticesinde hareketsel sonuçluluğa bu anlayış üzerinden ulaşma durumuna erişmişlerdir.

2.2.2.1. “İdeal Dönem” kavramı

İdeal Dönemi, devletin hayati organlarının (siyaset, ekonomi, iktisat, eğitim, aile, ahlak, kültür, toplum) topyekün zirve noktada olduğu dönem olarak tabir etmemiz mümkün gözükmemektedir.

2.2.2.2. Osmanlı ideal dönemi

Anadolu Selçuklunun çöküşü sonrası onun kültürel değerlerinden beslenerek kurulan Osmanlı cihan devletinin²⁰² 15.yy itibariyle başlayıp 17.yy' ın başlarına kadar olan tarihsel süreci Osmanlı' nın ideal dönemi olarak tabir edilmektedir.²⁰³ 17.yy başları itibariyle Osmanlı' da tevhidin birlikçi anlayışının toplumda erozyona uğramasıyla beraber, toplumsal birlik yerini ayrışmalara dahi birbiriyle bağlı olmayan toplumsal gruplara bırakmıştır.²⁰⁴

²⁰²Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 149.

²⁰³Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 170.

²⁰⁴Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 170.

2.2.2.3. Osmanlı ideal dönemi düşünce yöntemi

Osmanlı, devlet yönetim düşünce dünyasının temeline dini koymuş ve din merkezilik anlayışı üzerinden kültür, ekonomi, ahlak, eğitim, siyaset ilişkilerini sürekli canlı tutmayı hedef edinmiştir.²⁰⁵

Osmanlı ideal döneminden ideal dönemin son bulmaya başlayacağı dilim olan 17.yy a kadar geçen süreçte siyasal anlamda merkezîyetçi bir anlayış hüküm sürmüştür.²⁰⁶ Bu zihniyet oluşumunun arka planını oluşturan önemli etmen ise “cihan hâkimiyeti mefkûresi” olmuştur.²⁰⁷ Bu mefkûrenin temelini ise “Asvayı Türk töresi ile İslam” inancı temelleri ile oluşturulan ahlak anlayışı oluşturmaktadır.²⁰⁸

Osmanlı'nın zihniyet temellerinin dine dayanmasının neticesinde tek taraflı bir zihniyet yapısından hareketliliğini esas aldığı söylemek büyük bir yanlış durumu ortaya çıkarması söz konusu olacaktır. Çünkü zihniyet dünyasının temeline çift taraflı (tevhit) anlayışı oturttuğunu, özgün bir tavır takındığını ve aynı zamanda çağı takip eden bir anlayış üzerinden hareketlilik sağladığını görmek pek mümkündür.²⁰⁹ Yani Mana etrafında yerleşen değerler bütünü yanında çağı takip eden özgün bir zihniyetin varlığı sürekli canlılığını koruduğunu söylemek mümkün olacaktır.²¹⁰

Osmanlı'nın tevhit inancını esas alan zihniyetinin neticesinde “Allah her şeyin yaratıcısıdır ve her şeyi koruyup yönetende O' dur.”²¹¹ anlayışından hareketle insana karşı sevgi hissiyatı üzerinden devlet yönetimini benimsemiştir. Bu durum Osmanlı'nın zihniyet dünyasında ben merkezilikten değil biz anlayışı üzerinden devlet toplum ilişkisi kurduğunu görmekteyiz.²¹² Akabinde toplumsal birlikteliği ve toplum devlet

²⁰⁵Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 149, 150.

²⁰⁶Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 156.

²⁰⁷Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 157.

²⁰⁸Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 157.

²⁰⁹Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 157.

²¹⁰Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 158.

²¹¹Zümer 62.

²¹²Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 165, 166.

bütünleşmesini sağlayıcı bütüncül bir zihin dünyasına sahip olduğunu söylememiz mümkündür.²¹³

Osmanlı yükselme dönemi (15-16.yy) ve 15.yy' dan 17.yy' a kadar olan süreçte tevhit merkezli (madde + mana) denge anlayışlı zihniyet dünyası üzerinden hareketle fert toplum, kurum devlet ve toplum devlet bütünleşmesini insana değer veren ve bunun neticesinde insana hoşgörü ile yaklaşan mana çevresinde birleşerek kuruluş döneminden yükselme dönemine geçişi gerçekleştirmiştir.²¹⁴

Osmanlı'nın düşünce dünyasının bir diğer dikkat çekici yanı ise dünya hayatı + ahiret hayatı inancı neticesinde duruma uygun bütüncül hareketlilik sağlanmasıdır.²¹⁵ Bu dengeli zihniyet yapısı, kazancını emek sarf ederek üretimden sağlayan ve elde ettiği kazancı topluma faydalı durumlar için kullanan, yardımlaşmayı, hayır yapmayı dert edinen diğergam (dayanımcı) insan tipinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Görülüyor ki Osmanlı, ideal dönemini kapsayan 15-17.yy da Batının düşünce dünyasının temelini oluşturan materyalist düşünce dünyasının temel öğeleri olan madde temelli-rasyonalist anlayışa hiçbir şekilde bünyesinde yer vermemiştir.²¹⁶

2.3. Modern Dönem

Modern döneme değinmeden önce modernlik nedir? sorusuna cevap vermeye çalışalım. Latincedeki ifadesi “modernus” tur ve ilk olarak kavramsal kullanımının Romanın putperestlikten Hristiyanlığa geçiş dönemi sürecinde bu iki dönemi birbirinden ayırmak amacıyla gerçekleştiğini görmekteyiz. Süreçsel olarak ele aldığımızda, kavram M.S. 5. yy' dan günümüze kadar içeriksel değişimlere uğrayarak günümüze kadar varolmuştur. Yeni dönemde modern terimi, geçmişte olanın yerini şu andaki güncel olanın alması, keza yine geçmiş çağdan şu anki çağa geçişi (içinde bulunduğumuz çağa) ve bu geçiş esnasındaki edinilmesi gereken bilince hâkim olmayı ifade etmektedir. Kavramın

²¹³Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 167.

²¹⁴Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 169.

²¹⁵Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 177.

²¹⁶Nişancı, Ş. (2002). *15-16. Yüzyıllarda Osmanlı İktisat Zihniyeti*. İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, 104.

tarih yazımında kullanımını esas aldığımızda özenle orta çağ dönemi sonrasını ifade maksadıyla kullanıldığını görmekteyiz.²¹⁷

Moderniteye geçiş sürecinde dönemler itibariyle yaşanan beş devrimin etkin rol aldığı söylememiz mümkündür. Şimdi kısaca yaşanan bu devrimleri ve etkilerini ele almaya çalışalım. İlk olarak karşımıza Newton' un yer çekimi kanunu buluşuyla başlayan “bilimsel devrim” çıkmaktadır. Bununla birlikte doğanın yönetimini Tanrı ve meleklerin gerçekleştirdiği düşüncesinden, doğanın yönetiminin yine doğanın kendisinin yönettiği düşüncesine geçiş süresinin yaşandığını görüyoruz. Kısacası doğanın yönetiminin Tandırdan doğaya aktarıldığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönemde bilimin, salt akıl ve duyarlar üzerinden olgusal hareketlilik sağladığını söyleyebiliriz. Bilimin yanılmazlığı düşüncesinin esas alındığı bu devrim temel kabul edilen devrim olarak adından söz ettirmekte ve yaşanacak tüm devrimlerin kendisinin etrafında şekilleneceğinin habercisi durumuna kendini koymaktadır. 19. yy da zirve noktaya Pozitivizm ile kendini yerleştirecek ve bilimsel, akıl merkezli hareketlilik sağlayarak bilim inşa etmektedir.²¹⁸

Moderniteye ulaşmayı sağlayan basamaklardan ikincisi, materyalist maddeci anlayışın metafizik alanı ret edip evrende var olan tüm alanları maddeleştirmeyi amaç edinmesinin neticesinde gerçekleşen insanın dünyaya bakışının seküler bir mahiyete bürünmesine ve salt akıl merkezli bilimsel bilgi üzerinden tüm kâinatı açıklamayı kendisine amaç edinmiş kültürel devrimdir.²¹⁹

Moderniteye ulaşmanın basamaklarından üçüncüsü, devletin siyasi anlayışının demokratik bir yapıya sahip olmasıdır. Bunun neticesinde devletin iktidar kesiminin karizmatik duruşunu sağlayacak olan halktır. Burada gerçekleştirilen devrimin esas noktası devletin esas komutasının kimde olduğu ve iktidarın hangi akıl üzerinden hareketlilik sağladığı üzerinedir. Bu noktada görülüyor ki, ilk aşamanın neticesinde ortaya çıkan salt akıl merkezli bilimsel bilgi anlayışının ortaya koyduğu bilimsel akıl üzerinden yönetim anlayışının var olduğunun kaçınılmaz olduğunu söylememiz mümkündür.²²⁰

²¹⁷Sevil, M. (2005). *Türkiye' de Modernleşme ve Modernleştiriciler*. Ankara: Vadi Yayınları, 15.

²¹⁸Sevil, M. (2005). *Türkiye' de Modernleşme ve Modernleştiriciler*. Ankara: Vadi Yayınları, 16.

²¹⁹Sevil, M. (2005). *Türkiye' de Modernleşme ve Modernleştiriciler*. Ankara: Vadi Yayınları, 17.

²²⁰Sevil, M. (2005). *Türkiye' de Modernleşme ve Modernleştiriciler*. Ankara: Vadi Yayınları, 16.

Moderniteye ulaşmanın basamaklarından bir diğeri ise, teknolojinin üst seviyede önem kazandığı, makineleşmenin yaşandığı bunun neticesinde üretimde makineleşmeye giderek seri toplu üretimlerin gerçekleştiği, emeğin metalaştığı ve üretimde bulunan kesimin ürettiği ürüne yabancılaşmanın yaşandığı²²¹, 1780 ler - 18.yy itibariyle James Watt' ın buharlı makineyi bulması ile görülen endüstriyel devrimdir.²²² Bu noktada artık insan üretim aşamasının birinci aşamasında yer almayı yerini makiye, teknolojiye devretmiştir.²²³

Öyleyse tüm bu bilgiler ışığında modernlik kavramını ele alacak olursak, tüm bu değerler üzerinden içinde bulunduğumuz zamanı anlama, anlamlandırma ve bunun üzerinden zihniyet dünyasının oluşturulması durumudur diyebiliriz.²²⁴

Aslında temelleri MÖ 6. yy da var olan Eski Yunan Materyalizmine dayanan 17.yy sonu 18.yy başları itibariyle başlayan Aydınlanma Düşüncesi ile ayyuka çıkan, 19.yy pozitivizm ile tam manasıyla boy gösteren ve günümüze değin varlığını koruyan dönemi modern dönem olarak ifade etmemizin doğru olacaktır.²²⁵

2.3.1. Modern Düşünce Yöntemi (Pozitivist Düşünce Bilgi Yöntemi)

Yeryüzünde varolan düşünce sistemi ana hatlarıyla iki kısma ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi materyalist düşünce diğeri ise bütüncül düşünce sistemidir. Materyalist düşünce sistemi beraberinde determinist anlayışı ortaya koymaktadır. Bu durum ise akabinde rasyonalist düşünceyi meydana getirmektedir. Yaşanan süreç itibariyle 17.yy'ın son 18.yy' ın başı itibariyle Aydınlanma Felsefesi tarihte sahnesini almıştır.²²⁶ Akabinde 19.yy da pozitivizm (içerik itibariyle bakıldığında modernleşmeyi beraberinde getirir)

²²¹Sevil, M. (2005). *Türkiye' de Modernleşme ve Modernleştiriciler*. Ankara: Vadi Yayınları, 17.

²²²Türkdoğan, O. (1981). *Sanayi Sosyolojisi Türkiye'nin Sanayileşmesi Dün-Bugün-Yarın*. Ankara: Töre Devlet Yayınları, 143.

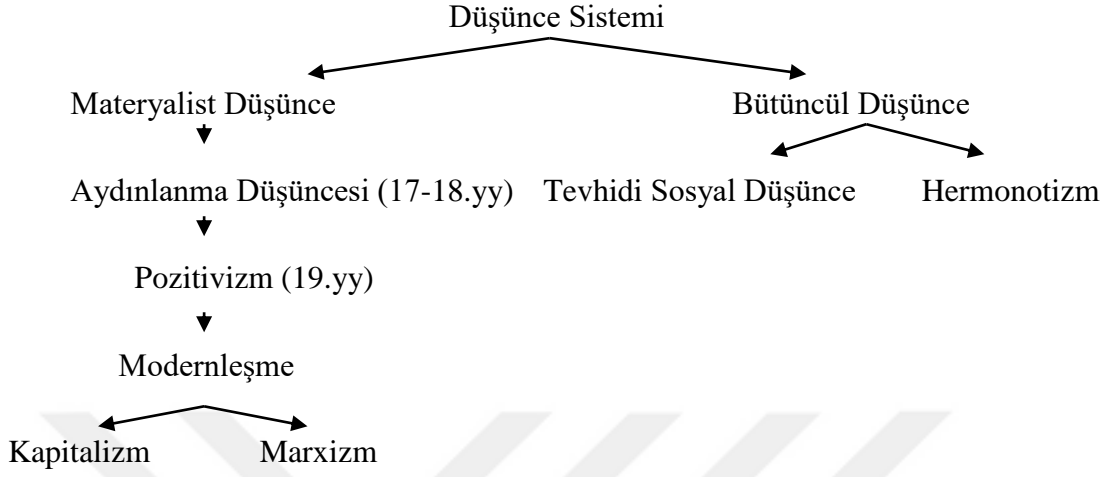
²²³Sevil, M. (2005). *Türkiye' de Modernleşme ve Modernleştiriciler*. Ankara: Vadi Yayınları, 17.

²²⁴Sevil, M. (2005). *Türkiye' de Modernleşme ve Modernleştiriciler*. Ankara: Vadi Yayınları, 17.

²²⁵Şimşek, O. (2011). "Sabri F. Ülgenerin Zihniyet ve Girişimcilik Anlayışına Bilgi Sosyolojisi Açısından Yaklaşım", M. Yılmaz. (Editör). *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız*. Ankara. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 230.

²²⁶Şimşek, O. (2011). "Sabri F. Ülgenerin Zihniyet ve Girişimcilik Anlayışına Bilgi Sosyolojisi Açısından Yaklaşım", M. Yılmaz. (Editör). *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız*. Ankara. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 230.

yaşanmıştır. Pozitivizm (modernleşme) içeriğinde iki sistemi barındırmıştır. Bunlar ise Kapitalizm ve sosyalizmdir.²²⁷

Şekil 2.16. Batı düşünce sistemi

Düşünce sistemlerinin yukarıdaki gibi gösterilmesi mümkündür.²²⁸

Materyalist düşünce tek tip yani madde, salt akıl odaklı olmasından ötürü tek tip insan tipini ortaya koymaktadır. Materyalist düşüncenin temeli rasyonalitedir. Bundan ötürü burada ortaya çıkan insan rasyonalist bir mahiyete sahiptir. Yani insan Eski Yunan Materyalizminin özelliklerini yansıtır. O zaman insanı şu şekilde ele almamız mümkündür: insan = madde odaklı, insan = akıl odaklı, insan = duyu odaklı' dır.²²⁹

Aydınlanma felsefesi ile vahyin düşünceden kaldırılması temeli üzerinden hareket edilerek aklın zirveye çıktığını hatta tanrılaşma noktasına geldiğini görmekteyiz. Bunun neticesinde tabiatın gözlemlenmesi salt akıl/duyular ile gerçekleştirilir ve oradan sosyal sistemlere aktarım durumu gerçekleştirilir.²³⁰

²²⁷Şimşek, O. (2017). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 90.

²²⁸Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin “İlmi Araştırma Yapma” da Bütüncül Yöntem Anlayışı”, M. Alisharlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara: İmar Yayınları, 164.

²²⁹Şimşek, O. (2017). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 69.

²³⁰Şimşek, O. (2017). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 84.

Aydınlanma süreci sonrası yaşanan pozitivism, sekülerleşmeyi ve pagan anlayışı esas alan sosyal mahiyete sahip özelliği içerisinde barındıran salt akılsal temelli, olguculuk anlayışı ile bütün bilimlere birleştirmeyi amaç edinmiş bir sistemdir.²³¹

Pozitivism de kesin bilgiyi elde etmenin yolu deney ve gözlemden geçmektedir. Bu kapsamın dışında yer alan hissiyata dayalı bilgiyi asla doğru kabul etmediğini söyleyebiliriz. Çünkü pozitivist anlayışa göre hislere dayalı bilgi sübjektif bilgi olmaktadır. Pozitivizmde kesinlikle maddesel olmayan, deney ve gözlemi yapılamayan, salt akla ve duyulara dayanmayan manaya, soyut değerlere dayalı hiçbir şeyi kabul etmediğini, din dışılığı esas aldığını söyleyebiliriz.²³²

Batının bilgi inşa etmede kullandığı bir diğer yöntem zihniyeti ise hermonotik anlayışa dayanan bilgi yöntemidir. Hermonotizm, dini anlamanın arka planında salt aklın esas alınması durumu olarak ifade edebiliriz. Bu bağlamda pozitivistlere karşı bir anlayış ortaya koymuş ve bunu yaparken gelenekçi bir anlayış üzerinden hareketlilik sağlamıştır. Fakat pozitivistlere karşı bir anlayış durumunun için olması bizi yanıltmamalıdır. Çünkü temellerini oluşturan pozitivismde olduğu gibi materyalist düşüncedir. O vakit hermonotizm için sekülerleşmeyi, akli esas alan, rasyonaliteye uygun hareket eden muhafazakâr düşünce anlayışıdır. Bunun bağlamda hermonotik bilgi anlayışı neticesinde salt akla dayalı, tek taraflı mana ile temellendirilmiş, manayı akıl ile kavrayıp oluşturulan, rasyonel temellere dayanan bilginin inşası durumu söz konusudur.²³³

2.3.1.1. Modern Batı medeniyetinin bilgi inşa etme yönteminin esasları

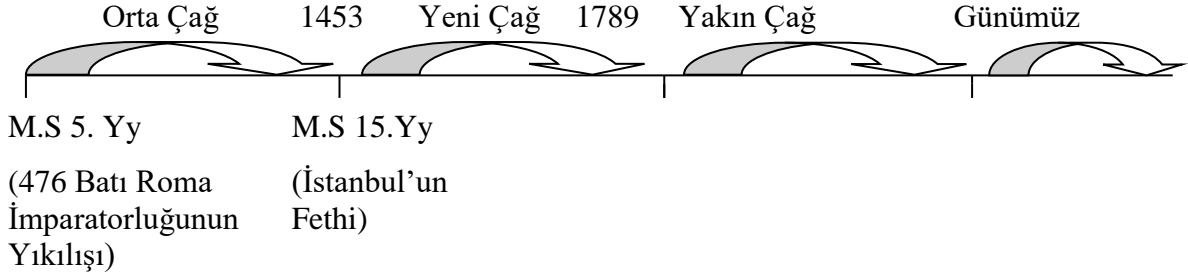
Evrenin yaratılmasıyla birlikte yeryüzünde iki farklı düşünce dünyası ve bu düşünce dünyasına göre şekillenen medeniyetler ortaya çıkmıştır. Medeniyetler düşüncelerini ve sistemlerini kendilerine has düşünce dünyalarından beliren kavramlarla ifade etmişler ve tüm süreçleri buna göre oluşturmuşlar, ele almışlardır.

²³¹Şimşek, O. (2017). “*Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 90,91.

²³²Şimşek, O. (2017). “*Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 93.

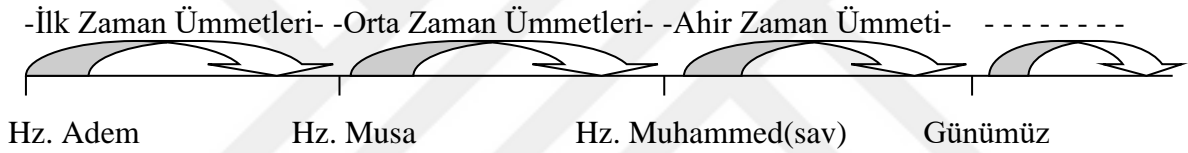
²³³Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin “İlmi Araştırma Yapma” da Bütüncül Yöntem Anlayışı”, M. Alişarlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara. İmar Yayınları, 164,170.

Çağlar itibariyle Batı'nın ve Türk İslam Medeniyetinin çağları ele alış biçimleri aşağıda izah edilmektedir.

Şekil 2.17. Batıya göre dönemlerin tasnifi

Yukarıdaki tarif edilen dönemler Batı'nın anlayış yapısına uygun olarak tasniflendirilmiştir.²³⁴

Şekil 2.18. İslam medeniyetine göre dönemlerin tasnifi

Yukarıdaki tasnifleme ise İslam Medeniyeti anlayış yapısı esasları göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmiştir.²³⁵

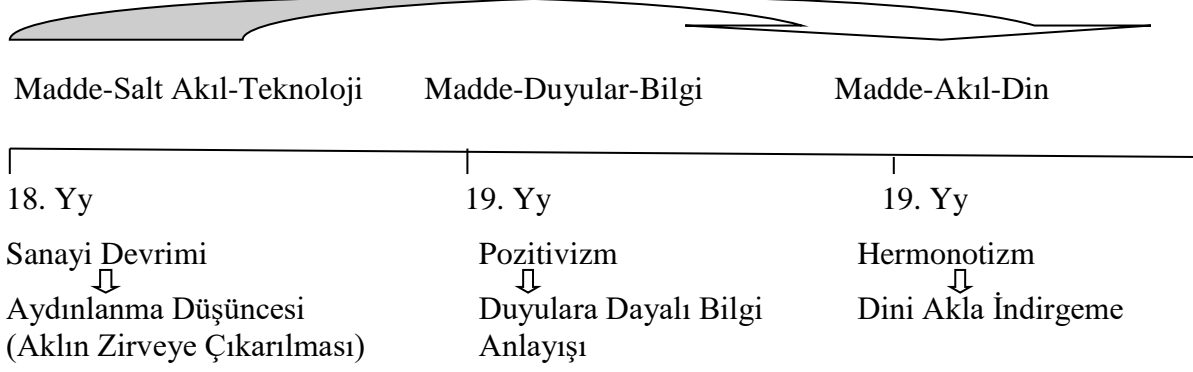
Ayrıca, yapılan tasnifleme neticesinde Batı'nın ve İslam Medeniyetinin "tarih-toplum-kültür-medeniyet-bilgi" anlayışını birbirlerinde farklı olarak değerlendirildiğini ve değerlere göre anlamlandırma yaptıkları ortaya konulmaktadır. Aşağıdaki şekilde Batı'nın süreçsel devinimleri gösterilmiştir.²³⁶

²³⁴Şimşek, O. (2018). "Tevhidi Düşüncenin "İlmi Araştırma Yapma" da Bütüncül Yöntem Anlayışı", M. Alisharlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara: İmar Yayınları, 157.

²³⁵Şimşek, O. (2018). "Tevhidi Düşüncenin "İlmi Araştırma Yapma" da Bütüncül Yöntem Anlayışı", M. Alisharlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara: İmar Yayınları, 157.

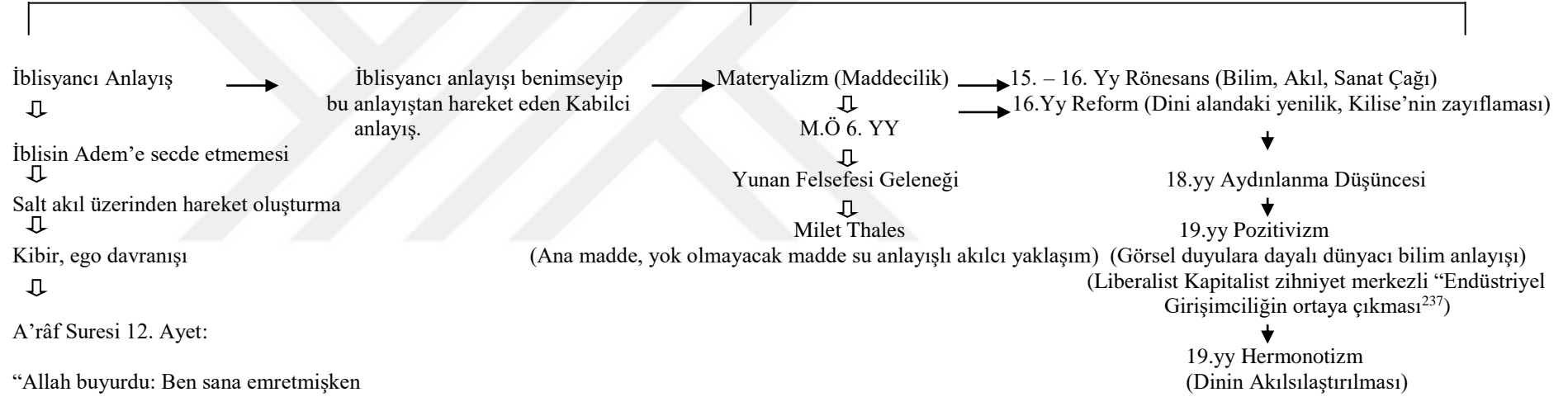
²³⁶Şimşek, O. (2017). *"Medeniyet" ve "Sistem" İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 87.

AKIL MERKEZLİ

Şekil 2.19. 18.yy itibariyle batının yaşamış olduğu üç farklı önemli dönem

Şekil 2.20. Batı'nın bilimsel çalışmaları yaparken kullandığı bilimsel düşüncenin kronolojik süreci

²³⁷Şimşek, O. (2011). “Sabri F. Ülgenerin Zihniyet ve Girişimcilik Anlayışına Bilgi Sosyolojisi Açısından Yaklaşım”. M. Yılmaz. (Editör). *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız*. Ankara. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 230.

²³⁸A'râf Suresi 12.

²³⁹Kehf Suresi 50.

içerisine girmiştir. İlerleyen dönemler itibariyle Batı geldiği noktada bilim çalışmalarının temelini oluşturan,²⁴² çalışmaların sahibi medeniyeti olan İslam Medeniyetini tanımaz olmuş ve tepeden izler konumuna girmiştir.

Şekil 2.22. 19-21.yy Batı medeniyeti

Batı bu zaman itibariyle akıl eşiğindeki bilimsel manadaki yükselişi neticesinde, bilimsel manada başarıya ulaşmanın yalnızca kendi yöntem ve tekniklerini aynen uygulama, yani taklit etmenin neticesinde gerçekleşeceğini savunmuştur. Bu bağlamda Batı başarının elde edilebilmesini bu düşünce dünyasına bağlı olduğunu direktmiş, aktarmacı anlayışın olmazsa olmaz olduğunu vurgulayıp, yalnızca kendine has değerler, yöntemler düşünce dünyası görüşünü temel alan kültürün izafiliğini hiçe saymıştır. Hâlbuki kültürel izafilik, her bir toplumun kendine has değerleri bu değerler nezdinde şekillendirilmiş düşünce yapısı, zihniyet dünyası, olaylar karşısında tavır ve davranışları, üretme esnasında temel aldığı esaslar, izlenen yöntem ve en önemlisi insanın biçimlendirilmesi bu değerler üzerinden gerçekleşecektir. Bu anlayışla gerçekleştirilen bilgi üretme neticesinde, üniversitelerde verilen eğitim neticesinde ideal insana ulaşılmış olacak ve toplumun kendine özgü fertler yetiştirilmesi gerçekleştirilecektir. Bunun nezdinde sonuç olarak medeniyetin inşasından söz edilebilecektir.²⁴³

Batının bilgi üretmede kullandığı yöntemleri, yaptığı bilimsel çalışmalarda faydalandığı yolları incelersek;

- Gözlemlenebilirlik
- Durumun olduğu gibi kavranması
- Varsayıya yer olmaması yani varsayı üzerinden bilgiye ulaşmanın doğru kabul edilmemesi
- Tanımı, çerçevesi, belli kavram kullanılması
- Çerçevesi belirli konu alanı belirlenmesi

²⁴²Sezgin, F. (2019). *Bilim Tarihi Sohbetleri*. İstanbul: Pınar Yayınları, 125,126.

²⁴³Şimşek, O. (2018). "Tevhidi Düşüncenin Düzen Kurucu "İçtimaiyat Felsefesi (Toplum Felsefesi)""., O. Şimşek. (Editör). *İctimai Düzenin (Sistemin) Kuruluşunda "TEVHİDİ DÜŞÜNCE" ve "TOPLUM FELSEFESİ"*. Ankara. İmar Yayınları, 61.

- Toplumda gerçekleşen olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi kurulması
- Toplumların değişen zaman koşulları neticesinde değişimlerin kaçınılmazlığı

İlkeleri neticesinde salt akla dayalı bilimsel çalışma esnasında hani değerleri dikkate aldığını görmekteyiz.²⁴⁴

18.yy da yaşanan aydınlanma düşüncesi ve makineleşmenin oluşumunu başlatan, teknolojik çağın kapısını aralayan sanayi devrimini, beraberinde amacı tek tipleştirme ve seküler hayat düşüncesini esas alma olan, liberalist, kapitalist, laik anlayış ile kuvvetlenen ve zirve düşünce anlayışı konumuna gelen pozitivist felsefi düşünce anlayışı takip etmiştir.²⁴⁵

Kökleri materyalist, rasyonalist dayanan pozitivism modernleşmeyi beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda determinist, olgular üzerinden hareket eden bir düşünce yöntemi üzerinden modern bilgi teorisi oluşumu gerçekleşmiştir. Bu bağlamda modern batının bilgi teorilerini üç başlık altında ele almamız mümkündür. Bunlar;

Modern Batı Bilgi Teorisi Yöntemi	
Materyalist Bilgi Teorisi	İdealist Bilgi Teorisi
Pozitivism	Hermonotizm
Objenin temel alındığı, süjenin ise objenin arka planında kaldığı, objenin bir ürünü olduğunu benimsemiş bilgi yöntemi	Sujenin temel alındığı bilgi yöntemi

Her İkisini Birleştirip Ele Alan Akım
Realizm
Gerçekçilik

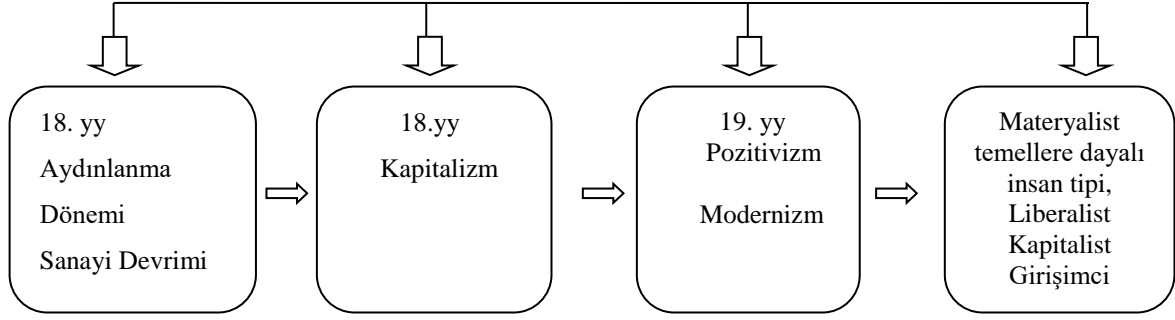
Şekil 2.23. Modern Batı bilgi teorisi yöntemi

²⁴⁴Gökçe, B. (2018). *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*. Ankara: Savaş Yayınevi, 34-37.

²⁴⁵Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin “İlmi Araştırma Yapma” da Bütüncül Yöntem Anlayışı”, M. Alisharlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara. İmar Yayınları, 168.

şeklinde gösterilebilir.²⁴⁶

2.3.1.2. Modern Batı medeniyetinin bilgi inşasında “Aklın” konumu

Şekil 2.24. 18.yy ile Batıda yaşanan dönemler

Düşünce anlayışının neticesinde karını maksime etmeye çalışan girişimcinin amacıyla doğru orantılı olan sermaye anlayışı ortaya çıkmıştır. Burada mülkün sahibi “Göklerin ve yerin egemenliği Allah’ a aittir, dönüşte Allah’ a dır.”²⁴⁷ Mülk Allah’ ın dır anlayışı benimsenmemiş, mülkün sahibi insan olarak benimsenmiştir.

Sermayecilik kavramı sadece özel mülkiyet ile eşit tutmak doğru bir anlayış değildir. Çünkü özel mülkiyet durumu insanların göçebe yaşamdan yerleşik hayata geçiş ile başlamıştır. O vakit görülüyor ki sermayeciliğe ek unsurlar getirilmelidir. Bu bağlamda,

$$\text{Sermaye} = \text{Üretim Yapımında} + \text{Üretimi Yapacak} \\ \text{Kullanılan Araçlar} \quad \text{İnsan}$$

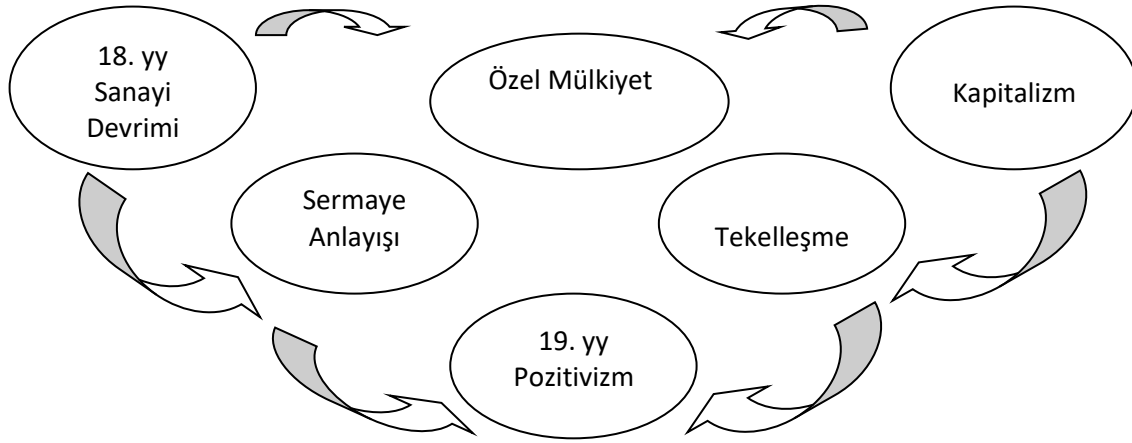
formülasyonu ortaya çıkmaktadır. Burada insanın akıl ve kol gücünden yararlanır.²⁴⁸ İnsan, Homo economicus girişimcinin yani sermayedarın sermayesini artırmak için makine konumuna sokulmuş üretimin bir parçasıdır. Bu beraberinde birçok olumsuz durumu doğurmaktadır.

Bu anlayışın üzerinde hareketle,

²⁴⁶Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin “İlmi Araştırma Yapma” da Bütüncül Yöntem Anlayışı”, M. Alisharlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara. İmar Yayınları, 168.

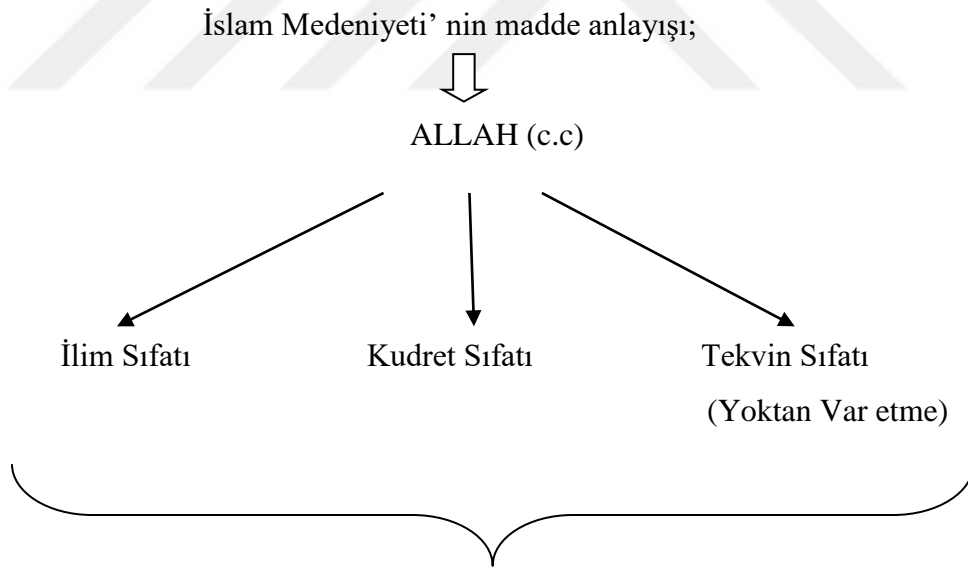
²⁴⁷Nur Suresi 42.

²⁴⁸Duralı, Ş. T. (2010). *Çağdaş Küresel Medeniyet Anlamı/Gelişimi/Konumu*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 105.

Şekil 2.25. 18.yy ile Batıda ortaya çıkan dönemler ve ortaya çıkardığı etkiler

Yukarıdaki düşünce anlayışı ilahi anlayışa karşı bir anlayıştır. Anlayışın içeriği, ben anlayışı hâkimiyeti + kendini tanrılaştırma, madde üzerinden değer biçme yani madde = para yani para – menfaat – pragmatist ilişki dünyası sonuç olarak “ Allah’ ın huzurunda sizin en ekreminiz, en çok takva sahibi olanınızdır.” İlahi anlayışa karşı olan anlayıştır.²⁴⁹

Şekil 2.26. İslam Medeniyeti’ nin madde anlayışı

biçimindedir.²⁵⁰

“Allah gökleri ve yeri hakkın ikamesi için yaratmıştır.”²⁵¹

²⁴⁹Topbaş, O. N. (2012). *Müslümanın Para İle İmtihani*. İstanbul: Erkam Yayınları, 115.

²⁵⁰Sezen, Y. (1984). *Tarihi Maddeciliğin Tahli ve Tenkidi*. İstanbul: Veli Yayınları, 32.

“Biz gökleri ve yeri arasında bulunanları ancak hak üzere ve belirli bir süre için yarattık.”²⁵²

Madde, zihnin dışından var olan nesnedir.²⁵³ Madde, dış dünya kapsamında olan bütünü kapsar. Öyleyse bu anlayıştan ruh kapsam dışı edilmiştir.²⁵⁴

Batının düşünce anlayışının temeli olan madde kavramını ele alacak olursak; “cisim yıldızlardan atomlara kadar, hatta varlıkları kabul edildiği ölçüde esir parçacıklarına kadar bütün maddi varlıkları” madde olarak nitelendirebiliriz.²⁵⁵

Diğer bir tanımlamaya göre madde;

“Bu kavramın soyutlandığı maddi şeyler toplamı, birçok değişik ve duyularla idrak edilebilen şeylerin ortak özelliklerine göre kavradığımız kısaltmaları”dır.²⁵⁶ Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere madde soyutlama yapılarak isimleşmiştir.²⁵⁷

Madde, insanı diğer canlılardan ayıran fikri yok eder anlayışı Hegel’in madde üzerindeki düşüncesidir. Diyalektik maddecilerin madde görüşü, insanın beş duyu organıyla algılayabildiği şeylerdir. Burada madde belirli bir alanda olduğu görüşü üzere sınırlandırılmıştır. Maddenin sınırlarının ötesine geçiş yoktur. Netice itibariyle maddenin bölünebilme özelliği neticesinde çokluk ortaya çıkar fakat bu değildir ki madde sonsuzdur aksine madde sonludur. O halde maddecinin madde tanımı; “bu kavramın soyutlandığı maddi şeyler toplamı, birçok değişik ve duyularla idrak edilebilen şeylerin ortak özelliklerine göre kavradığımız kısıtlamaları”dır. Lenin’in madde tanımı ise, “objektif gerçeği göstermeye yarayan kategoridir.” Onlara göre madde aslında tüm varlıkların kısaltmasına verilen addır. Hegel’in şu sözleri örnek misalidir; “kiraz ve erik yiyebiliriz ama meyve yiyemeyiz. Çünkü hiç kimse meyve olarak meyve yememiştir.” O vakit kimse gerçek maddeyi göremez. Aynı şekilde kiraz ve erik de benzer özellikleri haiz şeylerin

²⁵¹Casiye 22.

²⁵²Ahkâf 3.

²⁵³Politzer, G. (2017). *Felsefenin Başlangıç İlkeleri*. Ankara: Sol Yayınları, 37.

²⁵⁴Politzer, G. (2017). *Felsefenin Başlangıç İlkeleri*. Ankara: Sol Yayınları, 78.

²⁵⁵Sezen, Y. (1996). *Maddeci Felsefenin Çıkamazları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 24.

²⁵⁶Sezen, Y. (1996). *Maddeci Felsefenin Çıkamazları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 25.

²⁵⁷Sezen, Y. (1996). *Maddeci Felsefenin Çıkamazları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 25.

ortak adıdır denebilir. Bu bağlamda kimse gerçekte de kiraz ve erik yiyemez. Bunun sonucunda ortaya şu durum çıkmaktadır. Madde kavramı tanımı hususunda maddeci anlayış kısır döngü içerisindedir ve hapsolmuştur.²⁵⁸

Marx maddenin duyular aracılığıyla algılanabilen şeyler olduğunu belirtmiştir. Marx'ın şu söz bu görüşünü gösterir niteliktedir; “pastanın ispatı onun yenilmesidir.” Engel ise, “hiç kimse titreşen bir molekül görememiştir.” Düşüncesiyle maddenin akıl ile elde edildiğini belirtmiştir. Lenin ise, “madde kavramının sadece bize duyularımızın verdiği objektif gerçeği kabul eder” tanımlaması ile maddeyi açıklamayı çalışır. Fakat görülüyor ki tüm bu tanımlamalar yetersiz kalmaktadır hiçbir insan gözleriyle atomu göremeyeceği üzere akıl ve duyular birlikteliği neticesinde görülebileceğini savunurlar. Akıl burada bunu görev edinir. Akıl duyuları kontrol etmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere, akıl ile bütünü kavramak imkansızdır. Duyular ile kavranamayan akıl ile algılanamayan burada yer edinemez.²⁵⁹

Materyalist anlayışa göre varlık, dayandırıldığı temel esas salt akıl üzerinden anlamaya, yorumlamaya çalışmaktır. Salt aklın dayandığı maddeci anlayış neticesinde soyut mana eksenini bertaraf edilirken maddenin somut kısmı göz önünde bulundurulur. Batıdaki maddeci görüşü iki farklı perspektiften ele alan tarihi maddeciler ve diyalektik maddeciler madde üzerinde farklı yorumlama etkisi göstermişlerdir. Tarihi maddecilere göre Suje esas alınarak anlamlandırma yapılır. Böylece maddenin iç gerçekliğine vurgu yapılır. Diyalektik maddeciler ise tarihi maddecilerin aksine objeyi esas alarak anlamlandırma yapmakta aynı zamanda dış gerçeğe vurgu yapmaktadır. Diyalektik maddecilere göre varlığı belirli bir ortama ve zamansal dilime göre çerçeve sınırlarını belirler böylece sınırsızlığa yer vermezler. Kısacası bu maddeciler için sonsuzluğa yer yoktur.²⁶⁰ O zaman diyalektik maddecilere göre madde, “önce üç boyutlu, mekanlı duyularınla varlığının farkına vardığım 'şeyler'dir.”²⁶¹

²⁵⁸Sezen, Y. (1996). *Maddeci Felsefenin Çıkmazları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 24-26.

²⁵⁹Sezen, Y. (1996). *Maddeci Felsefenin Çıkmazları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 28-30.

²⁶⁰Sezen, Y. (1984). *Tarihi Maddeciliğin Tahlil ve Tenkidi*. İstanbul: Veli Yayınları, 37-42.

²⁶¹Sezen, Y. (1996). *Maddeci Felsefenin Çıkmazları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 24.

Diyalektik, birbirine zıt düşüncelerin buluşması neticesinde iki zıt çatışmacı düşüncenin arka planında yer alan objektif doğruyu arayıp bulma hedefi benimsemiş olan yöntemdir.²⁶²

Diyalektik, düşünce ile madde arasındaki münasebet nedir? Sorusunu cevaplamayı amaçlamanın neticesinde ortaya çıkan kavramdır. Zıt durumların karşılaşması sonucu yeni düşüncenin ortaya çıkmasıdır.²⁶³

Diyalektik, “madde ve ruh arasındaki ilişki”dir.²⁶⁴ Sokrates’e göre diyalektik zıtlıkların birleşiminden yeni düşüncenin oluşmasıdır. Hegel’e göre ise ruhun nesnel hale gelmesi sonucu evren oluşur.²⁶⁵

Diyalektik, idealizm ve materyalizm anlayışı ile ilişki halindedir. İdealizm, temeline düşüncüyü oturtan maddenin varlığının düşünceye dayandırıp düşünce neticesinde maddenin var olduğunu savunan anlayıştır. Bu anlayışa göre düşünce olmazsa maddeden söz edemeyiz. Materyalizm ise soyut ve somut her şeyi maddeye dayandıran ve madde temelli anlamaya, açıklamaya çalışan görüşür.²⁶⁶

Batıdaki suje ve obje esasa dayandırılan bu düşünce anlayışı odaklarının ortak noktası maddeci-materyalist-bilimsel düşünce yapısına göre bilim üretmedir.²⁶⁷

Tevhidi düşünce anlayışının bütüncüllük anlayışı üzerinden hareketle batıdaki düşünce anlayışının maddeyi farklı yollardan ele aldığını düşünen ama temel noktalara maddeye yani iblisyancı - kabilci anlayışa göre hareket etmekten kurtulamadığını görmekteyiz. Hâlbuki Tevhit kâinattaki yaratılan her şeyi çevreleyip sarmalama, birleştirme, bütünleştirme anlayışı üzerinden baktığımızda özü itibariyle aynı görüşe

²⁶²Göze, A. (2009). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimleri*. İstanbul: Beta Basım Yayım, 289.

²⁶³Küçük, H. (1974). *Mukayeseli İslâm ve Batı Felsefeleri’nde Sistematik Problemler*. İstanbul: Fatih Yayınevi, 454.

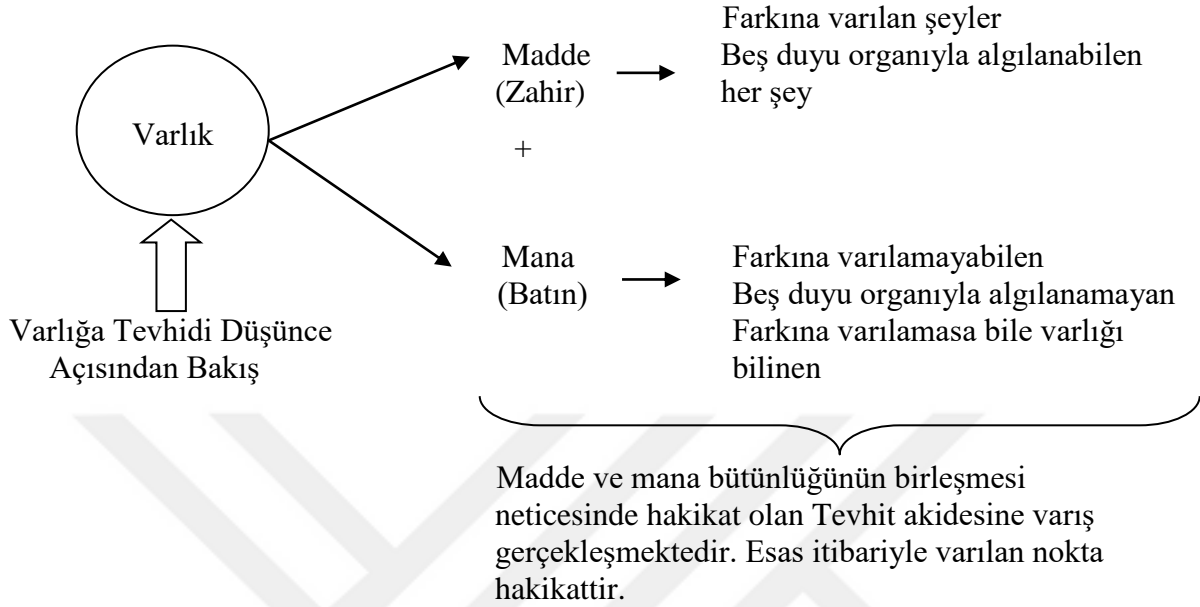
²⁶⁴Küçük, H. (1974). *Mukayeseli İslâm ve Batı Felsefeleri’nde Sistematik Problemler*. İstanbul: Fatih Yayınevi, 454.

²⁶⁵Küçük, H. (1974). *Mukayeseli İslâm ve Batı Felsefeleri’nde Sistematik Problemler*. İstanbul: Fatih Yayınevi, 454.

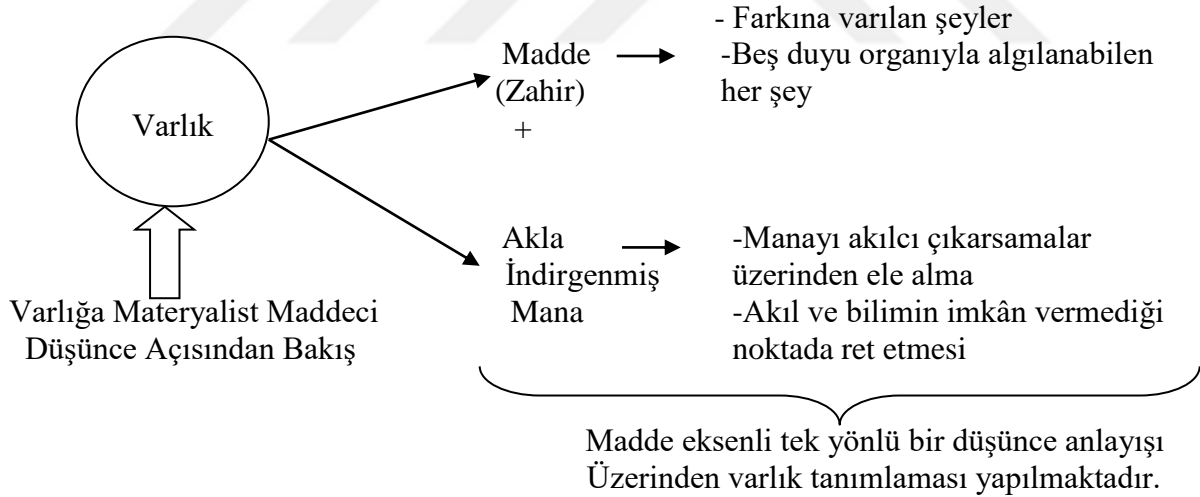
²⁶⁶Küçük, H. (1974). *Mukayeseli İslâm ve Batı Felsefeleri’nde Sistematik Problemler*. İstanbul: Fatih Yayınevi, 454.

²⁶⁷Sezen, Y. (1984). *Tarihi Maddeciliğin Tahlil ve Tenkidi*. İstanbul: Veli Yayınları, 37-42.

dayanan ama karşıt iki görüşe dayanan bu düşünce sistemleri aslı itibariyle bizlere en hayırlı neticeyi yani Tevhidi sunacak yolu göstermektedir.²⁶⁸

Şekil 2.27. Varlığa tevhidi düşünce açısından bakış

Şekil 2.28. Varlığa materyalist maddeci düşünce açısından bakış

O zaman burada önemle üzerinde durulması gereken toplumların birbirlerinden farklı olarak bilgi üretmelerinin, bilim anlayışlarının iktisat, ekonomi, eğitim, çalışma ilişkilerinin, siyaset anlayışlarının gibi toplum içerisindeki toplumun dinamiklerinin farklılığının nedeninin temel ilişki olan insanın düşünce dünyasındaki temel dayanaklarındaki farklılıkta kaynaklandığını pekala söyleyebiliriz. O zaman batıda hakim

²⁶⁸Sezen, Y. (1984). *Tarihi Maddeciliğin Tahlil ve Tenkidi*. İstanbul: Veli Yayınları, 37-42.

düşünce yapısı olan Materyalist Anlayışın materyalizmin ne olduğuna değinmemiz gerekecektir. Materyalizm M.Ö 5.yy itibariyle eski Yunanda görülmeye başlamış 17 ve 18. yy da batıya aydınlanma düşüncesi batıya ile kendini kabul ettirmiştir.²⁶⁹

Materyalizm süreçsel olarak M.Ö 5.yy Yunana dayandırılır. Çünkü insanlığa maddesel yansımaları bu zamanda görülür. Fakat materyalizm, zamansal olarak “Meleklerle “Adem’e secde edin” dedik, onlar da secde ettiler, iblis direndi.”²⁷⁰

“Allah buyurdu ; “Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir?” (İblis), “Ben ondan daha üstünüm, çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın” dedi.”²⁷¹

“Allah, “öyle ise in oradan! Orada büyüklük taslamak senin haddin değildir. Çık! Artık sen aşağılıklardansın!” buyurdu.”²⁷² İblisyancı anlayışına dayanır. Kainattaki birbirinin tamamıyla zıttı karşıtı iki düşünce dünyasından materyalizm ve günümüze kadar değişimler göstererek farklı kavramlarla ifade edilen düşünce ve felsefe kaynağı iblisyancı, ve onun hareket karşılığı olan maddeci, akılcı, sekülere hizmet, benci, ayırıştırıcı, sınıflandırıcı, isyancı, pagancı düşüncedir.

İblisin bu düşünceden salt akılcı isyancı hareketinin yeryüzündeki karşılığı Hz.Adem’in oğullarının yani Habil, Kabil olayıdır.

“Onlara Adem’in iki oğlunun haberini gerçeğe uygun olarak anlat: Hani ikiside birer kurban sunmuşlar, birinin ki kabul edilmiş diğerinin ki kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, diğerine, “Andolsun seni öldüreceğim!” dedi. O da dedi ki: “Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder.”²⁷³

“Andolsun ki sen öldürmek için bana el uzatsan bile, ben öldürmek için sana elimi kaldıracak değilim! Zira ben alemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım”²⁷⁴

²⁶⁹Şimşek, O. (2016). “*Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: İlmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 105.

²⁷⁰Taha Suresi 116.

²⁷¹A’raf Suresi 12.

²⁷²A’raf Suresi 13.

²⁷³Mâide Suresi 27.

²⁷⁴Mâide Suresi 28.

“Ben diliyorum ki sen hem benim hem de kendi günahını yüklenesin, cehennemliklerden olasın! Zalimlerin cezası işte budur.”²⁷⁵

“Sonunda içindeki duygular onu kardeşini öldürtmeye itti; onu öldürdü ve böylece hüsrana uğrayanlardan oldu.”²⁷⁶

Kabil kendisinden istenen adağın akılcı yaklaşım sergileyerek kendisinin çabasıyla ürünü elde ettiğini düşünmüş ona göre değerli olanın kendisine kalmasını daha değersiz olanı adak olarak sunmak isteyerek iblisyancı materyalist bir düşünceden hareket etmiştir. Oysa Habil yaratılan var olan her şeyin Allah’ın olduğunu, Allah’tan geldiğini her şeyin sahibinin o olduğunu bilerek Tevhidi düşünceye göre hareket etmiştir.

Materyalizm yaratan tek gücün madde olduğunu burada başka bir yaratan olmadığını maddenin başlangıçsız yani başlangıcı olmayan ve sonsuz olduğu anlayışıdır. O vakit materyalist anlayışın ilk sorgusu “Kainatı Tanrı mı yaratmıştır, yoksa kainat ezelden beri (spontane olarak) mevcut mudur?” olmuştur.²⁷⁷

Materyalizm madde temelli anlayıştır. Bu anlayışı daha da açacak olursak; doğanın var oluşunu sağlayan herhangi bir bağımlılığı olmayan, tek gerçek olan maddedir. Bu anlayışa göre evrende olan tüm olaylar ve evrende görünen tüm varlıklar maddenin şekil almış halinden başka bir şey değildir bu sebeple duyuları esas edinen bir anlayıştır.²⁷⁸

“Hayat ve ruhi varlık alanlarından hemen hepsini sadece maddeye indirgeyen ve bütün varlık alanlarını madde kanunlarıyla açıklamak isteyen, kısaca maddeyi ilk hakikat olarak kabul edip bilimin de temeli sayan felsefi sistemlerin adıdır”²⁷⁹

Diğer bir ifadeyle materyalizmin kavramsal karşılığı maddeciliktir yani materyalizm = maddeciliktir. Bu anlayışı temel düşünce prensibi haline getirmiş kimseye materyalist denir. Madde ön planda tutulmasından kaynaklı varlık birinci öncelik olurken metafizik kapsamında yer alan düşünce ikinci plana itilmiştir. Bu anlayış üzere ruh

²⁷⁵Mâide Suresi 29.

²⁷⁶Mâide Suresi 30.

²⁷⁷Kozak, İ. E. (1999). *İnsan-Toplum-İktisat*. Adapazarı: Değişim Yayınları, 30.

²⁷⁸Göze, A. (2009). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimleri*. İstanbul: Beta Basım Yayım, 288.

²⁷⁹Küçük, H. (1974). *Mukayeseli İslâm ve Batı Felsefeleri'nde Sistematik Problemler*. İstanbul: Fatih Yayınevi, 455.

maddenin gerisine itilerek madde karşısında değersizleştirilmektedir. Bunun neticesinde ruh maddeye bağımlılaştırılmakta ya da ret edilmektedir.²⁸⁰ Materyalizm var olan her şeyi maddeye dayandırmakta ve hepsinin maddenin ürünü karşılığında olduğunu savunmaktadır.²⁸¹ Bu felsefe anlayışı üzerinden insan evreni anlamaya çalışıp daha sonra bunun üzerinden hareket noktasını oluşturmaya çalışacaktır. Bu durum beraberinde toplumların ihtiyaçları ve zamansal yaşanacak süreçlerin pusulası konumunda olacaktır. Burada hareketle görünüyor ki materyalist anlayış hangi felsefi düşünce olursa olsun (Batı düşünce dünyasında) en temeli maddeye dayandırılarak materyalist düşünce benimsenecektir. Buna bağlı olarak şu ifademiz yanlış olmayacaktır: insan zamansal olarak ilerleme süreci içinde bulunduğu dönem gerekliliklerinden ötürü içerisinde bulundukları etkenleri de dönem şartları gereği değişime uğratacaktır. O zaman materyalist düşüncede dönemler itibariyle değişimlerin yaşanması kaçınılmaz olacaktır. Buradan şu anlaşılmalıdır materyalizm düşünce temeli olan her şeyi maddeye indirgeme durumu değişecek değildir. O zaman çağlar itibariyle materyalizmin ele almasını inceleyelim.

İlk çağ itibariyle materyalizm Yunanistan'da yoğun şekilde benimsenmiştir. Materyalizm evreni, evrende var olan her şeyi en küçük parçalarına ayırarak yani atoma anlamaya çalışan bir anlayış halindedir. Çünkü evreni dahi maddeyi bir bütün halinde anlamaya, duyularla idrak etmeye imkân yoktur. Küçük parçalar şekil almış haldedir ve evrende birleşmeleri neticesinde eşyanın özü oluşmuş olur ki ruhun da aynı anlayış üzerinden olduğunu savunur. Bu anlayışın ruhu varlığını maddeye indirgemesi Allah (c.c)'nin bu anlayıştan dışarıda tutulduğunu anlamaktayız.²⁸²

“O, takdir ettiği gibi yaratan, canlıları örneği olmadan var eden, biçim ve özellikleri veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerdekiler ve yerdekiler hep onu tespih ederler. O üstündür hikmet sahibidir.”²⁸³ Ayeti yaradan her şeyin tek sahibi Allah (c.c) olduğunu beyan etmektedir. Maddeyi yaratan ve ona şekil veren Allah (c.c)'dür anlayışı kabul edilmemiş bu anlayışa tamamen zıt fikir ortaya koyulmuştur.

²⁸⁰Kılıç, E. (2012). *Materyalizm Karşısında Ali Fuat Başgil*. Ankara: Akçağ Yayınları, 25.

²⁸¹Kılıç, E. (2012). *Materyalizm Karşısında Ali Fuat Başgil*. Ankara: Akçağ Yayınları, 26.

²⁸²Bolay, S. H. (2008). *Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 29,30.

²⁸³Haşr suresi 24.

İlk çağ materyalizm anlayışı maddenin evrende var olup başka bir kuvvet tarafından etkiye maruz kalmadığını yani varlığının olduğunu, yaratılmadığını kısacası ezeli olduğunu ve maddenin varlığının sonsuz, ebedi olduğunu savunmuşlardır. Madde bu bağlamda sonu olmayan bir özelliğe sahiptir.²⁸⁴ Maddenin hareket süresi sınırsızdır bu bağlamda her bir küçük parça uygun boşlukla temasa geçebilmesi için en küçük halde olmalıdır. Bu anlayışta en küçük halinde neden olması gerektiğini ortaya koymaktadır.²⁸⁵ Materyalistlerin maddenin yaratılmadığı ezeli olduğu görüşü neticesinde Allah (c.c) varlığını ret eden anlayışı benimsemişlerdir.²⁸⁶ Evrenin varlığının öncelere dayandığını onu yaratan bir yaratıcının olmadığını, canlıların tabiatındaki döngü içinde varlığını yenileyerek sürdürdüğünü savundular.²⁸⁷

Ortaçağ materyalist anlayışı sadece duyular âlemini esas alarak fikir geliştirmiştir. Duyular Âlemi'nin kapsamı içerisine girmeyen hiçbir şeyi kabul etmemiştir.

“O kendisinden başka tanrı olmayan Allah'tır; duyular ve akılla idrak edilmeyeni de edileni de bilir. O Rahman'dır, Rahim'dir.”²⁸⁸ Ayeti kerimede apaçık beyan edilmektedir ki duyular âleminin ötesi de mevcuttur. Keza yine “İşte O, duyular ve akılla idrak edilmeyeni de edileni de bilmektedir, izzeti sınırsız, rahmeti boldur.”²⁸⁹ Bu anlayışın ortaçağ materyalist anlayışı yok edecek olmasından kaynaklı Allah (c.c)'nin varlığını, ölümden sonraki ahret hayatını ve “Sonra ona düzgün bir şekil vermiş ve ruhundan ona üflemiş; sizi kulak, göz ve gönüllerle donatmıştır. Ne kadar da az şükretiyorsunuz!”²⁹⁰ Ayetinde insanın ruhunun varlığını ortaya koymakta materyalizm ise ruhu kabul etmemektedir. Tüm bunların ışığında görülüyor ki bu materyalist fikir düşüncesi ile Allah (c.c)'nü ve inancını dünyadan silmek gayesi taşımıştır.²⁹¹ Bundan kaynaklı ortaçağda kuvvetli olan dine dayalı felsefe anlayışı olan Skolastik Felsefe ortaçağda materyalizmin ilerlemesinin önünde engel olmuştur.²⁹²

²⁸⁴Kılıç, E. (2012). *Materyalizm Karşısında Ali Fuat Başgil*. Ankara: Akçağ Yayınları, 26.

²⁸⁵Kılıç, E. (2012). *Materyalizm Karşısında Ali Fuat Başgil*. Ankara: Akçağ Yayınları, 26,27.

²⁸⁶Kılıç, E. (2012). *Materyalizm Karşısında Ali Fuat Başgil*. Ankara: Akçağ Yayınları, 27.

²⁸⁷Gazâlî. (2018). *El Munkız Mined Dalâl Dalaletten Çıkış Yolu*. İstanbul: Beyan Yayınları, 23.

²⁸⁸Haşr suresi 22.

²⁸⁹Secde suresi 6.

²⁹⁰Secde suresi 9.

²⁹¹Bolay, S. H. (2008). *Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 30.

²⁹²Kılıç, E. (2012). *Materyalizm Karşısında Ali Fuat Başgil*. Ankara: Akçağ Yayınları, 42.

Yeniçağ materyalist anlayışı 17 ve 18.yy’da büyük aşamalara kat etmiş olup insanı ruhtan soyutlamakta kalmayıp diğer tüm canlılarla eşdeğer tutmuş bununla da yetinmeyip ruhu makinayla eşdeğer görmüştür. Bu dönemin savunucularından Hobbes ruhu maddeleştirip ruhun etkisini yitirici görüş ortaya koymaktadır. Descartes hayvanı mekanik bir dizaynla ele alıp makineleştirmekte La Mottrie ise Descartes’in tezinin daha da ötesine giderek insanı mekanikleştirmekte, makineleştirmektedir. Bu düşüncede temel alınan anlayış var olan her şeyi mekanik yapıya göre ele almasıdır.²⁹³

19. yy bir sonraki materyalist düşünce yapısı pozitivism olarak da isimlendirilmektedir. Bu dönemdeki materyalist anlayış “maddenin evrimini hayat evrimine bağlamak suretiyle, bütün tekâmül Safalarını, bu tarzda tetkike çalışmaktaydı.”²⁹⁴

Dönemler itibariyle materyalizm aynı temel üzerinden bir takım farklı pencereden aynı sonuca ulaşmıştır bu madde temelli anlayış soyut-mana-maneviyat âlemi kabul etmemekte bilginin kaynağı ise tabiatın bilgisinin ürünü olduğunu savunmuştur.²⁹⁵

Materyalizmi çağlar itibariyle inceledikten sonra şimdi ise materyalizmin çeşitlerini ele alalım. Materyalizm iki gruba ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi klasik materyalizm ikincisi ise diyalektik materyalizmdir.²⁹⁶ İncelememize klasik materyalizmden başlayalım.

Klasik materyalizmin diğer bir ifadeyle mekanik materyalizmin kökü atom anlayışına dayanır. Yani, cisimleri meydana getiren küçük parçalar mevcuttur ve bunların birbirleriyle etkileşimi neticesinde birleşerek bir cisim oluştururlar evrenin de aynı anlayışla meydana geldiğini savunurlar. O vakit cisimlerin birleşmeleri için evrende bir hareket alanının varlığının olması gerektiğini ve bu boş alanda dolaşmaları neticesinde küçük parçalar (atomlar) birleşir ve cismi oluşturur. Evrende atomların belirli bir hareket dâhilinde yön çizmelerinden kaynaklı belli belirsiz bir hareket durumu söz konusu değildir. Çünkü atomun belirli bir ağırlığı söz konusudur ve boşlukta ağırlıktan kaynaklı olarak aşağı yönlü bir hareket söz konusudur ki bu durum atomların zorunlu bir bağ kurduklarını, ilişki bağlarının oluştuğunu ve akabinde mekaniksel bir durumun oluştuğunu

²⁹³Bolay, S. H. (2008). *Türkiye’de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 31.

²⁹⁴Bolay, S. H. (2008). *Türkiye’de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 32.

²⁹⁵Kılıç, E. (2012). *Materyalizm Karşısında Ali Fuat Başgil*. Ankara: Akçağ Yayınları, 28.

²⁹⁶Kılıç, E. (2012). *Materyalizm Karşısında Ali Fuat Başgil*. Ankara: Akçağ Yayınları, 29.

söyleyebiliriz.²⁹⁷ Bu materyalizm çeşidi tek gerçeğin madde olduğunu savunur ki evrenin madde kaynaklı oluştuğunu söyler. Bunun içindir ki evreni oluşturan atomdur ve başka bir kuvvet söz konusu değildir. Akabinde yaratılmadığı durumu söz konusu olduğundan son bulmasının da imkânsızlığı görüşünü savunmaktadır. Klasik materyalizm ruha madde bakış açısıyla yaklaşır ruhu beden ile ilişkilendirir ve beden ile aynı gelişimi göstereceğini belirtir.²⁹⁸ Bilimsel manadaki savunusu ise duyuları sayesinde bilime ulaşmaktır ki bundan kaynaklı deney ve gözlemlerle elde edilmeyen bilgiyi kesinlikle kabul etmez.²⁹⁹

Klasik materyalizm madde temelli hareketi neticesinde ahlaki durumların kabulünü ret eder ve insanın hoşuna giden ne ise onun yapılması için gereken ne ise onu yapar ve bu durumun devamlılığını amaçlar. Ahlaki durum insanın hoşuna giden ama doğru olmayan durumları yok edeceğinden bu anlayışta ahlaki duruma yer verilmez.³⁰⁰ Öldükten sonra yaşamın insan tarafından son bulduğunu bundan sonra insanın bir şeyin farkındalığının kalmadığını bunun için ahret inancı gibi dini inançlara inanmanın doğru olmadığını savunur.³⁰¹

Materyalizmin ikinci grubu olan diyalektik materyalizmi ele alalım. Diyalektik Sokrates'in deymiyle, karşılıklı bireylerin birbirlerinin zıttı düşünceleri ve cevapları neticesinde yeni düşüncenin ortaya çıkması demektir.³⁰² Diyalektik materyalizm Marksist felsefenin temelini oluşturur. Özne-nesne, düşünce-madde unsurlarını dikkate alır. Madde bağımsız güç konumundadır. Zıtlıklardan kaynaklı gelişime katkısı olan devamlı hareket hali mevcuttur. Maddeyi düşünebilmemiz için belirli mekân ve zaman içinde olması gerektiğini savunur fakat madde ezeli ve ebedidir. Madde-gerçek varlık ezeli ve ebedi özelliği üzerinden hareket hali mevcuttur. Marx; insanlık tarihine diyalektik materyalist penceresinden baktığımızda maddi farklılaşmadan ötürü ortaya çıkan sınıflaşma beraberinde sınıf çatışmaları yaşatır.³⁰³

²⁹⁷Kılıç, E. (2012). *Materyalizm Karşısında Ali Fuat Başgil*. Ankara: Akçağ Yayınları, 30.

²⁹⁸Kılıç, E. (2012). *Materyalizm Karşısında Ali Fuat Başgil*. Ankara: Akçağ Yayınları, 31.

²⁹⁹Kılıç, E. (2012). *Materyalizm Karşısında Ali Fuat Başgil*. Ankara: Akçağ Yayınları, 31,32.

³⁰⁰Kılıç, E. (2012). *Materyalizm Karşısında Ali Fuat Başgil*. Ankara: Akçağ Yayınları, 32.

³⁰¹Kılıç, E. (2012). *Materyalizm Karşısında Ali Fuat Başgil*. Ankara: Akçağ Yayınları, 32.

³⁰²Küçük, H. (1974). *Mukayeseli İslâm ve Batı Felsefeleri'nde Sistematik Problemler*. İstanbul: Fatih Yayınevi, 454.

³⁰³Erdem, T. (2009). *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavramlar ve Süreçler*. Ankara: Lotus Yayınevi, 170,171.

Bu maddeci anlayışa göre diyalektik maddecilikten söz edilebilmesi için varlığın hareketinin diyalektik olması zorunluluğudur. Bu anlayışta maddenin birlikteliği önemlidir. Bu durumun sağlanması ise tez akabinde anti tez birlikteliği neticesinde senteze ulaşmadan geçmektedir.³⁰⁴ Yani zıt faktörler ortaya çıkacak şeyin içeriğini oluşturur ve bu durum ortaya çıkacak şeyin dönüşüm durumunda olduğunu işaret eder.³⁰⁵ Çünkü ortaya çıkan sentez durumu tez konumuna geçer ve dönüşüm yenilenmiş olur.³⁰⁶ Diyalektik materyalizmde sürekli dönüşüm yaşanmakta her dönüşüm yeni döngüyü oluşturmaktadır. Bu döngü hareketlilik değişim ve yeni durumlara geçiş yaşandığını göstermektedir. Bu geçişte zıt çelişkili durumların birleşmesiyle sağlanmaktadır.³⁰⁷

Tarihsel materyalizm “diyalektiğin topluma ve insanlar arası ilişkilere uygulanmasıyla, bir bütün olarak tarihsel sürecin gelişim yasalarını ortaya koymaktadır.” İnsan ve toplum ilişkilerinin ilerleyişini madde temelli ele alır tarihsel ilerleme sürecinde görülen maddi imkânlardaki değişimler iktisadi imkanlarla bağ içerisinde olmasından ötürü iktisadi anlayış üzerinden maddi temellere dayandırarak insan toplum ilişkilerini ele alır.³⁰⁸ Yani insanlar teknoloji, üretim araçları sayesinde ilişkilerini ortaya koyarlar. Üretim araçlarının farklılığına göre ilişki çeşitliliği ortaya çıkacaktır. Çünkü bunun neticesinde insan donanım (eğitim, beceri), kullanılan üretim tekniği ve yapılan iş yönünden farklılık gösterir.³⁰⁹ Bu yüzden toplumlar dönemler itibariyle incelenmek istenirse “maddi üretim güçlerine” ve onların uğradıkları değişime bakmak gerekir.³¹⁰ Çünkü toplumların siyaset, bilim, sanat, dil, eğitim anlayışı bu iktisadi anlayış üzerinden biçimlenmektedir.³¹¹ İktisadi anlamda üretim araçları üretim farklılıkları yapılan iş farklılaşması beraberinde sınıflaşmayı tabakalaşmayı içinde barındırır.³¹² Tarihsel materyalizm madde temelli iktisadi anlayış üzerinden anlama açıklama yapması ve her şeyi onun üzerinden biçimlendirmesinden kaynaklı iktisatçının yani bu anlamda biçimlenmiş sınıfa en iyi imkânlar verilmesini amaçlar. Buradan hareketle bu girişimciyi kısıtlama konumunda

³⁰⁴Kılıç, E. (2012). *Materyalizm Karşısında Ali Fuat Başgil*. Ankara: Akçağ Yayınları, 33.

³⁰⁵Kılıç, E. (2012). *Materyalizm Karşısında Ali Fuat Başgil*. Ankara: Akçağ Yayınları, 34.

³⁰⁶Kılıç, E. (2012). *Materyalizm Karşısında Ali Fuat Başgil*. Ankara: Akçağ Yayınları, 37.

³⁰⁷Kılıç, E. (2012). *Materyalizm Karşısında Ali Fuat Başgil*. Ankara: Akçağ Yayınları, 38.

³⁰⁸Kılıç, E. (2012). *Materyalizm Karşısında Ali Fuat Başgil*. Ankara: Akçağ Yayınları, 69.

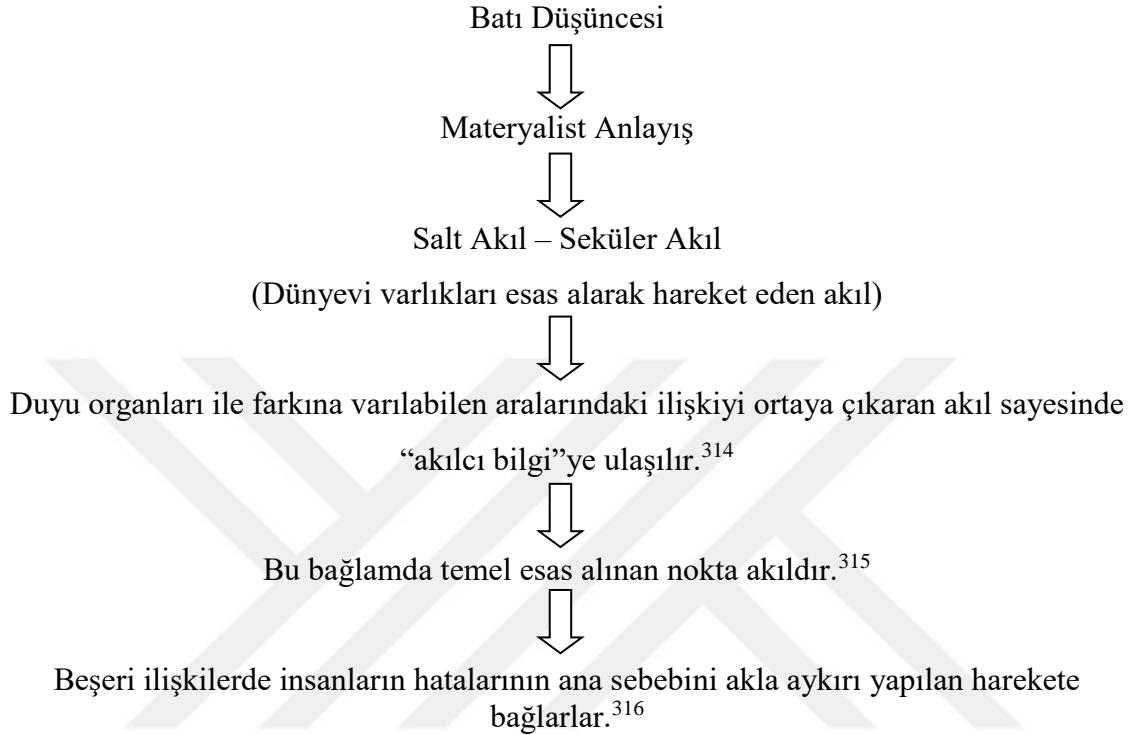
³⁰⁹Erdem, T. (2009). *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavramlar ve Süreçler*. Ankara: Lotus Yayınevi, 171.

³¹⁰Erdem, T. (2009). *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavramlar ve Süreçler*. Ankara: Lotus Yayınevi, 172.

³¹¹Kılıç, E. (2012). *Materyalizm Karşısında Ali Fuat Başgil*. Ankara: Akçağ Yayınları, 69.

³¹²Erdem, T. (2009). *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavramlar ve Süreçler*. Ankara: Lotus Yayınevi, 171.

olabilecek eğitim, hukuk, siyaset, din, ahlak anlayışlarının ya da bu alanın insanların hareketliliğini kısıtlayıcı daraltıcı amaç taşır. Görülüyor ki girişimci ve diğer sınıflar arasında bir mücadele oluşabilmektedir.³¹³

Şekil 2.29. Batı düşüncesinin esas aldığı akıl ve bilgi ilişkisi

Batı gerçekleşen tüm her şeye görsel ve akıl ve diğer bir tabirle duyu organları ve akıl işbirliği neticesinde kavranan her şeyi var kabul edip ele alırken soyut, metafizik durumları akıl ötesi olarak değerlendirmiştir.³¹⁷

Salt akıl-Seküler akıl görünenin (beş duyu organıyla algılanabilenin) varlığının kabul edildiği görünmeyenin (beş duyu organıyla algılanamayanın) kabul edilmediği akıldır.³¹⁸ Diğer bir şekliyle insan gördüklerini aklıyla biçimlendirmesi neticesinde

³¹³Erdem, T. (2009). *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavramlar ve Süreçler*. Ankara: Lotus Yayınevi, 171.

³¹⁴Şimşek, O. (2016). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 245.

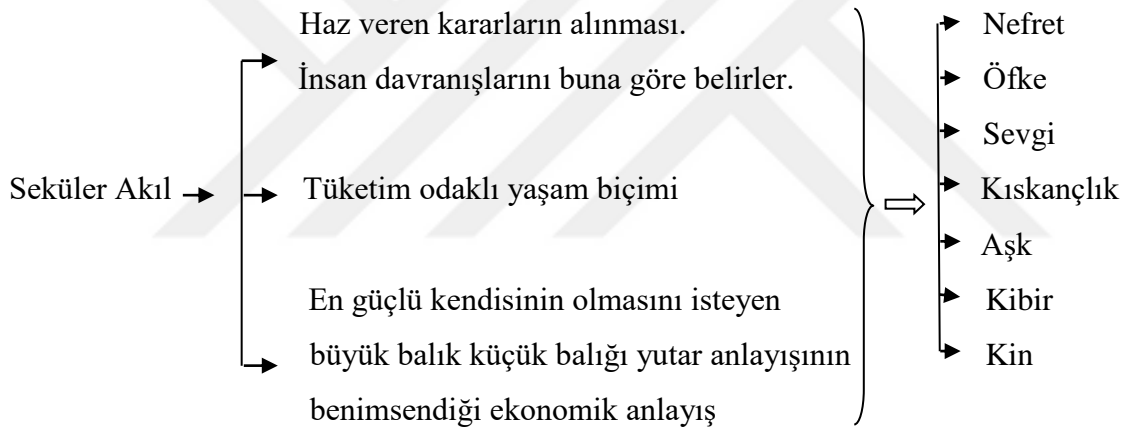
³¹⁵Küçük, H. (1974). *Mukayeseli İslâm ve Batı Felsefeleri’nde Sistematik Problemler*. İstanbul: Fatih Yayınevi, 6.

³¹⁶Küçük, H. (1974). *Mukayeseli İslâm ve Batı Felsefeleri’nde Sistematik Problemler*. İstanbul: Fatih Yayınevi, 6.

³¹⁷Şener, S. (2013). *Sosyoloji Sosyal Bilimlere Alternatif Yaklaşım*. İstanbul: İnkılâb Yayınları, 125.

³¹⁸Şimşek, O. (2016). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 246.

maddeye biçim vermekte ve onu kabul etmektedir. Böylece bilgiye ulaşılmış olacaktır. Akıl-obje ilişkisi neticesinde madde insanda belirecektir.³¹⁹ Seküler akıl ile zirve noktada kendini kabul ettiğinden ve diğer her şeyi (görülmeven/algılanılmayan) yok hükmünde gördüğünden akıl hakir kalacaktır. Burada ego, kibir, öfke, kıskançlık, riyakarlık, bencillik, gibi kalpte yer alan nefisle bağlantılı durumlar akıl tarafından yok hükmünde olacağından hakir kalır. Bunun neticesinde akıl tarafından yönlendirilmeyen bu hisler akli kontrol altına almaya başlar ve insanoğlu nefsanî duygular doğrultusunda hareket etmeye başlar. İşte bu doğrultuda insan nefsinin kafesine kilitlenir ve nefsinin kulu olur. Bu noktada görülüyor ki dikkat edilmesi gereken akıl artı kalp birlikteliği ile hareket etmektir. Örneğin, bir yere gitmek istenmesi için önce aklen karar verilmesi gerekir bunun için de çekilecek zorlukların göz önünde bulundurulması nefsanî duyguları bastırmadır. Bu bağlamda akıl artı kalp birlikteliği ile hareket ettiğini görüyoruz.

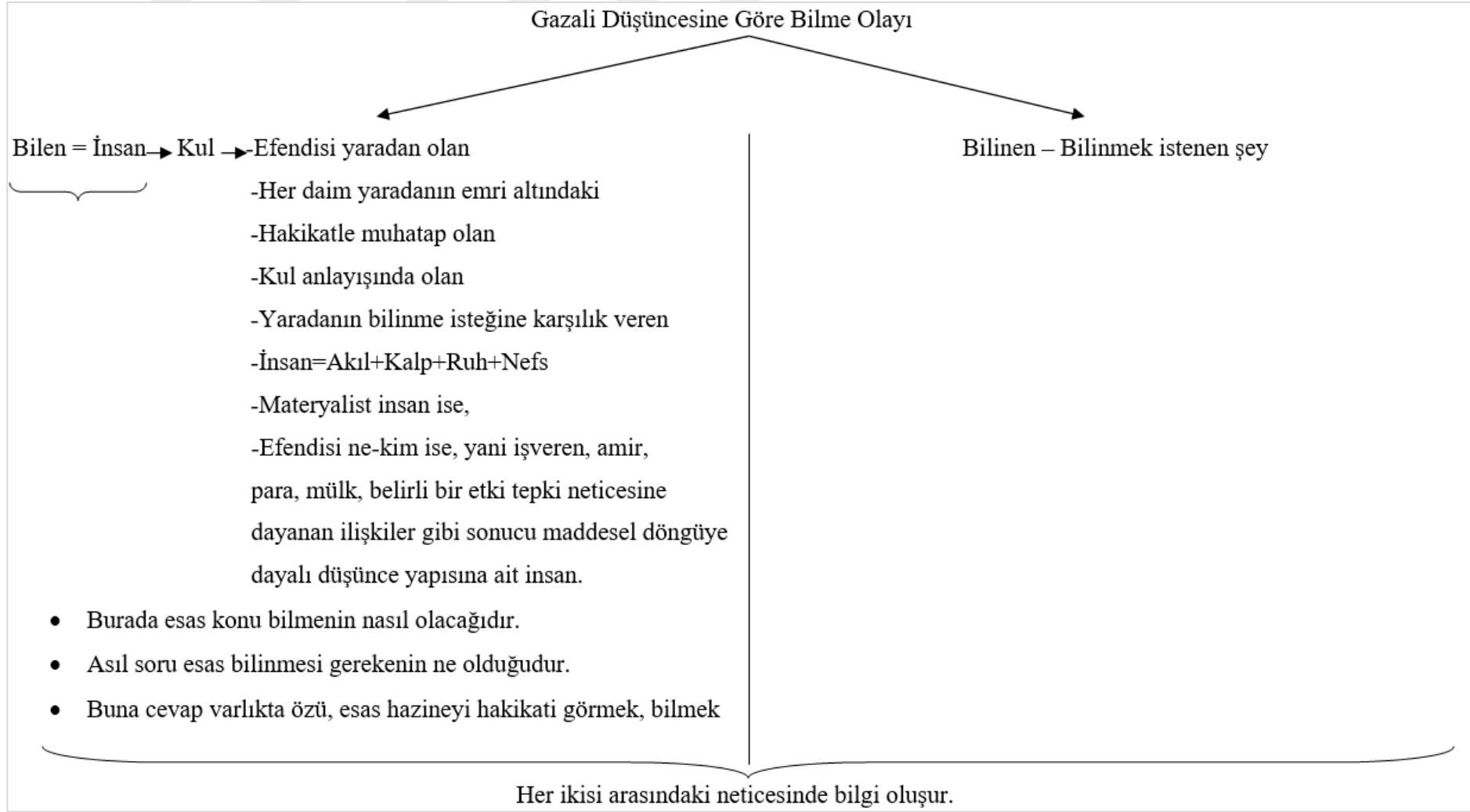

Şekil 2.30. Seküler aklın ortaya çıkardığı etkiler

Yukarı ki tabloda görüldüğü üzere akıl desinlerci anlayışla hareket etmekte yönlendirilmekte ve maddesel temele dayandırılmaktadır. Yani bir ferdin hislerinin dayandığı nokta maddedir. Bu serüvende madde odaklı düşünce üzerinden görülmeyen soyut duygulara ulaşılır ve mana-soyut boyuttaki hislere maddesel kazanım verilir.³²⁰

³¹⁹Küçük, H. (1988). *İslâmda ve Batıda Mantık*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 9.

³²⁰Şimşek, O. (2016). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 246.

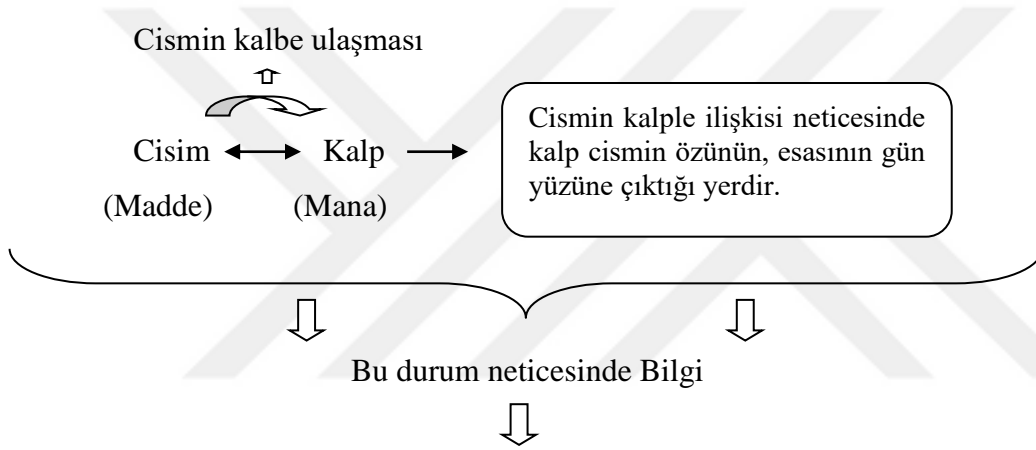

Şekil 2.31. Gazali düşüncesine göre bilme olayı

Yukarıdaki inceleme de bilgi inşasındaki etmenler Necip Taylan'ın Gazzali'nin Düşünce Sistemi'nin Temelleri kaynağından yararlanılarak yazılmıştır.³²¹

Var olan şeylerin tamamı objedir.³²² Birçok etmeni içerisinde bulunduran insan sujedir.³²³ Obje ve sujenin birlikteliği neticesinde bilgi ortaya çıkmaktadır. Buna aktlar denir.³²⁴ Bu sebeple bu kısımdan birinin olmaması neticesinde bilgi oluşamaz.³²⁵

Gazali kalbi piramitin en üst basamağına yerleştirmiş ve bunun neticesinde bilginin unsurlarını şu şekilde ele almıştır. Ona göre üç unsur vardır. Bunlar bilen, bilinen ve bilgidir.

Kalbin aynasında cismin görünümsel (Biçimsel) yansımalarına değil de görünenin ardındaki görünmeyene ulaşması neticesinde Hakikate varış gerçekleşir. Böylece İlim elde edilmiş olur.³²⁶

Şekil 2.32. Cismin ilime ulaşması

³²¹Taylan, N. (2013). *Gazzâli'nin Düşünce Sisteminin Temelleri Bilgi-Mantık-İman*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 49,50.

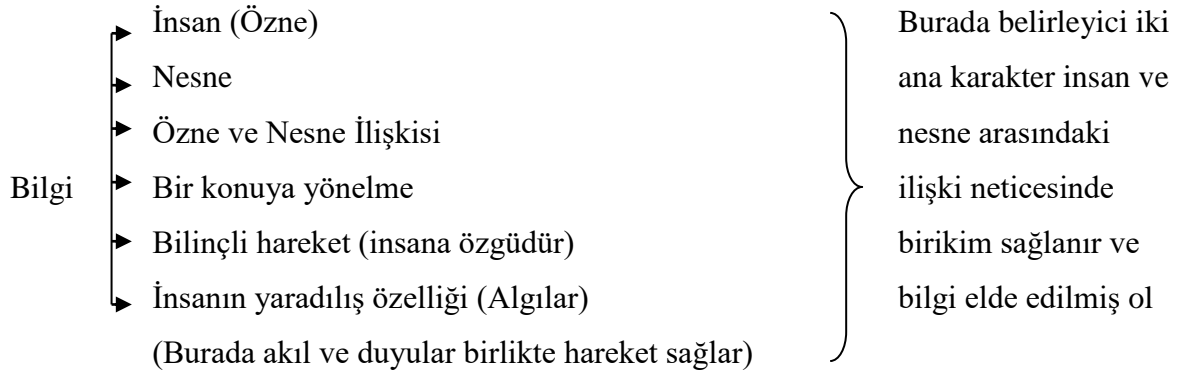
³²²Küçük, H. (1974). *Mukayeseli İslâm ve Batı Felsefeleri'nde Sistematik Problemler*. İstanbul: Fatih Yayınevi, 96.

³²³Küçük, H. (1974). *Mukayeseli İslâm ve Batı Felsefeleri'nde Sistematik Problemler*. İstanbul: Fatih Yayınevi, 97.

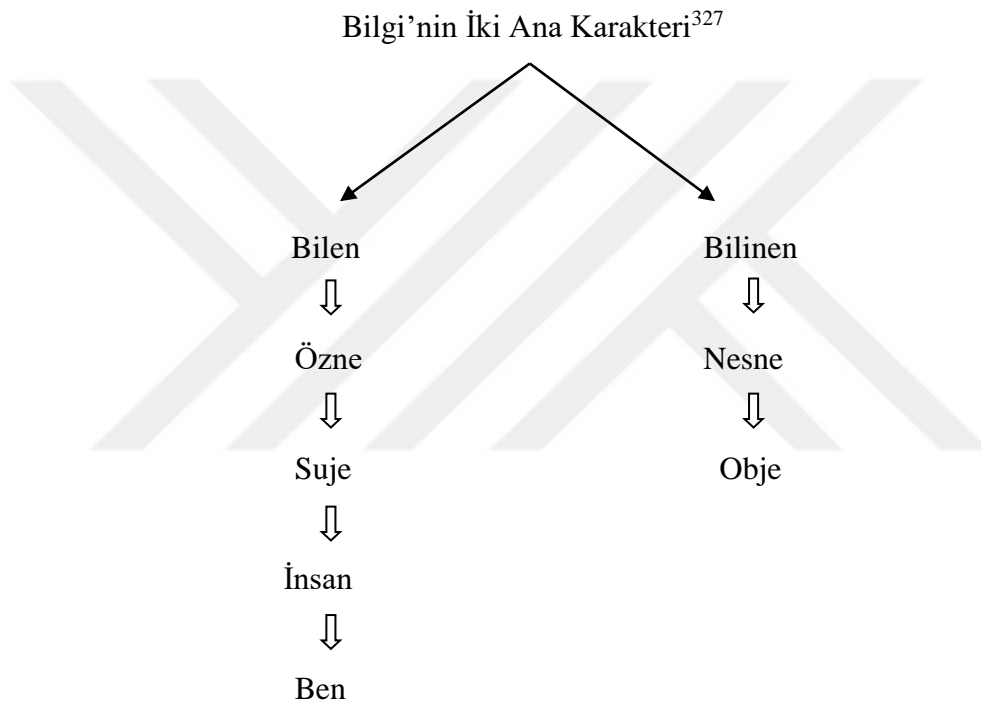
³²⁴Şimşek, O. (2011). "Sabri F. Ülgenerin Zihniyet ve Girişimcilik Anlayışına Bilgi Sosyolojisi Açısından Yaklaşım", M. Yılmaz. (Editör). *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız*. Ankara. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 227.

³²⁵Küçük, H. (1974). *Mukayeseli İslâm ve Batı Felsefeleri'nde Sistematik Problemler*. İstanbul: Fatih Yayınevi, 97.

³²⁶Taylan, N. (2013). *Gazzâli'nin Düşünce Sisteminin Temelleri Bilgi-Mantık-İman*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 49,50.

Şekil 2.33. İnsan ve nesne ilişkisi neticesinde bilgiye ulaşılması

Şekil 2.34. Bilginin iki ana karakteri

İlim insanlara, toplumlara, medeniyetlere her manada pusula etkisi yapar. Bu durum ilmin kaynağını önemli kılmaktadır. Bu bağlamda sorulması gereken kaynağı ne olan? Başlangıcı çıkış noktası nereye dayanan ilim? sorularıdır.³²⁸

İlim - insan gereksinimleri, ilim ölüme kadar yaşantıya ışık tutması etmenleri arasındaki durum ilmin iki farklı bakış açısını ortaya koyar.³²⁹ İlim evrendeki tüm

³²⁷Bolay, S. H. (2010). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 21,22.

³²⁸Şener, S. (2017). *Bilgi Kültür ve Siyasi Yönüyle Türkiye' de Sosyal Değişme*. İstanbul: Strateji Yayınları, 26.

³²⁹Şener, S. (2017). *Bilgi Kültür ve Siyasi Yönüyle Türkiye' de Sosyal Değişme*. İstanbul: Strateji Yayınları, 32.

canlıların birbirleriyle bir bağ içinde olduğunu, beraberlik içinde bulduklarını bunun nezdinde insana kaynağının ilahi olduğunu işaret etmektedir. Bu bağlamda evrendeki canlıların işaret ettiği öz birliğine geçiş ilişkisi ortaya koyulmaktadır.³³⁰

Evren İnsan Özün kaynağına varış Hakikat
(Varılan şey)

Şekil 2.35. İnsanın evrenden hakikate ulaşması

Yunus Emre’ nin şu sözleri ilmin hakikatle bağlantısını ortaya koymaktadır.

“İlim ilim bilmektir.
İlim kendini bilmektir.
Sen kendini bilmezsin bu nice okumaktı.
Okumaktan mana ne kişi Hakkı bilmektir.
Çün okudun bilmezsin ha bir kuru ekmektir!
Yirmidokuz hece okursun uçtan uca
Sen elif dersin hoca, manası ne demektir?”³³¹

Burada Zahiri bilgi + Batını bilgi = İlim

İlme varılan noktada ilmin iki yönlü bir bütün içinde olması halinde hakiki ilme ulaşılır. Nasıl ki bir uçan hayvanın bir kanadı olmadan uçamaz ise ilimde hem zahiri hem batını bilgi ile elde edilir.³³² Hz. Mevlana’ nın şu sözleri durumu destekler niteliktedir.

“Maneviyatla dolu bilginin iki kanadı vardır. Fakat tam tersi olan şüphenin ve zannın ise tek kanadı.”³³³ İlimin iki taraflı olduğu vakit bir bütünlük hali ile hakiki ilme bürüneceğini vurgular.³³⁴

³³⁰Şener, S. (2017). *Bilgi Kültür ve Siyasi Yönüyle Türkiye’ de Sosyal Değişme*. İstanbul: Strateji Yayınları, 28.

³³¹İnternet: osmannuritopbas.com/aklin-ve-kalbin-ihtiyaci-ilim-ve-egitim.html 16 Ağustos 2019’ da alınmıştır.

³³²İnternet: islamveihsan.com/ilim-kendini-bilmektir.html 15 Ağustos 2019’ da alınmıştır.

³³³İnternet: osmannuritopbas.com/insan-olmaninsarti-manevi-ilim-ve-edep.html 16 Ağustos 2019’ da alınmıştır.

³³⁴İnternet: osmannuritopbas.com/insan-olmaninsarti-manevi-ilim-ve-edep.html 16 Ağustos 2019’ da alınmıştır.

Kalp hakikate ulaşmada, ilimden hakikate varmada önemli bir yere sahiptir. Kalbin bir aynası mevcuttur. Bu aynanın tozlanması hakikat güneşinin hakikatin görünmesine engel olur. Bu bağlamda hakikate değil biçimde maddeye odaklanılır. Burada sorun aynada değildir. Sorun hakikate varamamakta yatar. O vakit ayna temizlenmeli ve kalple hakikat güneşini birleştirmek gerekir.³³⁵ Burada hakikatin görülmesine; insan, görünen, suje ile cisim, görülen, obje arasında bir perde mevcuttur ve bu perde engel olmaktadır. Bunun neticesinde istenenin ne olduğunun nerede olduğunun bilinmemesi neticelerinde hakikatin görünmesi mümkün olmayacaktır.³³⁶ Hakikatin görünmemesi, hakikate bağlı parlayan yıldız misali olan ilimsel bilginin ne olduğunun farkına varılamamasına, değerinin anlaşılmasına ve en önemlisi ne amaçla ilim yapıldığının unutulmasına sebep olacaktır. Bu durumda ilim yapanın yöntemi de olmayacak uygulanan yöntemler ise yüzeysel kalacaktır.

Bilimsel bilgi, bilginin ortaya çıkışını sınıflandırmalar yaparak ele almaktadır. Bunun neticesinde bilgiyi rasyonalizm, empirizm, doğmatizm, septisizm, relativizm, entüisyonizm akımlarından faydalanarak elde etmektedir.³³⁷

Gazzali bilgiyi bütüncül olarak ele alır ve bilgiyi üç gruba ayırır. Ona göre bilgi, birincisi kati bilgiler yani kesin, şüpheye yer olmayan, doğruluğu kesin olan bilgiler, ikincisi inançlar biçiminde oluşanlar, üçüncüsü ise zanni bilgiler yani kesin olmayan, şüpheye yer olan bilgiler şeklinde üç grupta ele almaktadır.³³⁸

Bir toplumun tüm değerler birikim haznesi bilgiyi oluşturmada kaynak teşkil eder.³³⁹ Bu bağlamda toplumların birbirleriyle sorunsuz yaşamasını sağlayan bilgi türleri mevcuttur bunlar; ahlaki bilgi, hukuki bilgi, dini bilgidir.³⁴⁰ Buradan da görülüyor ki bilgi, insan yaşantısını kolaylaştırıcı, sorunsuzlaştırıcı bir etkiye sahiptir.

³³⁵Taylan, N. (2013). *Gazzâli'nin Düşünce Sisteminin Temelleri Bilgi-Mantık-İman*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 50-52.

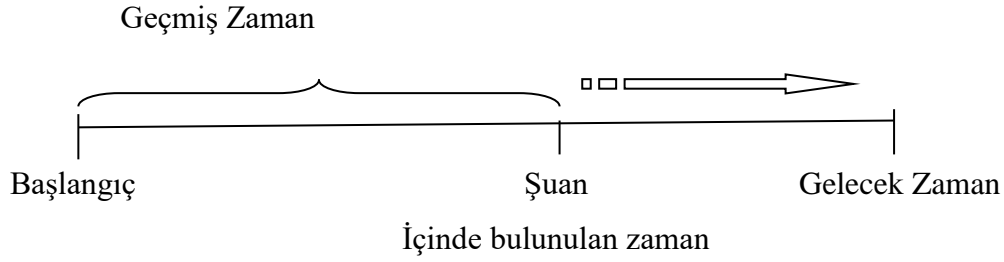
³³⁶Taylan, N. (2013). *Gazzâli'nin Düşünce Sisteminin Temelleri Bilgi-Mantık-İman*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 51-52.

³³⁷Taylan, N. (2013). *Gazzâli'nin Düşünce Sisteminin Temelleri Bilgi-Mantık-İman*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 52-53.

³³⁸Taylan, N. (2013). *Gazzâli'nin Düşünce Sisteminin Temelleri Bilgi-Mantık-İman*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 52-53.

³³⁹Şener, S. (2017). *Bilgi Kültür ve Siyasi Yönüyle Türkiye' de Sosyal Değişme*. İstanbul: Strateji Yayınları, 26.

³⁴⁰Şener, S. (2017). *Bilgi Kültür ve Siyasi Yönüyle Türkiye' de Sosyal Değişme*. İstanbul: Strateji Yayınları, 27.

Şekil 2.36. Zamansal süreç

Geçmiş zaman dönemindeki toplumların tüm kazanımlarının birikim haznesi bize kültür, iktisat, siyaset, felsefe, sosyoloji gibi birçok alan bilgiyi sunar. Bu durum neticesinde her toplumun zamansal yaşadıkları, yaşananlara verilen tepkiler ve bu durumlara üretilen çözüm yolları ise bu bağlamda insanda bu duruma göre şekilleneceğinden farklı bir yapıda dizayn edilecektir. Bu durum toplumların birbirlerinden farklı yapılara büründüğünü bu da medeniyetlerin farklılığını ortaya oymaktadır.³⁴¹

Medeniyetlerin dini inançları birbirlerinden farklılık göstermekte, tarihsel süreçte yaşanan dönemler ve buna bağlı olarak ortaya konan çözümler için üretilen yolların yöntemleri, varsayımları, kuramları, medeniyetlerin geleceği için hareket sınırlarını belirlemektedir. Bu bağlamda yeni bir medeniyet oluşturma esnasında sınırlara göre hareket edilir.³⁴²

Her medeniyetin kendine has düşünce yapısı olması, değerlerinin farklı olması farklı bir bilgi, bilim anlayışı olacaktır. Bu bağlamda Zimmermanın düşüncesi dikkat çekmektedir. Batı da sosyoloji ortaya çıkışından bu yana sosyolojinin içeriği, onu sosyoloji yapan değerleri bătıldır. Bu bağlamda İslam dünyasında olan bir farklılığın otürü Batıdan İslam dünyasına aktarmacılık yapmak pek mümkün değildir.³⁴³

Salt akıl üzerinden hareket eden ve yaşantının her anında insanı bu noktadan hareket etmeye iten Batı zihniyet yapısı bunu küreselleşme ile tüm medeniyetlere baskı yolu ile yaymaya çalışmakta ve insanları tek tip düşünüp neticesinde tek tip davranmaya aynı şeylerden mutlu olup-mutsuz olmaya gibi aynı tercihlerde bulunma durumuna koymuştur. Bir nevi insan programı yazılmış hareket kabiliyeti belirli robot durumuna

³⁴¹Şener, S. (2017). *Bilgi Kültür ve Siyasi Yönüyle Türkiye' de Sosyal Değişme*. İstanbul: Strateji Yayınları, 26-28.

³⁴²Duralı, Ş. T. (2009). *Sorun Çağının Anatomisi*. İstanbul: Şüle Yayınları, 89.

³⁴³Şener, S. (2017). *Bilgi Kültür ve Siyasi Yönüyle Türkiye' de Sosyal Değişme*. İstanbul: Strateji Yayınları, 51.

konulmuştur. Bir nevi insan programı yazılmış hareket kabiliyeti belirli robot yerine koyulmuştur. İnsan ruhtan (kalbi hislerden) soyutlanmış hayvansı bir canlı statüsüne koyulması amaçlanmıştır.³⁴⁴

Bu durum neticesinde Batı şapkasını önüne koyduğunda görülüyor ki, Batı bilim anlayışında salt akıl istenilen soru sormakta, gözlem deneye dayandırılmakta (gözlem-akıl ilişkisi kurmak), gözle görülebilen elle tutulabilen diğer bir tabirle beş duyu organımızla algılayabilme neticesinde ki durumları kabul edilmekte ve buna uygun cevaplar bulma amacı içindedir. Bilimin önemli dayanaklarından olan ispatta aynı anlayışla gerçekleştirilmektedir.³⁴⁵

Durum neticesinde görülüyor ki, madde odaklı salt akla, gözleme, deneye, nedensel bağ kurmaya dayalı bir³⁴⁶ bilim (obje) ve o bilimi yapacak insan (suje) neticesinde bilime dayalı sekülerleşmeye hizmet eden bilimsel bilgi oluşmaktadır.³⁴⁷

Batı bilim anlayışı sebep sonuç ilişkisi kurarak olayları gözlemlemekte ve bu durumu olağan hale getirmektedir. Bunun dışındaki hiçbir etkenin bu durum içerisinde yeri olmadığını savunmuştur. Burada hakikat yani ilimin sahibi Allah anlayışı olmamıştır. Kafî şekilde iki taraflı olan yeni Zülcenaheyn anlayış yer etmemiştir. Zahiri Bilgi+Batını Bilgi=Zülcenaheyn ilim anlayışı olmamıştır.³⁴⁸ Bu çizgide Metafiziği, Dine, Yaratana (Allah (c.c)) yer verilmemiştir. İnceleme konusu olarak metafiziğe yer verilmek istense de salt akıldan hareket sebebiyle özü maddeye dayandırılıp yöntem itibarıyla çıkarsamalar yapılmıştır.³⁴⁹ Misal metafizik duygu kavramını beş duyu organıyla algılamayan ele alırken insanda bulunan bir his durumu olduğunu insanın da maddesel olduğu görüşüne varır.³⁵⁰ Görüyoruz ki batı bilimi kendi değerleri, inançları, zihniyet yapıları, hareket noktaları ve toplumsal olarak zamansal yaşadıkları olay ve olgular neticesinde oluşan bir

³⁴⁴Duralı, Ş. T. (2009). *Sorun Çağının Anatomisi*. İstanbul: Şûle Yayınları, 88,89.

³⁴⁵Gökçe, B. (2018). *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*. Ankara: Savaş Yayınevi, 1,2.

³⁴⁶Gökçe, B. (2018). *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*. Ankara: Savaş Yayınevi, 2-5.

³⁴⁷Şimşek, O. (2018). "Tevhidi Düşüncenin "İlmi Araştırma Yapma" da Bütüncül Yöntem Anlayışı"., M. Alisharlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara: İlmar Yayınları, 159.

³⁴⁸Freud, J. (1997). *Beşeri Bilim Teorileri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4.

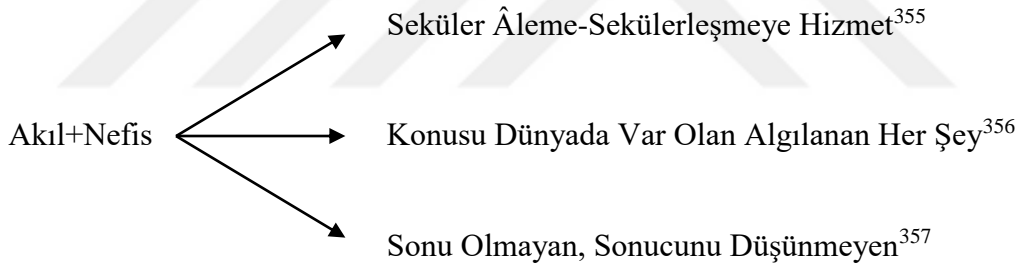
³⁴⁹Freud, J. (1997). *Beşeri Bilim Teorileri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4.

³⁵⁰Ülkeni, H. Z. (1963). *Tarihi Maddeciliğe Retdiye*. İstanbul: İstanbul Kitabevi, 82.

çok etkenle bilimi ele alış yöntemi oluşmuş ve izafiliğinin açık ve net sınırlarını ortaya koymuştur.³⁵¹

Bilgi içinde bulunduğu ortamdan mutlak düzeyde etkilenmektedir. Burada bilgi insanların değer yargılarından kültürlerinden etkilenmekte ve bu doğrultuda biçim almaktadır. Akabinde bilgi, toplumları etkilemiş ve yeni yaklaşım biçimlerinin oluşumunu sağlamıştır. Süreç itibariyle bilginin içinde bulunduğu ortam ona göre biçimlenmiştir. Bu doğrultuda görülüyor ki bilginin kendine has yani izafiliği konusu oldukça önem arz etmektedir.³⁵² Keza yine el-Biruni (973-1048) el-Asaru'l-Bakiye adlı eserinde toplumların ve çağın gereklilikleri neticesinde doğurduğu durağansızlığın beraberinde bilgiyi değiştireceğini anlatmıştır.³⁵³

Batı bilim anlayışı metafiziği ret etmekte beş duyu organıyla algıladığını kabul etmesi beraberinde duyulara dayalı, insanın doğumundan sonra duyularla, akılla bilgi sahibi olduğunu savunan ampirizmi destekler.³⁵⁴ Akabinde;

Şekil 2.37. Akıl ve nefis birlikteliği neticesinde ulaşılan bilgi

Hakikati, özü kavramadan uzak bilgi inşa edilir.³⁵⁸

³⁵¹Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin “İlmi Araştırma Yapma” da Bütüncül Yöntem Anlayışı”, M. Alisharlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara. İmar Yayınları, 160.

³⁵²Şener, S. (2013). *Sosyoloji Sosyal Bilimlere Alternatif Yaklaşım*. İstanbul: İnkılâb Yayınları, 34-36.

³⁵³Şener, S. (2013). *Sosyoloji Sosyal Bilimlere Alternatif Yaklaşım*. İstanbul: İnkılâb Yayınları, 33.

³⁵⁴Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin “İlmi Araştırma Yapma” da Bütüncül Yöntem Anlayışı”, M. Alisharlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara. İmar Yayınları, 160,161.

³⁵⁵Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin “İlmi Araştırma Yapma” da Bütüncül Yöntem Anlayışı”, M. Alisharlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara. İmar Yayınları, 160,161.

³⁵⁶Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin “İlmi Araştırma Yapma” da Bütüncül Yöntem Anlayışı”, M. Alisharlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara. İmar Yayınları, 160,161.

³⁵⁷Kılıç, M. E. (2018). *Tasavvuf Düşüncesi*. İstanbul: Sufi Kitap, 155.

Bilgi ve bilgiyle muhatap olan insan duyu organlarıyla+akıl ile hareket noktası oluřturmasından kaynaklı insan ve bilgi sınırlandırılmaktadır fakat nefse güzel hoř gelen her Őeyde sonu gelmeyen dűnyevi sınırsız istekleri içinde barındırmaktadır.³⁵⁹ İnsanın ve bilginin sınırsızlařtırmanın yűntemi ise Zűlcenaheyn bilgi ve bu anlayıřa gűre yetiřtirilen diđererkam insan inřasından geçmektedir. Bu bađlamda gűrűlűyor ki obje + sujenin iki yűnlű anlayıřa gűre hareketi neticesinde hakiki bilgiye (ilme) ulařabilecektir. Batı salt akıl, tek taraflı bilim anlayıřı benimsemesinden űtűrű hakiki sonucu hiçbir zaman elde edemeyecektir, bűtűnű gűremeyecektir ve eksik kalacaktır.³⁶⁰

İnsan (Ālim olan)=Ruh (Kalp)+Akıl birlikteliği neticesinde insanı bu durumu onu diğer canlılardan farklı kılmaktadır.

Akıl; insanı diğer canlılardan ayıran³⁶¹diđer canlılar nezdinde eşrefi mahlukat konumuna koyan temel vasıftan biridir.

“Gerçekten Biz Adem evlatlarını Őerefli kıldık, karada ve denizde kendilerini tařıyacak vasıtalar nasip ettik, onlara helal ve hoř rızıklar verdik ve onları yarattıđımız varlıkların çođuna űstűn kıldık.”³⁶² Ayeti de insanın yaratılıř itibariyle diđer canlılardan űstűn tutulmasını sađlayan űzelliklerle donatıldıđının bir gűstergesidir.

Akıl + Ruh = İnsan forműlizasyonunda akıl, sınırları belli olan duylara dayalı akıldır ve Akl-ı Cűzi durumu hĀkimdir.³⁶³ Duylarla hareket edip idrak eden, sekűlere

³⁵⁸Őimřek, O. (2018). “Tevhidi Dűřűncenin “İlmi Arařtırma Yapma” da Bűtűncűl Yűntem Anlayıřı”, M. Alıřarlı ve O. Őimřek. (Editűrler). *Tevhidi Dűřűne Iřıđında İlim Dallarının Yeniden İnřası Őurası*. Ankara. İmar Yayınları, 160,161.

³⁵⁹Tűrer, C. (2018). “Felsefe ve Birlik / Tevhit Őuuru”, O. Őimřek. (Editűr). *İctimai Dűzenin (Sistemin) Kuruluřunda “TEVHİDİ DűŐUNE” ve “TOPLUM FELSEFESİ”*. Ankara. İmar Yayınları, 85.

³⁶⁰Őimřek, O. (2018). “Tevhidi Dűřűncenin “İlmi Arařtırma Yapma” da Bűtűncűl Yűntem Anlayıřı”, M. Alıřarlı ve O. Őimřek. (Editűrler). *Tevhidi Dűřűne Iřıđında İlim Dallarının Yeniden İnřası Őurası*. Ankara. İmar Yayınları, 162.

³⁶¹Kűűk, H. (1988). *İslĀmda ve Batıda Mantık*. İstanbul: Marmara űniversitesi İlahiyat Fakűltesi Vakfı Yayınları, 7.

³⁶²İsra suresi 70.

³⁶³Kılı, M. E. (2018). *Tasavvuf DűŐűncesi*. İstanbul: Sufi Kitap, 154.

hizmet eden, madde (obje) temelli akıldır.³⁶⁴ Bu anlayıştaki akıl, insanın sahibinin kendisi olduğunu sanan akıldır.³⁶⁵

Akıl kontrol mekanizmasının tek hâkimi olmasından ötürü herhangi bir kısıtlamaya maruz kalması söz konusu değildir. Aklın öngördüğü, kabul ettiği başka bir durum gözetmeksizin kabul edilir. Bunun neticesinde insan insani değerlerinden uzaklaşma, insani durumlarını kaybetme durumuyla karşı karşıya kalır. Burada akıl nasıl ki sel suları önüne geleni yutar fakat ona bir yol açılırsa o yönde akarsa akıl da bir törpüleme bir yola girme mecburiyetindedir. Fakat batıda bu durum mümkün değildir bu durumu İslam medeniyetinde vahiy + sünnet ile “Akl-ı Selim” durumuna getirilip kontrol altına alınmaktadır.³⁶⁶ Fakat Batı da bu durum mümkün değildir.

Akıl +Ruh = İnsan formülizasyonunda ruhu ele alır isek, İbn-i Haldun ruhu üç aşamada inceler. Buradaki ruh birinci aşamada olan ruhtur. “Melei â'lâ'ya” diğer bir ifadeyle Allah’a en yakın olan melekler âlemine erişemez. Buradaki ruh, insandaki beş duyu organından, nefsten, hayaller dünyasından beslenir. Beş duyu organ + Nefs + Düşünme = Bilgi ilişkisi bağlamında sonuç elde edilir. Burada elde edilen bilgi sınırlıdır çünkü insanın bedensel uvuzlarıyla sınırlandırılmıştır bu bağlamda bir sonraki aşamaya geçiş yoktur, kısır döngü içerisine sıkışır.³⁶⁷

Akıl + Ruh = İnsan formülizasyonunda insanı ele alırsak beşeriyetten bağıni koparan perdelerin kalktığı sonsuz hakikat âlemine kapıların açıldığı hakikat (yaratan) ile arasındaki perdenin kalktığı her şeyin sahibi olan öze hakikate Allah (c.c)’ne ulaşma³⁶⁸ mükafatlarına erişemeyen, özgürlük düşkünü fakat özgürlük dediği şeyin egosunun esiri olan³⁶⁹, sınırlı dünyalık insan. Yani buradaki insan rasyonalist insandır. Aklın yeterli olduğunu savunan insandır.³⁷⁰ Aklını külli akla dayandıramayan cüzi akla sahip insandır.³⁷¹

³⁶⁴Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin “İlmi Araştırma Yapma” da Bütüncül Yöntem Anlayışı”, M. Alışarlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara: İmar Yayınları, 159-161.

³⁶⁵Kılıç, M. E. (2018). *Tasavvuf Düşüncesi*. İstanbul: Sufi Kitap, 156.

³⁶⁶Topbaş, O. N. (2014). *İslam Nazarında Akıl ve Felsefe*. İstanbul: Erkam Yayınları, 51.

³⁶⁷Haldun, İ. (2017). *Mukaddime I*. (Çev. T. Dursun). Ankara: Kaynak Yayınları, 211.

³⁶⁸Haldun, İ. (2017). *Mukaddime I*. (Çev. T. Dursun). Ankara: Kaynak Yayınları, 212.

³⁶⁹Şimşek, O. (2016). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 55.

³⁷⁰Kılıç, M. E. (2018). *Tasavvuf Düşüncesi*. İstanbul: Sufi Kitap, 156.

³⁷¹Kılıç, M. E. (2018). *Tasavvuf Düşüncesi*. İstanbul: Sufi Kitap, 154.

İnsanın incelenmesi neticesinde görülüyor ki akıl hangi akıl? Ruh neyi amaç edinmiş? Neyi isteyen insan? Ruh ve bunlar neticesinde hangi insan? Sorularının cevabı oldukça önemlidir. Bu bağlamda batı insanı kendisini, hareket alanını, düşünce dünyasının sınırlarını dar tutmuş ve bu anlamda hareket etmiştir.

İnsan Akıl + Nefs insanı yabancılaşmış, hedonist (hazza düşkün) özgürlükçü (egosunun esiri) nefis isteklerinin esiri-kulu (kendini tanrılaştırma, cimrilik, yalan, hırs, kibir, kin, öfke, gıybet, şöhret, faydacılık, güç, dünya nimetleri, riyakarlık gibi) egoist, bireyci insandır.³⁷² Buradaki insan beş duyu organı neticesinde duyularla tespit ve kavraması neticesinde ayrı olarak değerlendirecek ve bütüne, öze hakikate erişemeyecektir. Çünkü görülmeyeni duyu organları tespiti dışında olan her şeyi ret edecek ve sınırlı kalacaktır.³⁷³

İnsan incelendiğinde birçok farklı etmeni organı yaratılış özelliğini içinde barındırır. Batı düşüncesi işte burada insana baktığında insanı ele aldığında Mâlikü'l-Mülk'ü göremez.³⁷⁴ Oysaki insandaki her bir parça ayrı ayrı birleşip bir bütünü tamam eder ve insan ortaya çıkar. İnsansa hakikati ortaya koyar.

Bu aklın ileri görmesi mezara kadardır; gönül sahibininkiyse Sûr'un üflenmesine kadardır.

Bu akıl mezar ve toprağı aşamaz; bu ayak, şaşılacak şeyler alanında yol alamaz.

Bu ayak ve bu akıldan git, usan; gaybı gözünü ara ve yararlan.

Üstada boyun eğen ve kitap öğrencisi olan, yeninden Musa gibi nur nasıl bulur?

Bu bakış ve akıldan sadece baş dönmesi doğar; öyleyse bakışı bırak ve beklemeyi seç.

Söz söylemekle yükselme aramayın; bekleyen için dinlemek, söylemekten daha iyidir.

Öğretme makamı, bir şöhret türüdür; yoldaki her şehvet hayali puttur.

Her boşboğaz, üstünlüğü kavrasaydı Allah, bu kadar peygamber nasıl gönderirdi?

Cüz'i/parça akıl, şimşek gibi parıldayış gibidir; parıldayış altında uzak Vahş şehrine nasıl gidebilir?

Şimşeğin ışığı yol göstermek için değildir; bilakis buluta "Ağla" diye emirdir.

Bizim aklımız şimşeğimiz, ağlamak içindir, böylece yokluk, varlığın arzusuyla ağlar."³⁷⁵

³⁷²Şimşek, O. (2016). "*Medeniyet*" ve "*Sistem*" İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İlmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 60.

³⁷³Kılıç, M. E. (2018). *Tasavvuf Düşüncesi*. İstanbul: Sufi Kitap, 23,24.

³⁷⁴Kılıç, M. E. (2018). *Tasavvuf Düşüncesi*. İstanbul: Sufi Kitap, 23,24.

³⁷⁵Mevlânâ. (2015). *Mesnevî*. (Çev. A. Karaismailoğlu). Ankara: Akçağ Basım Yayım, 571.

Mevlânâ'nın beytinden anlaşıldığı üzere, Cüz'i akıl zaman ve mekansal olarak kısıtlıdır. Bu âlem ile yapılabilecekler sınırlıdır, akıl sonludur. Asıl olması gereken gayesi dışında yüzeysel gaye ile iştigaldir.

Akıl ilim arasındaki bağ neticesinde ilmin ortaya çıkardığı doğruluk beraberinde ilmin bu özelliğiyle kabulü doğuracaktır. Akıl-İnanç-Nefis-His ilişkisinde kabul kalpte barınan his ile beraberlik oluşturamazsa hükümsüz olur. Bu bağlamda akıl-inanç harmanlamasından doğan ilim ile kalpte var olan his beraberlik taşımalıdır. Bunun neticesinde ilim yapılabilecek ve bu yolda ilerleme sağlanabilecektir. Bu durum yine bize gösteriyor ki kendi özgün değerleri üzerinden inşa edilen ilim varlığını sürdürebilecek ve faydalı olabilecektir. Aksi takdirde tepeden inmeci bir yapıyla gerçekleştirilen bu aktarım neticesinde varlığını sürdüremeyecek ve yok olmaya mahkûm olacaktır.³⁷⁶ Ayrıca insan kendine bahşedilen akıl sayesinde yaşadığı medeniyetin ahlaki, ekonomik, eğitim, kültür, siyaset, iktisat alanlarını anlayıp farklı medeniyetlerde ilgili alanlar arasındaki farkı görüp buna göre özgün sistemin inşasını gerçekleştirebilir.³⁷⁷ Düşünce dünyasında yönetim mekanizması akıl merkezli olan toplumlarda izafilik anlayışı üzerinden kültür, ekonomi, siyaset, iktisat, eğitim, ahlak, şekillenecektir. Bu bağlamda akıl merkez tutularak bunun üzerinden oluşan toplumun kendine has akılsal ele alarak oluşturdukları etmenler neticesinde izafiliğin ortaya çıkışı gerçekleşir.

Akıl-inanç-nefis-his formülizasyonunda akıl ve hissin birbirlerine ters iki durum olma durumu vardır. Fakat ikisinin ortak buluşma yeri vicdan birliğidir. Akıl-İlmi inanış, his-akılın benimsediği ilmi inanışı kabulü neticesinde sonuca ulaşılır. Aksi takdirde akıl ve his arasında uyumsuzluk olması neticesinde kalbe ve ruha tesir etmeyen ilim sanki anlık gelip geçici bir hal içine sokacaktır. Bir diğer ifadeyle bulunduğu yerde misafir konumunda olacaktır. Akıl nefis ilişkisinde ise vicdan birliği sağlanamadığı takdirde akıl ve nefsten hangisi savaştan galip gelirse o hâkimiyetini ortaya kotar her ikisinden birinin üstünlüğü durumunda da kâmil insana ulaşılamayacaktır. Nefsin hâkim olduğu noktada akıl hükmünü yitirip kendisini bir nevi bekleme moduna alır. Yani şöyle açıklayacak olursak nefis kendine hoş gelen uyumayı boş boş durma gibi işleri yapmak ister, aklın bunun doğru olmadığını sorgulamasını istemez. İşte tam da bu noktada birlikçi anlayışın önemi ortaya çıkar. Akıl sorgulama ile yanlış beyan eder ve nefsi istekleri sınırlar. Aklın

³⁷⁶Yazır, E. M. H. (1978). *Metâlip ve Mezâhib*. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, XLIII.

³⁷⁷Şimşek, O. (2016). "*Medeniyet*" ve "*Sistem*" İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İlmaz Yayınları Yayınlar Dizisi, 247.

ön planda olduğu noktada ise kalbi duygular etkisizleşir o vakit yapılan işi sevme, heyecan duyma gibi durumlar kaybolur ve neticesinde yüzeysel kalır. Buda bağ kurulmasının önüne geçer ve neticeye ulaşmada engel olur. Bunun neticesinde görülüyor ki hakiki ilme ulaşmada olması gereken kalp (his)+aklı birlikteliği ile yol almaktır.³⁷⁸

“Yaradan Rabbinin adıyla oku!” Ayetinde görüleceği üzere; oku (okumak)-madde-akıl Yaradan Rabbinin adıyla (yöntem)-mana (kalp)-inanç his ile okumak bütünlüğü neticesinde okuma yapılmasını bildirmektedir. Yaradan Rabbinin adıyla’da vurgu gözle görülen yazının okunmasından öte zihinde ve gönülde idrak hissetme durumunu ortaya koyar. Bu bağlamda hakikate varma gerçekleşebilecektir.³⁷⁹

Ey Rasülüm! Oku! Herşeyi oku! Aslında her biri ilahi bir kitap olan insanı, Kur’ân’ı ve Kâinât’ı oku! Kelâm-ı İlâhi’yi oku, kendindeki ve kâinattaki sırrı hakikatlere, Allah’ın koymuş olduğu hassas kaidelerdeki ilahi azamet tecellilerini ve kudret akışlarını ibadetle tefekkür ve tezehhür et! Eşyanın hakikatini idrake çalış! Allah’ın ihsanını, nimetini gör! Bütün bunlardaki murâd-ı ilâhiyi hikmet nazarıyla oku!..³⁸⁰

Burada belirtilmek istenen oku işlevinin nasıl yapılması gerektiğini an be an gözler önüne serer. Kur’an-ı Kerim’i akıl+kalp (gönül) birlikteliği içinde farkında olarak idrak ederek hissederek okunmasını ister. Ne salt akıl ne de kalbin derinlerindeki nefisle okunmasını ister. Buradaki tek gaye ilahi kudreti “Allah (c.c)” akıl ve kalbin tek sahibinin olduğunu bilerek okunmasını ister. “(Rasülüm)! Sana bu mübârek kitabı ayetlerini düşünsünler ve akli olanlar öğüt alsınlar diye indirdik.”³⁸¹ Ayeti kerimede insanın düşünme yetisinin ve aklının ne denli önemli olduğu, insanın sürekli olarak iki sacayağından biri olan akıl yoluyla hareketinin olmazsa olmaz olduğunu belirtir. Düşünerek ve hissederek hakikate ulaşmak tek gayesidir. O vakit bilmek dikkatle önem arz etmektedir. Bilmek sadece okumak değildir. Bilmek; okumak sormak ve yeryüzündeki var olan her şeyin tek sahibini okumaya çalışmak, görmektir. Bu bağlamda görülüyor ki gerçek ilim kulun yaratıcısını tanımasıdır.³⁸² Bu bağlamda ilim akıl süzgecinden geçirildikten sonra kalbe ulaşan ilimdir.³⁸³

³⁷⁸Yazır, E. M. H. (1978). *Metâlip ve Mezâhib*. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, XLIII,XLIV.

³⁷⁹Topbaş, O. N. (2011). *40 Soru Cevap*. İstanbul: Erkam Yayınları, 38-40.

³⁸⁰Topbaş, O. N. (2011). *40 Soru Cevap*. İstanbul: Erkam Yayınları, 39.

³⁸¹Sâd suresi 29.

³⁸²Topbaş, O. N. (2011). *40 Soru Cevap*. İstanbul: Erkam Yayınları, 40.

³⁸³Topbaş, O. N. (2011). *40 Soru Cevap*. İstanbul: Erkam Yayınları, 41.

Batının düşünce dünyasının kendine özgü ve zamansal birikimleri neticesinde düşünce dünyasında kendine göre biçimlendirme yaşanmış ve buna göre gelecek adımlamalar yapılmış ele alış biçimleri buna göre şekillenmiştir. O vakit burada şu kavram önemliliğini göstermektedir. Zihniyet nedir? Bir toplulukta “vakit nakittir” anlayışı hâkimken diğerinde ise “acele işe şeytan karışır” anlayışı görülür. O vakit iki ayrı düşünceyi açıklamamız bizi neye götürür? Burada farklı toplulukların durumlar, olaylar karşısında temel dayanakları üzerinden bakış açıları olduğunu ve bunların farklılıklarını görüyoruz. Bunun neticesinde zihniyet için tüm durumlara ve hayatın her alanda belirli temeller üzerinden bakış gerçekleştirilip tümünü aynı bakışla bütün haliyle değerlendirmesidir diyebiliriz.³⁸⁴ Yalnız zihniyet kutu içerisinde kilitlenmiş bir düşünce dünyası değildir onun içindir ki zihniyet insanın hislerinin ve aklından geçenlerinin dışa tezahürü ile mümkün olur. Akabinde zihniyet insanın iç dünyasında etkileşimi sonucu dış dünyasının birleşiminden oluşur. O vakit dışa dönük olmayan içsel âlemi tek taraflı ele alarak zihniyet olarak tanımlamamız doğru olmayacaktır. Zihniyet için dışa vurmasıdır.³⁸⁵

Zahirle (içtekinin dışa vurması sonucu)+Batının (insanın iç dünyası)=Zihniyeti oluşturur. İnsan ilişkilerinde ve dünyadaki varlıkları kendi dünyasında algılama durumu buradan hareketle anlama anlamlandırma durumuna gider. İnsan bunun neticesinde değerlerini, zevklerini, tercihlerini ekonomik, eğitim, siyaset, din, aile evrende var olan her şeyi anlamlandırmayı buna göre gerçekleştirir ki burada yine izafilik konusu önem arz eder. İşte batı bu durumların hâkimiyeti çerçevesinde, bir zihniyet dünyası dâhilinde hareket ederek izafilik üzerinden bilgiyi anlamaya ve bilgi inşa etmeye çalışır.³⁸⁶ Tam da bu noktada şu ifade edilmelidir ki Batı pozitivist anlayış değerleri ve bu anlayışın temelini ortak hâkimi olan salt akıldan hareketle ekonomi eğitim gibi bilim yapmayı da bu anlayıştan anlayış çerçevesine koyar.³⁸⁷ Batının bu zihniyeti üzerinden yapılan çalışmaları tek taraflı bir çalışma ortaya çıkmasına sebep olur. İşte bu sebeptendir ki bütüne erişemez.³⁸⁸

³⁸⁴Ülgener, S. F. (2006). *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler*. İstanbul: Derin Yayınları, 14,15.

³⁸⁵Ülgener, S. F. (2006). *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler*. İstanbul: Derin Yayınları, 14,15.

³⁸⁶Şimşek, O. (2016). “*Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: İlmaz Yayınları Yayınlar Dizisi, 162,163.

³⁸⁷Şimşek, O. (2011). “Sabri F. Ülgenerin Zihniyet ve Girişimcilik Anlayışına Bilgi Sosyolojisi Açısından Yaklaşım”, M. Yılmaz. (Editör). *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız*. Ankara. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 205.

³⁸⁸Şimşek, O. (2011). “Sabri F. Ülgenerin Zihniyet ve Girişimcilik Anlayışına Bilgi Sosyolojisi Açısından Yaklaşım”, M. Yılmaz. (Editör). *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız*. Ankara. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 209.

Bu bağlamda batı bilimsel çalışmalarına tek yönlü salt akıl merkezli yaklaşmakta bütüne erişememesi neticesinde gerçek sonuçları elde etmede yetersiz kalacaktır.³⁸⁹

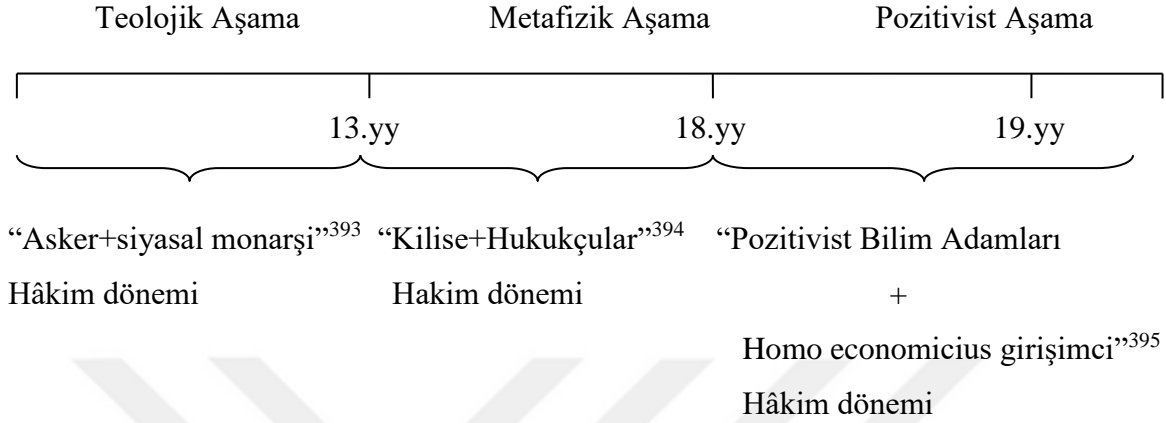
Modern Batı, bilginin ele alımını tek taraflı gerçekleştirerek geçmişin birikimiyle de maddesel salt akıl düşüncesi üzerinden bilgi yapma temellerini oluşturmuştur. Zaman neticesinde yapılan çalışmalar birikimi bilginin duyma, deneye dayandığını savunan duyulara dayalı sonradan kazanılan bilginin varlığını var olduğu görüşünü hayatının her aşamasına yerleştiren amprizmin ortaya çıkmasını sağlamıştır bunun üzerinden bilim anlayışı tüm dünyada hâkim kılınmaya çalışılmış ve tek doğrunun olmazsa olmazın bu görüş olduğu düşüncesi dayatılmıştır. O vakit, bu (modern düşünce) metafiziksel hiçbir durumu kabul etmeyen + var olan her şeyi maddeye dayandıran felsefî kuram olan materyalizmi ve beraberinde bu anlayış üzerinden yani madde anlayış üzerinden bilim anlayış olan pozitivism üzerinden dünyada hâkimiyet kurma çabası içerisinde. Pozitivism salt akıl temelli dayanağı ve metafizik reddinin yanında bu anlayışın beraberinde doğurduğu La-Dini bir anlayış ve bunun ortaya çıkardığı tek amaç dünyalık görüşünü benimsemiş seküler insanın inşasını gerçekleştirip bunun üzerinden şekillendirilmiş akıl yoluyla ve zihniyetle biliye ulaşma amaçlanmıştır. Batının bir diğer bilgi inşasındaki anlayışı ise dini akılsılaştıran dünyevi anlayışı benimsemiş “hermonotik bilgi” yapma anlayışıdır.³⁹⁰ İnsan davranışlarını neden sonuç ilişkisi içerisinde yorumlayıcı bir yöntemle ele alır. O vakit hermonotizmin ana konusu insan ve onun davranışlarıdır. İnsanın kültürle olan bağından ötürü hermonotik yaklaşım arasında bağ kurması kaçınılmazdır. Burada dikkat edilecek husus pozitivismin tüme varım ve tümünden gelim metodlarını dışsallayarak insanı konu edinmesi ve yorumsalcı yaklaşımı temelinden hareketle genelleme yapmayarak her durum kendi içerisinde anlamayı amaçlar.³⁹¹

³⁸⁹Şimşek, O. (2011). “Sabri F. Ülgenerin Zihniyet ve Girişimcilik Anlayışına Bilgi Sosyolojisi Açısından Yaklaşım”, M. Yılmaz. (Editör). *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız*. Ankara. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 210.

³⁹⁰Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin “İlmi Araştırma Yapma” da Bütüncül Yöntem Anlayışı”, M. Alisharlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara. İmar Yayınları, 163,164.

³⁹¹Gökçe, B. (2018). *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*. Ankara: Savaş Yayınevi, 24, 25.

Bilimin toplumlarla olan ilişkisinden kaynaklı olarak bilgi toplum anlayışı üzerinden çalışmalar gerçekleştirilmiş ve bu anlayışa göre açıklamalar yapılmaya çalışılmıştır. A. Comte “üç hal yasası” anlayışına göre toplumları üç aşamada inceler.³⁹²

Şekil 2.38. A. Comte “Üç Hal Yasası” anlayışına göre toplumun zamansal ele alınışı

Temel dayanakları ortak olan fakat farklı üç kolla yaklaşım sergileyen modern batı bilgi anlayışları pozitivism, hermonotizm ve realizmdir. 17. yy da tohumları atılan 19. Yy “empirisist bilgi kuramı” bu kısımda temel alınır. Yani bilgiyi üreten kaynak olan insanda var olan duyu organlarıyla kavrananlardır. Bunun dışındaki her şey gerçeklik dışında kabul edilir. Bundan sonraki aşama empirisist kuramı benimseyen pozitivismdir.³⁹⁶ Pozitivism görünenleri kabul edip görünmeyenleri ret eden bir düşünce olduğundan din, vahiy, Allah(c.c) varlığını kabul etmez. Bu bağlamda pozitivism dini, vahiyi, Allah(c.c)’nü ret temelli modern toplum kurma amaçlı düşünce tipidir.³⁹⁷ Pozitivism tümevarım ilkeleriyle özel (tikel)den genel (tümel)e varılır. Bu ilke sayesinde tümdengelim durumları

³⁹²Şimşek, O. (2011). “Sabri F. Ülgenerin Zihniyet ve Girişimcilik Anlayışına Bilgi Sosyolojisi Açısından Yaklaşım”, M. Yılmaz. (Editör). *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız*. Ankara. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 230.

³⁹³Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin “İlmi Araştırma Yapma” da Bütüncül Yöntem Anlayışı”, M. Alisharlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara. İmar Yayınları, 167.

³⁹⁴Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin “İlmi Araştırma Yapma” da Bütüncül Yöntem Anlayışı”, M. Alisharlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara. İmar Yayınları, 167.

³⁹⁵Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin “İlmi Araştırma Yapma” da Bütüncül Yöntem Anlayışı”, M. Alisharlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara. İmar Yayınları, 167.

³⁹⁶Gökçe, B. (2018). *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*. Ankara: Savaş Yayınevi, 23-26.

³⁹⁷İnternet: Şimşek, O. (Mayıs, 2018). “YÖK’ün Fransızca Bölümlerine Karşı Tutumu, Pozitivist Düşünce ve Yeni Türkiye”. Web: <http://www.ozgunsosyaldusunce.com/y%C3%B6k%E2%80%99%C3%BCn-fransizca-b%C3%B6l%C3%BCmlerine-kar%C5%9Fi-tutumu,-pozitivist-d%C3%BCn%C5%9F%C3%BCnce-ve-yeni-t%C3%BCrkiye.html> adresinden 29 Ağustos 2019’ da alınmıştır.

açıklanması sağlanır. Objeye esastır.³⁹⁸ İkinci anlayış ise 19. Yy anlayışı olan hermonotizmdir pozitivistliğe karşı anlayış benimsemiş ve pozitivistliğe karşı olarak doğmuştur. İnsanın davranışlarının neden ve sonuçlarının incelenmesi gerektiğini manaya akılcı yaklaşım söz konusudur. İnsanı bulunduğu zaman, mekân ve kültür içerisinde ilişkilendirerek açıklamayı anlamayı amaçlar. Bunu da karşılaştırarak gerçekleştirir. İnsanı sujeyi esas alır. Burada olgular benzetilmeksizin her bir ayrı küme içerisinde ele alıp anlamaya çalışır. Anlamacı yorumlamacı yaklaşımdır. İnsanın içsel süreçleri dışında kalan nesnel süreçleri arka planda itmesinden ötürü eleştirir.³⁹⁹ Tümünden gelim esastır.⁴⁰⁰ Pozitivistlikten farklı düşünülebilir ama aslında “gizli pozitivistlik”dir.⁴⁰¹ Bilginin kaynağının sebep ve sonuçlarının birlikteliğinin olduğunu savunur.⁴⁰² Üçüncü bilgi anlayışı ise pozitivistliğe ve hermonotizme yapılan eleştiriler sonucunda bir sonraki aşamanın ortaya çıkma zeminini oluşturan görüşler bütünü realizmdir. Burada hermonotizme hermonotizim temelini oluşturan anlama ve açıklamanın karşılaştırması yöntemi yerine anlama ve açıklamanın uzlaştırılması anlayışını benimser. Realizme göre ortaya çıkan somut bir olayın öncesine gitmek gerektiği anlayışı hâkimdir yani o olayın ortaya çıkmasında zaman neticesinde bir birikim hâkimdir. Bu noktada farklı etkenlerin nasıl temas kurduklarını anlaşılması amaçlanır.⁴⁰³

Batının bilimsel çalışmalarda kullandığı teoriler neticesinde bütünü görmeden yoksun olacağı Günyüzü gibi ortadadır. Salt akla dayalı aklın tanrılaştığı ve her şeyin maddeye dayandırıldığı bu inceleme yöntemiyle kesin doğru sonuçlara varmak imkânsız olacaktır.

2.3.1.3. Batıda yaşanan aydınlanma dönemi ve beraberinde getirdiği yenilikler

Aydınlanma, “Batı toplum hayatında, ticaret ve sanayileşme yolu ile burjuvazi ve orta sınıflaşmanın gerçekleşmesine bağlı olarak çok yönlü gelişen tarihsel dönem veya

³⁹⁸Gökçe, B. (2018). *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*. Ankara: Savaş Yayınevi, 23-26.

³⁹⁹Gökçe, B. (2018). *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*. Ankara: Savaş Yayınevi, 23-26.

⁴⁰⁰Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin “İlmi Araştırma Yapma” da Bütüncül Yöntem Anlayışı”, M. Alışarlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara: İmar Yayınları, 170.

⁴⁰¹İnternet: Şimşek, O. (Mayıs, 2018). “YÖK’ün Fransızca Bölümlerine Karşı Tutumu, Pozitivist Düşünce ve Yeni Türkiye”. Web: <http://www.ozgunsosyaldusunce.com/y%C3%B6k%E2%80%99%C3%BCn-fransizca-b%C3%B6l%C3%BCmlerine-kar%C5%9Fi-tutumu,-pozitivist-d%C3%BC%C5%9F%C3%BCnce-ve-yeni-t%C3%BCrkiye.html> adresinden 29 Ağustos 2019’ da alınmıştır.

⁴⁰²Akın, F., Şimşek, O., Erdem, T. (2007). *Türkiye’de Eğitim Sorunu*. Ankara: Türk Eğitim-Sen Yayınları, 39.

⁴⁰³Gökçe, B. (2018). *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*. Ankara: Savaş Yayınevi, 23-26.

sürecin kültürel ifadesi olarak belirtilir.”⁴⁰⁴ Rönesansın devamı niteliğindeki⁴⁰⁵ aydınlanma dönemi 17. Yy sonu itibariyle batıda boy göstermiş ve 18.yy’a kadar Avrupa’da varlığını koruyan dönemdir.⁴⁰⁶ Bu dönem aydınlanma dönemi olarak isimlendirilmiştir.⁴⁰⁷ Aydınlanma “Hristiyanlık ve feodalizmle birlikte yoldan çıkan Batı’nın tekrar anayola dönmesidir.”⁴⁰⁸ Aydınlanma ile Batı yeniden din dışı düşünceye dönerek materyalist bir yapıya bürünmüş ideal insan, ideal toplum peşine düşmüştür.⁴⁰⁹ Aydınlanma dönemi din ve onu merkezine alan düşünceyi, vahye dayalı anlayışı kabul etmemekte insanın kendi sorunlarını çözmede toplumda olağan olumsuz durumları akıl aracılığıyla ve akli temeline koyan felsefi akımlarla çözüme kavuşturmaya çalışır. Bundan ötürü aydınlanma çağına “akıl çağı”da denmiştir.⁴¹⁰ Akıl merkezli düşünce dünyasının hâkim olduğu bu dönem de insan maddeleştirilmekte, insanın madde odaklı düşünce dünyası oluşturulmakta ve bunu neticesinde dünyevi insan oluşumu sağlanmaktadır.⁴¹¹ Bunu neticesinde din ve ahlaki değerler önemini yitirilmekte, daha yok edilmek istenmekte, onun yerine aklın mahiyetindeki felsefenin temel alınması gerçekleşmekte ve insan buradan hareketle dünyevi isteklerini buna göre gerçekleştirmektedir.⁴¹²

Aydınlanma düşüncesi insanın hareket noktasının pusulası, tabiatın hareketliliğinin bir düzen içerisinde olduğunu ve süreklilik arz ettiğini akıl yoluyla kavrayarak oluşturduğu düşünce dünyası olmuş ve bu anlayış sosyal bilimlere aktarılmıştır.⁴¹³ Bunun neticesinde tümevarımcı metotla bilimsel çalışmalar yapılmış ve bundan sonra yapılacak bilimsel çalışmalarda kullanılarak zihniyet dünyasının altyapısı oluşturulmuştur.⁴¹⁴

⁴⁰⁴Şimşek, O. (2011). “Sabri F. Ülgenerin Zihniyet ve Girişimcilik Anlayışına Bilgi Sosyolojisi Açısından Yaklaşım”, M. Yılmaz. (Editör). *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız*. Ankara. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 229.

⁴⁰⁵Şener, S. (2013). *Sosyoloji Sosyal Bilimlere Alternatif Yaklaşım*. İstanbul: İnkılâb Yayınları, 117.

⁴⁰⁶Cevizci, A. (2017). *Aydınlanma Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 11,12.

⁴⁰⁷Cevizci, A. (2017). *Aydınlanma Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 12.

⁴⁰⁸Erdem, T. (2009). *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavramlar ve Süreçler*. Ankara: Lotus Yayınevi, 47.

⁴⁰⁹Nakip El-Attas, M. (2017). *İslam ve Laisizm*. (Çev. S. Ayaz). İstanbul: Pınar Yayınları, 47.

⁴¹⁰Cevizci, A. (2017). *Aydınlanma Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 14.

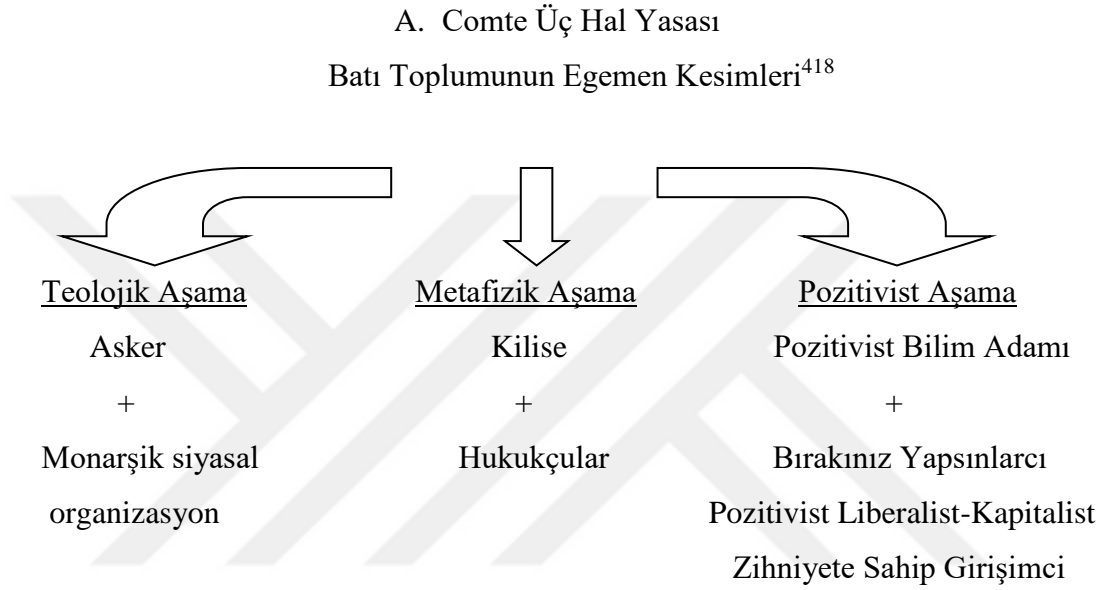
⁴¹¹Şener, S. (2013). *Sosyoloji Sosyal Bilimlere Alternatif Yaklaşım*. İstanbul: İnkılâb Yayınları, 117.

⁴¹²Şener, S. (2013). *Sosyoloji Sosyal Bilimlere Alternatif Yaklaşım*. İstanbul: İnkılâb Yayınları, 120.

⁴¹³Şimşek, O. (2011). “Sabri F. Ülgenerin Zihniyet ve Girişimcilik Anlayışına Bilgi Sosyolojisi Açısından Yaklaşım”, M. Yılmaz. (Editör). *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız*. Ankara. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 229.

⁴¹⁴Şimşek, O. (2011). “Sabri F. Ülgenerin Zihniyet ve Girişimcilik Anlayışına Bilgi Sosyolojisi Açısından Yaklaşım”, M. Yılmaz. (Editör). *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız*. Ankara. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 229.

18. yy aydınlanma felsefesi salt akıl temelli hareketiyle tabiatı gözlemleyip düzenli ve sürekliliğini düşünce dünyasının temeline oturtması neticesinde bilgi üretmede de bu temel üzerinden bilimsel bilgi üretimini gerçekleştirmiş bu durum 19. Yy pozitivizm temellerini atmıştır.⁴¹⁵ Keza bilimin dışında ilave olarak zihniyet dünyası üzerinden şekillenmiş “liberalist kapitalist girişimci” insan tipi ortaya çıkarılmıştır.⁴¹⁶ A. Comte'nin tezine göre Batı toplumu üç kesimden meydana gelir.⁴¹⁷

Şekil 2.39. A. Comte Üç Hal Yasası Batı toplumunun egemen kesimleri

Üçüncü aşama olan pozitivist aşama hâkim insanı liberalist kapitalist girişimci zihniyeti günümüzde tüm insanları etkileyen ve bunun üzerinden toplumun karakterini belirleyen unsurdur.

18. yy Fransız aydınları aydınlanma çağının akıl ve bilim temelli düşünce yapısından hareketle akıl dışı unsurları yani dini inanışlara, Tanrı anlayışına bilimde yeri

⁴¹⁵Şimşek, O. (2011). “Sabri F. Ülgenerin Zihniyet ve Girişimcilik Anlayışına Bilgi Sosyolojisi Açısından Yaklaşım”, M. Yılmaz. (Editör). *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız*. Ankara. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 229,230.

⁴¹⁶Şimşek, O. (2011). “Sabri F. Ülgenerin Zihniyet ve Girişimcilik Anlayışına Bilgi Sosyolojisi Açısından Yaklaşım”, M. Yılmaz. (Editör). *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız*. Ankara. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 230.

⁴¹⁷Şimşek, O. (2011). “Sabri F. Ülgenerin Zihniyet ve Girişimcilik Anlayışına Bilgi Sosyolojisi Açısından Yaklaşım”, M. Yılmaz. (Editör). *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız*. Ankara. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 230.

⁴¹⁸Şimşek, O. (2011). “Sabri F. Ülgenerin Zihniyet ve Girişimcilik Anlayışına Bilgi Sosyolojisi Açısından Yaklaşım”, M. Yılmaz. (Editör). *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız*. Ankara. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 230,231.

olmadığı akılsal çıkarsaması yüzünden hareket etmişlerdir. Çünkü onlar için insanın evrende ihtiyaç duyacağı tek şey akıldır ve bunun neticesinde ortaya çıkacak bilimdir.⁴¹⁹

Aydınlanma dönemi itibariyle din ve vahiy merkezli olan düşünüş yerini salt akla dayalı insana deney ve gözlemin hâkim olduğu rasyonalizm temalı bilimsel anlayışa ve bu anlayışta kullanılan yöntemlere bırakmıştır. Görüldüğü üzere materyalizm çağlar itibariyle şekil değiştirerek varlığını korumuş ve daha da öteye giderek insanın kendini tanrılaştırma düşüncesini benimsemesine sebep olmuştur. Çünkü akıl tek güçtür ve insan bunun sayesinde vardır. Bu yüzden insan başka bir kimseye ihtiyaç duymayacaktır.⁴²⁰

Aydınlanma doğayı ve toplumu akıl temelli bilim ile ve yine maddeci akılcı yaklaşımı benimsemiş aydınlanma düşüncesi metafizik, din unsurlarına yer verilmeyen akılcı bir anlayış ile anlamaya çalışmış ve bu durumu cisimleştirme durumuna girmiştir.⁴²¹ Aydınlanma ile madde temelli salt akıl üzerinden anlayış ki doğa felsefesi bu anlayış içerisinde yer alır insanın duyularla kavrayabileceği ve akıl ile ulaşabileceği dini anlayış (deizm) sınırlarına girmiştir. Beraberinde Allah'ın varlığını inkâr etmiş böylece ateizmin kapsamını kendini koyar.⁴²² Bu bağlamda akıl ve bilim, insan bilimsel dünya görüşünden kaynaklı aydınlanma, insanın bilgisi dâhilinde, bilgisi ederince bir hayat yaşayacağını, bu ölçüde bir mutluluk karşılığı olacağını bunun neticesinde güç sahibi olacağını ve akabinde iktidar sahibi olacağını savunur.⁴²³

İnsan hayatını kolaylaştırıcı unsurlar ve yine insanın bilimsel elde edeceği sonuçlara ulaşmada belirli bir birikim neticesinde ilerleme kaydetmesi ile sonuç elde ettiğini görmekteyiz. Bu bağlamda insanı en üstün konuma koyan yani tanrılaştıran bu düşüncenin tüm unsurlarını insanın özgürlüğünün sağlanması hususunda kullanmaktadır.⁴²⁴

İnsanın özgürlüğünün sağlanması onun yaşam koşullarının üst seviyede olması zorunluluğunu doğurur. Bu durum neticesinde insanın mutluluğa ulaşmasını mülkiyet edinmesine bağlar. O zaman mutluluğu arama aslında mülkiyet edinimini sağlayacak

⁴¹⁹Yıldırım, C. (2018). *Bilim Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 167.

⁴²⁰Şimşek, O. (2016). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 120.

⁴²¹Cevizci, A. (2017). *Aydınlanma Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 33,34.

⁴²²Şimşek, O. (2016). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 121.

⁴²³Cevizci, A. (2017). *Aydınlanma Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 35.

⁴²⁴Cevizci, A. (2017). *Aydınlanma Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 40.

etmenleri aramadan geçtiğini savunur. Bu durum ise, insanın dünyasının merkez noktasıdır. Bu bağlamda birey iktisadi alanda özgür bırakılmıştır.⁴²⁵ Bu yüzdendir ki iktisadi anlamda liberal iktisat anlayışı olan “laissez faire laissez passer (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler)” görüşünü savunmuşlardır.⁴²⁶ Bu iktisadi özgürlük düşünce özgürlüğünün bir neticesidir. İnsanın özgürlüğünü savunan bu düşünce ve bu düşüncenin hâkim olduğu batı ve bu düşünceyi uygulayan iktisatçılar, girişimciler, siyasetçiler, düşünürler insanın özgür olmasını, insan haklarının korunmasını savunurken Batı kendini hâkim tek güç yani Dünya=Batı şeklinde görmesi neticesinde sömürgecilik hareketini gerçekleştirirken hiçbir insanın hakkını düşünmemiş ve bu konuda hiçbir çalışma yapmamıştır.⁴²⁷

Batıda hâkim olan akıl merkezli anlayış devamında egocu insanı inşa etmiştir. Egoizm yani “ben merkezci”lik materyalizmin eski Yunan’da görülmeye başlanmasıyla başlamış bu anlayışın Batıda görülmeye başlamasıyla Batı insanı egolu yapıya göre şekillenmeye başlamıştır. Bu egocu anlayış beraberinde Batılı insanın kendini en mükemmel insan olarak görmesine sebep olmuş ve bu akılcı anlayış mantığıyla tüm planlarını gerçekleştirmiştir. Hatta durmamış daha da ileri giderek tüm insanların aynı düşünce ile hareketlerinin olması gerektiği fikrini benimsemiş akabinde Dünyanın Batıdan ibaret olduğunu savunmuştur. Batının bu egosantrik anlayışı birçok durumu, alanı etkilediği gibi Batıda yaşanan bilimsel çalışmaları da tesiri altına almıştır. Bu bağlamda haklı ve haksızlık durumunu değerlendirmesi karanlık bir ortama sokulmuş, iki yüzlü ilişkilerin boy gösterdiği ilişkiler ağı zemini hazırlanmış, pragmatist insanın oluşumu sağlanmış, Batılı insanın dışındaki insanların içleştirilme (değersiz insan) durumuna konulması durumu oluşmuş, dünyalık nefsanî arzu ve isteklerinin giderilmesi, bu isteklerin hep daha iyi şartlarda giderilmesi ve hep daha fazla karşılanması durumu tek amacı olan insan zihniyet dünyasını oluşturmuştur.⁴²⁸ Batının bilimsel çalışmaları, toplum oluşumu, insan inşası, eğitim, iktisat, siyaset, sağlık, aile gibi alanları ve tamamı bu zihniyet üzerinden şekillendirilecektir. Bu zihniyet kendini dünyanın tek hâkim gücü görerek kendi zihniyet algısını tüm insanlığa baskıcı politikayla aşılama çalışacaktır.⁴²⁹

⁴²⁵Cevizci, A. (2017). *Aydınlanma Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 40.

⁴²⁶Yayla, A. (2008). *Liberalizm*. Ankara: Liberte Yayınları, 16.

⁴²⁷Şener, S. (2013). *Sosyoloji Sosyal Bilimlere Alternatif Yaklaşım*. İstanbul: İnkılâb Yayınları, 123.

⁴²⁸Şener, S. (2013). *Sosyoloji Sosyal Bilimlere Alternatif Yaklaşım*. İstanbul: İnkılâb Yayınları, 123.

⁴²⁹Şener, S. (2013). *Sosyoloji Sosyal Bilimlere Alternatif Yaklaşım*. İstanbul: İnkılâb Yayınları, 124.

Batıda dinin ve kilisenin bilimden soyutlanarak bilimsel çalışmalarını yapması, bilimsel çalışma esnasında rasyonel düşünce üzerinden çalışma yapılması ve dogmatik düşünceye yer verilmemesi bilimin objektifliğine gölge düşürmekte ve düşünce tercihinden ötürü de taraflı olduğunu ortaya koymakta, zorla kabul ettirmeci anlayışla bu düşüncenin olmazsa olmaz olduğunu savunmuştur.⁴³⁰ Madde temelli salt akıldan hareket eden insanı kalbi, dini duygularından arındıran yani bir nevi madde konumuna koyup makineleştiren, mekanikleştiren bu düşünce bilimin ilerlemeciliğini ele alarak güncel zaman bilimsel çalışmaları bu anlayışla ortaya koyar.⁴³¹

Aydınlanma düşüncesi, insanın akılcı anlayışı üzerinden tabiatı gözlemlemekte ve bu metodu bilimsel çalışma ortamında da uygulamaktadır. Tam da bu noktada görüyoruz ki “akıl + deney + gözlem” birlikteliği ile bilimsel çalışma yöntemi üzerinden bilimsel düşünce yapısını meydana getirmektedir.⁴³²

Salt akıl üzerinden bilgi üreten zihniyet, bilimin bilimsel bilgi, insan ilişkilerinin pragmatist, riyakâr (ikiyüzlü), egocu (benci) olmasına neden olur. Keza bu zihniyetin ortaya çıkardığı;

- salt akıl + deney + gözlem üzerinden bilgi üreten bilimsel bilgiden,
- pragmatist, riyakar, egocu, sınıfsal tabakalaşmaya değer veren ve bu anlayışa hizmet eden, sekülerleşmiş, madde odaklı olan, nefsanî istekleri hayatın en üst basamağına koyan, dinden kendisini soyutlamış veya dini akılcı anlayış üzerinden benimseyen, kendini tanrılaştıran, ahlaki ve vicdani değerleri hiçe sayan ve sonucunda insana makineleştiren, en güçlü olabilmek maksadıyla kendini nefsanî istekleri dışında muhterisliği kendine kilit edinmiş, dini + dünyevi yaptığı her fiiliyatı maddeyi getiri amacıyla yapan, nefsanî isteklerinin kölesi konumunda olup bu durumun farkında olmayan, akıl dışında başka hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını düşünen rekabetçi, özgürlük anlayışına göre yaşayan özellikler üzerinden insanın oluşturulması,⁴³³

⁴³⁰Şimşek, O. (2016). “*Medeniyet*” ve “*Sistem*” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 122,123.

⁴³¹Şimşek, O. (2016). “*Medeniyet*” ve “*Sistem*” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 123.

⁴³²Şimşek, O. (2016). “*Medeniyet*” ve “*Sistem*” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 124.

⁴³³Şimşek, O. (2013). *Yeni Ahlâk Toplumu İnşası*. Ankara: Gazi Kitabevi, 116.

- Bu oluşturulan birey üzerinden liberalist kapitalist homo economicus girişimci ve benci, tekelci, büyük balık küçük balığı yutar anlayışlı iktisatçı, ekonomik girişimci anlayışı,
- Tabiat madde gözlem odaklı dinden ve ahlaktan arındırılmış felsefe ilmi ve bu ilme bağlantılı bilgiden,
- Maddeci insan ve düşünce dünyası üzerinde madde temelli ve bu temelin oluşturduğu toplum, toplum hayatı ve toplumu inceleyen bilimsel çalışmadan,
- Bu düşünce temelli kavramlar üzerinden pozitivist bilimsel çalışmadan,
- Oluşturulan pozitivist bilimlerin sonraki aşamasında yine materyalist, pozitivist bilimsel yöntem,
- Maddeci çıkar, fayda odaklı düşünce üzerinden topluma yön veren akademisyen kesiminden,
- Bu akademisyen kesimin oluşturduğu materyalist, pozitivist toplumun inşasında,
- Bu düşünce yapısının oluşturduğu siyaset anlayışı ve siyasetçiden,
- Bu düşünce yapısıyla içi doldurulmuş çalışma kavramı ve çalışma zihniyetinden,
- Bu zihniyet üzerinden şekillenen işçi-işverenin sonucu maddesel çıkar döngüsüne dayalı ilişkiden,
- Sanayi devrimi yaşanması ve aydınlanma düşüncesi beraberinde sermayesini artırma, tekel olma, en güçlü olma, tanrı olma yani antroposentrizm anlayışını, düşüncelerini içinde barındıran materyalist mahreçli, seküler, liberalist kapitalist girişimciyi inşa etmiştir. Girişimci güç kavramı üzerinden maddeci yaklaşımdan hareket ettiği için kar maksimizasyonu amaçlı davranmıştır. Bu duruma ek beraberinde özel mülkiyet durumunun oluşması insanın emek değerine yabancılaşmasına sebebiyet vermiştir. Çünkü kapitalist düzenin maksimum kar minimum maliyet temelli materyalist düşüncesi neticesinde girişimci dönemin çalışma şartlarını kendi çıkarları uğruna düzenleme durumunu doğurmuştur. Akabinde tek geçim kaynağı emek olan işçi-insan kazancının düşmesiyle tasarrufta bulunma durumu kalmamış bunu neticesinde kendi ürettiklerini satın alma gücünden mahrum bırakılmışlardır.⁴³⁴ Bu bağlamda görülüyor ki insan girişimcinin karını arttırıcı kazanç çarkının bir parçası durumuna koyulmuştur.

⁴³⁴Erdem, T. (2009). *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavramlar ve Süreçler*. Ankara: Lotus Yayınevi, 169.

Bu kesimlerin uğraş oldukları alanları kapsayan ne için? Kim için? Hangi amaçla? Sorusunu sormayan ve insanın uğraş alanlarının oluşmasından söz etmemiz mümkündür.

- 18. yy aydınlanma düşüncesiyle materyalizmin iki sac ayağından olan salt akli kabul Allah(c.c)'nü, dini ret yani "La-dini" materyalist düşünce ve bu düşünceye dayandırılmış bilim anlayışı ikinci olarak ise akla dayanan rasyonel, dini akıl üzerinden anlamaya, anlamlandırmaya, yaşamaya çalışan "muhafazakarlık" anlayışıdır.⁴³⁵

Akıl insanın anlama anlamlandırma çabasının yanı sıra yani kendi özel durumları için kullanmasının yanı sıra birde aklın "kamusal alan" larda kullanım durumu söz konusudur. Yani "özel kişilerin kamu adı altında bir araya geldikleri kafeler, salonlar, mason locaları ve okuma/tartışma toplulukları benzeri kurumları ağı" kamusal alanlar ve bu alanlarda kullanılan kamusal aklın açıklamasıdır. Bu alanlar aydınlanma düşüncesinin daha hızlı etki alanı bulmasına, daha hızlı yayılmasına nüfuz edebilecek insan potansiyeline ulaşmayı sağlamıştır.⁴³⁶ Bu hızlı yayılımı sağlayan bir diğer etkende kendi iktisadi çıkarlarını düşünen Yahudi girişimcilerin izlediği politiklardır. Yahudi sermayedarlar bu dönem içerisindeki liberalist-kapitalist girişimciliğe, akılcı anlayışa, hep fazlasını kazanma isteğine ve bunun sürekliliğini sağlayan bir iktisadi ortamı Yahudi dinini kabul etmesi Yahudili sermayedarların aydınlanma düşüncesinin daha hızlı yayılması amacını ortaya çıkarmıştır.⁴³⁷ Bunların neticesinde Batı toplumunda hep ben yani ben merkezilik üzerinde hareket eden düşünce yapısına göre şekillendirilmiş insanların oluşturduğu toplum meydana getirilmiştir. 1688 İngiliz devrimiyle startı verilen aydınlanma düşüncesi toplumlarda sınıflaşmalara ve bunun üzerinden ortaya çıkan ilişkileri beraberinde doğurmuştur.⁴³⁸

2.3.1.4. Pozitivist düşünce ve bilgi (bilim) anlayışı

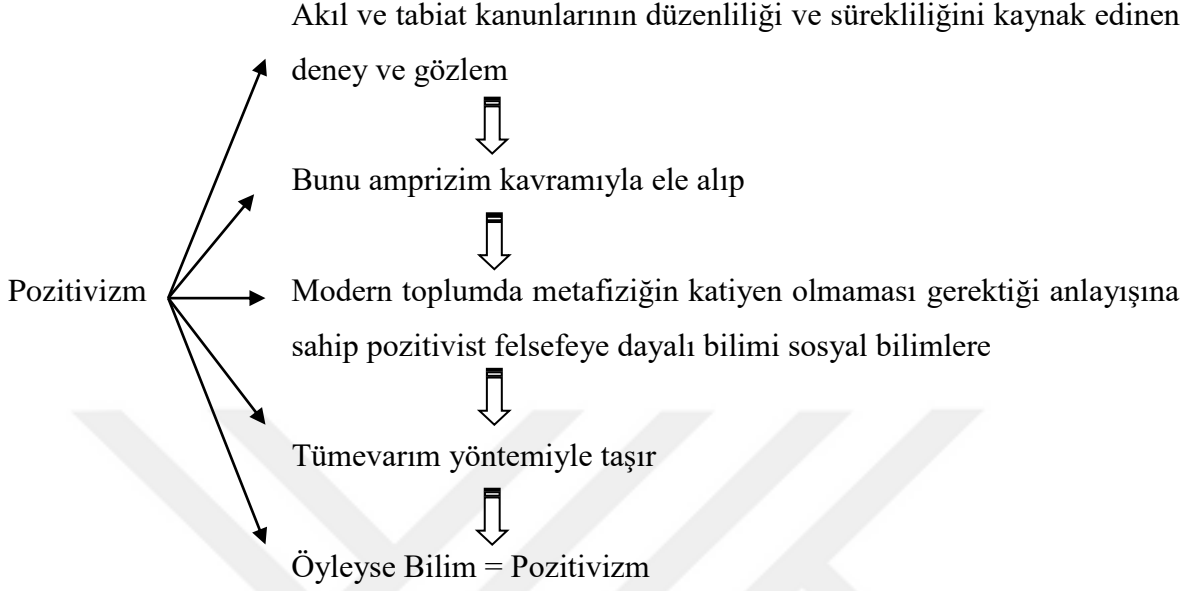
⁴³⁵Şimşek, O. (2016). "*Medeniyet*" ve "*Sistem*" İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 126,127.

⁴³⁶Cevizci, A. (2017). *Aydınlanma Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 33.

⁴³⁷Sombart, W. (2005). *Kapitalizm ve Yahudiler*. (Çev. S. Gürses). İstanbul: İleri Yayınları, 13.

⁴³⁸Şimşek, O. (2011). "Sabri F. Ülgenerin Zihniyet ve Girişimcilik Anlayışına Bilgi Sosyolojisi Açısından Yaklaşım". M. Yılmaz. (Editör). *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız*. Ankara. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 228,229.

19. yy' da Batı, Aydınlanma Felsefesinin temel aldığı esasları 19. yy' da Pozitivizm olarak isimlendirmiştir.⁴³⁹

şeklinde ifade edebiliriz.⁴⁴⁰

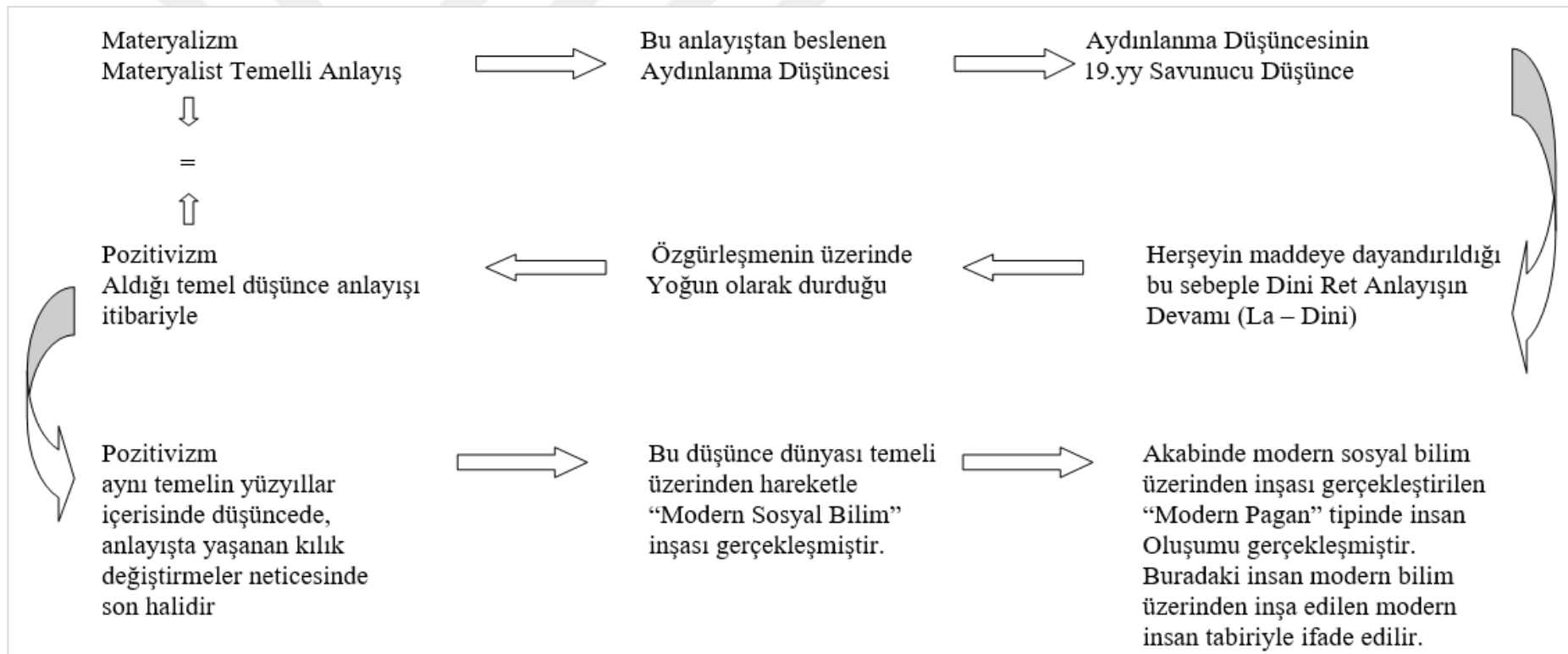
Şekil 2.40. Pozitivizm ve bilim

Pozitivizme kaynaklık eden süreçleri ve pozitivizmin ortaya çıkardığı anlayışı ve bu anlayıştan inşa edilen insanı aşağıdaki şekilde ele almaktayız.⁴⁴¹

⁴³⁹Akın, F., Şimşek, O., Erdem, T. (2007). *Türkiye’de Eğitim Sorunu*. Ankara: Türk Eğitim-Sen Yayınları, 44.

⁴⁴⁰Akın, F., Şimşek, O., Erdem, T. (2007). *Türkiye’de Eğitim Sorunu*. Ankara: Türk Eğitim-Sen Yayınları, 44.

⁴⁴¹Şimşek, O. (2016). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 129.

Şekil 2.41. Özellikleri ile materyalizmden pozitivizme ilerleyiş

Aydınlanma felsefesi ile evreni anlamak, yorumlamak ve bilgi üretmek salt akıl ile gerçekleştirilmiştir.⁴⁴² Bu felsefe anlayışında merkez görüş din olmayıp akıl, deney ve gözlem olmuştur.⁴⁴³ Bu da dini akılla anlamayı yorumlamayı beraberinde getirmiştir. Ayrıca Aydınlanma, kendisinden önceki din anlayışını değiştirmiş ve belirli alanlara sahip olan dini anlayış yerini maddeye ve onun oluşturduğu ilişkilere bırakmıştır.⁴⁴⁴

18. yy Aydınlanma Düşüncesi pozitivistin gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır. Aydınlanma düşüncesi döneminde yaşanan salt akıllı esas alan düşünce ve buna bağlı çalışma tabiatın düzenliliğinin, sürekliliğinin esas alındığı ve bunlar üzerinde bilgi üretme, bilimsel çalışma yapa düşüncesi ve dönemidir. 18. yy Aydınlanma Düşüncesi akabinde düşünce dünyasında ve bilimsel çalışma alanında yaşanan değişimler birikim neticesinde 19. yy' a aktarılmış ve pozitivistin oluşumu sağlanmıştır. Bu bağlamda 19. yy Pozitivist Felsefenin kuruluşu gerçekleşmiştir.⁴⁴⁵

Pozitivist Düşüncenin tarihsel süreci incelendiğinde 18. yy Aydınlanma Felsefesinden sonraki dönemde 19. yy da yaşandığını görmekteyiz. Tarihsel süreç olarak her ne kadar aydınlanma felsefesinden sonra ortaya çıkmış gibi görünse de düşünce metodunun temelleri-kökü iblisyan/determinist-materyalist düşünce metoduna dayanmaktadır. Pozitivism, materyalizmin temellerine göre biçimlendirilmiştir.⁴⁴⁶ Tevhidin vahiy anlayışına karşı bir düşünce metodudur. Allah (cc) insanı madde(beden) mana(ruh) bütünlüğüyle yaratmış fakat iblisyan düşünce metodu akılcı yaklaşarak insanı sadece maddeleştirmiştir. Netice itibariyle ilk insan olan Hz Adem'e akıllı ön planda tutan salt akılcı metot, kibir ve kıskançlık duygusuyla yaklaşarak secde etmemiş, Allah'ın (cc) emrine karşı çıkmıştır. Akabinde yeryüzünde günümüzde de var olan iki tip düşünce modeli ortaya çıkmıştır.⁴⁴⁷

⁴⁴²Akın, F., Şimşek, O., Erdem, T. (2007). Türkiye'de Eğitim Sorunu. Ankara: Türk Eğitim-Sen Yayınları, 32.

⁴⁴³Şimşek, O. (2017). *"Medeniyet" ve "Sistem" İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 87.

⁴⁴⁴Mahçupyan, E. (2008). *Türkiye'yi Anlamak Zihniyet, Değişim ve Kriz*. İstanbul: İletişim Yayınları, 118.

⁴⁴⁵Akın, F., Şimşek, O., Erdem, T. (2007). *Türkiye'de Eğitim Sorunu*. Ankara: Türk Eğitim-Sen Yayınları, 32.

⁴⁴⁶Şimşek, O. (2017). *"Medeniyet" ve "Sistem" İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 70.

⁴⁴⁷Şimşek, O. (2017). *"Medeniyet" ve "Sistem" İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 74.

Materyalizm, evrende yer alan beş duyu organıyla algılanabilen her şey' i ve metafizik (mana) boyutunu maddenin esaslarına dayandıran ve ona göre anlamaya çalışan sistemdir.⁴⁴⁸ Materyalist düşünce insanı ve evreni madde boyutuyla açıklar. Madde boyutuyla ele alırken de akıl ve gözlem materyallerini esas alır.⁴⁴⁹ Görüneni kabul eder, görünmeyeni ret eder. Ayrıca var olan her şeyi buna soyut kavramlarda dâhil edilerek, özünü maddeye dayandırır ve ona göre anlamaya, açıklamaya çalışır.⁴⁵⁰ “Materyalist geleneğe hizmet eden (İblisyan-kabil anlayışı) modernite ve çağdaş düşünceye bağlı olan kavramlar; Laiklik, laisizm, sekülerleşme, jakobenizm, demokrasi, liberal kapitalizm, bireycilik, ulus-devlet, endüstriyalizm, bilimcilik kavramlarıdır.”⁴⁵¹ Batı medeniyeti kavramlar üzerinden sistemini oluştururken aynı zamanda materyalist düşünceyi ve bu geleneğe hizmet eden kavramları esas alarak insanı tipini oluşturur ve bunu da aydın insan olarak isimlendirir.⁴⁵²

Pozitivizmi terimsel olarak ele aldığımızda, “Latince’ deki ponere ve positus terimlerinden üretilerek Fransızca poser ve pose terimlerinden türetilmiştir.”⁴⁵³

17. yy da temelleri atılan pozitivizmin o döneminde Bacon’ un düşünce dünyası 19. yy pozitivizm bugünkü durumunun bir göstergesidir. Bacon, insan aklının doğuştan bomboş olması gerektiğini, sağlam bir felsefe ve bilim çalışması için bunun zaruri olduğunu ayrıca zaten insanın doğuştan bilgisiz olduğunu ve doğduktan sonra bilgi sahibi olduğunu savunmaktadır. Bu yüzden Bacon için akıl merkez hareket noktasıdır. Akla hizmet eden duyular olmazsa olmazdır. Çünkü varlığı olduğu gibi akla taşıyacak olan duygulardır. Varlığı olduğu gibi analiz edecek olan ise içi boş daha önce içerisinde bilgi olmayan akıldır. Bu sebeple akıl-zihin, soyut değerlerden daha da öteye gidersek “zihin putlarından ve önyargılarından” arındırılmalıdır. Bu sebeple zihin taraf oluşturabilme durumu oluşturabilecek etkeni olan kültür, gelenek, toplum gibi etkenlerden ayrıştırılmalıdır. Bacon’ un bu düşünce anlayışından görüyoruz ki salt akılcı, materyalist anlayıştan hareket

⁴⁴⁸Küçük, H. (1974). *Mukayeseli İslâm ve Batı Felsefeleri’nde Sistematik Problemler*. İstanbul: Fatih Yayınevi, 455.

⁴⁴⁹Şimşek, O. (2017). “Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 69.

⁴⁵⁰Şimşek, O. (2017). “Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 71.

⁴⁵¹Şimşek, O. (2017). “Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 70.

⁴⁵²Şimşek, O. (2017). “Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 70.

⁴⁵³Akın, F., Şimşek, O., Erdem, T. (2007). *Türkiye’de Eğitim Sorunu*. Ankara: Türk Eğitim-Sen Yayınları, 32.

eden metafizik öğeleri ret eden bir durumdadır. Bu dönemin bu birikimleri zamanla aktarmayla taşınarak 19. yy pozitivizmine referans oluşturmuştur.⁴⁵⁴

19. yy öncesi dönemlerde de ilim materyalist düşünce dünyası üzerinden şekillendiği için dinin karşısında yani la-dini bir anlayışla bilimsel çalışmalarını gerçekleştirmiştir. 19. yy dönemi itibariyle dinin karşısında olan bu düşünce anlayışı artık hiçbir desteğe ihtiyaç duymadan dinin karşısında dimdik ayakta durabilecektir.⁴⁵⁵

19. yy insan kendisini mevkisel olarak tabiatın üstünde gören bir düşünce hâkimiyeti içerisindeydi. Görülüyor ki 19.yy öncesi insan kendisini tabiattan ayrı tutmuştur. 19. yy itibariyle insan, tabiatın hâkimiyetini kendisinin elinde bulundurduğu görüşünü benimserken bunun yanı sıra insanın tabiatın bir parçası olduğu görüşünü belirtmiştir.⁴⁵⁶

İlim ve tabiatın işbirliği neticesinde birçok karşılığın alınacağını fakat bunun için hayal etme özelliğine sahip insanın gayretli çalışması neticesinde elde edileceğini belirtir. Bunun neticesinde benzeri olmayan şeylerin üretimi sağlanacaktır. 18. yy buhar makinesi icadı buna bir örnektir. Bu durum gösteriyor ki 19. yy benzeri olmayan teknik bir dönem olacaktır.⁴⁵⁷

Dönem itibariyle ve dönemin yaşanmışlıkları insanı biçimlendirecektir. Bu noktada insan kendi çıkarları uğruna hareketli tavır takınacaktır. 19. yy maddeci, salt akıl üzerinden hareket eden, bunun neticesinde robotlaşmış, makineleşmiş insan bu döneme yani 19. yy a insanı aktarmıştır. Makine konumundaki insan bir süre sonra vicdani olarak rahatlamak istemiş bu yüzden akla dayalı, akli esas alan hristiyanlık açığa çıkmaya başlamıştır.⁴⁵⁸

19. yy dönemi Fransa’ da pozitivizmin önemli ismi A. Comte’ dir. Comte göre müspet yani pozitif (doğruluğu ispat edilebilen) ilimler her şeyin temelini oluşturduğunu savunur.⁴⁵⁹ A. Comte’ nin pozitivism anlayışı metafiziği kabul etmemektedir. Temel anlayışı şudur: “Madem ki biz yalnız hadiseleri biliyoruz ve bunları ardarda geliş

⁴⁵⁴Küçükalp, K., Cevizci A. (2018). *Batı Düşüncesi Felsefi Temeller*. Ankara: İsam Yayınları, 134.

⁴⁵⁵Adıvar, A. A. (2012). *Tarih Boyunca İlim ve Din*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2, 1.

⁴⁵⁶Adıvar, A. A. (2012). *Tarih Boyunca İlim ve Din*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2, 3.

⁴⁵⁷Adıvar, A. A. (2012). *Tarih Boyunca İlim ve Din*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2, 3.

⁴⁵⁸Adıvar, A. A. (2012). *Tarih Boyunca İlim ve Din*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2, 68.

⁴⁵⁹Adıvar, A. A. (2012). *Tarih Boyunca İlim ve Din*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2, 71.

münasebetleriyle sıralıyoruz, öyleyse hadiselerin gerisinde herhangi bir asıl varlık veya öz araştırmasından vazgeçmeliyiz.”⁴⁶⁰

A. Comte insan zihin gelişimini üç safha kanunu ile açıklar.

Birinci safha ilahiyat safhasıdır. Eşya ve gerçekliğin izahının, Tanrı gerçekliği ya da mutlak varlığın (Tanrı) ilhamlarıyla mümkün olduğuna inanılan safhadır. “Eşya ve şeniyetlerin izahı, ulûhiyet denilen büyük şeniyetin yahut bir vücut-mutlakın ilhamları ile kabil olduğuna inanılan”⁴⁶¹ safhadır. Teolojik düşünce dönemidir. Kutsal inanç kurallarının egemen olduğu safhadır. Olguların tümü kutsal inançlara dayandırılır ve buna göre açıklanmaya çalışılır.⁴⁶² Bu dönem üç bölümden oluşur. Bunlar fetişizm, politeizm ve monoteizmdir. “Fetişizm, medeniyetlerin ilerlemesine hizmet eden ilk inanç biçimi olan paganizmdir.”⁴⁶³ Eşya canlıdır yani ruhu vardır ve zekâyâ sahiptir, anlayışı mevcuttur.⁴⁶⁴ “Politeizm çok tanrıcılık dönemidir. Çeşitli tabiat olaylarının çeşitli Tanrılarca yönetildiğine inanılan dönemdir.”⁴⁶⁵ “Monoteizm ise tek Tanrı inancının hâkim olduğu dönemdir. Evrendeki tek düzenliliğin biricik elden yönetildiği dönemdir.”⁴⁶⁶ Bu anlayışa göre din kuvvet kazanmakta ve kendini merkeze yerleştirmektedir.⁴⁶⁷

İkinci safha “Uluhiyet yerine bir takım mücerret prensiplerin konulduğu” safhadır.⁴⁶⁸ Olaylar soyut güçlere dayandırılarak açıklanmaya çalışılmıştır.⁴⁶⁹ Tanrının evreni kontrol etmesi anlayışı yerine evrenin kontrolünün ruhlara, gizli güçlere verildiği aşamadır.⁴⁷⁰ A. Comte göre teolojik aşama dönemi insanlığın başlangıcından M.S. 1300

⁴⁶⁰Bolay, S. H. (2008). *Türkiye’de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 34.

⁴⁶¹Adıvar, A. A. (2012). *Tarih Boyunca İlim ve Din*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2, 71.

⁴⁶²Akın, F., Şimşek, O., Erdem, T. (2007). *Türkiye’de Eğitim Sorunu*. Ankara: Türk Eğitim-Sen Yayınları, 32.

⁴⁶³Akın, F., Şimşek, O., Erdem, T. (2007). *Türkiye’de Eğitim Sorunu*. Ankara: Türk Eğitim-Sen Yayınları, 32,33.

⁴⁶⁴Bolay, S. H. (2008). *Türkiye’de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 35.

⁴⁶⁵Akın, F., Şimşek, O., Erdem, T. (2007). *Türkiye’de Eğitim Sorunu*. Ankara: Türk Eğitim-Sen Yayınları, 33.

⁴⁶⁶Akın, F., Şimşek, O., Erdem, T. (2007). *Türkiye’de Eğitim Sorunu*. Ankara: Türk Eğitim-Sen Yayınları, 33.

⁴⁶⁷Bolay, S. H. (2008). *Türkiye’de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 35.

⁴⁶⁸Adıvar, A. A. (2012). *Tarih Boyunca İlim ve Din*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2, 71.

⁴⁶⁹Akın, F., Şimşek, O., Erdem, T. (2007). *Türkiye’de Eğitim Sorunu*. Ankara: Türk Eğitim-Sen Yayınları, 33.

⁴⁷⁰Bolay, S. H. (2008). *Türkiye’de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 36.

ler, metafizik aşama 1300-1800, pozitif aşama, Aydınlanma Düşüncesinden 1800 lere kadar olan zaman dilimidir.⁴⁷¹

Üçüncü safha “Beşeriyetin zihni hem uluhiyet, hem metafizik prensipleri terk ederek bütün hâdiseleri ve şe’niyetleri ilimli kanunlar dairesinde izaha çalıştığı ilmi safhadır.”⁴⁷² Bu safha kapsamındaki insan, şe’ni (gerçek) şeylerin farkındalığına varsa dahi hakikatine, özüne inmez. Çünkü beşeri bilgi çerçevesi, asil ulaşmak istenen hedeflenene vardırır. Görülüyor ki hareket pusulası beşeri bilgi çerçevesidir. Beşeri bilgi kapsamı dışında kalanları değerlendirme kapsamında görmez.⁴⁷³ Bilimsel düşüncenin esas alındığı aşamadır.⁴⁷⁴ Sanayi düşüncesinin hâkim olduğu aşamadır. Bu dönemde “Liberalist-Kapitalist zihniyet merkezli endüstriyel girişimciliğin” görüldüğü dönemdir.⁴⁷⁵ Bu dönem sanayi döneminin, modernizmin görüldüğü dönemdir.⁴⁷⁶ Bu aşamada kâinatın ezeliyeti ve ebediliği üzerinde durulmamış ve vücudu mutlak’ı arama son bulmuştur. Çünkü burada olayları ve sebeplerini, ilişkilerini tespit etme durumu mevcuttur. Başka bir amaç söz konusu değildir. Bu sebeple dinden uzaklaşmıştır ve ilim dinden ayrıştırılmıştır. Pozitivizmde “vahdetçilik-monisme” görüşüne yer verilmez.⁴⁷⁷ Pozitivizmin savunucuları için akıl yani insana yaradılıştaki bahşedilen insan zihni, insan zekâsı vahdaniyetin kurucusu durumundadır.⁴⁷⁸

Comte’ un felsefe anlayışını dönemsel olarak ele aldığımızda ilk dönemde dinden tamamen uzaklaşmış, hatta dini tamamen saf dışı etme amacı içinde olunmuştur. İkinci dönemde insan ruhu din ile tatmin edilmeye çalışılmış yalnız metafiziğe yer verilmemiştir. Bu sebeple dinin kapsamında Allah (c.c) ve kapsamında olan sonsuz âlem ve ruh yoktur. Duyulara dayalı olup akla dayalı olmayan din anlayışı hâkimdir. Yani buradaki din

⁴⁷¹Akın, F., Şimşek, O., Erdem, T. (2007). *Türkiye’de Eğitim Sorunu*. Ankara: Türk Eğitim-Sen Yayınları, 33.

⁴⁷²Adıvar, A. A. (2012). *Tarih Boyunca İlim ve Din*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2,71.

⁴⁷³Adıvar, A. A. (2012). *Tarih Boyunca İlim ve Din*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2,71.

⁴⁷⁴Şimşek, O. (2011). “Sabri F. Ülgenerin Zihniyet ve Girişimcilik Anlayışına Bilgi Sosyolojisi Açısından Yaklaşım”, M. Yılmaz. (Editör). *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız*. Ankara. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 230.

⁴⁷⁵Akın, F., Şimşek, O., Erdem, T. (2007). *Türkiye’de Eğitim Sorunu*. Ankara: Türk Eğitim-Sen Yayınları, 34.

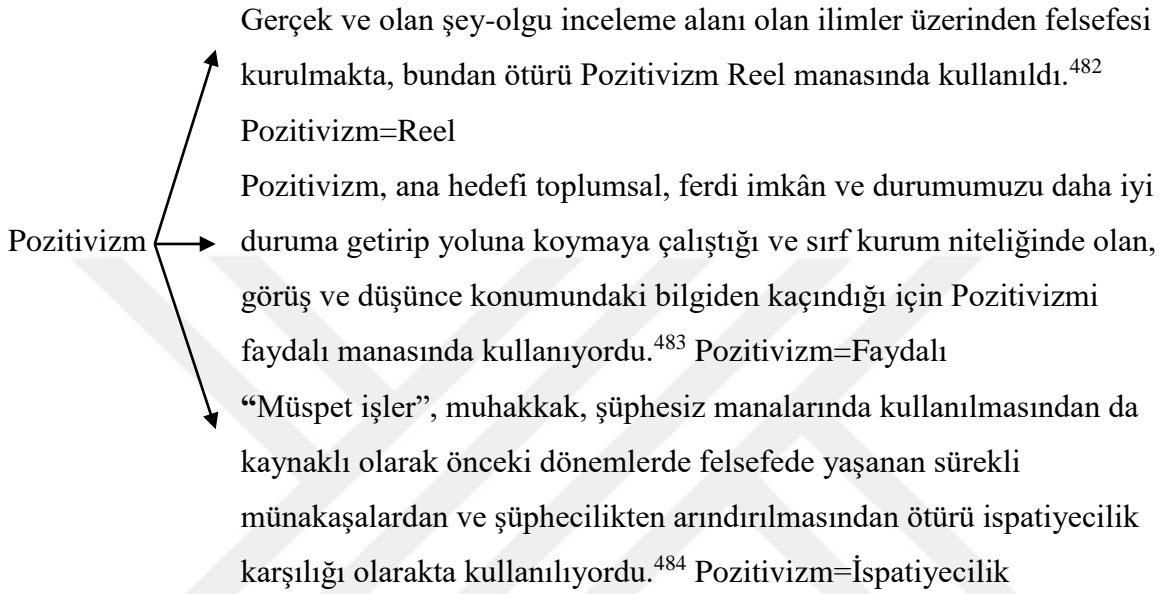
⁴⁷⁶Akın, F., Şimşek, O., Erdem, T. (2007). *Türkiye’de Eğitim Sorunu*. Ankara: Türk Eğitim-Sen Yayınları, 34.

⁴⁷⁷Bolay, S. H. (2008). *Türkiye’de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 36, 37.

⁴⁷⁸Bolay, S. H. (2008). *Türkiye’de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 37.

duyulara dayalıdır.⁴⁷⁹ Comte' un dini kaldırmayı amaçlayıp ruhu duyularla doyurmayı amaçladığı bu safha “sübjektif safha” dır.⁴⁸⁰

Yukarıdaki “üç safha” - “üçhal yasası” batı toplumundaki insanlık düşüncesinin süreçsel olarak durumunu ortaya koymaktadır.⁴⁸¹

Şekil 2.42. Pozitivizmin hangi anlamlarda kullanıldığı

Comte göre, pozitivizmde olumlu ilimler hâkimdir. Olumlu ilimler alanında insanın eşya ve olayları arasındaki bağa hoşlanarak bakan bir bakış açısı oluşturduğundan “her şey nisbidir”, “her şey görecelidir” ilkesini benimsemiştir. Buna ilkeye bağlı olarak da “mutlak hiçbir şey yoktur” ilkesi benimsenmiştir.⁴⁸⁵

Comte göre ilimler hakikatleri ortaya koyar. Bu hakikatler ise Comte için felsefedir. A. Comte için felsefenin bu denli önemli olması onu olmazsa olmaz kılmıştır. Pozitif

⁴⁷⁹Bolay, S. H. (2008). *Türkiye’de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 37.

⁴⁸⁰Bolay, S. H. (2008). *Türkiye’de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 37.

⁴⁸¹Akın, F., Şimşek, O., Erdem, T. (2007). *Türkiye’de Eğitim Sorunu*. Ankara: Türk Eğitim-Sen Yayınları, 32.

⁴⁸²Adıvar, A. A. (2012). *Tarih Boyunca İlim ve Din*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2, 71.

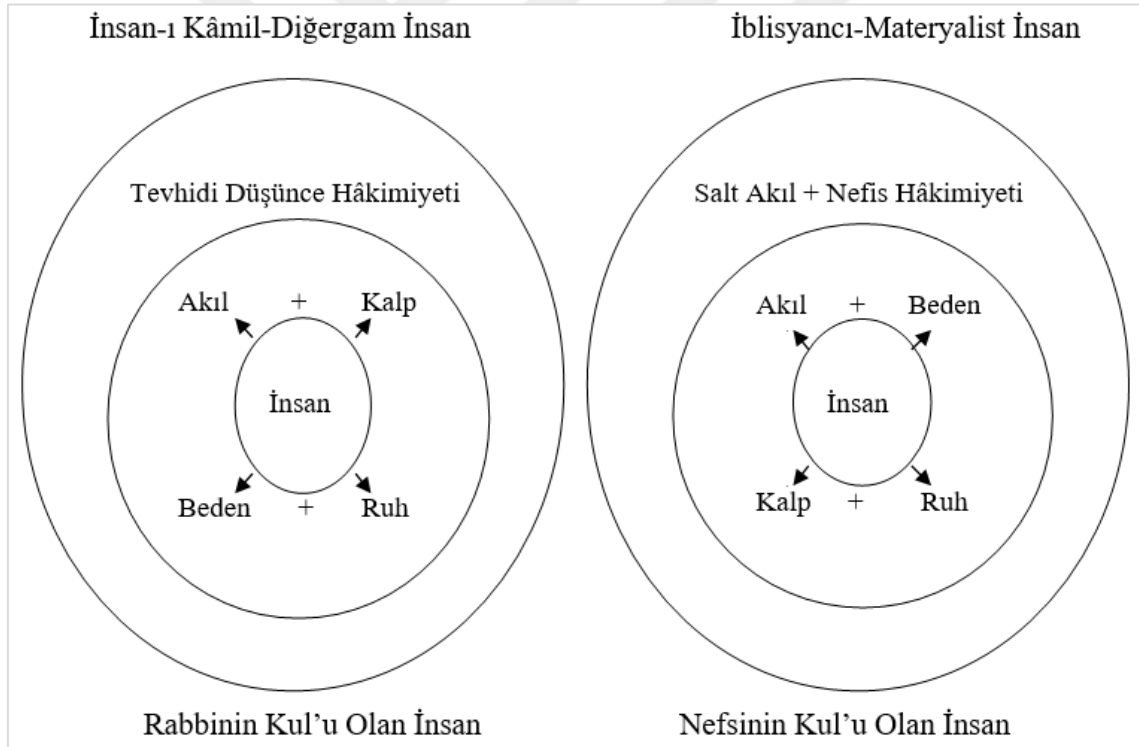
⁴⁸³Adıvar, A. A. (2012). *Tarih Boyunca İlim ve Din*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2, 71,72.

⁴⁸⁴Adıvar, A. A. (2012). *Tarih Boyunca İlim ve Din*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2, 72.

⁴⁸⁵Adıvar, A. A. (2012). *Tarih Boyunca İlim ve Din*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2, 72.

felsefe, felsefenin ilimle bağlantısından hareketle ilimlerin konuları itibariyle aralarındaki genel manadaki ilişkilerini belirlemeyi temel amacı edinmiştir.⁴⁸⁶

Comte matematik ilmini ilimlerin başı olarak görmüştür. Çünkü onun için matematik ilmi tüm ilimleri kapsayıcı niteliktedir. Matematiğin sayısal veriler, geometrik şekiller üzerinden çalışmalar yaptığını, bu yüzden evren varoluş yapısı gereği sayısal, geometrik durumları içinde bulundurmasından kaynaklı sayısal veriler neticesinde kesin sonucun elde edilebilmesinden çalışmada kolaylığı ve basitliği sağlamıştır.⁴⁸⁷ Görülüyor ki, A. Comte dini değerleri düşünce anlayışının içine katmadığı, metafizik kapsamına koymadığı madde odaklı bir bilim anlayışından hareketle bilimsel çalışmalarının tümünü pozitivist, maddeci, salt akılsal felsefe anlayışını altında toplamıştır.⁴⁸⁸ Bunun en önemli nedeni ise, materyalist zihniyet üzerinden inşa edilen insandır.

Şekil 2.43. Diğergam ve materyalist insan mukayesesi

19. yy Pozitivist materyalist anlayışını ilk olarak kavramsal açıdan incelediğimizde paganizmin çerçevesini oluşturduğu sosyal bilimler anlayışı görülmektedir. Bu anlayıştan

⁴⁸⁶ Adivar, A. A. (2012). *Tarih Boyunca İlim ve Din*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2, 73.

⁴⁸⁷ Adivar, A. A. (2012). *Tarih Boyunca İlim ve Din*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2, 73.

⁴⁸⁸ Şimşek, O. (2016). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: İlmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 129.

oluşturulan (ortaya çıkan) kelime anlamı itibariyle “İkilik, ikicilik, ikili denge” olan “dualite” kavramı görülmektedir.⁴⁸⁹ Bu kavramın sosyal düşüncede ki ifadesel karşılığı ise “doğadaki, evrendeki karşıtlık ve birbirini tamamlayıcılık ilkesini” ifade etmektedir.⁴⁹⁰ Buradan hareketle dualite kavramı “birlik-çokluk, ruh-madde, şekil veren-şekil alan, özgecilik-bencilik, saflık-kirlilik, mikro kozmoz- makro kozmoz, Yeryüzü Devlet-Tanrı Devleti” gibi karşıtlık içeriklerini bir arada bulundurmakta, bütünlük içerisinde anlayışından hareketle iki durumu ifade içeren kavramdır.⁴⁹¹ Bu kavramsal anlayış beraberinde Hristiyanlıkta “ruhban” ve “laik” iki sınıf tabakasını da oluşturmuştur.⁴⁹² Yine kavramın ikircikli anlayışından zıtlıkların bir arada bulunmasından kaynaklı “ben” ve ben dışındaki “öteki” ayırımında sebep olmuş böylece egocu anlayışı, zihniyeti oluşturmuş ve birbirini farklı gören, toplumları parçalayan, toplumlarda çatışmaya sebebiyet veren bir zihniyet dünyası anlayışı oluşmuştur.⁴⁹³

İkinci unsur ise, Rönesans ile boy gösteren hümanizm’dir. Hümanizm genel tabiri ile insan aklının hakikate ulaşmada tek kuvvet olduğu demektir. Bu nedenle hümanizm, insanı, insan aklını, bilimi merkez konuma alan bu yüzden yöneticinin insan olarak benimsendiği doğa anlayışının egemen olmasıdır.⁴⁹⁴

Pozitivizm kullanmış olduğu kavramların içerik olarak incelenmesi neticesinde insan üzerinden etki durumu oluşturmaya çalıştığı aşikârdır. Bu sebeple insanı doğa felsefesi-tabiat felsefesi anlayışı üzerinden düşünce dünyasını şekillendirmekte ve modern insan oluşumunu sağlamaktadır. Bu bağlamda insanın tüm alanlarla ilişki içerisinde olmasından kaynaklı bu alanları (ekonomi, eğitim, siyaset, toplum gibi) pozitivist anlayışa uygun biçime dönüştürmektedir.⁴⁹⁵

⁴⁸⁹Şimşek, O. (2016). “*Medeniyet*” ve “*Sistem*” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 130.

⁴⁹⁰Şimşek, O. (2016). “*Medeniyet*” ve “*Sistem*” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 130.

⁴⁹¹Şimşek, O. (2016). “*Medeniyet*” ve “*Sistem*” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 130.

⁴⁹²Şimşek, O. (2016). “*Medeniyet*” ve “*Sistem*” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 130.

⁴⁹³Şimşek, O. (2016). “*Medeniyet*” ve “*Sistem*” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 130.

⁴⁹⁴Küçükalkp K., Cevizci A. (2018). *Batı Düşüncesi Felsefi Temeller*. Ankara: İsam Yayınları, 153,154.

⁴⁹⁵Şimşek, O. (2016). “*Medeniyet*” ve “*Sistem*” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 130,131.

Pozitivist bilim anlayışı basit, kolay anlaşılır, karmaşık olmayan bir bilim yaklaşımı benimsemiştir. Bu sebeple genelden özele, basitten zor anlaşılır yani karmaşığa doğru olan bilim çalışmasının yol yöntemi belirlenir. Buradaki amaç kolayın daha çabuk öğrenilebileceği düşüncesinden hareketle bilimsel çalışmayı gerçekleştirmektir.⁴⁹⁶ Çalışma yöntemi bilgiye kısa yoldan aynı zamanda açıklayıcı olarak ulaşmayı hedeflemiştir. Bu bilim metodunun dikkat çeken bir kısmı da görülüyor ki bilimde “niçin” sorusuna cevap aramak önemli değildir. Önemli olan bilimin “nasıl” sorusuna cevap aramasıdır. Bu soruya cevap ararken genel bir bakış açısı ve rasyonaliteye bağlı olarak hareket edilir.⁴⁹⁷

Pozitivizm de kesin bilgiye ulaşmada en önemli kaynak “gözlem” ve “deney”dir. Soyut, metafizik, kanıtlanırlığı olmayan bilgiyi subjektif özelliğe sahip olarak görmekte ve pozitivizm bu durumu kabul etmemektedir. Bu sebeple hislere dayalı bilgi yerine akla dayalı, deney ve gözlem yoluyla elde edilen bilgi objektif olduğundan bilimsel bilgi olarak kabul etmektedir. Burada tabiatın düzenliliği akıl, gözlem, deney yoluyla incelenmektedir.⁴⁹⁸

Akıl ve deney + gözlem’in esas alınması metafizik, soyut, mana kapsamının bu çerçevede bulundurulmaması neticesinde insanın evreni ve evrende olan her şeyi akıl + deney + gözlem yoluyla yaklaşması neticesinde duygudan, hissiyattan, uzaklaştırmıştır. Bu neticede şekillenen ve ilişkilerini bu noktada yönlendiren insan oluşmuştur.⁴⁹⁹

Pozitivist insan dini, sınırlarına sokmaması neticesinde sadece doğa, tabiat olaylarındaki gözlemlenebilen olayları inceleme alanına aldığını görmekteyiz. Burada görünenin ardındaki görünmeyeni görme, esas olan, hakikat, öz anlama, görme çabası söz konusu değildir. Bu sebeple la-dini bir anlayışı esas almakta vahdet ve vahyi kabul etmeyip benimsemekten uzak durmaktadır.⁵⁰⁰ Pozitivizm salt akılsal temel noktası neticesinde beş duyu organıyla algıladığını bilimsel çalışma içerisinde değerlendirirken görmediğini, algılamadığını bu değerlendirme içerisine koymamaktadır. Yani görünen var kabul edilip

⁴⁹⁶Bolay, S. H. (2008). *Türkiye’de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 37.

⁴⁹⁷Şimşek, O. (2016). “*Medeniyet*” ve “*Sistem*” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 131.

⁴⁹⁸Şimşek, O. (2016). “*Medeniyet*” ve “*Sistem*” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 131.

⁴⁹⁹Şimşek, O. (2016). “*Medeniyet*” ve “*Sistem*” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 131.

⁵⁰⁰Şimşek, O. (2016). “*Medeniyet*” ve “*Sistem*” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 132.

görünmeyen yok kabul edilmiştir. Bu anlayış daha öncede ifade ettiğimiz gibi “İblisyacı/Kabilci/Eski Yunan/Aydınlanması Rasyonelliğin” bir göstergesidir. Bunun neticesinde insan görmediği Allah (c.c) tarafından cezalandırma korkusu gibi veya hissedilen sevgi (his) duygusunu göremediğinden kabul etmemektedir. Bu bağlamda oluşan toplum ilişkileri de buna göre hareket oluşturmaktadır. Dini öğelerin saf dışı edildiği Allah (c.c) kâinat yaratıcısı tek hâkimi, hükümdarı olduğu anlayışını ret eden pozitivism günümüz modern pagan inancının temsilcisidir. Bu bağlamda tüm ilim kollarını (sosyoloji, psikoloji, felsefe gibi) modernleşme ile bütünleştirmekte ve bu anlayışa uygun bilim kollarını oluşturmaktadır. Tüm bunların temel algısı görünen var (bilimin konusu), görünmeyen yoktur(bilimin konusu dışında) anlayışdır. Pozitivism bilimsel bilgi çalışmasını akıl + deney + gözlem = görünen var + görünmeyen yok bu sebeple görünmeyen bilimin konusu olamaz anlayışı ile bilimsellik üzerinde durmamakta bunun neticesinde ortaya çıkan tarafsızlığı olmazsa olmaz tutmaktadır.⁵⁰¹

Modern bilimin objektif-tarafsızlık özelliği bilimin dini, metafizik öğeler içermeyip La-dini, maddeci-maddi dünyayı esas alan, gözlemlenebilir niteliğinden muhakeme yoluyla⁵⁰² hareketi modern bilimin tarafsızlığına gölge düşürmektedir.

Görülüyor ki pozitivism kendisini sınırlı alan içerisine sıkıştırılmaktadır. Akıl yoluyla ele alıp anlamaya çalışma, kesin sonuçlara, objektif değerlere ulaşmak maksadıyla deney ve gözleme kendini adamaktadır. Bu süreklilik durumudur, tekrarlı bir harekettir.⁵⁰³

Tüm bunların neticesinde pozitivism oluşturduğu dünyayı “uygar dünya”, düşünceyi “modern düşünce”, bilim anlayışının salt akıl + deney + gözleme dayanması + objektif nitelikte olması “bilimsel olma” ve bu anlayışın düşünce temeli “bilimsel düşünme” yi ortaya çıkarmıştır. Akabinde toplumları bu etmenlerle etkilemiştir.⁵⁰⁴ Ayrıca bilim, içerisinde değerleri barındıran ve ruhun enerjisiyle hareket sağlayan zihin “zevk alarak”, “merak ederek”, “problemi görerek”, “problemin peşine düşerek”, “gözleyerek”,

⁵⁰¹Şimşek, O. (2016). “*Medeniyet*” ve “*Sistem*” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 133.

⁵⁰²Özakpınar, Y. (2005). *İslâm Medeniyeti ve Türk Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları, 100.

⁵⁰³Şimşek, O. (2016). “*Medeniyet*” ve “*Sistem*” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 132.

⁵⁰⁴Şimşek, O. (2016). “*Medeniyet*” ve “*Sistem*” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 134.

“mukayese ederek”, “tasarımlar kurarak”, “tasarımları tahkik eden kanıtları ortaya çıkaracak deneyler” düzenlemesi bilimin objektifsizliğini desteklemektedir.⁵⁰⁵

Batı'nın materyalist+saltakılcı+maddeci+seküler+la-dini+pagancı+pragmatist değerlerinden oluşturulan insan ve onun beraberinde oluşturduğu toplum bu değerler üzerinden şekillendirilirken bilimin bu şekli değişime yani bu temellere göre anlayış benimsememesi imkânsız olacaktır. Bu sebeple bilimin objektifliğinden söz etmek doğru olmayacak bir tezahürüdür.⁵⁰⁶ Sosyal ilimler ve kültür arasında süreklilik arz eden, kaçınılmaz olan bir bağ mevcuttur. Çünkü kültür değerlerini oluşturan insan ve sosyal ilimleri de oluşturmaktadır. Buradaki insan aracı konumundadır. Allah (c.c) ilmini ve beraberinde var olanları yeryüzünde kullanma, yayma durumundadır. Bu sebeple insanların dönemsel değişimlerden etkilenmeleri söz konusudur. Bu etkilenmeler neticesinde zihin dünyasında ve onun iştiğal olduğu her alanda biçim değişikliklerine sebep olmaktadır. Bu yüzden değişime uğrayan insan sosyal ilim çalışmalarında da değişime gitmesi kaçınılmazdır. Bu sebeple sosyal ilimlerin çağlara, devirlere göre şekilsel değişime uğraması kaçınılmaz ise kati neticelere ulaşmanın mümkünlüğü sorgu durumundadır.⁵⁰⁷ Bu durum neticesinde Batı bilim anlayışındaki bilim objektiftir anlayışı benimsenip ilimin objektifsizliğini hazırlayan arka plandaki zihin ve bilim anlayışı Batı'nın bilim anlayışındaki riyakârlığını apaçık ortaya koymaktadır.⁵⁰⁸ Diğer bir nokta da Batı'nın bu bilim anlayışının neticesinde kendisini “uygar dünya” olarak nitelemekte fakat kendi bilim anlayışını tüm toplumlara baskı yoluyla enjekte etmeye çalışması durumu yine Batı'nın kendi tarifıyla çeliştiğini göstermektedir.⁵⁰⁹

19. yy pozitivistimin baskıcı, tarafçı bilim anlayışının akabinde bu anlayışın etkilediği insan materyalist, dünyevi, akılsal çıkarsamalardan hareket sağlayan faydacı, ikiyüzlü insan ve zihniyeti oluşturması neticesinde bu insanın etkisi kapsamında olan ekonomi sistemi de buna göre şekillenmiştir. Bu bağlamda 19. yy pozitivist anlayışla birlikte “liberalist-kapitalist” temelli girişimci üzerinden sistem inşası gerçekleşmektedir. Bu ekonomik felsefe içeriğinde önce “ben” merkezli, bireyci insanı inşa etmekte sonra

⁵⁰⁵Özakpınar, Y. (2005). *İslâm Medeniyeti ve Türk Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları, 100.

⁵⁰⁶Şimşek, O. (2016). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 134.

⁵⁰⁷Bilgiseven, Â. K. (1994). *Sosyal İlimler Metodolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 13,14.

⁵⁰⁸Şimşek, O. (2016). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 134.

⁵⁰⁹Şimşek, O. (2016). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 137.

“ben ve öteki” insanın yani ötekileştirme yaparak, kendinden ayrı tutarak sınıflaşma yapmaktadır. Ayrıca ben merkezi üzerinden hareketle “özel mülkiyet” oluşumu sağlamaktadır. Batı sistemi zihniyet dünyası bu yapısını kavramlar üzerinden meşru hale getirmektedir. Bu zihniyet neticesinde eğitim şekillendirilmiştir. Böylece artık ilişki içeriği insanlar arası ilişki bağından insan ve madde (eşya) arası ilişki yapısına dönmüştür. Burada görülüyor ki insanlar ve onların değerleri olan kültürleri insanlar arası ilişkilerden aktarmak, yaşatmak yerine liberalist-kapitalist iktisadi bir anlayış üzerinden iktisada konu olan eşya yani mal üzerinden ilişki aktarım oluşturmaktadır. Görülüyor ki iktisat zihniyeti ve onun etki alanında olan eğitim zihniyeti eşyaya, mala (maddeye) dayandırılmaktadır ve maddeleştirilmesi gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda insan-insan ilişkisi yerine insan-madde (mal, eşya) ilişkisi üzerinden inşa edilen eğitim zihniyeti neticesinde insanlar birbirinden uzaklaşmakta, değerler hâkimiyetini yitirmekte, madde ile olan sıkı ilişki neticesinde insani duygular, hisler yok edilmekte ve bunların neticesinde yalnızlaşan, yabancılaşan insan oluşmaktadır. Ben algısı üzerinden yabancılaşma neticesinde beslenen birey ben deyip öteki ne olursa olsun anlayışı ile ve sınıflaşmanın getirisiyle de eşit eğitim imkânlarının yok edilişi gerçekleşmektedir. Bunun neticesinde Batı’ın güç odaklı bireyci, benci, his, vicdan, dini temellerinden uzak, salt akıl ile hareketi oluşturulan insan sınıflaşmanın devamı neticesinde girişimcilerin kuvvet kazanmasına katkıda bulunmuştur. Burada gücün para kadar imkân anlayışı neticesinde alınan farklı eğitim imkânları için sistem gelişimine sebebiyet vermiş ve toplumda sınıf farklılaşması oluşmuştur.⁵¹⁰ Bu modern bilim anlayışı üzerinden şekillenen ana kaynağı materyalist olan insan devamında ilişki içerisinde olduğu tüm alanları yine aynı zihniyet yapısı ile şekillendirmiştir.

Varlık, düşüncesi dâhilinde diğer canlılardan ayrılmakta ve bunun neticesinde düşündükleri kavramlarla dile dökmektedir. Pozitivizm oluşturduğu kavramlar ile bilimlere inşa etmekte ve toplumları etkilemektedir.

⁵¹⁰Akın, F., Şimşek, O., Erdem, T. (2007). *Türkiye’de Eğitim Sorunu*. Ankara: Türk Eğitim-Sen Yayınları, 34,35.

Bu bağlamda;

Pozitivizm

Rasyonalizm	Kapitalizm	Liberalizm	Laiklik	Demokrasi	Sekülerleşme	Modern Girişimci
Salt akılla kurulan İnsan=Akıl ilişkisi İnsan, akılı merkezine koyar	Birey = Sermaye ilişkisi Birey olan insanın sermayeyi merkezine koyar	Faydacı Egoist İnsan = Maddi çıkarlar ilişkisi Maddi faydayı merkezine koyar	La-dini Akılcı Hukuk Aklına Sahip İnsan = Hegemon İktidar Anlayışı	Çıkarıcı (Birey) İnsan / Grup = Siyasal Güç / Oligarşizm İlişkisi	Sadece dünyada başarı isteyen insan = Dünya Hayatı Hazcılığı İlişkisi	Tekel Gücüne Ulaşmak İsteyen İnsan = Sermaye Birikimi Oluşturma

kavramları ile tek boyutlu sistem, ilişki oluşturduğunu görüyoruz.⁵¹¹

Şekil 2.44. Pozitivizmi zirveye taşıyıcı kolları

Pozitivizm 19. yy itibariyle bu kolları üzerinden toplumu etkilemiş, kendine uygun dönüştürmüştür. Ayrıca 19.yy itibariyle diğer toplumlar üzerinde baskıcı hâkim yapı kurmak istenilmiş ve “obskurantizm (bilmesinlercilik)” üzerinden medeniyetin sistem kurucu unsuru olan, içtimai yapı düzenleyici ilmi anlayışı yok edilmiş, toplumları yaşayan ölü konumuna sokmuştur. Bu sebeple insana kendi değerleri unutturulmuş, yani kendine öz uyanış, sıçrama yapmasının önüne geçilmiştir. Akabinde toplumda değerlerini unutan insan tepeden inmece düşünce dünyası ile allak bullak olmuş beraberinde ne olduğu belli olmayan “gri insan” oluşumu gerçekleşmiştir. Böylece pozitivizmin kara yüzü ortaya çıkmış olmaktadır.⁵¹²

2.3.2. 19. YY Osmanlı ve Modern Türkiye

17-18.yy’larda Batıda yaşanan aydınlanma felsefesi, sanayi devrimi ve bunların neticesinde ortaya çıkan bilginin teknikleşmesi, biriken sermaye durumu kapitalizmi ortaya

⁵¹¹Şimşek, O. (2016). “Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi, 163, 164.

⁵¹²İnternet: Şimşek, O. (Şubat 2019). “21. Yüzyıl Türkiye’ sine Pozitivizm-Hermonotik Düşünce Karışımına Dayalı Sinsi Batıcılışmanın Dayatılması Ve Tevhidi Düşünce”. Web: ozgunsosyaldusunce.com/21.-yuzyil-turkiye’-sine-pozitivizm-hermonotik-düşünce-karışımına-dayalı-sinsi-batıcılışmanın-dayatılması-ve-tevhidi-düşünce.html adresinden 09 Eylül 2019’ da alınmıştır.

çıkarırken ve batı bu durum içerisindeyken, aynı zaman diliminde Osmanlı Batının gerisinde kalmasının nedenlerine çözüm arayışı içerisinde olduğunu görmekteyiz.⁵¹³

Osmanlı da 1789-1807 III. Selim zamanı⁵¹⁴ ıslahat hareketleri ile yenilenme ve yapılanma dönemine girildiğini ve bunun doğrultusunda birbirini izleyen kararlar alındığını görmekteyiz.⁵¹⁵ Bu süreçte karşımıza Osmanlıya ağır darbelerin vurulduğu Tanzimat dönemi çıkmaktadır.

19.yy Osmanlıda siyasal, toplumsal ve ekonomik anlamda tam bir karmaşa içerisinde olduğu dönem durumunu yansıtmaktadır.⁵¹⁶

19.yy da Batı bilimin egemenliğinin kabul edildiği pozitivist süreci yaşamıştır. Pozitivizmin temellerinin materyalist / maddeci anlayışa dayanması durumu bilimin maddesel olarak ele alınmasını beraberinde doğurmuştur. Bu durum batının madde = güç odaklılığının getirdiği anlayış neticesinde bilim = güç anlayışının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bunun neticesinde medeniyetlerin, toplumların güç seviyesini belirleyen etmen bilim düzeyleri olmuştur. Bu bağlamda medeniyetin gerçekleştireceği tüm hareketlilik bilim esaslarına uygun olma durumuna dayandırılmıştır. Bu durum neticesinde bilim ile var olan her şeyi düzenleme anlayışından hareketlilik gerçekleştirilmiştir.⁵¹⁷

1807' de Osmanlı cihan devletinin üst kademelerine İslam Medeniyetinin dışındaki bir zihinsel kurgunun Fransız Bürokrasisi üzerinden girdiğini görmekteyiz. Bu süreç 1838 İngiliz ticaret antlaşması (Serbest Ticaret Antlaşması/Balta Limanı Antlaşması), 1839 Tanzimat Fermanı yayınlanana kadar geçen 30 yılda devam etmiştir. 1839 sonrasında ise Batı medeniyeti anlayışı Osmanlıda sistemleşme durumunu ortaya koymuştur.⁵¹⁸

Osmanlı' nın 19.yy' ın başlarında imzalamış olduğu antlaşma aslında sonraki atılacak adımların habercisi niteliğinde olmuş ve bundan sonraki süreçte gerçekleştirilen tüm durumlar bir diğerinin izlerini takip eder niteliğe bürünmüştür.

⁵¹³Karaoğlu, Ö. (2018). *Osmanlı İktisat Tasavvuru ve Modernleşme*. İstanbul: İz Yayıncılık, 17,18.

⁵¹⁴İnalçık, H. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu' nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-I*. (Çev. H. Berktaş). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, XXV.

⁵¹⁵Karaoğlu, Ö. (2018). *Osmanlı İktisat Tasavvuru ve Modernleşme*. İstanbul: İz Yayıncılık, 18.

⁵¹⁶Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 256.

⁵¹⁷Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 257.

⁵¹⁸Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 260.

1818 yılında başlayıp 1820 fermanı ile sürecini tamamlayan ve İngilizlerle gerçekleştirilen ticaret antlaşması Osmanlı ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Antlaşma ile malın değerliliğine göre ithal ürünlerin vergisi %3' e sınırlandırılmıştır. Bu durumun bir sonraki hali ise ihracatın vergi oranı %12 iken ithalatın vergi oranı %5 durumuna bürünmüştür. Böylece atılan adımların piyasadaki etkisi incelendiğinde alınan kararların yabancı girişimciden yana olduğudur.⁵¹⁹ Burada yaşanan olumsuz durumların psikolojisi ile hareket eden Osmanlı'nın bir sonraki aşaması ise yine ticaret esaslı bir antlaşma adımı olmuştur.⁵²⁰

Tanzimat kavramsal olarak “nizam verme” anlamına gelmektedir. Süreçsel olarak 1838' in öncesinde başlayıp 1908' e kadar olan dönemi ifade etmektedir.⁵²¹ Diğer bir ifadeyle, batılılaşma yönünde birçok adımın atılacağı ve ekonomik olarak sıkıntılı durumların yaşanacağı ve bunları gidermek için birçok adımın birbirini takip edeceği bir süreç olarak ifade edebiliriz.⁵²²

Osmanlının sanayileşmesi Tanzimat ile birlikte yeni bir sürece girmiştir. Zor durumda olan sanayisinin durumunu iyileştireceği düşüncesi üzerinden hareketle Batının sanayi anlayışını kendisine entegre etmek isteyen Osmanlı beraberinde Batının fikir, düşünce anlayışını da kendisine ithal etme yoluna girdiğini görmekteyiz. Bu sayede yeni sanayi ile üretim sayısı artmış olacak elde edilen kazanç artacaktı. Bu beklentiler üzerine batının fabrikalaşma ve iş sahası modeli örnek alınarak sanayileşmeye gidilmiş bunun neticesinde sayı itibariyle yüksek işgücü istihdamının gerçekleştiği fabrika sahaları oluşturulmaya çalışılmıştır. Fakat sürecin sonunun başlangıç itibariyle gerçekleştirilmek istenen hedefin aksi bir sonuçla noktalandığını söylememiz mümkündür.⁵²³

⁵¹⁹Türkdoğan, O. (1981). *Sanayi Sosyolojisi Türkiye'nin Sanayileşmesi Dün-Bugün-Yarın*. Ankara: Töre Devlet Yayınları, 279.

⁵²⁰Türkdoğan, O. (1981). *Sanayi Sosyolojisi Türkiye'nin Sanayileşmesi Dün-Bugün-Yarın*. Ankara: Töre Devlet Yayınları, 278,279.

⁵²¹Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 272.

⁵²²Karaoğlu, Ö. (2018). *Osmanlı İktisat Tasavvuru ve Modernleşme*. İstanbul: İz Yayıncılık, 196.

⁵²³Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 272.

Tanzimat devri ile birçok yenilik yaşanması durumu ve bunun neticesinde ekonomiye yapacağı olumlu katkı durumu beklentisi yerini tam tersi ticari manada Osmanlıyı daha da geriye götürecek bir durumun içerisine soktuğunu görmekteyiz.⁵²⁴

Osmanlı Batının gerisine düştüğü bu dönemde kendine olan güvenini yitirmiş olduğunu bu sebepten ötürü de Batının üstünlüğünü, gücünü kabul ettiğini söyleyebiliriz. Akabinde batıdan gelebilecek olumsuz durumların farkına varılamaması durumuna zemin hazırlamıştır. Tanzimat ile Osmanlı, Batıdan sanayi aktarımını gerçekleştirirken bunun yanı sıra batının birçok değerini de bünyesine aktarımını gerçekleştirmiştir. Kapitalizmde bunlardan biri olmuştur. Bu durum neticesinde görülüyor batıdan alınan değerler Osmanlı'nın kendi özgün sanayi anlayışını gerçekleştirmesinin önüne geçmekte ve bu durum tüm dengeleri bozucu etki yapmaktadır.⁵²⁵

Osmanlı bu süreçte içinde bulunduğu durumdan çıkışı kendi özgün kültür medeniyet değerlerini esas almak yerine batının bilim temelli pozitivist düşünce ve onun uzantısı olan ulusalcı ya da liberalist kapitalizmde bulma yoluna gittiğini söyleyebiliriz.⁵²⁶

Hep daha fazla tüketmeyi esas alan kapitalist anlayışın Osmanlıya girmesiyle birlikte tüketim toplumunun oluşumundan bahsedebiliriz. Bu durum neticesinde tüketimde ihtiyaç üzerinden tüketim işlemi gerçekleştirme yerini gösteriş amaçlı tüketimin yapıldığı durumun içerisine sokmuştur. Teknolojinin gelişmesi, üretimin sağlanması ve üretken girişimcinin oluşturulabilmesi amacıyla atılan adımlar yerini Osmanlı'nın hiçbir değeriyle uyumlayan birçok olumsuz duruma bırakmış bu durum ise ekonominin daha da kötüye gitmesine sebep olmuştur.⁵²⁷

Tanzimat süresince Osmanlı'nın Batı ile olan sürekli etkileşim durumu aynı zamanda Tanzimat'ın bir batılılaşma süreci olduğunun göstergesidir. Bu bağlamda batı ile etkileşim sadece sanayi ve onun teknik bilgileri üzerinden gerçekleşmemekte beraberinde kültür, ahlak, zihniyet, siyaset, piyasa anlayışı, girişimci zihniyeti, tüketim zihniyeti, eğitim zihniyeti gibi toplumun birçok değer yargılarını da değiştirici özelliği göstererek

⁵²⁴Kurtkan, Â. (1968). *Metodolojik Bir Deneme Olarak Malî Sosyoloji*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 126.

⁵²⁵Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 272.

⁵²⁶Karaoğlu, Ö. (2018). *Osmanlı İktisat Tasavvuru ve Modernleşme*. İstanbul: İz Yayıncılık, 20.

⁵²⁷Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 272.

etkilemektedir.⁵²⁸ Keza yine, batının aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkardığı zorlayıcılık ve taklitçilik esaslar neticesinde toplumunda birçok değişime neden olduğunu kendine benzetme çabası içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. Buradaki esas önemli nokta Osmanlının sistem kurucu düşünce dünyasında meydana gelen değişimdir. Bu durumu neticesinde sistem kurucu unsurunun din merkezilik anlayışı yerini seküler, laik, tek taraflı, tek tip insan (madde = insan) tipini ortaya çıkaran ve bunu kültür haline getiren aydınlanma düşüncesine bırakmıştır.⁵²⁹

19.yy'lar Osmanlı'nın Avrupa'ya yoğun bir şekilde kendisini açtığı yıllar olarak görmekteyiz. Bu durumda ise Avrupa ekonomisi ile içli dışlı olmasının etkisi oldukça büyüktür. Bundan önceki süreçte Avrupa'dan ayrılan Osmanlı bu süreç itibariyle Avrupa ile bütünleşme yoluna girdiğini görmekteyiz. Bu sürecin en önemli tarihi anlarından biri 1838 yılında Osmanlı'nın İngilizlerle imzalamış olduğu Balta Limanı Ticaret Antlaşmasıdır.⁵³⁰

Osmanlı Tanzimat süreci öncesinde de dış pazarlarla ekonomik faaliyetler oluşturma durumunu görsek bile Tanzimat süreci ile yaşanan olaylar neticesinde büyük etkiler oluşturarak silinmez izler bıraktığını görmekteyiz.⁵³¹

Yaşanan Tanzimat süreci ve ticaret antlaşması ile toplumsal olarak liberal ekonomi iktisat anlayışını benimsemeye başladığını görmekteyiz. Bunun neticesinde başlangıcından itibaren benimsediği ve esas aldığı kendi özgün iktisat politikası yerini değerleri, düşünce dünyası esasları ile uyuşmayan bambaşka bir anlayışa bırakmıştır. Bu durum bize gösteriyor ki İngilizlerle imzalanan bu antlaşma (Balta Limanı Ticaret Antlaşması) Osmanlının özgün iktisat anlayışına darbe vurucu bir etki oluşturmuştur.⁵³²

İngilizlerin kendi ekonomilerini büyütme arzusu ile hareket etmeleri neticesinde zaten zor durumda olan Osmanlıyı girilebilecek faydalanılabilecek bir pazar olarak

⁵²⁸Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 272, 273.

⁵²⁹Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 274.

⁵³⁰Türkdoğan, O. (1981). *Sanayi Sosyolojisi Türkiye'nin Sanayileşmesi Dün-Bugün-Yarın*. Ankara: Töre Devlet Yayınları, 120.

⁵³¹Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 275.

⁵³²Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 275.

görmelerine neden olmuştur.⁵³³ Bu düşünce üzerinden antlaşmada alınan İngiliz girişimcilerini rahatlatıcı hükümler içerirken Osmanlıyı ekonomik ve sanayi bağlamında geriye götürecek hükümler içermektedir.⁵³⁴

İmzalanan anlaşmanın kanun maddeleri gereğince;

- a) “Yabancı tüccarlar, Türkler ile eşit duruma getirilecek”
- b) “Dışarıdan her türlü mal ithal edilecek”
- c) “Devletin tüm tekelleri kaldırılacaktır”

kararları alınmıştır.⁵³⁵ Bu kararlar neticesinde yabancı malların Osmanlı piyasasına girişi kolaylaşmış ve hızlanmıştır.⁵³⁶ Ayrıca karar kılınan maddelerin uygulanırlığı ile piyasa içerisine birçok yabancı malın girilmesine imkân kılınmış ve bu esnada pazara giren ürünlerin kontrol edilmesi durumundan uzak durulmuş; artan maliyetler ve ağırlaşan şartlar neticesinde piyasada kendisine yer edinemeyen Osmanlı esnafına da kepenk kapatıcı etki durumu söz konusu olmuştur.⁵³⁷ Alınan kararlar bize görüldüğü ki İngiliz tüccarlara piyasada oldukça müsaade verilmekte bu sayede serbestçe ticaretlerini gerçekleştirebilmektedirler.⁵³⁸

Atılan bu adımlar neticesinde devletin ekonomi üzerindeki etkisinde değişikliğe sebebiyet vermiştir. Bunun neticesinde devlet kontrollü ekonomi anlayışı bu dönem itibariyle yerini ekonomide devlet kontrolünün kısmen de olsa azalmaya gittiği ekonomi anlayışı değişimini görmekteyiz. Bu durum beraberinde Osmanlının artık açık bir pazar görünümüne büründüğünü göstermektedir. İlerleyen zaman diliminde Osmanlının kendi girişimcisi – üreticisi üzerindeki gümrük oranını yüksek düzeyde artırıcı kararlar alması kendi girişimcilerinin tepkisiyle karşılaşmasına, iç pazarda huzursuzluğun artmasına, iç piyasanın daralmasına sebebiyet vermiştir. Çünkü yabancı girişimci ucuz maliyetle elde

⁵³³Türkdoğan, O. (1981). *Sanayi Sosyolojisi Türkiye'nin Sanayileşmesi Dün-Bugün-Yarın*. Ankara: Töre Devlet Yayınları, 120.

⁵³⁴Kurtkan, Â. (1968). *Metodolojik Bir Deneme Olarak Malî Sosyoloji*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 126.

⁵³⁵Türkdoğan, O. (1981). *Sanayi Sosyolojisi Türkiye'nin Sanayileşmesi Dün-Bugün-Yarın*. Ankara: Töre Devlet Yayınları, 120.

⁵³⁶Kurtkan, Â. (1968). *Metodolojik Bir Deneme Olarak Malî Sosyoloji*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 126.

⁵³⁷Türkdoğan, O. (1981). *Sanayi Sosyolojisi Türkiye'nin Sanayileşmesi Dün-Bugün-Yarın*. Ankara: Töre Devlet Yayınları, 275.

⁵³⁸Türkdoğan, O. (1981). *Sanayi Sosyolojisi Türkiye'nin Sanayileşmesi Dün-Bugün-Yarın*. Ankara: Töre Devlet Yayınları, 280.

ettiği ürününü Osmanlı piyasasına çok düşük maliyetlerle sokabilecekken; yüksek maliyetlerle ürün elde eden yerli girişimciye birde yüksek oranlı gümrük maliyeti durumu ortaya çıkmıştır.⁵³⁹ 1841' li yıllarda devletin ihracattan aldığı gümrük (resim) payı %12 lere kadar yükselirken ithalattan alınan resim ise yok denecek seviyelere indirilmeye çalışılmıştır. Yaşanan bu durumlar neticesinde Osmanlı iktisat zihniyetinde kapitalist anlayışın etkiler görülmeye başlamış ve Osmanlının piyasadaki hâkimiyeti yerini kapitalist zihniyete sahip başkalaşmış girişimciye bırakmış bu ise, piyasanın iflas aşamasına gelmesine neden olmuştur.⁵⁴⁰

Osmanlının İngiltere ile arasında olan bu ticaret anlayışı diğer Batılı ülkeler tarafından da duyulması neticesinde birçok batılı girişimci Osmanlı pazarlarına yönelme durumuna girmiştir. Girişim maliyetlerinin yabancı sermayedarlara-girişimcilere düşük düşük olması ve girişimcileri teşvik edici adımların atılması neticesinde yok olmaya yüz tutmuş esnafın durumu Osmanlının ekonomik olarak dağılma dönemine girdiğinin göstergesi olmuştur.⁵⁴¹

Yaşanan bu modernleşme sürecinde batılı kapitalist girişici anlayışının Osmanlı pazarlarında hâkim düşünce anlayışı olamaya başladığını “laissez faire” yani “bırakınız yapsınlar” cı piyasa anlayışının benimsenmeye başlanmasından ve bu düşünce anlayışına uygun insanların ortaya çıkmasından anlamaktayız.⁵⁴² Bu durum beraberinde zihin dünyasında çatışmaların yaşanmasına, temeli farklı temel üstü farklı bir girişimci düşünce anlayışının oluşumuna neden olmuş ve “ikircikli” insan tipinin oluşumunun gerçekleşmesine sebebiyet vermiştir. Yani tevhit merkezli akıl temeli oluştururken (ki kök değer zaten budur) bunun üzerine materyalist-pozitivist (modernist) seküler akıl oturtulmaya çalışılmıştır. Bu durum “gri toplum” un oluşumunu beraberinde getirmiştir.⁵⁴³ Bu durum bize gösteriyor ki Batının takındığı bu kapitalist tavır Osmanlının ekonomisini

⁵³⁹Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 275.

⁵⁴⁰Türkdoğan, O. (1981). *Sanayi Sosyolojisi Türkiye'nin Sanayileşmesi Dün-Bugün-Yarın*. Ankara: Töre Devlet Yayınları, 121.

⁵⁴¹Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 275, 276.

⁵⁴²Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 276.

⁵⁴³Şimşek, O. (2017). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 63.

hem içerden hem dışardan tutuklu konuma getirerek elini kolunu bağlamış ve hareket etmesinin önüne geçerek Osmanlıda “denge durumu” nun oluşmasının önüne geçmiştir.⁵⁴⁴

19.yy ikinci yarısı itibariyle Osmanlı bu tutukluluk durumundan kurtulabilmek için;

- a) “Gümrük resminin tezyidi (genişletilmesi)”
- b) “Sergiler küşadı”
- c) “İstanbul ve illerde sanayi okulları açılması”
- d) “Şirketler kurulması”

kararlarını almış ve uygulamaya koymuş, aynı zamanda yerli - yabancı makinaları sergileyici yollar izlemiş ve gümrük oranlarında %5’ ten %8’ e yükseltme durumunu gerçekleştirmiştir.⁵⁴⁵

Yukardaki kararlara ilave olarak dönem içerisinde Osmanlıda liberalist kapitalist sisteme hizmet eden birtakım kararlar alındığını görmekteyiz. Bunlar;

- a) “İlkin Türkiye’ deki Hıristiyanlara (azınlıklar) ayrıcalıklar tanıyarak, batı kapitalizmine öncü karakollar oluşturmak,”
- b) “Liberalizmin yayılmasına imkân sağlayacak serbest ticaret, borçlanma ve batının düşünce yapısına uygun, benzer tüketim zevkini aşılacak insanları yetiştirecek eğitim kurumlarının açılmasına imkân sağlamak.”

kararlarıdır.⁵⁴⁶ Bunun neticesinde Osmanlının kendisini sömürgeleşmenin içerisinde bulunduğunu görmekteyiz diyebiliriz.

Modernleşme öncesi klasik dönem Osmanlısında üretim konusunda evde gerçekleştirilen imalatın ekonomik, toplumsal, ailesel, fertsel bazda önemli bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü her aile için içerisinde bulunduğu ev kendisi için birer imalathane durumundadır. Bu sayede ailede istihdama katılmayan ev hanımı elinde bulunan imkânlar dâhilinde üretmiş olduğu ürünlerini esnafa satarak kazanç sağlamakta,

⁵⁴⁴Türkdoğan, O. (1981). *Sanayi Sosyolojisi Türkiye'nin Sanayileşmesi Dün-Bugün-Yarın*. Ankara: Töre Devlet Yayınları, 86.

⁵⁴⁵Türkdoğan, O. (1981). *Sanayi Sosyolojisi Türkiye'nin Sanayileşmesi Dün-Bugün-Yarın*. Ankara: Töre Devlet Yayınları, 122.

⁵⁴⁶Türkdoğan, O. (1981). *Sanayi Sosyolojisi Türkiye'nin Sanayileşmesi Dün-Bugün-Yarın*. Ankara: Töre Devlet Yayınları, 123,124.

böylece aile ekonomisinden toplum ekonomisine olumlu katkılar yapmaktadır. Görülüyor ki aile içerisinde ki huzur durumunda da herhangi bir bozulmaya yer vermeden ev ekonomisine katkı sağlanma durumu gerçekleşmektedir.⁵⁴⁷ Modernleşme sürecinin ortaya koyduğu makinelere dayalı fabrika bazlı üretim biçimi, zor çalışma şartları ve maksimum kar peşinde koşan girişimci tipi neticesinde ortaya çıkan düşük ücret (ucuz emek) durumu ekonomik (istihdam, işsizlik, gelir dağılımının) ve toplumsal (karmaşa, çatışma, gelirin adaletsiz dağılımı, yoksulluk) birçok sorunu beraberinde getirmiştir.⁵⁴⁸

Modernleşme öncesi aile-toplum-ekonomi birlikteliğine dayanan iktisat anlayışı modernleşme sonrası yerini; tek taraflı-maddesel anlayışa yani kar edebilmek maksadıyla üretimin gerçekleştiği-üretilen ürünün tüketilmesini sağlama ve bunları gerçekleştirecek maddi sermayenin (para, kredi) önem arz ettiği ekonomi ayrışmalarına bırakmıştır.⁵⁴⁹

19.yy da önem atfeden şirketleşme durumu neticesinde şirketleşmelerin olduğu alanlara işçilerin toplanması beraberinde getirmiştir. Bu durum beraberinde fabrikaların olduğu alanlara göçün yaşanmasına sebep olmuştur. Gerçekleşen bu durumlar ilerleyen dönemlerde 20.yy itibariyle Türkiye de sendikalaşmayı doğuran bir etki yapmıştır.⁵⁵⁰

1980' ler itibariyle artan hızla kuvvet kazanan neo-liberal yaklaşımlar insanın komutasındaki ekonomi anlayışı yerine ekonominin komutasındaki insan anlayışının oluşumuna hizmet etmiştir. Bu sayede insani değerler kapsamında yer alan “yardımlaşma, sosyal adalet, sorumluluk” kavramlarının yok edilmesini beraberinde getirmiştir. Ekonomi merkezli anlayış üzerinden insan toplum, siyaset anlamlandırılmakta ve metalaştırılmakta bunun neticesinde tüm canlılar, doğa kâr ile ilişkilendirilmektedir.⁵⁵¹

Modernleşme, Avrupalılaştırma ve Batılılaştırma olarak da ifade edilmektedir. Genel tabiriyle Batılılaştırma, Batı Avrupası' nın fikirsel ve teknolojik gelişiminin takibinin hedef alındığı Osmanlıdan Cumhuriyet Türkiye'si' ne kadar geçen süreyi ifade etmektedir.⁵⁵²

⁵⁴⁷Karaoğlu, Ö. (2018). *Osmanlı İktisat Tasavvuru ve Modernleşme*. İstanbul: İz Yayıncılık, 202.

⁵⁴⁸Karaoğlu, Ö. (2018). *Osmanlı İktisat Tasavvuru ve Modernleşme*. İstanbul: İz Yayıncılık, 205.

⁵⁴⁹Karaoğlu, Ö. (2018). *Osmanlı İktisat Tasavvuru ve Modernleşme*. İstanbul: İz Yayıncılık, 217.

⁵⁵⁰Türkdoğan, O. (1981). *Sanayi Sosyolojisi Türkiye'nin Sanayileşmesi Dün-Bugün-Yarın*. Ankara: Töre Devlet Yayınları, 382.

⁵⁵¹Karaoğlu, Ö. (2018). *Osmanlı İktisat Tasavvuru ve Modernleşme*. İstanbul: İz Yayıncılık, 220.

⁵⁵²Aydın, M. (2017). *Moderniteye Dışarıdan Bakmak*. İstanbul: Açılım Kitap Pınar Yayınları, 167.

Batılılaşmanın temellerinin 1683 viyana bozgunu ile atılmaya başlanıldığını söyleyebiliriz. Mardin' e göre Batılılaşma düşüncesinin bizim medeniyetimizle buluşmasını sağlayanın J. J. Roussau ve T. Hoppes gibi siyasi düşünürlerin onların ortaya koyduğu eserler üzerinden olmayıp batılı fizyokratların “kameralizm” uzantısı üzerinden gerçekleştiğini söylemiştir. “Kameralizm; Batı’ da aydın despotizm adı verilen politik görüşün siyasal teorisini oluşturuyordu.”⁵⁵³

Modern Türkiye modernleşme temelleri üzerinden aile, ekonomi, siyaset, kültür, ahlak, eğitim, çalışma ve sosyal yaşantısını buna göre şekillendirmiştir. Bunun neticesinde bağımsızlığa ulaşılacağı düşüncesi esas alınmış ama aynı zamanda Batıyı örnek alan taklit eden bir yapı olmasından ötürü tezat bir durum içerisine düşmüştür. Aynı zamanda kadim, özgün düşünce anlayışı temelleri esas alınmayıp, Batının düşünce sistemi üzerinden bir anlayış hareketliliğinin sağlanması durumu Batıya karşı Türkiye’ yi kaybeden pozisyonuna sokan durum içerisine girdiğini söyleyebiliriz.⁵⁵⁴

2.4. Zihniyet Açısından Osmanlı ve Modern Türkiye Düşünce Yöntemi Farklılığının Mukayesesi

Modernleşmenin başlangıcının 1699 Karlofça Antlaşması (ilk toprak kaybının yaşandığı antlaşma) olduğunu fakat temellerinin 1807 itibariyle atıldığını söyleyebiliriz. 1807 (III. Selim Dönemi) (Yenilenme ve Yapılanma Dönemi) -1908 (II. Meşrutiyet) (İttihat ve Terakki Cemiyeti) yılları arasında ise bu iki farklı düşünce yapısının mücadelesi tevhidi düşünce-modern düşünce (tevhidi düşünceyi benimseyen bürokrat kadro-modern düşünceyi benimseyen bürokrat kadro) arasında gerçekleşmiştir.

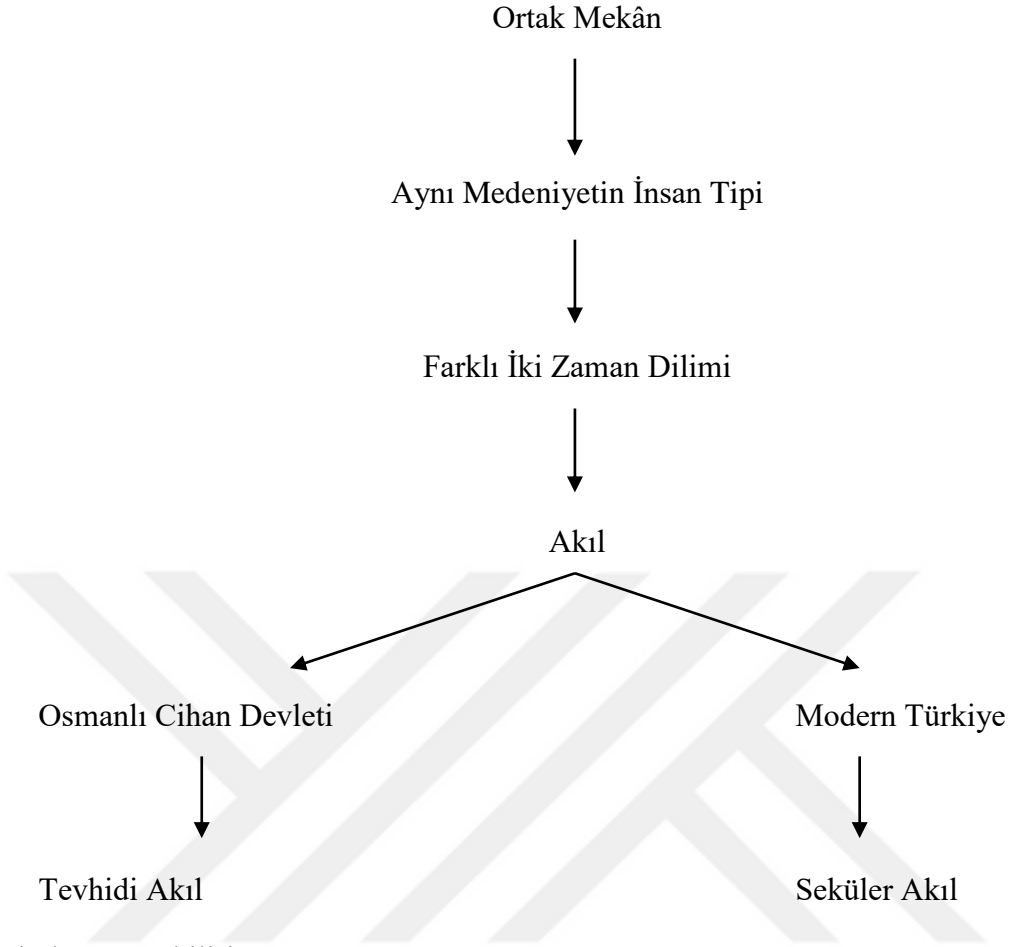
1923 Modern Türkiye öncesinde kendi özgün değerleri üzerinden şekil alan Osmanlı kültüründen farklı mahiyete sahip olan 1923 sonrası Modern Türkiye kültürüne geçiş süreci yaşanmıştır. Bu sebeple bu konuyu ele alırken yapılması gereken ikili bir akıl yöntemi üzerinden mukayeseli olacak şekilde yöntem izlenmesidir. Bu yaşanan süreç içerik itibariyle bakıldığında devrim niteliğine sahip dememiz mümkündür. Çünkü 1923 sonrası ortaya çıkan düşünce anlayışı 1923 öncesi düşünce anlayışını reddeden bir özellik içermektedir. Bunu gerçekleştirmesindeki amaç ise, 1923 sonrası benimsenen modern düşünce anlayışı üzerinden dönüştürülen hayat anlayışını, toplum yapısını, devlet algısını

⁵⁵³Aydın, M. (2017). *Moderniteye Dışarıdan Bakmak*. İstanbul: Açılım Kitap Pınar Yayınları, 168.

⁵⁵⁴Aydın, M. (2017). *Moderniteye Dışarıdan Bakmak*. İstanbul: Açılım Kitap Pınar Yayınları, 168,169.

kabul ettirebilmektir. 1923 sonrası var olan dünya algısı Batının pozitivist, modernist düşünce dünyası üzerinden oluşturulmuş bir yapı özelliğindedir. Bu sebeple 1923 sonrası Türkiye’ sinde eğitim sistemimiz (ilköğretim, ortaöğretim, üniversite, lisansüstü, doktora), akademik müktesebatın bu eğitim sisteminin neticesinde ortaya çıkan akademik kadronun ve bu akademik kadronun ürettiği yönetim kadrosu (bürokratlar ve teknokratlar) 1923 sonrası var olan düşünce dünyasının tek taraflı bilgisi üzerinden yetiştirilmiştir. Dolayısıyla tek tipleştirme durumunun ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır. Diğer taraftan ise gündelik yaşantımızda değerlerimizden birçok izler görmekteyiz. Bunun neticesinde aynı insan üzerinde farklı iki yapının varlığını görmekteyiz. Bu durum ise ikircikli insan tipinin oluşumuna neden olmuştur. Modern Batının pozitivist bilgi anlayışının tek tipleştirmeci etkisi tek tipleşmiş insan inşasının, toplum hayatının, devlet yönetimi anlayışının oluşumunu kaçınılmaz kılmıştır. Bunun neticesinde kendi özgün medeniyet sisteminden uzaklaşmış ve 1923 sonrasında batıdan ithal edilen sistem benimsenmiştir.

Osmanlı, Batının aktarmacılık anlayışı doğrultusunda yaşamış olduğu düşünce dünyasındaki farklılaşma neticesinde aynı coğrafya üzerinde yaşayan (mekânsal birliktelik), aynı insan-aynı topluluk olan fakat farklı iki sistem kurucu düşüncenin varlığı üzerinden şekillenen iki ayrı durumun ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu bağlamda Osmanlı cihan devletinin düşüncesinin temelinde var olan tevhidi akıldan batının düşünce dünyasının temelinde var olan seküler akla kayma durumunun gerçekleşmesi durumu kaçınılmaz olmuştur. Bu durumu;

biçiminde gösterebiliriz.

Şekil 2.45. Osmanlı'dan modern Türkiye'ye geçiş sürecinde yaşanan dönüşüm

Bunun neticesinde;

Çizelge 2.3. Modernleşme öncesi ve sonrasında Osmanlı zihin dünyası

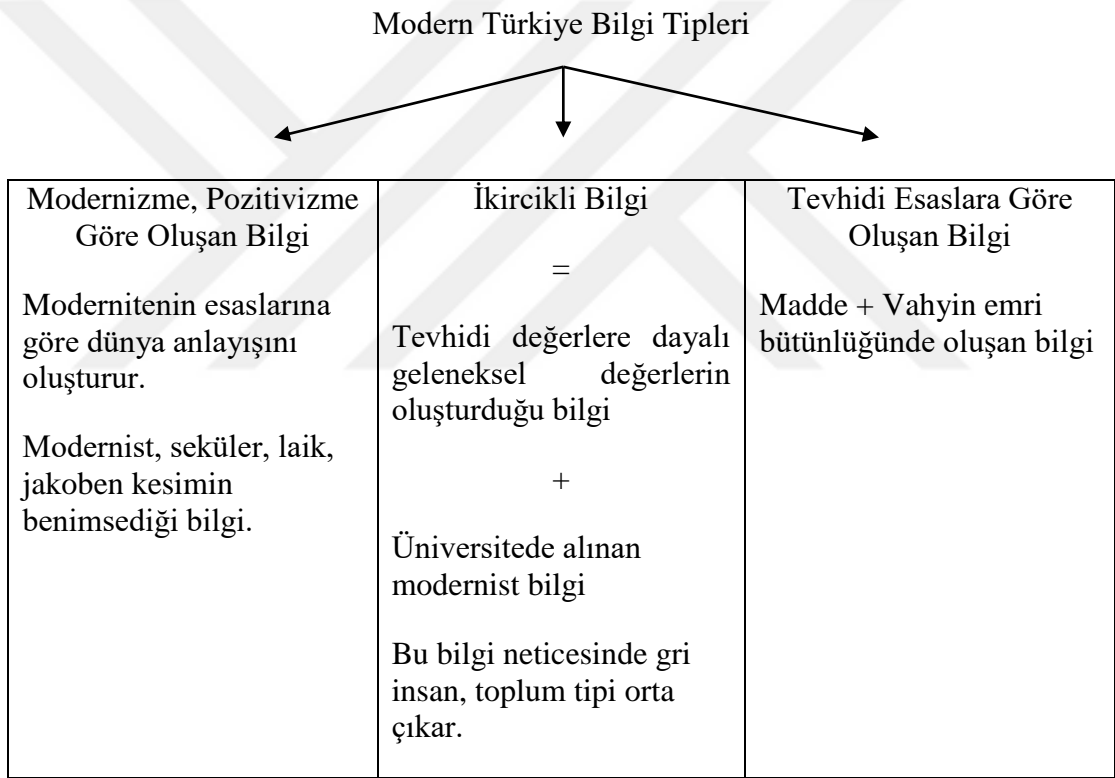
Sistem Kurucu Düşünce Dünyasında Yaşanan Değişim	
Tevhidi Esaslara Dayalı Toplum Kurucu Düşünce Sisteminden	Pozitivist (seküler) Modernist Esaslara Dayalı Toplum Kurucu Düşünce Sistemine
Tevhidi Bütüncül Vahyin Emrindeki Akıldan	Pozitivist Salt Akla
Tevhidi esaslara göre oluşan bütüncül zihniyetten	Pozitivist esaslara göre oluşan modern zihniyete
Tevhidi esaslara göre oluşan kültürden	Pozitivist esaslara göre oluşan modern kültüre
Tevhidi esaslara göre oluşan adalet temelli siyaset anlayışından	Pozitivist esaslara göre oluşan gücü esas edinme amacıyla olan siyaset anlayışına
Tevhidi esaslara göre oluşan ahlaktan	Pozitivist esaslara göre oluşan maddi esaslara dayalı ahlak yapısına
Tevhidi esaslara göre oluşan birlik olma anlayışını benimsemiş toplumdandan	Pozitivist esaslara göre oluşan tek tipleşmiş, menfaate dayalı, ekonomi merkezli topluma
Tevhidi esaslara göre oluşan dayanışmayı esas alan aile yapısından	Pozitivist esaslara göre oluşan ve bunun neticesinde ben duygusu üzerinden hareket eden bireylerin meydana getirdiği ayrılmış aile yapısına
Tevhidi esaslara göre oluşan ve tevhidin dayanışma, paylaşma, adalet anlayışı üzerinden oluşum sağlayan denge esaslı ekonomi tipinden	Pozitivist esaslara göre oluşan ve ben merkezilik üzerinden oluşum sağlayarak ortaya çıkan kapitalist girişimcinin çıkarlarını maksimum kılmayı amaç edinmiş tekel ekonomiye
Tevhidi esaslara göre oluşan dayanışmacı, paylaşımcı, tekelleşmenin ve sömürünün olmadığı iktisat anlayışından	Pozitivist (modernist) esaslara göre oluşan, her şeye ekonomik bakış açısıyla yaklaşan fayda maksimizasyonunu amaç edinmiş homo economicusun var olduğu paranın esas alınıp değerlerin hiçe sayıldığı iktisat anlayışı,
Tevhidi esaslara göre oluşan girişimci tipinden	Pozitivist esaslara göre oluşan kapitalist girişimci tipine
Tevhidi esaslara göre oluşan bütün bilginin sahibinin Allah (c.c) olduğu bilincinde olunan zülcenaheyn = rasyonalite + metafizik = bu dünya + öte dünya eğitim zihniyetinden	Pozitivist esaslara göre oluşan pozitivist tek taraflı, seküler mahreçli, madde (para) merkezli, üst seviyede kazanç edinmeyi amaç edinmiş eğitim zihniyetine
Tevhidi esaslara göre oluşan çalışma zihniyetinden	Pozitivist esaslara göre oluşan çalışma zihniyetine
Ferdin biz anlayışlı tevhit temelli zihin dünyasından	Ben merkezci, atomize insanın pozitivist düşünce dünyasına
Ferdin kalkınmasından toplumsal kalkınmayı esas alan birlikçi, dayanışmacı düşünceden	Bireyin karının arttırılmasının, tekelleşmenin esas alındığı ekonomik merkezli pozitivist düşünceye
İlahi temelli cezalandırılma anlayışı neticesinde ortaya çıkan güvenin ve dürüstlüğün esas alındığı anlayıştan	İlahi hükümlere yer verilmeyip para kazancı odaklılığı esas alan Ekonomik kalkınma temelli toplum değerlerinin oluşumuna

Durumlarına yönelik kaymaların yaşandığını söyleyebiliriz.⁵⁵⁵

Tanzimat sonrası ortaya çıkan bir diğer önemli kayma durum ise; dünyaya karşı takınılan tavrın, dünyayla olan yakınlığının yönünün zihniyet halinden değer haline dönmesidir.⁵⁵⁶

1923 sonrası Türkiye’ de Batının toplumsal yapısını oluşturan modern pozitivist düşünce 1923 sonrası Türkiye’ sinde kurumsal bir yapıya dönüşmüştür.

Modern Türkiye’ nin üç temel bilgi dayanağı mevcuttur. Bunu gösterecek olursak;

Şekil 2.46. Modern Türkiye bilgi tipleri şeklinde gösterilebilir.⁵⁵⁷

⁵⁵⁵Şimşek, O. (2017). “Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 127.

⁵⁵⁶İlgen, A. (2014). *Türk Modernleşmesi Zihniyet İktisat Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 128.

⁵⁵⁷Şimşek, O. (2017). “Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 36-41.

3. BÖLÜM

TEVHİDİ DÜŞÜNCE / POZİTİVİST DÜŞÜNCE AÇISINDAN ÇALIŞMA-EĞİTİM KAVRAMLARINA BAKIŞ

3.1. Tevhidi Düşünce / Pozitivist Düşüncenin Eğitime Yüklelediği Anlam

Bilgi'nin tek sahibi ve yaratıcısı Allah (c.c)'tir.

“ “Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz sensin.” cevabını verdiler.”⁵⁵⁸ ayeti ilmin, bilginin ve her şeyin tek sahibi, kaynağı Allah olduğunu ortaya koymaktadır.

Bilginin ortaya konulabilmesi için;

Bilgi = İnsan (suje) + Varlık (obje) + İnsan ve Varlık arasında meydana gelen ilişki⁵⁵⁹ Bu sebeple insan bilgi arasında kopmaz bağ mevcuttur.

İnsan akıl aracılığıyla bilgi inşası yaparken yalnız olmayıp ruh ve nefste burada etkendir.⁵⁶⁰

İnsan nefsi olan bir canlıdır. İki çeşit nefse sahiptir. Buradan hareketle bu nefsin tercihlerine ve yönelmesine göre bilgi de iki çeşide ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi ruha enerji veren, can veren, kul olduğunu hatırlatan, Allah'ı işaret eden diğeri ise, insanın nefsinin tatmin etmeyi sağlayan bilgidir. Bu bilgi nefsi karşıladığı için insan nazarında faydacı bilgidir. Hakikatten uzaklaşmaya sebep olan bilgidir.⁵⁶¹ Fakat özü itibariyle yaratanı Allah (c.c) olması sebebiyle yine dönüş ona olacağından tersten tevhidi bilgi olarak nitelendirebiliriz. Allah (c.c) bu bilgiyi vahiy aracılığıyla ulaştırır.⁵⁶²

⁵⁵⁸Bakara 32.

⁵⁵⁹Aydın, M. (2017). *Bilgi Sosyolojisi*. İstanbul: Açılımkitap Pınar Yayınları, 20.

⁵⁶⁰Aydın, M. (2017). *Bilgi Sosyolojisi*. İstanbul: Açılımkitap Pınar Yayınları, 203.

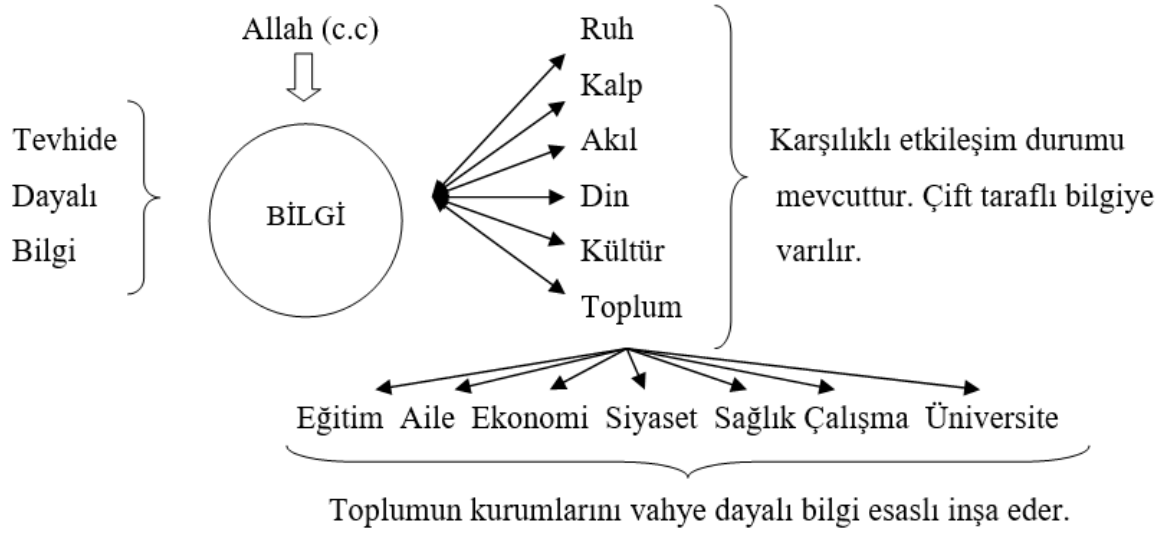
⁵⁶¹Nakip El-Attas, M. (2017). *İslâm, Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi*. (Çev. M. E. Kılıç). İstanbul: İnsan Yayınları, 163.

⁵⁶²Nakip El-Attas, M. (2017). *İslâm, Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi*. (Çev. M. E. Kılıç). İstanbul: İnsan Yayınları, 165.

Birinci bilgi, insanın yaratıcısı Allah (c.c) ile arasındaki engelleri kaldırııcıdır. Bu sebeple bu bilgi bulunduğu kimsede farkındalığı meydana getirir. İnsanın yaratana ile yakınlaşmasını sağlar. Bu sayede tevhidin ilkesi olan amaç ilkesi gereğinde insan amacının gayesinin ne oldu bilincine varır. Allah (c.c)'ın hesap gününden dolayı insan nefsinin bertaraf etme amacı taşır bu da ahlaklı, adil bir insan inşasını, medeniyet oluşumunu sağlar. Bilgi'nin ikinci çeşidi olan nefsanî çıkarıcı bilgi ise, akli unsura, gözlem ve deneye dayalı olan bilimsel bilgidir. Bu bilginin kaynağı ise insanın beş duyu organıyla algılayabilmesi ve akıl süzgecinden geçirebilmesidir. Onun için akla dayandırılabilmesi, hissedilebilmesi olmazsa olmazdır. Buna ilave olarak ikinci bilgi birinci bilgiye muhtaçtır. Çünkü pusulası birinci bilgidir. Bu sebeple birinci bilgiden yani tevhidi bilgiden uzaklaşan bilgi ormanda karanlıkta yolunu kaybeden insan misalidir. Bu sebeple ona yol gösteren, yolunu aydınlatan birinci bilgi olan tevhidi bilgidir.

Birinci sınırlıdır, sınırsızdır. Çünkü insanın yapabilirliği yaratılışı gereği sınırlıdır. Aynı zamanda, zamansal olarak da sınır kapsamındadır ki kıyamete kadardır. Bu çeşit bilgi hakikate ulaşma amacı taşıması neticesinde ulaşması durumu da sınırlı durumunu ortaya koyar ki bu durum yanlış anlaşılmalıdır. Yani insan hakikate ulaşır fakat o vakit sınırsız âleme geçiş yapar. Burada bilgi sekülerdir. Bu insan ikinci bilginin Allah (c.c)'a ulaşma gayesi taşımadığından sürekli olarak ne aradığını, neye ulaşmak istediğini bilmeyen bir arayış içindedir ki beyhude bir arayıştır.⁵⁶³ Din bağlamda bilgiyi özünden ayıran zihniyetle ele alma insanı felakete sürüklemektedir. Burada ilave olarak bu bilgi nefis ile alakadar olması neticesinden hareketle ahlaki yozlaşmaya giden yani nefisten hareket noktası taşıdığından akıl ile her şeyi mubah görme neticesinde hayvandan öte bir varlık oluşumuna da sebebiyet verir. Hayvan öte diyorum çünkü; insan nefsi hep daha fazla istek, arzu peşinde olduğundan doymak bilmeyecektir. Örneğin insan, yemek ister, doysa dahi lezzetinin yanılığısına kanıp durmak bilmez. Çünkü nefsinin okşar, besler, büyütür. Oysa hayvan doyacağı sınıra kadar yer. Sonra yemeyi bırakır. Keza yine ahlaki yapıyı zarara uğratması durumu beraberinde adaletsizleşmeyi de getirecektir. Çünkü hakikatin cezalandırma korkusunu nefis yok edip kendisine hoş geleni mubah sayacaktır. O vakit;

⁵⁶³Nakip El-Attas, M. (2017). *İslâm, Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi*. (Çev. M. E. Kılıç). İstanbul: İnsan Yayınları, 165.

Şekil 3.1. Tevhide dayalı bilginin inşası

Eğitim vesilesiyle toplum ekonomik olarak da olumlu etkilenmektedir.⁵⁶⁹ Bu sayede görülüyor ki insanların hem iç âlemi hem dış âlemi donatılmakta bu sayede toplumsal kalkınmaya hizmet dilmiş olmaktadır.

İnsan zülcenaheyn eğitim neticesinde yani insan ile hem dışa dönük becerilerini artırmakta hem iç âlemindeki düşünce, kavrama, analitik düşünme gibi beceriler kazanmakta bunun yanı sıra iç âlemde huzuru yakalamaktadır. Böylece insanın toplum hiyerarşisi içinde konumunu yükseltmekte statü sahibi olmasını sağlamaktadır. Eğitimin insanla olan münasebeti kaynaklı olarak eğitimin diğer alanlarla da ilişki içerisinde olmasına neden olmaktadır. Bu sebeple eğitim-iktisat, eğitim-sanayi, eğitim-bilim, eğitim-hukuk, eğitim-sağlık, eğitim-din, eğitim-siyaset ilişkileri süreklilik arz etmektedir. Kısacası eğitim sosyal bilimler alanına sürekli teması olmasında mütevellit sosyolojik bir inceleme yaklaşımını gerektirmektedir.⁵⁷⁰

Batı eğitim anlayışı neticesinde duygu, his, vicdan, adalet, edep, ahlak, din ötelenmiş salt akıl üzerinden pragmatist eğitim anlayışı benimsenmiştir. Bu bağlamda ortaya sekülere hizmet eden eğitim, ruhu içinde yok etmiş seküler insan oluşmuştur.⁵⁷¹

⁵⁶⁹Şimşek, O. (2013). *Yeni Ahlâk Toplumu İnşası*. Ankara: Gazi Kitabevi, 30.

⁵⁷⁰Akın, F., Şimşek, O., Erdem, T. (2007). *Türkiye’de Eğitim Sorunu*. Ankara: Türk Eğitim-Sen Yayınları, 9.

⁵⁷¹Nakip El-Attas, M. (2017). *İslâm, Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi*. (Çev. M. E. Kılıç). İstanbul: İnsan Yayınları, 172.

Batı'nın bu materyalist eğitim zihniyeti neticesinde maddeyi temel alan dünyevi insan toplum oluşumu, bireyciliğe dayalı karakter oluşumu gerçekleşen insan ve vicdan gibi öğeleri yerle bir ederek insanların ederi kadar karşılığını veren bir zihniyet oluşmuştur. Bununla beraber toplumun ahlak, kültür, adalet gibi içtimai değerleri hiçe sayan bir anlayış benimsenmiştir.⁵⁷²

18.yy Sanayi Devrimi itibariyle eğitimde materyalist, pozitivist açıdan bakış gerçekleşmiştir. Dönem itibariyle sanayi devriminin yeri ekonominin, ekonomik bakış açısının tüm alanlar üzerinden etkili olduğunu görmekteyiz. Bu sebeple ekonomik anlayış eğitimle birleştirilmiştir. Eğitim materyalist, pozitivist anlayıştan temellendirildiği için madde odaklı eğitim anlayışı benimsenmiş böylece kişi de iç âlem yani ruh terbiyesi eğitimi düşüncesinden çok beden ihtiyaçlarını, isteklerini karşılayıcı eğitim anlayışı benimsenmiştir.⁵⁷³

Şair Necip Fazıl'ın şu mısraları hakikate uygun anlayışı ne de güzel anlatmaktadır:

“Veren de O, alanda; Nedir senden gidecek?
Telaşını görende can senin zannedecek!”⁵⁷⁴

İnsan hakikate uygun davranmak için hakikate uygun bilgi sahibi olmalı edindiği bilgiyi hakikate uygun kullanmalı, kendini de buna göre şekillendirmelidir.

İnsan sosyal bir varlıktır. Çevre koşulları, toplumsal değişimler sürekli insanla iletişimde olmasından kaynaklı insan değişim-gelişim içerisindedir. Bu sebeple her yeni zamanda insan daha donanımlı olma mecburiyetinde olmak zorunda bırakılmıştır. İnsan bu çevre ile olan sürekli iletişiminden ötürü ve değişmeden kaynaklı etki-tepki sonucu bilgi artışı, yeni alışkanlıkları, düşünce yapısının şekillendirmektedir.⁵⁷⁵

Durkheime göre eğitim;

⁵⁷²Şimşek, O. (2018). “Türk Yönetim Kültüründe Ahlak, Kültür ve Adalet Anlayışı”, M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 94.

⁵⁷³Şener, S. (2013). *Sosyoloji Sosyal Bilimlere Alternatif Yaklaşım*. İstanbul: İnkılâb Yayınları, 287,288.

⁵⁷⁴İnternet: derinsayfa.com/2012/11/veren-de-o-alanda-nedir-senden-gidecek.html 09 Eylül 2019'da alınmıştır.

⁵⁷⁵Ayhan, H. (1986). *Eğitime Giriş ve İslâmiyetin Eğitime Getirdiği Değerler*. İstanbul: Damla Yayınevi, 13,14.

“Eğitim çocukta fiziksel, entelektüel, ahlâkî hallerin uyandırılması, geliştirilmesi faaliyetleridir.”⁵⁷⁶

W. O. Lester Smithe göre eğitim;

“Eğitim her neslin kendinden sonra gelecek olanlara, o güne kadar ulaşılmış gelişme merhalesini korumak ve yükseltmek niteliğini kazandırmak amacıyla verdiği kültürdür.”⁵⁷⁷

Prof. K. Nefte göre eğitim;

“Eğitim kuşaktan kuşağa, toplumdaki topluma, bireyden bireye sosyal yönden geçen davranışın öğrenilmiş şekillerinden ibaret olan kültürün naklî sürecidir.”⁵⁷⁸

Halis Ayhan’a göre eğitim;

“Tecrübe yoluyla fertlerde istenilen düşünce ve davranış değişikliklerini meydana getirme çabasıdır.”⁵⁷⁹

Bu bağlamda görülüyor ki, eğitim kişide hem iç dünyasının hem de dış dünyasının gelişimini sağlamaktadır. Yani hem ruhun gelişimine yani karakter gelişimini hem de donanımlı hale gelmesi neticesinde bedensel kabiliyetlerini geliştirmektedir. Eğitimin katkısına ilave olarak, toplumların geçmiş kazanımlarının üzerinde koyarak gelecekte daha iyi netice elde etmesini böylece süreklilik kazanmalarını sağlamaktadır.⁵⁸⁰

“Eğitim, toplum yaşayışında yer edinmek için edinilen bilgi, beceri ve anlayışlara denir. Eğitim geniş anlamda, bireylerin toplumun standartlarını, inançlarını ve yaşama yollarını kazanmasında etkili olan tüm sosyal süreçlerdir.”⁵⁸¹

“Fertlerin ve cemiyetlerin sosyal ve kültürel gelişmesini hızlandıran, ekonomik kalkınmasını destekleyen; milli, manevi ve moral değerlerini koruyan, geliştiren, nesilden

⁵⁷⁶ Ayhan, H. (1986). *Eğitime Giriş ve İslâmiyetin Eğitime Getirdiği Değerler*. İstanbul: Damla Yayınevi, 14.

⁵⁷⁷ Ayhan, H. (1986). *Eğitime Giriş ve İslâmiyetin Eğitime Getirdiği Değerler*. İstanbul: Damla Yayınevi, 15.

⁵⁷⁸ Ayhan, H. (1986). *Eğitime Giriş ve İslâmiyetin Eğitime Getirdiği Değerler*. İstanbul: Damla Yayınevi, 15.

⁵⁷⁹ Ayhan, H. (1986). *Eğitime Giriş ve İslâmiyetin Eğitime Getirdiği Değerler*. İstanbul: Damla Yayınevi, 16.

⁵⁸⁰ Ayhan, H. (1986). *Eğitime Giriş ve İslâmiyetin Eğitime Getirdiği Değerler*. İstanbul: Damla Yayınevi, 15.

⁵⁸¹ İnternet: <https://www.dmy.info/egitim-nedir/> 03 Şubat 2019’da alınmıştır.

nesile aktaran; milli birlik ve bütünlüğü sağlayan en tesirli faaliyetlerden biridir ve en önemlisidir.”⁵⁸²

Eğitim insanı konu alan ve onu şekillendiren bir faaliyet alanıdır. Bu bağlamda eğitim ile toplum arasında sıkı bağ oluşur.⁵⁸³ Eğitim insanın düşünce, zeka ve kişiliğinin şekil kazanmasında yani iç âleminin (mana) biçimlenmesinde etkindir. Bu vesileyle insanı daha iyiye götürme anlayışında olan eğitim ile toplum içerisinde faydalı bir insan haline gelecektir.⁵⁸⁴ Böylece eğitim insanın “ruhu ve karakteri” veriyor.⁵⁸⁵

Eğitimde amaç, insana sade bilgiyi aktarmak, öğretmek, eğitmek değil düşünce dünyasını eğitmek, duygularına hâkim irade sahibi şahsiyetli fert inşa etmektir. Bu sayede akıl (zekâ) ahlak çerçevesiyle kontrol altına alınır.⁵⁸⁶ Bu sebeple İslam Medeniyeti üniversitelerinde madde + mana eğitimin verilebileceği yerleri inşa etmiştir.

Ayrıca İslam Medeniyetinin üniversitelerinin, eğitim alanlarının ibadethane alanları içerisinde olduğunu görmekteyiz. Dârü’l-Erkâm, Dârü’l-Ulüm, medrese, mektep kurumlarında eğitim yapılmıştır.⁵⁸⁷ Görülüyor ki dini vecizelerin yapıldığı alanlardan eğitim soyutlanmamış aksine bir arada eğitim gerçekleştirilmiştir. Kısacası öze uygun anlayış benimsenmiştir.

Eğitim, birikimsel bir mahiyete sahip olmasından ötürü geçmişle gelecek arasında bir bağ kurar. Bu sebeple eğitim geçmiş toplum değerlerini beraberinde günümüze kadar kendisiyle getirir. Eğitimin bu yapısı onu kültür ile bir bağ kurmasına neden olur. Bu sayede toplumların geçmiş değerleri günümüze taşınır ve bugünle bir bağ kurulur. Netice itibariyle kurulan bağ sayesinde zaman çizelgesinde kendine yer edinebilecektir. Bu sebeple eğitim sayesinde insanlar geçmişleri hakkında bilgi sahibi olmakta ve bugünü düne göre uyumlu hale dönüştürmektedir. Kültürlenme grupların kendi kültürlerini diğer gruplara aktarmasıdır. Öyleyse aktarılan şeyler (eğitim, kültür ve değerler) olduğundan yani toplumun tümünü kapsadığından toplumun tümünden haberdar olması, öğrenmesi demektir. Öyleyse görüyoruz ki insan sürekli geçmiş kültürlerini öğrenme ve gelecekte

⁵⁸²Şimşek, O. (2013). *Yeni Ahlâk Toplumu İnşası*. Ankara: Gazi Kitabevi, 29.

⁵⁸³Şener, S. (2013). *Sosyoloji Sosyal Bilimlere Alternatif Yaklaşım*. İstanbul: İnkılâb Yayınları, 285.

⁵⁸⁴Şener, S. (2013). *Sosyoloji Sosyal Bilimlere Alternatif Yaklaşım*. İstanbul: İnkılâb Yayınları, 285.

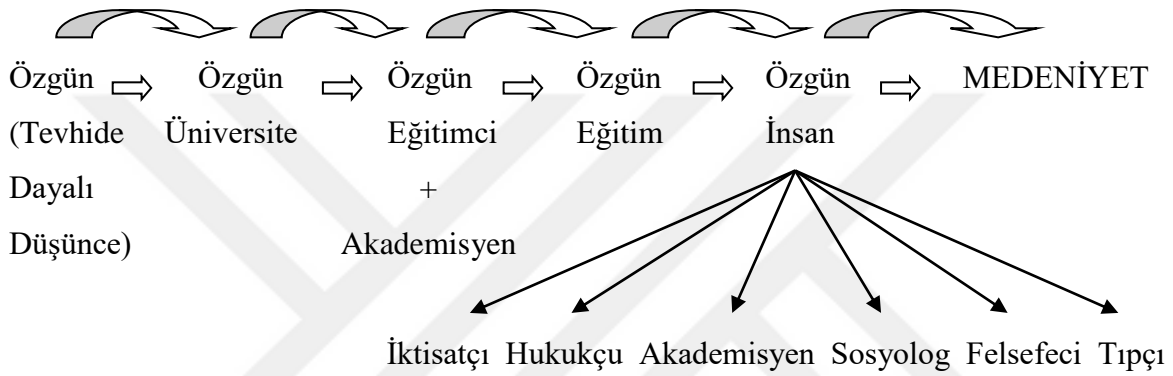
⁵⁸⁵Ülken, H. Z. (2013). *Eğitim Felsefesi*. Ankara: Doğubatı Yayınları, 11.

⁵⁸⁶Şener, S. (2013). *Sosyoloji Sosyal Bilimlere Alternatif Yaklaşım*. İstanbul: İnkılâb Yayınları, 284.

⁵⁸⁷Nakip El-Attas, M. (2017). *İslâm, Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi*. (Çev. M. E. Kılıç). İstanbul: İnsan Yayınları, 171.

kendisini geçmiş kültürüne uydurma durumu içerisinde. Görüyoruz ki eğitim-kültür ilişkisi kaçınılmazdır.⁵⁸⁸

Burada en hassas nokta toplumların geçmiş ve gelecek arasında bağ kurarak medeniyetlerinin devamlılığını sağlamak o toplumun kendine has-özgün bir yol izlemesinden geçer. Bu sebeple toplumlar kendi özgün eğitim anlayışını benimseyerek insan inşasını gerçekleştirmelidir. Aksi takdirde kişi yabancılaşacak ve medeniyetin çöküşü başlamış olacaktır. Öyleyse;

Şekil 3.2. İçtimai toplum kurucu unsuru tevhidi düşünce ile medeniyet inşası

inşası gerçekleşmiş olur.⁵⁸⁹

Eğitim, insanı ve insanlığın oluşturduğu toplumu değiştiren bir kurumdur. Burada aynı zamanda inşa etme amacı da mevcuttur. Bu durumda değişim neticesinde toplumun zihniyet yapısına göre özgün insan tipi ortaya çıkar. Burada özgün insandan kasıt kendi zihniyet, kültür yapısına, ortak gayesine uygun nesil oluşturmaktır. Eğitimin direkt olarak insanla münasebeti neticesinde hayatın her alanında kendini göstermekte önemini hissettirmektedir. Bu durumda eğitimin evrenselliğine de işaret etmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere asıl önemli nokta eğitimidir. Bu sebeplerden ötürü İslamiyet eğitime büyük önem vermektedir. Ayrıca “Yaradan Rabbinin adıyla oku” ayetinden de anlaşılacağı üzere hem okumanın önemini hem de okurken kullanılan okuma yöntemini anlatmaktadır. Tevhidin birlemek anlamından yola çıkarak eğitimin eğitim anlayışımızı ele aldığımızda tevhidin anlayışında da olduğu gibi “yaratılan her şey de yaratana görmek” “her şey onu

⁵⁸⁸ Akın, F., Şimşek, O., Erdem, T. (2007). *Türkiye’de Eğitim Sorunu*. Ankara: Türk Eğitim-Sen Yayınları, 9.

⁵⁸⁹ Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin Düzen Kurucu “İçtimaiyat Felsefesi (Toplum Felsefesi)””, O. Şimşek, (Editör). *İctimai Düzenin (Sistemin) Kuruluşunda “TEVHİDİ DÜŞÜNCE” ve “TOPLUM FELSEFESİ”*. Ankara. İlmaz Yayınları, 61.

zikreter” yaklaşımından hareketle görüyoruz ki eğitim her alanla bağlantılıdır. Toplumlardaki tüm hareketlilik insan neticesinde gerçekleştiğinden insanın almış olduğu eğitim neticesinde her alana doğru orantılı olarak tesir edecektir. Buradan hareketle eğitimle tüm alanlar arasında direkt olarak temas olduğunu söylemek doğru olacaktır. Tevhidi düşünce sistemine dayalı eğitimle asıl amaç özgün insan + ideal insan inşası neticesinde medeniyetin inşası, devamlılığı amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra insanın aldığı tevhidi eğitim neticesinde her şeyin yaratıcı hakikate bağlılığı mevcuttur ve Yaratana dönüş kaçınılmazdır. Akabinde tevhit (madde + mana) üzerinden verilen eğitimin neticesi olduğunu görmekteyiz. Yani tevhidi eğitim feridin hem aklını doyurmakta hem de kalbini şarj etmektedir. Aklın dolmasından kasıt Allah’ın ilmini öğrenmek, kalbin şarj olmasından kasıt ise Allah’ın ilmini öğrenmek ve bunun bir eğitimle olması neticesinde Rabbin sevgisinin, ilminin, ilim öğrenme isteğinin kalpte dolmasıdır. Bu durum bir süre sonra bir hal haline dönüşür. Ayrıca burada asıl hedef bilimsel bilgiyi almak değildir. Alınan eğitimin hal alması aslında insanda bir bakıma insanda tevhidin ortaya çıkardığı güzel ahlakın devamlılığının sağlanmasıdır. Bu ahlak Allah’ın ilmini yeryüzüne yaymak bunu yaparken de tek amaç Allah’ın rızasını kazanma gayesi vardır. Nefsani istek ve arzulara yer yoktur ve bu amaçta kullanılmaz. İnsanlığın faydasına kullanma gayesi vardır. Nefsani arzu ve istekleri ret olduğunda nefsanî duygulara hizmet eden eğitime yer verilmez. Yaratandan ötürü yaratılanı severim anlayışından hareketle hakikatin her daim zikretildiğini eğitim neticesinde sevgi (mana) duygusu var olacaktır. Buradaki amaç eğitimin özgün düşünce sistemine uygun özgün eğitim neticesine bağlı kendi değerlerine hâkim medeniyet inşa etmektir.

Nurettin Topçu Eğitim kavramını ele alan bu konu üzerine çalışmalar yapan muhafazakâr bir düşündürdür. Okur-yazar ve modernleşme arasında bir bağ olduğunu, modernleşme sonucunda okur-yazar oranının arttığını söylemektedir. Eğitim, kültür, devlet, otorite, maneviyatçılık peş peşe kullandığı kavramlardır. Topçuya göre eğitimde maneviyatla ilişkili bir anlayışın olması zaruridir. Okul, öğretmen, öğrenci, iradenin bu anlayış üzerinden gerçekleşmesi gerekliliğinin üzerinde durmuştur. Topçunun eğitim anlayışını dayandırdığı maneviyatçılık her eğitim faaliyetinin manevî değerleri önündeki durumu ile anlamlandırılıp açıklanabilmesini gerektiriyor. Eğitimin temelindeki manevî değerler yolu ile insanlara vermeye amaçladığı ahlak sistemi, dine bağlanabilmesi için ilahilik temeline dayanan menfaatsizlik, sonsuzluk, içtenlik ilkelerini bünyesinde barındırmalı ve ahlaki olabilmek için de merhamet, hizmet ilkelerini benimsemelidir.

Topçu taklitle dayalı eğitim anlayışına karşıdır ve özgün olmayan, taklitten ibaret olan bir eğitim sisteminin dönemimizde hâkim olduğu düşüncesindedir. Bunu da monoton işlerle meşgul olan insana benzetmektedir. Özgün eğitim sistemiyle ideal eğitimin verilebileceğini, ideal eğitimcinin yetişeceğini aksi takdirde milli eğitim sisteminin yok olacağını söylemektedir.⁵⁹⁰ Topçunun şu ifadesi durumu daha net ortaya koymaktadır:

Hakikat şudur ki, millet bünyesinde inkılâplar mekteple başlar ve her milletin kendine özel olan mektebi vardır. Millî mektep, zihniyet ve örfleri ile metotları ve müfretatı ile terbiye prensipleri ve psikolojik temelleri ile, hatta binasının yapı tarzlarıyla kendini başka milletlerinkinden ayırır.⁵⁹¹

Topçu her milletin kendi değerleri üzerinden oluşturulmuş bir eğitim anlayışının olması, kendi değerleri ve zihniyet yapısına göre yetiştirilmiş eğitimci kitlesinin zaruriliği tüm bunların yanında kendine has mimari yapısına uygun bir mektep yapısının olması gerekliliğinin üzerinde kuvvetlice değinmekte bu durumu medeniyetin şah damarı olarak görmektedir.⁵⁹²

Topçuya göre eğitimin temel amacı kendi değerleri üzerinden yetişen geleceğin nesillerini yetiştirmektir. Ayrıca Topçu fırsat eşitliğinin önemine dikkat çekmiş ve bu eşitliğin olmamasının büyük bir sorun teşkil ettiğini vurgulamıştır. Üniversite de alınan eğitimin öğretmenlik alanıyla alakalı olmadan öğretmenlik yapılması hususunda büyük bir eleştiri yapmaktadır. Üniversiteler aracılığıyla eğitimin akabinde milletin düzenlenmesi gerektiğini söylemektedir.⁵⁹³

Mümtaz Turhan, Batılılaşma ve Kültürde meydana gelen değişikliklerine dikkat çekmiştir. Bunun nedenini ise sorunların önemsenmemesine bağlamaktadır. Sadece Batı'nın bilimi ile bilimde ilerlemenin doğru olmadığını Batı'nın bilim anlayışı ile kendi kültürümüzün birlikte hareket etmesi gerektiği düşüncesini Ziya Gökalp' den sonra savunan Mümtaz Turhan'dır. Turhan; ferdin olgunlaşması konusunu sosyal yapıdan ayırmayıp birlikte ele almıştır. Türkiye'nin bilim anlayışının ve zihniyetinin

⁵⁹⁰Dural, A. B. (2006). "Nurettin Topçu' da Eğitim Düşüncesi". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 48-70.

⁵⁹¹Pilav, S. (2018). "Nurettin Topçu' nun Eğitim Tasavvuru ve Öğretmenlik Mesleğine Bakışı". *International Journal of Language Academy*, 6(2), 39-48.

⁵⁹²Pilav, S. (2018). "Nurettin Topçu' nun Eğitim Tasavvuru ve Öğretmenlik Mesleğine Bakışı". *International Journal of Language Academy*, 6(2), 39-48.

⁵⁹³Dural, A. B. (2006). "Nurettin Topçu' da Eğitim Düşüncesi". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 48-70.

olmamasından, bilimin hayat içerisine dâhil edilememesinden ötürü kalkınmadığını belirtir. Mümtaz Turhan, “bilim zihniyeti” anlayışı ile tüm alanlara yeni bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Onun için bilim zihniyeti, bilimin belirli kalıplar içinde bulunulan ezberci bir anlayış olmadığını; bilim çalışmalarının yapıldığı alanda olsun, toplumun içerisinde olsun her iki alanda duruma karşı bakış açısını ortaya koymaktadır. Turhan,

Türkiye'nin Kalkınmasını = Bilim + Vatan Sevgisi

anlayışına dayandırmaktadır. Burada bir bütüncül anlayış söz konusu olup, birinin olmaması durumunda diğersinin varlığının hükmü geçersiz olacağından kalkınmadan söz etmek mümkün olamayacaktır. Turhan'ın önemle üzerinde durduğu diğer konu, “millet olma” ve “milli kültür kurma”nın nasıl gerçekleşeceği.⁵⁹⁴

Batı'nın ilerleyen bilimi toplumun ve devletin sanayi, ticaret, siyaset gibi her alanını bilimle birleştirmesi neticesinde devletin birçok alanını desteklediğini söylemektedir. Yalnız bu sistem içerisinde durağanlığa kesinlikle yer verilmemiş, sürekli ilerleme, bir sonraki aşamaya ulaşma anlayışı hâkimdir.⁵⁹⁵

Toplumun değerlerine hâkim milli eğitim konusu Turhan'ın önde gelen inceleme alanlarından. Ona göre her dönemin ve toplumların farklılık göstermesi beraberinde milli eğitim sisteminin de farklılık göstereceğinin kanıtıdır.⁵⁹⁶ Eski tarihten bu yana eğitim sistemi mantığımız, eğitim politikalarının deneme yanılma yöntemiyle belirlendiğini bu durumun ise eğitimde ilerlemenin önüne geçtiğini belirtir. Bu yöntem neticesinde yanlış karar alınması ve kendi değerlerine uygun olmayan, toplumun ihtiyaçlarına yönelik olmayan eğitim modelinin uygulanmasına neden olabileceğini belirtir. Tüm bunların neticesinde en büyük sorunun “aydın işsizliği” olduğunu söyler.⁵⁹⁷

Eğitimdeki asıl sorunu hakiki aydınların azlığına bağlar. Bu durumda hakiki ilim zihniyetine sahip, kendi medeniyet değerlerine uygun olarak yetiştirilmiş aydınların varlığının oluşturulmasından geçeceğini söyler. Oluşturulacak ilim adamlarının yetişecekleri yerlerin üniversiteler olduğunu ve bir toplumda eğitim konusunda sağlam bir

⁵⁹⁴Özakpınar, Y. (2002). *Mümtaz Turhan*. Ankara: Alternatif Yayınları, 11-14.

⁵⁹⁵Özakpınar, Y. (2002). *Mümtaz Turhan*. Ankara: Alternatif Yayınları, 20.

⁵⁹⁶Özakpınar, Y. (2002). *Mümtaz Turhan*. Ankara: Alternatif Yayınları, 98.

⁵⁹⁷Özakpınar, Y. (2002). *Mümtaz Turhan*. Ankara: Alternatif Yayınları, 105,106.

adım atılması gerekiyorsa bunun üniversitelerden başlanmasının en önemli nokta olduğunu vurgulamıştır. Dikkatle şunu vurgulamak gerekir ki burada hassas nokta eğitimli insan sayısının yüksekliği değil kendi değerlerine uygun yetiştirilmiş aydın sayısının artırılmasıdır.⁵⁹⁸

Liberalist kapitalist merkezli 19.yy pozitivist felsefesi dönemin hâkim metodu olması nedeniyle dönemin eğitim yapısı da bu anlayıştan etkilenmiştir. Devamında Pozitivizmin bilgi ile olan ilişkisine baktığımızda; pozitivism bilginin doğruluğunu kontrol ederken kullandığı temel yöntem tümevarım yöntemidir. Pozitivizm tabiat olaylarının aynı düzende sürekli olarak işleyen bir düzen olduğunu ve bunun neticesinde de yaşanan süreçten yaşanacak süreçlerin genellemesi yapılmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere pozitivism bilgiyi anlama ve bilgiye ulaşmada tümevarım (doğrulamacı) yöntemini kullanmaktadır. Popper bu duruma eleştirel bir bakışla yaklaşarak karşı çıkmış ve her dönemin işleyişinin farklı olabileceğini, bu anlayıştan hareket edilirse yanlış yapılabileceğini bunun neticesinde de bilimsel bilgi üretmede tündengelim (yanlışlamacı) metodunu kullanmanın doğru olacağını ifade etmektedir.⁵⁹⁹

Pozitivizm toplum içerisinde varlığını kabul ettirebilmek için insanın her anda ilişki içerisinde olduğu iktisat dünyasından duruma yaklaşarak iktisadi düşünce dünyasını, iktisadi zihniyet yapısını buna göre şekillendirmeyi amaçlamıştır. Bunun da tek yolu pozitivismin metodu olan tümevarımcı yöntemle, pozitivist zihniyet yapısıyla şekillenmiş eğitimle insan yetiştirmekten geçtiğini bilmektedir.⁶⁰⁰

Pozitivizm tüme varım yöntemi ile akla yaratma özelliğini vermiş böylece aklın yaratılan her şeyi anlamak dışında bir durum yüklemiştir. Bu durum batı toplumu insanının yalnızlaşmasına, kendini üstün görmesine, ötekileştirme yapmasına, sadece çıkar odaklı ilişkiye doğru itmiştir. İnsanların hissiyat duygularına (mana) da maddeci yaklaşmış ve bunun neticesinde sevgi, saygı gibi duyguları da maddeleştirme dürtüsüne girmiştir. Bu bağlamda belirli özel günler belirlenmiş ve toplum içerisinde algı oluşturarak kendine hizmet eden bir topluluğu meydana getirmiştir. Bu durum beraberinde nefsanî duygularına göre hareket eden insanı da ortaya koymaktadır. Akabinde insan öyle bir hal alır ki ihtiyacı

⁵⁹⁸Özakpınar, Y. (2002). *Mümtaz Turhan*. Ankara: Alternatif Yayınları, 114.

⁵⁹⁹Akın, F., Şimşek, O., Erdem, T. (2007). *Türkiye’de Eğitim Sorunu*. Ankara: Türk Eğitim-Sen Yayınları, 37-38.

⁶⁰⁰Akın, F., Şimşek, O., Erdem, T. (2007). *Türkiye’de Eğitim Sorunu*. Ankara: Türk Eğitim-Sen Yayınları, 45.

olmasa dahi tüketim üzerine odaklanır bu da israfa neden olur. Bu durum neticesinde oluşturulan zihniyetin eseri olan insan, hizmetin bir parçası haline bürünmüştür. Bura da maksat Eğitim sisteminde de aynı zihniyeti benimseyerek hareket eden öğrenci dersi en iyi geçme maksatlı maddeci yaklaşarak Allah'ın ilmin yaymak maksatlı öğrenmek düşüncesinde tamamen soyutlandırılmıştır.

Pozitivist eğitim birey yetiştirme odaklıdır. Burada bireyin aklen yani tek taraflı eğitim neticesinde eğitilmesi söz konusudur. Deney ve gözleme dayalı bilginin olduğu bilimsel bilginin esas alındığı eğitimin verilmesi uygun görülmektedir. Metafizik (mana) boyutu olan bilgi kabul edilmez. Aklın algılayamadığı, insanın beş duyu organıyla algılayamadığı bilgi asla kabul edilmez. Buradan baktığımızda insana tek taraflı aktarım söz konusudur ve bir birliktelik sağlanamamaktadır. Bu durum neticesinde akılcı yaklaşım gerçekleşmiş akabinde çıkmaza sürüklenmiş insan, toplum meydana gelmiştir. Bu durumda toplumda huzursuzluğa ve birçok sorunlara neden olmaktadır. Tüm olaylara akılcı yaklaşım neticesinde buna göre davranış şekilleri belirlemiştir. Burada çıkarlar uğruna bir hareketlilik, eğitim ve eğitimin verilme amacı olduğundan eğitimle bağ halinde olan ahlak yok edilmiştir. Kalbi hissiyat, vicdan, acıma duygularının, yitirmeye başlanmasıyla artık mekanik insan ortaya çıkacaktır. Burada verilen tek taraflı eğitim neticesinde görünenin ardındaki görünmeyen hakikati ortaya çıkaran bilgiye erişilemeyecektir. Bu yüzden verilen eğitim hiçbir zaman gerçek (ideal) eğitim olamayacaktır. Verilen bu eğitim neticesinde mana (hissiyat, acıma, üzülmeye) kaybedildiğinden aklın her onayladığı koşulsuz onaylanacaktır. Devamında insanlığın zararına olsa dahi aklın onayladıktan sonra başka bir aşama olmayacaktır. Burada amaç kendi çıkarlarına hizmet eden (benci) yapıyı oluşturmaktır.

Eğitime, tevhidin eğitimle olan ilişkisine değinmeden önce tevhidi düşünceye göre biçim almış insana değinmek gerekirse, insana yaradılışı itibariyle verilen akıl, düşünce, kalp, iman, vicdan ve irade sayesinde hareket etmekte ve esas aldığı hareket noktası nedeniyle kendini şekillendirmektedir. Bu doğrultuda İslam Medeniyeti din, vahiy merkezli insan düşünce yapısını esas almakta ve bu doğrultuda hareket eden insanı ortaya koymaktadır. Bunun neticesinde Türk İslam düşünce modelini benimsemiş olan insan (fert), birlik şuuru içinde, bütüncül akıl yani Tevhidi esas alan akılla karar veren, birlik olma duygusundaki, ben değil biz anlayışında tutum ortaya koyan kul olan ferdi işaret

etmektedir.⁶⁰¹ Bu düşünce yapısına göre şekillenen fert hal, tavır ve davranışlarında da kontrol mekanizmasına uygun olarak hareket edecektir.⁶⁰² Bunun neticesinde bu değerlere, kendi özgün kültür medeniyet yapısına göre şekillenmiş eğitimi, eğitimciyi oluşturacaktır. Eğitimci kendisine verilen ilmi emanet şuurundan hareketle onu yeryüzüne yayma bilincinde olacaktır. Akabinde bunu gerçekleştirirken batı medeniyeti sisteminin (materyalist-pozitivist düşünce) sonucu olarak ortaya çıkan pragmatist eğitimci olarak değil tamamen Allah'ın yolunda hizmet etme şuurunda olan eğitimci olarak ortaya çıkacaktır. Bu düşünce yapısından hareketle verilen eğitimin birinci gayesi Allah'ın ilmini yeryüzüne yaymak olacak karşılık (ücret) beklemek sonraki aşama olacaktır. Bunun neticesinde yetiştirilen nesiller, insanın iştiğal konusu olduğu tüm alanlar bu anlayışa göre şekillenecek ve tekrar cihan hâkimi olma yolunda ilerlenecektir. Bu eğitimci deney ve gözleme dayalı bilimsel bilginin yanı sıra mana boyutunu da içine alan esası dine dayalı usullere göre biçimlenen, bir bütün olarak ele alınan bilgiyi esas alır.

“Yedi göğü birbiriyle tam bir uygunluk içinde yaratan O'dur. Rahmânın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun? Sonra gözünü tekrar tekrar çevir de bak; (kusur arayan) göz aradığını bulamadan bitkin olarak sana dönecektir.”⁶⁰³ Ayetlerin de tümünden gelim ve tüme varım metoduna bağlı kalarak bilgi üretmenin metoduna vurgu yapmaktadır. Gözün bakması ile tüme varım (madde) metodunu ele alırken yedi göğün yaratılması ile tümünden gelim (mana) metodunu vurgulamaktadır.⁶⁰⁴ Tevhit (Fark + Cem) metodu rehber alınarak; eğitim politikaları belirlenmeli, insan tipi oluşturulmalı, öğretmen, öğrenci ve yönetici yetiştirilmelidir.⁶⁰⁵

Toplumun kültür yapısı ve eğitimi arasında sıkı bağ mevcuttur. Haddizatında o toplumun kültürüne uygun olmayan eğitimin verilmesi neticesinde bir başarı sağlanamayacağı kaçınılmazdır. Kendi medeniyet geleneklerine hâkim bir anlayıştan hareket etmeyen eğitim modeli neticesinde yani tevhidi düşünce eksenli ilim üretme, eğitim modelini gerçekleştirmek yerine tepeden inme başka medeniyetin ürünü olan eğitim modelini benimsemek taklitçilikten başka bir şey ortaya koymayacaktır. Bunun içindir ki

⁶⁰¹Şimşek, O. (2017). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 174.

⁶⁰²Şimşek, O. (2017). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 174.

⁶⁰³Mülk Suresi, 3-4.

⁶⁰⁴Şimşek, O. (2012). *Yeni Türkiye'nin Yeni Gerçekleri*. Ankara: Otorite Yayınları, 109.

⁶⁰⁵Şimşek, O. (2012). *Yeni Türkiye'nin Yeni Gerçekleri*. Ankara: Otorite Yayınları, 111.

ilim adamı, kâmil insan olabilmenin, tekrar cihan devleti olmanın yolu kendi özgün medeniyetine ait eğitim modelinden, dinamik eğitim kurumunun varlığından geçmektedir.⁶⁰⁶

İnsan etkileyen ve etkilenen varlık olması nedeniyle hal, tavır ve davranışların sirayeti görülmektedir. Bu durum eğitimci olan rol modelin önemi gözler önüne serilmektedir. Tam da bu yüzden eğitimci tevhide düşünde yapısını idrak etmeli ve yaşam şekline dönüştürmelidir. Aksi takdirde sözde anlatılan bilginin öğrenciler tarafından o işin uzmanı olduğu düşüncesiyle itaat (mana) edilecek fakat davranışlarında anlatılan usule uygun hareket edilmemesi fark edilmesi sonucunda ise (gözlem-madde yoluyla) itaatsizlik, söyleneni ret boy gösterecektir. İşte bu nedenledir ki her alanda madde mana, fark cem, zahir batın bütünlüğüyle ilerlemek olmazsa olmazdır. Aynı zamanda eğitici kimse nefsanî duygularından (kibir, ego) kendini arındırmalı ve öğrencileri ile bütünlük içinde olacak şekilde yaklaşım sergilemelidir.⁶⁰⁷ Bu metodun gerçekleşebilmesi için bu düşünce metodunu destekleyen yönetici zihniyetinin olması da oldukça önemlidir. Bu bağlamda medeniyetin inşasında, kendi düşünce yapısı benimsemiş insan (ideal insan) ve kendi düşünce yapısına ait düzenlenmiş eğitim politikasının bütünlüğü gerekmektedir.⁶⁰⁸

Hz. Ali (KV)'nin "çocuklarınızı onların yaşayacağı çağa göre yetiştirin" ifadesiyle, içinde bulunulan zamana ve zamana göre harmanlanan eğitimin zorunluluğuna vurgu yapmak istemektedir.⁶⁰⁹ İşte bu nedenledir ki eğitim kurumlarının dinamik olması ve verilen eğitiminde zamanı takip edecek nitelikte güncel olması gerekmektedir.

3.2. Tevhidi Düşünce Bilgi Yöntemi / Pozitivist Düşüncenin Bilgi Yöntemlerinin Çalışmaya Yüklemediği Anlamlara Mukayeseli Bakış

Tevhide uygun çalışma anlayışı kaynağını dinin kurallarından alır.⁶¹⁰ Tevhidi düşünce insanlarda çalışma hayatında yaptıklarının ahiret hayatında karşılığı olacağı anlayışını oluşturmayı amaçlar. Bu sayede insan için dünya ahiret hayatına götüreceklerini

⁶⁰⁶Şimşek, O. (2012). *Yeni Türkiye'nin Yeni Gerçekleri*. Ankara: Otorite Yayınları, 91.

⁶⁰⁷Akın, F., Şimşek, O., Erdem, T. (2007). *Türkiye'de Eğitim Sorunu*. Ankara: Türk Eğitim-Sen Yayınları, 14.

⁶⁰⁸Şimşek, O. (2017). *"Medeniyet" ve "Sistem" İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 5.

⁶⁰⁹Şimşek, O. (2012). *Yeni Türkiye'nin Yeni Gerçekleri*. Ankara: Otorite Yayınları, 92.

⁶¹⁰Yüksel, A. (2018). "Çalışma" Kavramına Batı Medeniyeti ve Tevhidi Düşünce Açısından Genel Bakış ve Mukayeseli Analiz", M. Alisharlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara. İmar Yayınları, 304.

yapma alanıdır. Tevhit, insanı hesap gününe hazırlama üzerinden iyiye, güzel olana, hayra yönlendirir. Bu vesileyle dünya hayatı = ahret hayatı zihniyetine sahip insanın inşasını amaçlar. Bu nedenle insanın iştiğal konusu olduğu her konuda Allah'ın emir ve yasaklarına uymasını sağlar.⁶¹¹

Tevhidi düşünceye göre kazanç emek + sermaye birlikteliğinin neticesinde oluşur.⁶¹²

Çizelge 3.1. Tevhidi çalışma anlayışı

TEVHİDİ DÜŞÜNCE
Allah'ın emir ve yasaklarına riayet eden insanı ve çalışma anlayışını
Toplumun yararını kendi yararından önce tutan insanı ve çalışma anlayışını
Kendi yararını topluma zarar vermeyecek şekilde düzenleyen insanı ve çalışma anlayışını
Ahlaki değerlere sahip insanı ve çalışma anlayışını
Üretimde kazanç elde etmeyi sağlayan her şeyin Allah'ın mülkü olduğu bilincinde olan insanı ve çalışma anlayışını
Aklı her şeyin kaynağı görmeyen madde + mana çift taraflı insanı ve çalışma anlayışını
Helal kazancı amaçlayan insanı ve çalışma anlayışını
Faiz ile kazancı ön görmeyen insanı ve çalışma anlayışını
Servet, sermaye birikimi yerine kazandığında ihtiyaç sahiplerinin de hakkı olduğu bilincinden hareketle cimri olmayan paylaşımcı insanı ve çalışma anlayışını
İhtiyacından fazlasını tüketmeyen, harcamayan, israfçı olmayan insanı ve çalışma anlayışını
Dayanımcı insanı ve çalışma anlayışını
Çalışmayı ibadet olarak gören insanı ve çalışma anlayışını
Yapılan her şeyi Allah rızası için yapan insanı ve çalışma anlayışını
Zaman Allah'ın mülküdür. Bu sebeple zamanı doğru kullanmanın bilincinde olan insanı ve çalışma anlayışını
Söze riayet eden insanı ve çalışma anlayışını
Herkesi eşit gören insanı ve çalışma anlayışını

Yukarıda tablodan görüldüğü üzere tevhidi insan üzerinden tevhidi iktisat çalışma anlayışı inşası gerçekleşmiştir.⁶¹³

İslam da boş zaman kavramı karşılığı güzel, faydalı işler yapmaktır. Bu kavram insanın mana ve madde tarafının yani iç ve dış âleminin gelişmesini, huzura ermesini ifade eder.⁶¹⁴

İslam dini insanı salih ameller yapmaya teşvik etmektedir.⁶¹⁵

⁶¹¹Kurt, A. (2009). *İslam Çalışma Ahlâkı*. Bursa: Emin Yayınları, 163.

⁶¹²Yüksel, A. (2018). ““Çalışma” Kavramına Batı Medeniyeti ve Tevhidi Düşünce Açısından Genel Bakış ve Mukayeseli Analiz”, M. Alisharlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara. İmar Yayınları, 310.

⁶¹³Yüksel, A. (2018). ““Çalışma” Kavramına Batı Medeniyeti ve Tevhidi Düşünce Açısından Genel Bakış ve Mukayeseli Analiz”, M. Alisharlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara. İmar Yayınları, 305,306.

⁶¹⁴Kurt, A. (2009). *İslam Çalışma Ahlâkı*. Bursa: Emin Yayınları, 118.

“İman edip dünya ve ahret için yararlı işler yapanlara ne mutlu! Varılacak güzel yurt onlar içindir.”⁶¹⁶

“Dünya ve âhirete yararlı işler yapmış bir mümin olarak onun huzuruna çıkan kimseler içim ise üstün dereceler vardır.”⁶¹⁷

ayetlerinden de anlaşılacağı üzere İslam iyilik ve hayır işleri yaparak dini amel-i salih bir kul olunmasını ve dünya ilişkilerinin bu anlayışa uygun olunmasını istemektedir.⁶¹⁸

Tevhidi çalışma anlayışında Tevhidin birlik anlayışı toplumu birleştirici etki etmektedir. Bu sayede toplum içerisinde sınıflaşmaya, tabakalaşmaya yer verilmeyip birlik içerisinde olmayı yani dayanışmayı öngörmektedir.⁶¹⁹ “Müminler ancak kardeşirler, öyleyse, iki kardeşinizin arasını düzeltin.”⁶²⁰ Ayetinde görüleceği üzere her fert eşit görülmüş ve birlik, beraberliği dayanışmayı ön görmüştür.

Tevhit insanı çalışmaya teşvik etmekte ve çalışmanın çalışma'nın karşılığınca ahirette karşılığının olacağını vurgular. Bu sebeple insanı yaşamı boyunca çalışmaya ve çalıştıklarını hayra kullanmaya sevk eder.⁶²¹

“İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder. Ve çabasının karşılığını ilerde mutlaka görecektir. Sonra kendisine karşılığı tastamam verilecektir.”⁶²²

ayetinde durum gözler önüne serilmektedir. Bu yüzden tevhit üretmeyi ve ürettiklerini paylaşmayı isterken, çalışmamayı, zamanı boş işlerle geçirmeyi, mala (servete) bağlanarak kendini mal sayesinde güvende hissetmeyi yani güveni malın varlığına bağlamayı istememektedir.⁶²³

Tevhidi çalışma anlayışı güvenilir bir iş ortamının, güvenilir, dayanışmacı iş ilişkisinin, güven odaklı işçi-işveren ilişkisinin, çalışanın-emek sahibinin ve üreticinin

⁶¹⁵Kurt, A. (2009). *İslam Çalışma Ahlâkı*. Bursa: Emin Yayınları, 121.

⁶¹⁶Ra'd 29.

⁶¹⁷Tâhâ 75.

⁶¹⁸Kurt, A. (2009). *İslam Çalışma Ahlâkı*. Bursa: Emin Yayınları, 121.

⁶¹⁹Kurt, A. (2009). *İslam Çalışma Ahlâkı*. Bursa: Emin Yayınları, 122.

⁶²⁰Hucurât 10.

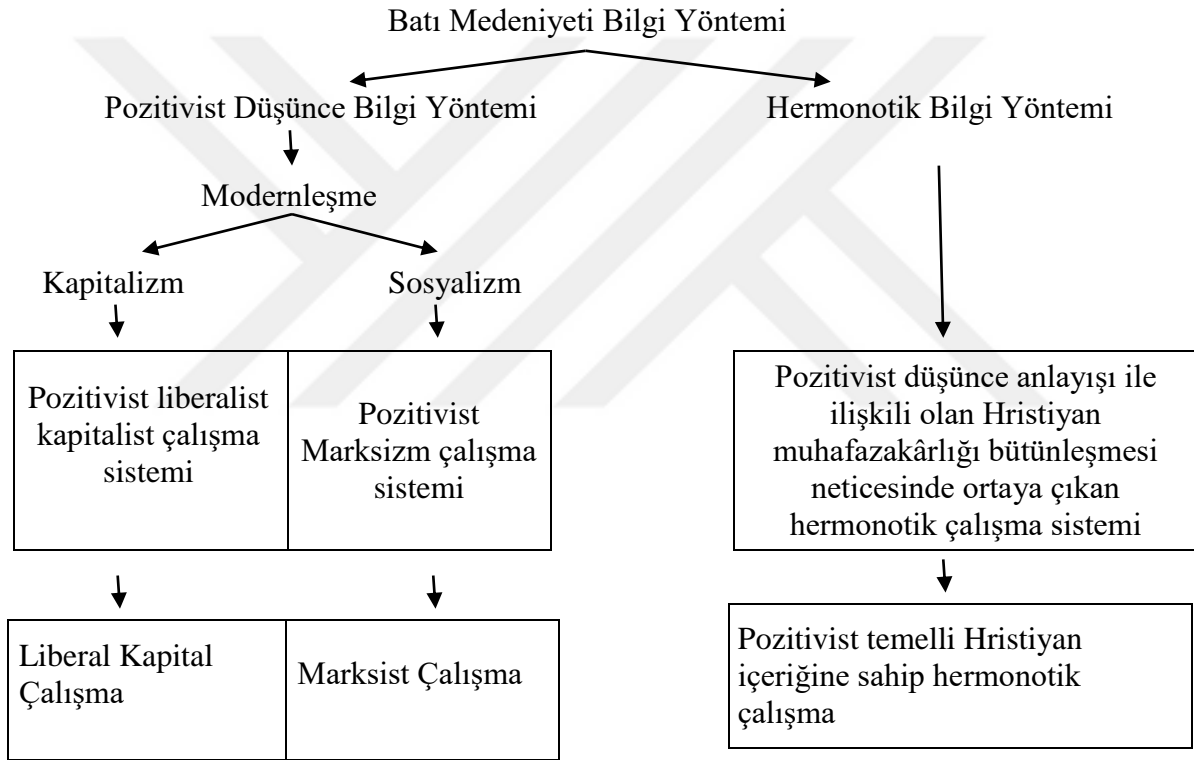
⁶²¹Kurt, A. (2009). *İslam Çalışma Ahlâkı*. Bursa: Emin Yayınları, 124.

⁶²²Necm 39-41.

⁶²³Kurt, A. (2009). *İslam Çalışma Ahlâkı*. Bursa: Emin Yayınları, 134.

dürüst olmasını, üretici ve tüketici arasında hoşgörölü, saygılı bir ilişki oluşmasını; Allah rızası kazanmak maksadıyla üretim yapmanın, çalışmanın oluşmasını sağlar. Bu sayede üretimde kalitenin artmasını, gelir seviyenin yükselmesini, toplumsal barış ve refah ortamının oluşmasını sağlar. Böylece iş ahlakına sahip bir çalışma anlayışı ve ortamının oluşumunu gerçekleştirir.⁶²⁴

Pozitivist bilgi anlayışı “salt akılsallık, la-dini ve seküler” anlayış üzerinden bilgi oluşumunu gerçekleştirme yolunu izlemiştir.⁶²⁵ Bu bağlamdan hareketle çalışma anlayışını bu bilgi temelleri doğrultusunda oluşturmaya çalıştığını,

Şekil 3.3. Batı medeniyeti bilgi anlayışı ve bu bilgi anlayışı üzerinden oluşturduğu çalışma

biçiminde göstermemiz mümkündür.⁶²⁶

Pozitivist düşünce kaynağı olan materyalist düşünce anlayışı üzerinden çalışma anlayışını biçimlendirmiştir. Öyleyse;

⁶²⁴Kurt, A. (2009). *İslam Çalışma Ahlakı*. Bursa: Emin Yayınları, 150,151.

⁶²⁵Şimşek, O. (2017). “*Medeniyet*” ve “*Sistem*” İnşa Edici Vasfıyla *Tevhidi Düşünce*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 58.

⁶²⁶Şimşek, O. (2019). ““Çalışmanın Ontolojisi” Bağlamında Türk-İslam Ve Batı Medeniyetlerinde Çalışmanın Ontolojisi”. *İş ve Hayat Dergisi*, 5(9), 180,181.

Çizelge 3.2. Pozitivist çalışma anlayışı

POZİTİVİST DÜŞÜNCE
Ben duygusundan hareket eden, kendi menfaatini her şeyin üstünde tutan pragmatist insanı
Kendi menfaati için her şeyi mubah gören, toplumun menfaatini düşünmeyen, ahlaka uygun davranmayan insanı
Dünyevi istek ve arzuların kölesi olmuş ve bunu her faaliyetine yansıtmış, haz peşinde koşan insanı
Laissez Faire (bırakınız yapsınlar) anlayışı ile müdahale edilmeyen piyasa anlayışı ve o piyasanın tek hâkimi konumundaki, piyasadaki her şeyin onun menfaati uğruna şekillendirildiği girişimci insanı, güç = para anlayışlı insanı
Tekelleşme, tek güç konumunda olma isteğine sahip insanı
Kazanç için her şeyi mubah gören insanı, sömürü anlayışı hâkim olan insanı
Parayı-Serveti en kıymetli varlık görmesi anlayışından hareketle paylaşımı ön görmeyen cimri, biriktirici, yığılmacı insanı
Hep daha fazla kazanç peşinde olan insanı
Kazanç elde etmek amacıyla faizi de bir gelir kaynağı gören insanı ve çalışma anlayışını

Yukarıdaki tablodan görüldüğü üzere pozitivist insan üzerinden pozitivist iktisat çalışma anlayışı inşası gerçekleşmiştir.⁶²⁷

Pozitivizm ile çalışma hayatı kas gücüne dayalı çalışmadan akıl + beden gücüne dayalı çalışmaya geçilmiştir Bu durumun teknolojinin üretim hayatına girmesinde etkisi olmuştur. Bunun neticesinde çalışma-bilgi-teknoloji sürekli temas halinde olmuştur. Teknolojik aletlerin kullanımı üretim hayatında fazlalaşmış üretim açısından önem arz etmiştir. Dönem itibariyle bilgi önemli konuma gelmiş toprak, makine gibi üretim alanları üzerinden çalışma zorunluluğu kaldırılmıştır. Böylece Home office çalışma biçimi ortaya çıkmıştır.⁶²⁸

Görüldüğü üzere pozitivism akıl merkezi üzerinden hareketle çalışma anlayışını inşa etmiş ve insanın madde boyutuna hizmet etmiştir. Bunun neticesinde insanın mana boyutu yok hükmünde görülerek çalışma, üretim anlayışı benimsenmiştir. Kas gücü üretiminden bilgi üretimine geçilmiş ve çalışma biçiminde, çalışmada önemli görülen unsurlarda değişim görülmüştür. Fakat kaynak + hizmet edilen aynı kalmıştır. Bu nedenle hakikati hiçe sayan maddeci, seküler, egoist, pragmatist, birikim, güç odaklılık, hazcılık anlayışı devam etmiştir.

⁶²⁷Yüksel, A. (2018). ““Çalışma” Kavramına Batı Medeniyeti ve Tevhidi Düşünce Açısından Genel Bakış ve Mukayeseli Analiz”, M. Alisharlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara. İmar Yayınları, 305,306.

⁶²⁸Yüksel, A. (2018). ““Çalışma” Kavramına Batı Medeniyeti ve Tevhidi Düşünce Açısından Genel Bakış ve Mukayeseli Analiz”, M. Alisharlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara. İmar Yayınları, 308,309.

4. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNİN TEVHİDİ DÜŞÜNCE BİLGİ YÖNTEMİ AÇISINDAN 15-17.YY İDEAL DÖNEMİNDE EĞİTİM-ÇALIŞMA VE İKTİSAT

4.1. Osmanlı Devleti İdeal Döneminde Çalışma Anlayışı

Osmanlı Devleti ideal döneminde madde mana bütünselliğine dayalı insanı merkeze koyan tevhidi düşünce anlayışını benimsemiş ve bunun üzerinden çalışma sistemini inşa etmiştir. Osmanlı ideal dönemi çalışma anlayışının temelleri 7.yy’ dan itibaren atılmıştır. Bu anlayış üzerinden Osmanlı sistem kurucu temel unsuru olan tevhidi temele dayalı bilgi anlayışını inşa etmiş ve bu bilgi anlayışı üzerinden çalışma anlayışı prensiplerini oluşturmuştur. Tevhidin iki tarafı esas alan yani hem bu dünya için hem de öte dünya için bilgi ortaya koyan bir yöntemi benimsemesinin neticesinde bu yöntem üzerinden de çift taraflı bir çalışma anlayışı ortaya konulmuştur. Bu bağlamda bu dünya gereksinimlerini karşılayacak, güncelliği takip edecek (tevhidi esasların çerçevesi doğrultusunda) ve bunun neticesinde bu bilgi anlayışı üzerinden çalışma anlayışı inşa edilecektir. Buradan hareketle çalışma konusuna maddi temelli bir anlayış üzerinden bakılmayıp madde + mana bütünselliği üzerinden ele alınma işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma maddi temelli tek taraflı ekonominin emrinde olan bakış açısının ortaya koyduğu çalışma = kazanç = para = maksimum kar anlayışlı düşünce yerine çalışma = Allah’ ın rızasını kazanma + kazanç anlayışı yer almıştır. Bunun neticesinde çalışma ekonominin kölesi durumunda olmayan bir yapı sergilemiştir. Bu sayede ekonominin paganlaştırılmasının önüne geçen bir düşünce anlayışı üzerinden hareketlilik gerçekleştirilmiştir. Böylelikle çalışma, kulluk şuuru bilincinde olan insan üzerinden gerçekleştirilmiş olup, çalışma anlayışında sömürüye panzehir olma özelliği sergilemiştir.⁶²⁹

4.2. Osmanlı Devletinde İktisat, Vakıf, Fütüvvet ve Ahilik Kurumu

Osmanlı’nın süreçsel olarak birbirinden kopuk bir anlayış benimsenerek incelenmesi büyük bir hataya sebebiyet verir. Bu nedenle Osmanlı bir bütün halinde

⁶²⁹Şimşek, O. (2019). ““Çalışmanın Ontolojisi” Bağlamında Türk-İslam Ve Batı Medeniyetlerinde Çalışmanın Ontolojisi”. *İş ve Hayat Dergisi*, 5(9), 179,180.

incelenmelidir. Öyleyse Osmanlı Devleti sadece hanedanlık dönemiyle değerlendirmek pek doğru olmayacaktır.

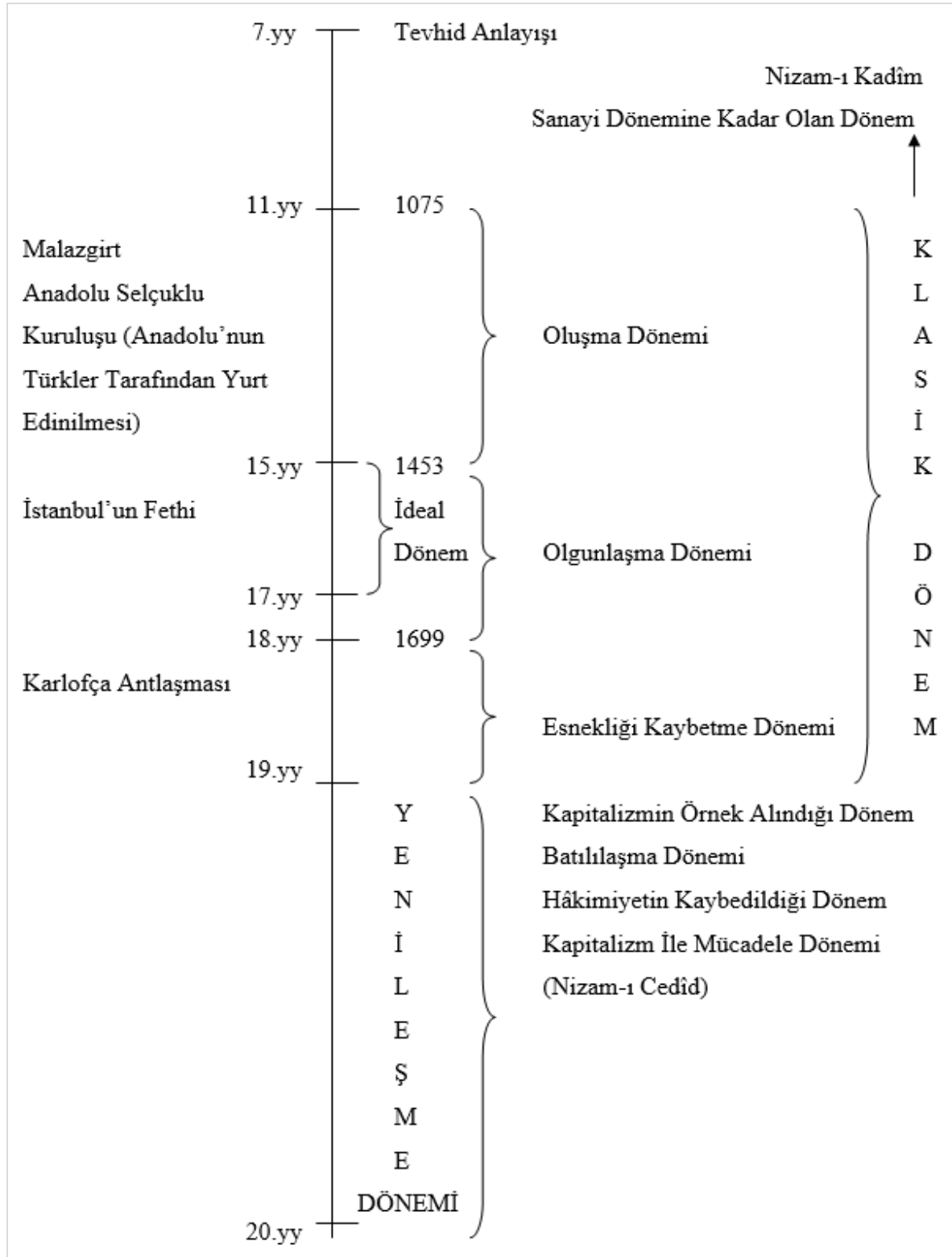
Osmanlı sisteminin kaynaklarını üç başlıkta inceleyebiliriz. Bunlar;

- Anadolu'nun sunduğu imkânlar,
- Orta Asya dönemindeki Türklerin gelenek yapıları
- Türklerin sekizinci yüzyıl itibariyle özümzendikleri İslam kaideleri

diyebiliriz.⁶³⁰

⁶³⁰Tabakoğlu, A. (2005). *İktisat Tarihi Toplu Makaleler 1*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1.

Kronolojik olarak incelediğimizde,⁶³¹

Şekil 4.1. Türk İslam medeniyeti tarihsel dönemleri

⁶³¹Tabakoğlu, A. (2008). *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 158.

Osmanlı Devletinin varlığının başlangıcı itibariyle klasik dönem olarak adlandırdığımız dönemde Medeniyetinin inşasını gerçekleştirirken temel alınan kaynak dindir-İslam'dır⁶³²-Tevhittir.⁶³³ Bu sebeple Osmanlı içtimai alanlar dâhil Medeniyet inşasının her zerresini tevhidi düşünceye dayandırarak gerçekleştirmiştir. Öyleyse Medeniyetin yönetim, iktisat, çalışma, eğitim, aile, hukuk, bilim, düşünce gibi her alanını tevhide uygun gerçekleştirmiştir. Bu nedenle ele aldığımız Osmanlı Devletinin her kurumu İslam dini ile- tevhitte ilişkilendirilmiştir. Tevhidi düşünce, tevhide bilim, tevhide iktisat, tevhide eğitim, tevhide aile yapısı, tevhide mali yapı, tevhide üretim, tevhide finans, tevhide sosyal yapı ilişkilendirilmiştir. Tevhidi anlayış üzerinden siyasi yönetim şekillenmesi neticesinde de yansıması üniter devlet anlayışını benimsemesinden görmekteyiz.⁶³⁴

Toplumların içerisindeki kurumlar zaman içerisinde gelişerek değişim gösterirler ve birbirleriyle ilişki halinde olurlar. Böylece kurumlar birleşerek o toplumun kültürünü ifade ederler.⁶³⁵

İktisadi anlayış toplumların tüm kurumlarıyla ilişkili olmasından kaynaklı kurumların anlayış biçimlerini de kendi anlayışına uygun hale getirmektedir. Bu sebeple toplumun tüm kurumları üzerinde gücü olan bu anlayışın toplumun kültürünü de etkilemektedir. Şimdiki konumuz Osmanlı Devletinin iktisat anlayışıdır.

4.2.1. Osmanlı Devleti İktisat Anlayışının Dayandığı Temel İlkeler

Bir toplumun zihniyeti o toplumun aynasıdır. Çünkü zihniyet o toplumu kendisine göre biçimlendirecektir. Bu nedenle zihniyet toplumların hayatına yön verecektir. Öyleyse Osmanlı'nın iktisadi zihniyet yapısı tüm kurumların yani Osmanlı'nın aynası olacaktır.

Aşağıdaki tabloda Osmanlı Medeniyeti ve Batı Medeniyetinin iktisadi mukayesesi yapılmaktadır.⁶³⁶

Çizelge 4.1. Osmanlı Devleti ve Batı medeniyeti iktisat anlayışının temel ilkelerinin mukayesesi

⁶³²Tabakoğlu, A. (2008). *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 156.

⁶³³Tabakoğlu, A. (2005). *İktisat Tarihi Toplu Makaleler 1*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2.

⁶³⁴Tabakoğlu, A. (2005). *İktisat Tarihi Toplu Makaleler 1*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2.

⁶³⁵Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 155.

⁶³⁶Tabakoğlu, A. (2005). *İktisat Tarihi Toplu Makaleler 1*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 11-19.

	OSMANLI DEVLETİ	BATI MEDENİYETİ
Toplumun İktisat Anlayışı	Ahi Zihniyeti (Sömürgecilik, Sınıf Mücadelesi Yok)	Burjuva Zihniyeti (Sömürgecilik, Sınıf Mücadelesi Var)
Girişimci	Ben' den ziyade Biz anlayışındaki Girişimci. Toplumun refahı daha önemlidir, kanaatkârdır.	Homo economicus Girişimci Kendi kazanımını artırma peşindeki Burjuva
Gelirde Adalet Anlayışı	Herkese adil gelir dağılımı	Adalet kavramının içi boştur. Güç anlayışı adalet anlayışı vardır.
İktisadi Sistemde Üretim	Arz yönlüdür.	“Her arz kendi talebini yaratır.” Jean Baptiste Say' in bu görüşü Batı iktisat anlayışını ortaya koyar. Talep yönlüdür.
İnsanın Ahlaki Durumu	Paylaşımçı, dayanışmacı, diğerkam	Paylaşımçı olmayan bencil insan
Ekonomi İnsan İlişkisi	Ekonomi insana hizmet eder. Zekat, sadaka, infâk.	İnsan ekonomiye hizmet eder.
Üretim	Amaç, insan refah seviyesini yükseltmektir. Bu nedenle yeterli miktarda mal bulundurulmalıdır. Kitle üretimi yapılmaz.	Kitle üretim gerçekleştirilir.
Toplum ve Piyasa	Sınıflaşma yoktur. Böylece servet anlayışı görülmez. Piyasada tekelleşme oluşmaz.	Sınıflaşma vardır. İşçi sınıfı, burjuva servet anlayışı vardır. Servetin belirli kimselerde toplanması mevcuttur. Tekelleşme vardır.

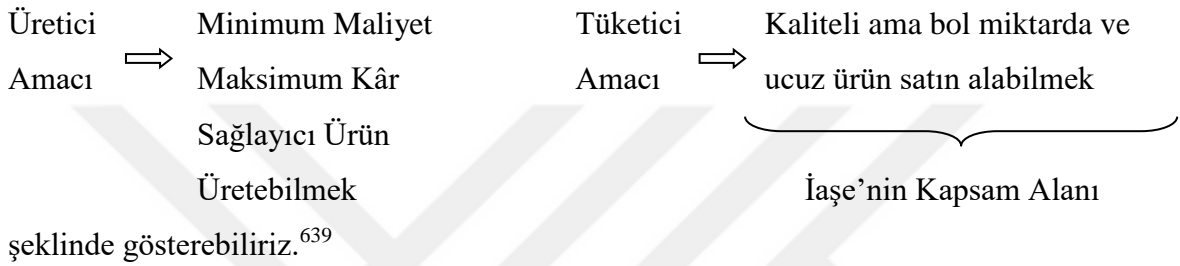
Osmanlı'nın 300 yıl boyunca 19.yy ortasına değin klasik dönemde var olan iktisat anlayışı temel ilkelerini ele alacağız.⁶³⁷

⁶³⁷Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken Yayınları, 85.

4.2.1.1. İaşe (Provizyonizm) ilkesi

Osmanlı'nın 16.yy-19.yy ortaları döneminde iktisat anlayışına uyguladığı ilkedir.⁶³⁸

Üreticinin ve müşteri konumundaki üreticinin ticari faaliyette bulunmasının amacı kâr elde etmektir. Ürünün kalitesi üretici açısından önemli değildir. Müşteri konumundaki üreticiden kasıt pazarda mal satmak amacıyla mal alan kimsedir. Üreticinin ticari faaliyet amacı kâr elde etmek için, müşteri'nin amacı kaliteli ve ucuz ürün satın almaktır. Öyleyse;

Şekil 4.2. İaşe ilkesine göre üretici-tüketici amacı

İktisadi faaliyetteki bu iki tarafın tüketici tarafı iaşe ilkesi ile ilişkili olan taraftır. Bu nedenle tüketici açısından bakan ilke iaşe ilkesidir. Bu ilke tüketicinin ihtiyaçlarını en üst düzeyde karşılamayı amaçlar. Öyleyse amaç piyasada ürün ve hizmetin bol miktarda bulunmasını sağlamak, tüketicinin piyasadaki mal ve hizmet alabilmesini, aldığı ürün ve hizmetin kaliteli ama ucuz olabilmesini sağlamaktır.⁶⁴⁰

Osmanlıda tarıma dayalı ekonomiye baktığımızda verimlilik durumu genel itibariyle düşük seviyede ve artırılması zor bir yapıdadır. Bu nedenle Osmanlı bu ekonomik anlayışta kâr amacını arka plana atmıştır. Osmanlı tarım ekonomisi içerisinde yer alan ürünün fiyatını arttırıcı yani tüketici açısından ürün fiyatının yüksek olmasına neden olan, tüketicinin maliyet artışına sebep olan ulaşım masrafı nedeniyle Osmanlı iaşe ilkesinden hareketle piyasada etkin güç uygulamıştır. Böylece fiyatların yükselmesi neticesinde alım gücü düşmesinin yani kıtlığın önüne geçilmiştir.⁶⁴¹

⁶³⁸Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken Yayınları, 83.

⁶³⁹Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken Yayınları, 47.

⁶⁴⁰Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken Yayınları, 47,48.

⁶⁴¹Cihan, A., Doğan, İ. (2007). *Osmanlı Toplum Yapısı ve Sivil Toplum*. İstanbul: 3F Yayınevi, 25.

Osmanlı ziraat de üretimi orta büyüklükte aile işletmesi anlayışı üzerinden gerçekleştirir. Osmanlı ziraat alanlarının mülkiyet hakkını kendisinde bulundurarak ziraat alanlarının parçalanmasının ya da tek elde toplanmasının önüne geçer. Burada babadan oğla geçen bir kiralama anlayışı olan “miri” mülkiyet rejimi benimsenmiştir.⁶⁴²

Osmanlı gayrimenkul-özel mülkiyet anlayışına yer vermemiştir. Çünkü özel mülkiyet anlayışı ile sermaye birikimi gerçekleşecek ve piyasa içi denge bozulacaktır. Bu nedenle Osmanlı devlet kurumlarında çalışan üst düzey kimselerin özel mülkiyet edinmelerini kontrol maksadıyla “siyaseten katl” kurumunu kurmuştur.⁶⁴³

Osmanlı'nın en önemli iktisat ilkesidir. Osmanlı bu ilke ile pazarında üretimin artırılmasını, üretilen ürünün kalite açısından artırılmasını ve pazara olan rağbeti artırmak için düşük fiyat anlayışını müdahale yöntemiyle gerçekleştirmiştir. Bu nedenle iâşenin amacı iç pazarın ihtiyaçlarına cevap vermektir. İâşenin amacı üretimde ihracat yapmak değildir. Bu nedenle ihracata konu olan mallar yurt içi pazarın istekleri karşılandıktan sonra kalan artık mallar ihracat kapsamına girer. Fakat bununda yüksek vergi karşılığında ve özel izinle yapılmasına izin verir. İthalatta ise durum böyle değildir. Çünkü iç pazarda ihtiyaç duyulan ürünlerin bu şekilde karşılanması iâşe ilkesinin tüketicinin ihtiyaçlarını karşılama, pazarda bol ve ucuz ürün sağlamak amacıyla aynılık taşımasından ötürü serbest şekilde yayılmasına izin verilir. Öyleyse;

Çizelge 4.2. İâşe ilkesinde ithalat ve ihracata bakış

	İthalat	İhracat
İâşe	İthalat öngörülür. Bu nedenle ithalat kuralları kolaylaştırılır.	İhracat öngörülmez. Bu nedenle ihracat kuralları zorlaştırılır.

diyebiliriz.⁶⁴⁴

Kaynağı objektif şartlara dayanan toplumun sosyal-siyasal düzeninin devamlılığını sağlayıp devlet faaliyetlerinin sorunsuz olarak devam etmesini sağlayan ilkedir. Objektif

⁶⁴²Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken Yayınları, 48.

⁶⁴³Cihan, A., Doğan, İ. (2007). *Osmanlı Toplum Yapısı ve Sivil Toplum*. İstanbul: 3F Yayınevi, 26,27.

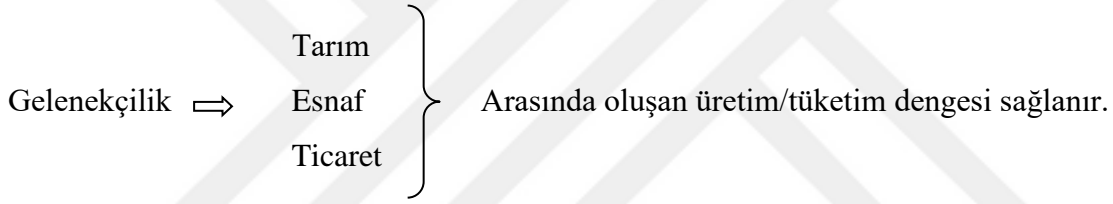
⁶⁴⁴Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken Yayınları, 49.

şartlar ve edindiği amaç iâşe ilkesinin varlığının uzun soluklu olmasına neden olmuştur. İâşe ilkesi sonrasında gelenekçilik ilkesi boy göstermiştir.⁶⁴⁵

4.2.1.2. Gelenekçilik (Tradisyonizm)

Gelenekçilik, oluşumu zaman alan iktisadi ve sosyal ilişkiler dengelerini saklı tutmak, bu dengelerin, ilişkilerin değişmesine neden olabilecek etmenleri bertaraf etmek ve bir değişim gerçekleşir ise bunun tekrar olması gereken denge ilişki durumuna döndürmeyi amaç edinen ilkedir.⁶⁴⁶

Osmanlı değişimi, değişim neticesinde doğabilecek istikrarsızlık durumunun önüne geçebilmek maksadıyla üretici kesimin yerini herkese uygun konumda tutma politikasıyla gerçekleştirmiştir.⁶⁴⁷

Şekil 4.3. Gelenekçilik ilkesinin üretim ve tüketim üzerindeki etkisi

Osmanlı bu dengeyi sağlama amacının altında yatan dengenin bozulması neticesinde ortaya çıkabilme riski olan kıtlık meselesidir. Üretimdeki düşüş veya tüketimdeki artış miktarları sürekli olarak takip edilmekte ve aralarındaki denge gözetilmektedir. Bu nedenle tüketimin artması durumu oluşur ise israf tüketimi gerçekleşmiş olacak ve lüks tüketim ortaya çıkacaktır. Lüks tüketim neticesinde piyasadaki denge bozulacak, sermaye birikimi fazlalaşacak ve toplumda eşitsizlik durumu meydana gelecektir. Bunu önlemek maksadıyla “men-i israfat” yasağı uygulanmıştır. Bu dengeyi bozucu etmen, tüketim kısmında bozulan dengeyle sınırlı değildir. Burada bir diğer etmen üretim dengesinin de bozulmasıyla ortaya çıkan etmendir. Gerekli görünenin dışında bir üretim gerçekleştirilmesi piyasada öngörülmez.⁶⁴⁸

⁶⁴⁵Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken Yayınları, 50.

⁶⁴⁶Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken Yayınları, 50.

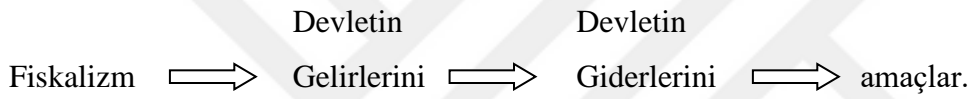
⁶⁴⁷Cihan, A., Doğan, İ. (2007). *Osmanlı Toplum Yapısı ve Sivil Toplum*. İstanbul: 3F Yayınevi, 29.

⁶⁴⁸Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken Yayınları, 50.

Bir piyasada mal ve hizmetleri artırmak kapital ve emek ile birlikte hareket sağladığından emekte veya kapitalde yaşanacak kıtlık mal ve hizmetin düşmesine sebebiyet verecektir. Bunu önlemek ise emek ve kapitali bir piyasadan başka bir piyasaya aktarmakla mümkündür. İşte bu nedenle emek ve kapitallerin aynı çatı altında toplanılmasının önüne geçilme anlayışı benimsemiştir.⁶⁴⁹

4.2.1.3. Fiskalizm

Fiskalizm, devletin ekonomik durum karşısında duruşunu düzenleyici kurallardır.⁶⁵⁰ Fiskalizm hazine gelirlerini ün üst-maksimum seviyeye çıkarmayı, geline gelir seviyesinin altına inmemeyi amaçlayan ilkedir. Fiskalizm gelirleri artırmak amacıyla gelire olumlu etkisi olacağından giderleri azaltmayı amaçlar.⁶⁵¹

Şekil 4.4. Fiskalizmin Devletin Ekonomisindeki Amacı

Fiskalizmin amacını gerçekleştirmeyi engelleyici iki etmen vardır. Bunlar; ekonominin objektif ve subjektif durumlarından kaynaklı etmenlerdir.⁶⁵²

⁶⁴⁹Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken Yayınları, 50,51.

⁶⁵⁰Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 210.

⁶⁵¹Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken Yayınları, 52.

⁶⁵²Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken Yayınları, 52,53.

Çizelge 4.3. Fiskalizmin amacını gerçekleştirmeyi engelleyici iki etmen

Nedenler	Objektif	Subjektif
Fiskalizm	<ul style="list-style-type: none"> - Verimlilik, üretim düzeyi düşük ve uzun zaman diliminde yükseltmek, yükselebileceğine imkân vermek mümkün görülmemektedir. - Ulaşım maliyetli ve zor bir durumdur. - Pazarda satış yapılması amacıyla yapılan üretim payı azdır. Böylece parasal ilişki sınırlandırılmıştır. - Bu sebepler neticesinde devletin ekonomiden sağladığı nakdi gelir payı düşüktür. 	<ul style="list-style-type: none"> - İaşe ilkesi ve gelenekçilik ilkesi neticesinde parasal ilişki dengesi sağlanmış bu durum ise ticaret alanlarının sınırlandırılmasına sebep olmuştur. Dengenin bozulması neticesinde kıtlık yaşanması ihtimalinden kaynaklı denge korunmaktadır. Bu durum parasal ilişkilerin gelişmesinin önüne geçmektedir. - Parasal ilişkilerdeki dengenin bozulması neticesinde toplum içerisindeki siyasal ve sosyal düzende görülecek bozulmaları beraberinde doğurabilecektir. Bunun önüne “narh” fiyat incelemesi ile geçilmek istenmiştir. Böylece kâr sınırlandırılmış olacak. Bu durum neticesinde sermaye birikimi durumu zayıflatılacaktır.

Osmanlı Medeniyeti gelirlerini azaltmamak isterken diğer taraftan harcamaları azaltarak maliyeti düşürmeyi amaç edinmiştir.⁶⁵³

4.2.1.4. Osmanlı devletinin iktisat zihniyeti

Osmanlı iktisat zihniyetinin temeli ihtiyaçların giderilmesidir. Bu bağlamda iktisadi kurumların tamamının amacı ihtiyaçlara karşılık verebilmektir. Bunu Osmanlı “provizyonist” sistem ile gerçekleştirmiştir. Bu anlayıştan hareketle Osmanlıdaki üretici anlayışına göre üreticiler ilk olarak kendi gereksinimlerini gidermeliler sonra toplumun ihtiyaçlarını gidermek amacıyla olmalıdırlar. Bu anlayış neticesinde Osmanlı Batı'nın

⁶⁵³Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken Yayınları, 54.

iktisadi anlayışı olan büyümei sağlayıcı ihracat anlayışını benimseyip ithalatı ilk planda tutup sonra ihracatı kısıtlamalarla öngörüyordu.⁶⁵⁴

Çizelge 4.4. Osmanlı Devletinde iktisat anlayışı

İktisadın Amacı	Temel ihtiyaçların giderilmesini sağlamak
Üreticinin Amacı	Önce kendi ihtiyaçlarını sonra toplumun ihtiyaçlarını gidermeli
İktisadi Anlayış	İthalat serbest bırakılıp, ihracat sınırlı tutulmuştur.

İktisadi zihniyeti oluşturan iktisadın temel hareket kaynağı din'dir. Bu nedenle din-sosyal yapı, din-iktisat anlayışı üzerinden zihniyet oluşturulup kurumlar buna göre inşa edilmiştir. Bu nedenle din üzerinden inşa gerçekleştiğinden kati suretle uygulama esastı. Yani “gelenekçi” bir anlayış izleniyordu. Bu suretle eğer bir sorun ile karşılaşılır ise başa dönmek gerekliliği anlayışı hâkimdir.⁶⁵⁵

Osmanlı iktisat zihniyeti din merkezli olmasından mütevellit nasıl Allah (c.c) karşısında eşitlik durumu söz konusuysa iktisadi sınırlar içerisinde de “eşitlik” prensibine dayalı iktisat anlayışını görüyoruz.⁶⁵⁶

Osmanlı iktisadı içerisinde yer alan esnafın zihniyet içeriğine baktığımızda “işbirliği” ve “dayanışma” anlayışının hâkim olduğunu görüyoruz. Yani Osmanlı Batı'nın hâkim iktisat zihniyeti olan “rekabet” ve “çatışma” anlayışını ret etmiştir. Öyleyse Osmanlı pazarında rekabete yer yoktur. Buna aykırı davranış gösterenler cezaya çarptırılır.⁶⁵⁷

Osmanlı iktisat zihniyeti içerisindeki üretim ve tüketimi, biçimini ortaya koyan temeli dine, tasavvufa dayalı olan “itidal” anlayışdır. Burada önemli olan durum itidalde dahi itidalli davranışın gerekliliğidir. Yani aşırı düzeyde itidal anlayışına yer yoktur. Böylece Osmanlı üretim ve tüketim itidalli anlayış üzerinden gerçekleştirilmiştir. Öyleyse itidalli üretim, itidalli tüketim iktisat hayatında yer edinmiştir. İtidal beraberinde “hoşgörü” anlayışını da iktisat anlayışına yerleştirilmiştir. Osmanlı iktisat zihniyetinde bir diğer

⁶⁵⁴Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken Yayınları, 70.

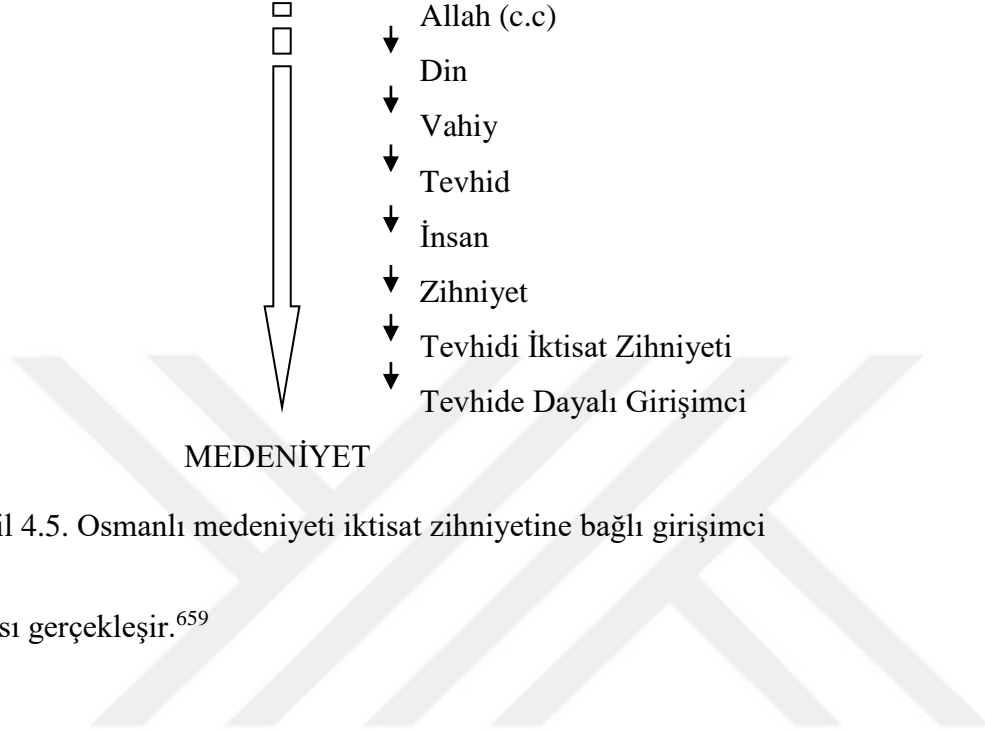
⁶⁵⁵Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken Yayınları, 71.

⁶⁵⁶Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken Yayınları, 72,73.

⁶⁵⁷Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken Yayınları, 74.

anlayış ise “şefkat” tir. Üretici, tüketici işlem sırasında kullanabileceği canlılara karşı şefkat içerisinde yaklaşım sergiler.⁶⁵⁸

Öyleyse Osmanlı Medeniyeti iktisat zihniyetine bağlı girişimci;

Şekil 4.5. Osmanlı medeniyeti iktisat zihniyetine bağlı girişimci

inşası gerçekleşir.⁶⁵⁹

⁶⁵⁸Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken Yayınları, 74,75.

⁶⁵⁹Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken Yayınları, 75.

Çizelge 4.5. Osmanlı iktisat zihniyeti

OSMANLI İKTİSAT ZİHNİYETİ	
İktisadın Kaynağı	Osmanlı din merkezli bir devlet olmasından ötürü ekonomik anlayış inşası da din merkezlidir. Bu sebeple ahlaki durumu da içerisinde barındırır.
İktisatta Fertlerin Durumu	Eşitlikçi anlayış benimsenmiştir.
Esnaf Zihniyeti	Esnaf arasında iş birlik ve dayanışma anlayışı hâkimdir. Batı ekonomisi anlayışı olan rekabet ve çatışma zihniyetine yer verilmez.
Üretim Miktarı	Üretim itidal (ölçülülük) anlayışına göre belirlenir.
Üretici ve Tüketici Yaklaşım Biçimi	Piyasada her kesim hoşgörü içerisinde davranış sergiler ve sergilemelidir.
Üreticilerin Ticari Faaliyetlerinde Kullandıkları Canlı Varlıklara Karşı Benimsediği Anlayış	Üretici şefkat duygusuna uygun anlayış benimser.
Özel Mülkiyet	Mal üzerinden birikim yasaktır. Özel mülkiyet piyasa dengesini bozacağından özel mülkiyete yer verilmez. Kiralama usulü ile devlet üreticiye üretim imkânı sağlar.
Sermaye-İktisat İlişkisi	Para üzerinden birikim yasaktır. Bölüşüm söz konusudur. Sermaye birikimine yer verilmez. Çünkü ticari faaliyetin tek elde toplanılmasına müsaade edilmez. Tekelleşme ve sömürü anlayışına yer yoktur.
Sınıflaşma	Sermaye birikimi olmayacağından ve hakikat karşısında herkes eşit anlayışı benimseneceğinden sınıflaşmaya yer verilmez.
Yönetici-Halk İlişkisi	Zihniyet temeli İslam dini, tevhit anlayışı olmasından ötürü İslam dini anlayışı yönetici kesime halkına sahip çıkmasını emreder.
İktisadi Gücün Siyasi Güç Üzerindeki Etkisi	Batıdaki gibi iktisadi güce taviz yoktur. Bu nedenle iktisadi güç siyasi güç üzerinde etki sahibi değildir.
Ekonomide Faiz Anlayışı	İslam dini kurallarına, esaslarına dayalı ekonomi anlayışı benimsenmiş ve bu sebeple faize yer verilmemiştir. Helal kazanç anlayışı hâkimdir. Amaç uygunsuz elde edilen fazla kazanç elde etmek değildir. “Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, “Alım satım da ancak faiz gibidir” demeleridir. Hâlbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah’tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişte yaptığı kendisine aittir, işi de Allah’a kalmıştır. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir.” ⁶⁶⁰
İşçi-İşveren İlişkisi	Her iki kesiminde birbirinin hakkını gözettiği bir ilişki mevcuttur.
Üretici ve Tüketici Sorumluluğu	Her iki kesiminde ilk sorumlulukları Allah’adır.
Çalışma Anlayışı	Çalışmak ibadettir anlayışı hâkimdir. Bu nedenle boş zaman kavramına yer yoktur. Boş zaman sadece güzel ve iyi işler yapılan zaman dilimi için kullanılır. Çalışmada sorumluluk sırasıyla yaratana, işverene ve işe karşıdır.

⁶⁶⁰Bakara 275.

Toplumların düşünce yapıları kendi kurumlarının ve iktisat anlayışlarının üzerinde kendine göre biçimlendirme etkisinde bulunmaktadır. Osmanlı Devleti kuruluşundan 17.yy' a kadar merkezîyetçi bir siyasi anlayışı benimsemiştir. Bu nedenle kurumları da bu anlayışa göre inşa edilmiştir. Batıda ise merkezîyetçi anlayışın tersine merkezîyetsiz bir anlayış benimsenmiş ve kurumlarını ona göre inşa etmiştir. Osmanlı Devleti'nin benimsediği merkezîyetçi anlayış ekonomi ile bağ halinde olmasından ötürü devlette ekonominin yeri önem arz eder.⁶⁶¹

Osmanlı Devleti merkezîyetçi anlayışı fazla miktarda mülkiyet ediniminin önüne geçmiştir. Bunu sağlamam için tarım geliri sağlayıcı etmenlerin toplu olarak belirli ellerde toplanmasının önüne geçebilmek için kısıtlamalar gerçekleştirilmiştir. Burada aynı yönde etkisi olan bir diğer anlayış ise merkezîyetçi anlayışın besleyicisi olan adalet anlayışıdır. Merkezîyetçi anlayışın amacı toplumun tamamında adaletin hissedilmesini sağlamaktır. Öyleyse Osmanlı da ekonomik kurum üzerinde adaletin etkisi fazlaca görülür. Bu anlayıştan hareketle Osmanlı ekonomi anlayışı ekonomik kaynakların belirli kimselerde toplanmasının adalet anlayışına uymayacağından ötürü kaynakların belirli ellerde toplanılmasına karşı çıkmıştır. Böylece kaynakların tek elde toplanması önlenmiş, bunun neticesinde doğacak adaletsizliğin önüne geçilmiştir. Osmanlı ekonomisinde 17.yy sonuna kadar aynı anlayışla hareket edilmiştir.⁶⁶²

Batı da “merkezîyetsizlik” anlayışı neticesinde Avrupa ekonomi anlayışı “laissez faire laissez passer” (bırakınız yapınlar bırakınız geçsinler) olmuştur.⁶⁶³

Osmanlı devlet anlayışını insanı sevmek üzerine kurmuştur. Bu nedenle siyaset kurumu dâhil tüm kurumlarına bunu yansıtmıştır. Bunun neticesinde devletin yöneticileri kendilerini arka plana iterken insanları ve devleti ön planda tutmuştur. Bu durum devletim yöneticilerinin sömürgeci bir anlayış benimsemelerinin önüne geçmiştir. Batıdaki insan ise kendi çıkarlarını ön planda tutmak istemiştir. Öyleyse “ben” anlayışındaki egosantrik (ben merkezli) zihniyeti benimsemiş insan tipi görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin toplumu biz anlayışını benimsemiş devleti ön plana koymuştur. Görülüyor ki Osmanlı kültüründe manevi mutluluk yer almaktadır. Bu düşünce anlayışı neticesinde Osmanlı Devleti'nin

⁶⁶¹Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 156,157.

⁶⁶²Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 162.

⁶⁶³Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 165.

görevi toplumun malının, canının güvenliğini sağlamak, insanların gelişimini sağlayacak imkânlar sunmak, toplumda adaleti gerçekleştirmek ve insanlara inanma özgürlüğü sağlamaktır.⁶⁶⁴

Din toplumların üzerinde şekillendirici ve düzenleyici bir etkiye sahiptir. Toplumların ve bireylerin menfaat düşüncelerini hiçe sayar. Çünkü din bireylerin nefisleri üzerinde sarmalayıcı, yok edici etkiye sahiptir. İşte bu nedenle bireylerin menfaatine olan ama dine uygun olmayan şeyler din ile yok edilir. Ayrıca bireylerin ve toplumun tercihlerinin şekillenmesine de etki sahibidir. Görülüyor ki din bireylerin ve toplumların, kurumlarının inşasında ve sonraki süreçlerinde ahlaka, dine uygun biçimde inşalarını gerçekleştirmektedir. Bu nedenle din, siyaset, yönetici, ekonomi ilişkisi kaçınılmazdır. Bu ilişkide dini anlayışla şekillenmiş siyaset anlayışı, dini kaynaklı siyasetten dini kurallarca inşa edilmiş siyaset anlayışı, yine buradan hareketle yönetici, siyasetçi ve son olarak da dini, tevhidi düşüncüyü ekonomi anlayışının her zerresine yerleştirilen bir inşa anlayışı gerçekleştirilmiştir.⁶⁶⁵

Din, toplum, kültür, ilişkisini ele aldığımızda; dinin özü tevhit anlayışı kurumların inşasını tevhidi anlayışa göre inşa etmektedir. Bu anlayışa göre devletin ve onun kurumlarının devamlılıklarının sağlanabilmesi için dini yani dinin özü tevhidi siyaset ile ilişkilendirmiş devletin ise dinin devamlılığını sağlama amacı taşımaması sağlamıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Tevhit ile inşa edilen ve tevhide uygun yönetim anlayışı benimseyen siyasi lider kendisini hiçbir zaman dini lider olarak görmeyip dünyevi lider olarak görme anlayışına sahip olmuştur. Bunun örneği Cumhurbaşkanı seçiminde kadınlar da olmak üzere toplumun tüm yetişkinlerinin oylarına göre belirlenmesidir. Tevhidi devlet anlayışı yeni kurumların oluşumunu da sağlamıştır. Aile, soy, sop ve kabile gibi küçük birliktelikleri yok ederek “mille cemaat” anlayışını getirmiştir. Yani devlet her ferdi birleştirerek bir bütünlük sağlamıştır. Öyleyse tevhidin toplumlar tarafından arka plana itilmesiyle fertlere dayalı anlayış yeniden belirecek cemaatleri tekrar gün yüzüne çıkaracaktır. Bu noktada cemaatleşme ile milli bir cemaat benimsenmesi arasında ters ilişki mevcuttur. Tevhidi anlayış gereğince küçük cemaatleşmede görülecek biz anlayışı değil milli cemaatleşmede görülecek biz anlayışı tevhide uygun olanı olarak belirtilir. Görülüyor ki din ve sosyal müesseseler arasında

⁶⁶⁴Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 165,166.

⁶⁶⁵Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 168.

karşılıklı etkileşim mevcuttur. Din, kültürler ve cemiyetler onların hayatı üzerinde etkiye sahipken, kültür ve cemiyetler de din üzerinde etkiye sahiptir.⁶⁶⁶

Osmanlı da ekonomik unsurlar ve ekonomi hayatındaki çalışma hayatı din üzerinden şekillendirilmiştir. Bu nedenle Batı da önemli yer tutan iktisat anlayışı eseri olan sermaye kavramının ve beraberinde gelen sermayenin birikimi, tekelleşme, rekabet anlayışı kavramlarına ve anlayışına yer verilmemiştir.

Devlet topluma hoşgörü anlayışı üzerinden yaklaşım benimsemiştir. Bu durum sadece kendi insanına karşı sergilenen bir durum değildir. Osmanlı dış ilişkilerinde de aynı anlayışla yaklaşım göstermiş böylece büyük çaplı “Milli Birlik” oluşumunu sağlamıştır.⁶⁶⁷

15. ve 16.yy’ da Osmanlı tevhit anlayışının bütüncüllüğü üzerinden bireycilik anlayışını kabul etmeyerek her ferdi toplumun diğer fertleriyle bir araya getiren birliktelik bulunmalarını, birlikçi bir toplum yapısının oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca tevhidin bir diğer etki alanı bilim olmuştur. Tevhit bilimin inşasını madde + mana anlayışı üzerinden şekillendirmiş ve Batı’nın bilim üzerindeki sınırlandırıcı anlayışını kaldırarak bilimi hakikatin yeryüzündeki yansımalarını görmek ve dine, insana, topluma hizmet amacıyla kullanılmasını sağlamıştır.⁶⁶⁸

15. ve 16.yy’ da Osmanlı sanayisine baktığımızda küçük işletmeden büyük işletmeye her kademesinde din merkezli bir anlayışı benimsediğini görüyoruz.⁶⁶⁹

Devlete ait sosyal müesseseler birbirleri ile sürekli etkileşim halindedir. Osmanlı yükselme dönemi içerisinde tüm kurumlarını tevhit-mana ile inşa etmiş ve bütünleşmelerini mana etrafında yapmıştır. Yükselme döneminde böyle bir anlayış ve sistemleşme içerisindeki devletin, kurumların, ordu kuvvetliliği, askeri araç gereç donanım seviyesi, savaş stratejisi, ilmi, üretimi ve sanatsal gelişimi üst seviyede olduğunu söylememiz doğru olacaktır.⁶⁷⁰

⁶⁶⁶Bilgiseven, Â. K. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 274-276.

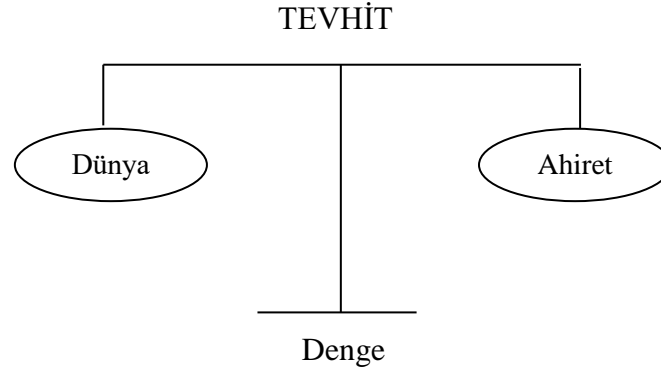
⁶⁶⁷Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 168.

⁶⁶⁸Bilgiseven, Â. K. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 450.

⁶⁶⁹Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 169.

⁶⁷⁰Bilgiseven, Â. K. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 459.

mevcut değildir. İki tarafta eşit seviyededir. Böylece denge anlayışı hâkimdir ve bu sayede tevhit varlığı daim olur.⁶⁷²

Şekil 4.7. Tevhidin denge anlayışı

Osmanlı Devletinin bu zihniyet yapısı neticesinde oluşan anlayış kaynağa yani tevhide hizmet etmektedir. O zaman Osmanlı milli birliğini oluşturan iki unsur aslında tevhidin iki koludur. Tevhidin bu kolları kurumlar itibariyle farklılık gösterse dahi birlik anlayışına hizmet edeceğinden yine tevhide ulaşılır.⁶⁷³

Ormanlı da görülüyor ki inanç şekilcilik üzerinden benimsenmemiştir. Osmanlı inanç anlayışında şekilciliğe yer vermemiş maddi-manevi menfaati sağlama amacı taşımıştır.⁶⁷⁴

Osmanlıda 15. 16.yy din merkezli düşünce anlayışı 17.yy itibariyle aşağıdaki görüldüğü üzere;

Ferdiyetçilikten	→	Bireyciliğe (Ferdin sosyal olma özelliği bozulmuştur)
Biz Anlayışından	→	Ben (Ben duygusuna sahip birey anlayışı)
Ben içinde Biz	→	Ben-Benci insan tipine

İnsan Tipinden

Hem bu dünya + Hem öte dünya → Maddi Dünya + Akla dayalı inanç anlayışına değişime uğramıştır ve görülüyor ki 17.yy itibariyle denge anlayışı bozulmuştur. Yerini tek

⁶⁷²Bilgiseven, Â. K. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 51.

⁶⁷³Bilgiseven, Â. K. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 51.

⁶⁷⁴Bilgiseven, Â. K. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 296.

tarafli anlayiŒa bırakma aŒamasına girilmeye başlanmıŒtır.⁶⁷⁵ Bunun neticesinde dini Œekilcilik boy göstermiŒ ve terazinin madde-dünyevi menfaat kısmı ağır basmıŒ ve dengeyi bozmuŒtur. Bu durum insanın sosyal olmasının önüne geçmiŒ, toplumların milli birlik anlayıŒı yerine aile sonra ben önceliğinin olduğu zihniyeti dođurmuŒ, çalıŒmanın toplumsal fayda düşünülerek yapılması zihniyeti yerine kendi menfaatini artırıcı, sağlayıcı durumu oluŒturmuŒ, emek sadece kendi çıkarını artırıcı unsur olarak görülmüŒ yani tekrardan Osmanlıdan önceki dönemin (ortaçağ) zihniyetine bürünmüŒtür.

Bozulan bu denge yeniden maddeci zihniyetin belirmesine sebep olmuŒtur. Öyle ki “Çok malın olsa ve saklayamasan onu toprağa ısmarla, yani yere göm, ko!” ilave olarak “...Zira toprak emânettârdır ve her neyi toprağa verseler toprak onun yahŒi saklar, geri istediğin vakit sana yine tapŒurur; sermaye daim yerinde kalır” anlayıŒı hâkim olmuŒtur. Yani insanın tavır ve davranıŒları toprağa, mala (maddeye) bađlanmıŒ, insanın mal varlığının göstergesi toprak olmuŒtur.⁶⁷⁶

Osmanlı da 17.yy itibariyle yani duraklama devri ile dinin özünü kavrama, insanın Allah’a yaklaŒma amacını, insanın Allah’ın kulu olduğunu, kulluk amacını yitirmiŒ insan boy göstermiŒtir. Burada insan isteklerinin kölesidir. Yani nefsinin kölesidir. Görülüyor ki din Œekilcilik (kalıplaŒma) anlayıŒıyla benimsenmiŒtir. Bunun neticesinde insan dini belirli Œekillere, kalıplara sığdırarak yaŒamıŒtır. Bu ise giriŒimcinin tabiatı anlamada özünden uzaklaŒtırarak yani tabiata baktığında hakikati görme neticesinde tabiatı hakka topluma insanlığa fayda, hizmet için kullanmak yerine toprağı mal-servet olarak görme zihniyetini benimsemiŒtir. Burada insanın hizmeti kendine-nefsinedir.⁶⁷⁷

Osmanlı’nın kaynağı olan İslam dini neticesinde Osmanlı ekonomi zihniyeti İslam dinine uygun olmamasından ötürü sermaye birikimine ekonomi anlayıŒında yer vermemiŒtir.⁶⁷⁸ Öyle ki;

“Sana yetimleri de soruyorlar. De ki: Onların durumlarını iyileŒtirmek hayırlı bir iŒtir.”⁶⁷⁹

⁶⁷⁵ŒimŒek, O. (2008). *Zihniyet AçıŒından Türk GiriŒimciliđinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 170,171.

⁶⁷⁶Ülgener, S. F. (2006). *Zihniyet, Aydınlar ve İzm’ler*. İstanbul: Derin Yayınları, 69.

⁶⁷⁷Bilgiseven, Á. K. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 490.

⁶⁷⁸Bilgiseven, Á. K. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 490.

“İnsan gelince, rabbi ona imtihan için ikramda bulunduğunda ve onu nimetlere boğduğunda, “Rabbim bana ikram etti der.” (mutlu olur). Onu imtihan edip rızkını daralttığına ise “Rabbim beni önemsemedi” der (mutsuz olur). Hayır, hayır! Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz. Birbirinizi yoksulu yedirmeye teşvik etmiyorsunuz.”⁶⁸⁰

ayetlerinden de anlaşılacağı üzere sermaye birikimine yer vermeyip fakire, muhtaca yardımı amaçlayarak paylaşımcı bir zihniyeti benimsemiştir.⁶⁸¹ Buradaki zihniyete göre servet ve sermaye edinilmeli fakat mal, zenginlik bir emanet gibi görülmeli ve ihtiyaç sahiplerine paylaşım, hayır amacı taşınmalıdır.⁶⁸²

Sanayi Devrimi sermaye birikimini ön görmüş bu ise burjuva sınıfının oluşumunu sağlamıştır. Bu durum toplumda sınıflaşmanın, tabakalaşmanın oluşmasına neden olmuş ve toplumda uzun zaman görülecek geliri düşük (alt tabaka) kesimlerin ezilmelerine sebep olacaktır. Eğer Osmanlı sanayileşmesini sağlayacak şartlar dönem itibariyle var olsaydı İslam kuralları sermaye birikiminin önüne geçmeyerek kooperatifler veya kurulumu sermayeye dayalı şirketler vasıtasıyla büyük sanayiye erişebilecekti. Bunun neticesinde Batı'nın sanayi anlayışı olan kapitalizm ekonomi anlayışına tesir etmeden büyük sanayileşme gerçekleşmiş olurdu. Bunun için olması gereken küçük sermayelerin İslam kurallarıyla birleştirilmesiydi. Oysa Osmanlı duraklama devri ile Batı'nın kapitalist zihniyetinin tesir etmesiyle toplum ve fert ahlakının bozulmaya başladığını görüyoruz. Yani “Fark + Cem = Tevhit” dengesi bozulmuştur.⁶⁸³

16.yy Batı Avrupa'sında din tüm gücü elinde bulundurmaktaydı. Böylece din devletin, toplumun her alanına nüfuz etmekteydi. Kilise, çutter gibi kimselerin etkisiyle, kilise dünyevi anlayışını çağın şartlarına uydurmaya çalışmıştır. Bu durum gösteriyor ki Batı Avrupa din anlayışı ile Osmanlı dengeli anlayışın kaynağı olan din anlayışı ve onların toplumlar üzerindeki amacı birbirinden farklıdır. Yani;

⁶⁷⁹Bakara 219,220.

⁶⁸⁰Fecr 15-20.

⁶⁸¹Bilgiseven, Â. K. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 491.

⁶⁸²Bilgiseven, Â. K. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 491.

⁶⁸³Bilgiseven, Â. K. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 491,492.

Batı Din Anlayışının İnşa Ettiği	≠	Osmanlı Devleti Din Anlayışının İnşa Ettiği İnsan
İnsan		İnsan
Toplum		Toplum
Kültür		Kültür
Ekonomi		Ekonomi

Şekil 4.8. Batının ve Osmanlı Devletinin din anlayışına göre inşa ettiği insanın mukayesesi diyebiliriz.⁶⁸⁴

Batı da ortaya çıkan toplumsal tabakalaşma durumu Osmanlı Devleti'nde yoktur. Bunu önleyici olan, Osmanlı'nın benliğine ruhuna tesir etmiş olan tasavvuf anlayışını yaşamasından geçmektedir. Tasavvuf madde + mana, fert + toplum anlayışını yansıtmamasından ötürü toplumların, fertlerin mana etrafında bütünleşmesini sağlamaktadır.⁶⁸⁵ Tasavvuf anlayışı, serveti hayır yolunda harcamayı araç olarak görmüş ve toplumdaki servetin dengeli biçimde dağılmasını sağlamıştır. Bu durum Osmanlı'da orta sınıflaşmaya sebebiyet vermiştir.⁶⁸⁶

İslam dini, insanın inşasının iki taraflı olarak gerçekleşmesini zaruri kılmıştır. Yani insan bu bütüncül zihniyetten hareketle hem iç dünyasını (İslam'ın içe dönük yüzü), hem dış dünyasını (İslam'ın dışa dönük yüzü) bu anlayışla inşa etmiştir.⁶⁸⁷ Bu durum Osmanlı toplumunun emeğe ve çalışmaya karşı bakış açısını oluşturmuştur. Bunun neticesinde insan piyasada bir düzen içerisinde üretim gerçekleştirirken üretici dünyevi işlerde başarılı olma iradesi oluşturmakta böylece üretici dünya işlerinde başarılı olmaktadır.⁶⁸⁸

15.-16.yy' da Osmanlı din – tasavvuf üzerinden üretim, tüketim, çalışma, emek, kazanç anlayışı benimsediğinden kazancın dürüst yollardan elde edilmesini savunmuştur. Dürüst, helal kazanç anlayışını kişinin içinde bulunduğu duruma bakılmaksızın gerçekleşmesini ön görmüştür. Elde edilen kazanç ihtiyaçların gerekli olan kısmını karşıladıktan sonra kalan kısmı hayır işlerinde kullanılmalıdır. Bu anlayış toplumun bağını arttırmakta, birleştirici etki etmekte, insana mutluluk vermekte ve toplum refahını arttırıcı

⁶⁸⁴Febure, L. (1995). *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 102.

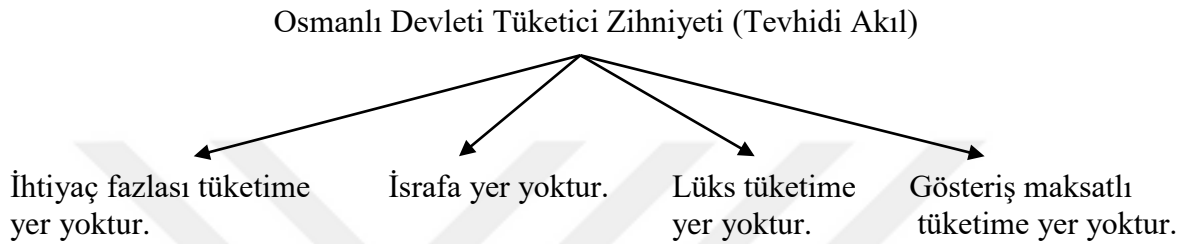
⁶⁸⁵Bilgiseven, Â. K. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 460,461.

⁶⁸⁶Bilgiseven, Â. K. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 460,461.

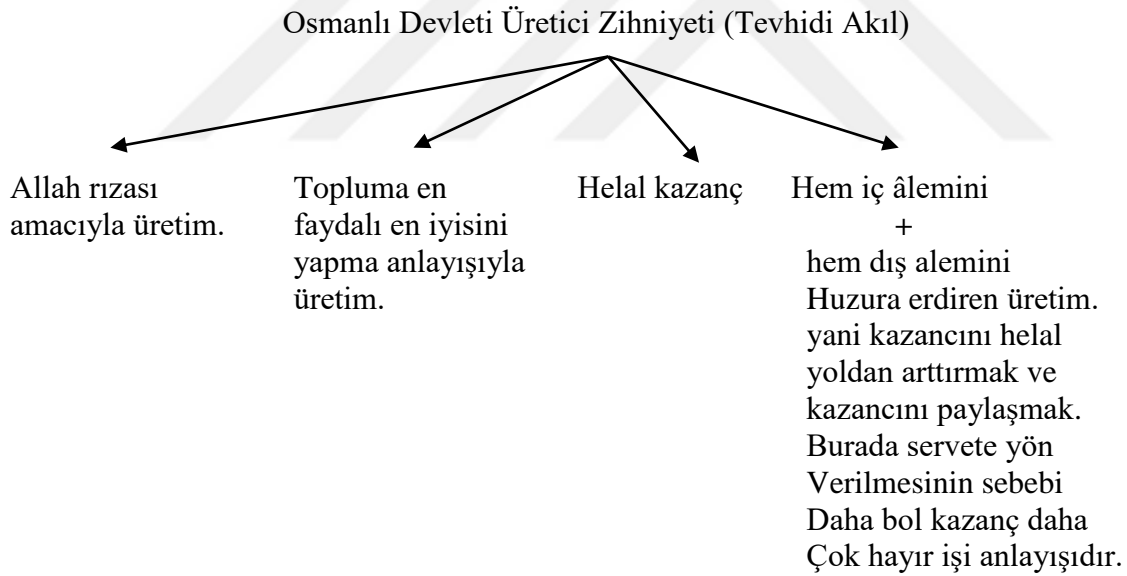
⁶⁸⁷Ülgener, S. F. (2006). *Zihniyet ve Din İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı*. İstanbul: Derin Yayınları, 59.

⁶⁸⁸Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 177.

etki yapmaktadır. Ayrıca toplum üzerinde birlikçi, dayanışmacı ruhu kuvvetlendirmektedir. Görüldüğü üzere kazancın helal yoldan kazanılıp ihtiyaç fazlasının ihtiyaç sahiplerine hayır amaçlı, Allah rızası için verilmesi anlayışı sayesinde insan hem helal çalışmayı teşvik edilip maddi dünyada huzura ermesi sağlanmakta, hem de kazancı sağlayan emeğinin neticesinde elde ettiği ücretin, kazancın emanet olduğu düşüncesi, elde ettiği kazançta ihtiyaç sahiplerinin de hakkı olduğu düşüncesinden hareketle manevi huzura ermesi sağlanmaktadır.⁶⁸⁹

Şekil 4.9. Osmanlı Devleti tüketici zihniyeti (tevhidi akıl)

Şekil 4.10. Osmanlı Devleti üretici zihniyeti (tevhidi akıl)

Osmanlı zihniyeti, bireyin üretimi sonucunda sağladığı gelirin yarısını tasarrufa ayırmaya sevk eder. Böylece sermaye birikimi yapmasını öngörür. Çünkü bunun neticesinde üretim hacmi artışı olacak ve böylece gelir artışının olmasını sağlayacaktır. Bu

⁶⁸⁹Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 178,179.

durum Osmanlı toplumunun huzur içerisinde, iyi-kaliteli bir yaşam yaşamasını sağlamaktadır.⁶⁹⁰

Osmanlı zihniyeti kazancı gayretin, karşılığı olarak görmekte fakat kazancı sade emeğe bağlamaktadır. Bu tevhidin madde olan kısmıdır. Bir de bu işin mana kısmı vardır ki o da; insana verilen kazanç – emek Allah’ın verdiği bir emanettir anlayışıdır. Böylece insan birden bütüne varacaktır. Yani emekte, kazançta sahibi olan Hakkı görecektir.⁶⁹¹

Çizelge 4.6. Osmanlı medeniyeti ve Batı medeniyeti 15-16. yy iktisat zihniyeti

Devlet Şekli	Dine dayalı devlet
İktisat	Devlet merkezîyetçi anlayışı neticesinde piyasada serbestiye izin vermemiş ve müdahaleci anlayışı benimsemiştir.
İnsan Tipi	Kendini ikinci plana atan önce insanlık devlet anlayışındaki bizci insan
İnsan Tipi’nin Ortaya Çıkardığı	Manevi mutluluk + Maddi mutluluk
Tüketici Zihniyeti	İhtiyaç kadar tüketim
Üretici Zihniyeti	Hem iç âlemini hem dış âlemini huzura erdirecek üretim, kazanç, paylaşım ilişkisi. Daha fazla kazanç elde edip daha fazla paylaşım (hayır) yapmak.
Çalışma Zihniyeti	Sürekli ve yenilik oluşturuçu çalışma anlayışı
Sanayi Zihniyeti	İnsan ihtiyaçlarına yönelik üretim anlayışı

4.2.2. Vakıf Kurumu

Osmanlının sosyal yapısının refahında önemli yeri olan ve mali sisteminde yer alan toplumsal birlikteliği sağlayıcı kurum vakıf kurumudur.⁶⁹²

Vakıf sistemi sosyal güvenliğin kurumu olmakla beraber mali bir yapıya sahiptir.⁶⁹³

⁶⁹⁰Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 178,179.

⁶⁹¹Bilgiseven, Â. K. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 105.

⁶⁹²Özaydın, M. M. (2018). “İnsan Onurunu Koruma Hedefinde Bir Refah Kurumu: Vakıflar”. M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 377.

Vakıflar ülkenin eğitim, sağlık ve sosyal yardım, diyanet ve bayındırlık yatırımlarını yürüme işlemine sahip kurumlardır.⁶⁹⁴

Vakfın amacı, bir malı ferdi mal olmaktan çıkarmakta ve malı Allah'ın mülkü durumuna getirerek insanların faydasına sunmaktadır.⁶⁹⁵ Vakıflar bu anlayış üzere hareketi neticesinde toplumun yardımlaşmayı ve dayanışmayı benimsemesini sağlayarak insanların iyilik ve huzur içerisinde yaşamalarını sağlamışlardır.⁶⁹⁶

İnsanlar vakıflara gönüllü olarak yaptıkları servet aktarımını gerçekleştirdikleri için birden birliğe ulaşılan bir durum ortaya çıkmaktadır. Yani ilk aşamada mülkiyet sahibi tek birey iken vakıfa aktarım ile toplum mülkiyeti haline dönüşür. Bu sayede servet birikimlerinin oluşumunu önleyici etki yaparak toplumsal refahın artışına katkı yapmaktadır.⁶⁹⁷

Vakıf kelime anlamı itibariyle “durdurmak”, “ayırma”, “bağlamak” ve “alıkoymak” anlamlarına gelmekte, ayrıca vakıf “gerçek veya tüzel kişilerin hiçbir etki altında kalmadan, kendi istekleriyle kendilerine ait mallarını veya her türlü ekonomik değerlerini ve haklarını mülkiyetten çıkartıp, belirli bir amaçla hayır ve hizmete ebedi olarak tahsis etmesinden oluşan tüzel kişiliğe sahip mal topluluğu” dur.⁶⁹⁸

Vakfa bağışta bulunan kimseler sahip oldukları servetin, malların sahibinin Allah olduğunun bilincine varmalarının neticesinde bağışta bulunarak Allah'ın rızasını isteme ve bağış yaparak kulluk duygusuyla; bencillik, mal ve para hırsı, kibir, muhterislik, açın halinden anlamama gibi nefsanî duygularını yok etmektedir. Bu özellikleriyle vakıf insanlığa gönüllü hizmeti amaç edinmiş sosyal bir kurumdur.⁶⁹⁹

⁶⁹³Tabakoğlu, A. (2005). *İktisat Tarihi Toplu Makaleler 1*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 373.

⁶⁹⁴Tabakoğlu, A. (2008). *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 167.

⁶⁹⁵Tabakoğlu, A. (2008). *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 167,168.

⁶⁹⁶Özaydın, M. M. (2018). “İnsan Onurunu Koruma Hedefinde Bir Refah Kurumu: Vakıflar”, M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 378.

⁶⁹⁷Özaydın, M. M. (2018). “İnsan Onurunu Koruma Hedefinde Bir Refah Kurumu: Vakıflar”, M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 379.

⁶⁹⁸Özaydın, M. M. (2018). “İnsan Onurunu Koruma Hedefinde Bir Refah Kurumu: Vakıflar”, M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 383.

⁶⁹⁹Özaydın, M. M. (2018). “İnsan Onurunu Koruma Hedefinde Bir Refah Kurumu: Vakıflar”, M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 383,384.

Vakıflar Allah'ın rızasını kazanmak maksadıyla zenginlerce ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla kurulmuş kurumlardır.⁷⁰⁰

Vakıf, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nde toplum, kültür üzerinde 8.yy ortaları ve 19.yy sonlarına değin etkili olmuş, dini temellere dayalı hukuki vasfa sahip sosyal kurumdur.⁷⁰¹

Vakfın yaygın olmasını ve uzun zaman etkin olmasını sağlayan Allah'ın rızasının kazanılmasını anlayışına dayanmasıdır. Bu anlayış temelinden hareketle insan özgür iradesi neticesinde mülkünü vakfa bağışlamaktadır.⁷⁰²

İnsan servetini vakfa bağışlamasıyla ben anlayışından yani egoizmden biz anlayışına geçmekte, nefsinde yer alan bencilliği yok etmekte ve diğer diğerkam insan haline bürünmeye başlamaktadır.⁷⁰³

4.2.2.1. Vakıf anlayışının ortaya çıkardığı toplumsal bütünleşme

Vakıf hem bağışta bulunan kimsede Allah rızasına kavuşmak olacağından manevi huzuru, bağışlanan kimsede ise ihtiyacının karşılanmasını sağlayacağından maddi ihtiyacı karşılamaktadır. Bu nedenle vakıf madde + mana 'nın birleştiği yerdir. Ayrıca bağışta bulunan kimse yaptığı bağış neticesinde içinde bulunduğu toplumun sorunuyla temas edeceğinden yabancılaşmanın önüne geçecek hem de toplumuna karşı sorumluluğunun artmasına sebep olacaktır. Vakfa yapılan bağış neticesinde gelir uygulamalarının önüne geçilerek toplumda servet dengelenmelerine katkıda bulunacaktır. Ayrıca servet dağılımı toplum içerisindeki seviyesi neticesinde grup oluşumunu ve grup oluşumu neticesinde oluşabilecek öfkelerin önüne geçecektir. Ayrıca toplumun vakıflara bağış yapması,

⁷⁰⁰Özaydın, M. M. (2018). "İnsan Onurunu Koruma Hedefinde Bir Refah Kurumu: Vakıflar", M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 384.

⁷⁰¹Özaydın, M. M. (2018). "İnsan Onurunu Koruma Hedefinde Bir Refah Kurumu: Vakıflar", M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 384.

⁷⁰²Özaydın, M. M. (2018). "İnsan Onurunu Koruma Hedefinde Bir Refah Kurumu: Vakıflar", M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 384.

⁷⁰³Özaydın, M. M. (2018). "İnsan Onurunu Koruma Hedefinde Bir Refah Kurumu: Vakıflar", M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 386.

desteklenmesi, teşvik edilmesi neticesinde geliri yüksek kimselerin karşılaşılabilecekleri israf durumunun önüne geçerek verimlilikte artışa neden olacaktır.⁷⁰⁴

Vakıflar Osmanlı külliyelerini açarak insanların dini vazifelerini yapabilmelerini, öğretim ihtiyaçlarının, insanların gıda ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra toplumun bütünleşmesini sağlamıştır.⁷⁰⁵

Vakıflar gelirin bağış yapılmasını sağlayarak servetin birikmesi neticesinde oluşabilecek toplumda servetin gösteriş maksadıyla kullanılmasını önleyerek oluşabilecek sınıfsal çatışmanın veya ekonomik durgunluğun önüne geçmiştir.⁷⁰⁶

Vakıflar servetin paylaşılmasını sağlayarak serveti bağışlayan ve bağışlanan arasında bir gönül bağı oluşmasına sebep olmuştur. Vakıflar böyle bir hayra hizmet etmelerinden kaynaklı yardım eden kimsenin karşısında yardım edilen kimsenin küçük, utanç duruma düşmesine ve kendini borçlu hissetmemesini sağlayacak yardımlaşma kurumlarıdır.⁷⁰⁷

4.2.2.2. Vakfın sağladığı eğitim hizmetleri imkânları

Osmanlı Devleti'nde vakıflar aracılığıyla eğitim maksadıyla sıbyan mektepleri ve medreseler, darü'l – hadis, darü'l-kurra, tıp medreseleri açılmıştır. Okuma çağına gelenler ilk olarak sıbyan mekteplerinde eğitilir sonra vakıf külliyelerinde yer alan medreselerde eğitimlerine devam ederlerdi. Ayrıca dersi veren hocaların ödemesi de vakıf tarafınca yapılırdı. Bu durum gösteriyor ki eğitimin tüm aşaması vakıflarca gerçekleştiriliyor.⁷⁰⁸

Vakıflar eğitim alanları içerisinde öğrencilerin tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri şekilde dizayn edilerek ihtiyaçları vakıfça karşılanır ve böylece ihtiyaçlarını

⁷⁰⁴Özaydın, M. M. (2018). “İnsan Onurunu Koruma Hedefinde Bir Refah Kurumu: Vakıflar”, M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 391,392.

⁷⁰⁵Özaydın, M. M. (2018). “İnsan Onurunu Koruma Hedefinde Bir Refah Kurumu: Vakıflar”, M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 392.

⁷⁰⁶Özaydın, M. M. (2018). “İnsan Onurunu Koruma Hedefinde Bir Refah Kurumu: Vakıflar”, M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 392.

⁷⁰⁷Özaydın, M. M. (2018). “İnsan Onurunu Koruma Hedefinde Bir Refah Kurumu: Vakıflar”, M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 392,393.

⁷⁰⁸Özaydın, M. M. (2018). “İnsan Onurunu Koruma Hedefinde Bir Refah Kurumu: Vakıflar”, M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 397.

karşılatabilecek gücü olmayanların ihtiyaçları da karşılanarak eğitimden eşit şekilde faydalanmalarını sağlarlar.⁷⁰⁹

4.2.2.3. Vakfın gelir ve servet dağılımı üzerindeki düzenleyici etkisi

Vakıflar geliri yüksek kimselerin Allah'ın rızasını kazanmak maksadıyla kendi özgür iradeleri ile servetini bağışlamasıyla ihtiyaç sahiplerinin durumları iyileştirilmekte toplumsal barış ve refahın artmasını sağlamaktadırlar. Ayrıca yapılan bağış gelir ve servetin tek elde toplanmasının önüne geçerek servetin dağılmasına aracılık etmektedir. Burada bağış vakfa yapıldığı süreden itibaren şahsa ait olan servet-mal artık vakfa ait olmuştur.⁷¹⁰

4.2.2.4. Vakfın sağladığı istihdam imkânları

Vakıflar içerisinde barındırdıkları din, eğitim, sağlık, belediye gibi kurumlarda birçok personel istihdamını sağlamışlardır.⁷¹¹ Vakfın büyümesi ile istihdam olanaklarının artması doğru orantılıdır.⁷¹²

4.2.3. Ahilik Teşkilatı

Ahilik 13-19.yy'lar arasında Anadolu da halkın meslek ve sanat edinmelerini sağlamak aynı zamanda ahlaki yönden de yetiştirmelerini sağlayarak iyi insan olmalarını sağlayan çalışma hayatını düzenleyen teşkilatlanmalardır. Ahilik, güzel ahlak, doğruluk, kardeşlik duygularının ve özelliklerinin bir arada bulunduğu birlikteliktir.⁷¹³

Ahilik İslami fütüvvet geleneğinin cömertlik felsefesiyle birleşmesi neticesinde esnaf birlikleri şeklinde oluşmuştur.⁷¹⁴

⁷⁰⁹Özaydın, M. M. (2018). "İnsan Onurunu Koruma Hedefinde Bir Refah Kurumu: Vakıflar", M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 397.

⁷¹⁰Özaydın, M. M. (2018). "İnsan Onurunu Koruma Hedefinde Bir Refah Kurumu: Vakıflar", M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 398,399.

⁷¹¹Özaydın, M. M. (2018). "İnsan Onurunu Koruma Hedefinde Bir Refah Kurumu: Vakıflar", M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 399.

⁷¹²Özaydın, M. M. (2018). "İnsan Onurunu Koruma Hedefinde Bir Refah Kurumu: Vakıflar", M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 400.

⁷¹³Akçakaya, M. (2018). "Ahi Teşkilatı", M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 411.

⁷¹⁴Tabakoğlu, A. (2005). *İktisat Tarihi Toplu Makaleler 1*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 349.

Ahilik teşkilatı dürüst, düzgün, cömert esnaf ve sanatkâr yetiştirmeyi amaçlamıştır.⁷¹⁵

Ahi birlikleri, meslek edindirme imkanı sağlamalarıyla birlikte, üretimin belirli seviyeye uygun olarak yani bir standart' a bağlı kalarak gerçekleşmesini sağlamışlardır.⁷¹⁶

4.2.3.1. Ahilik kavramı

Ahilik, 13-20.yy içerisinde Anadolu da meslek sahiplerine, esnaflara ve sanatkârlara verilen ortak addır.⁷¹⁷

Ahinin Arapçadaki karşılığı kardeşim demektir.⁷¹⁸

Ahilik, “İslam inancıyla Türk örf ve adetlerini kaynaştıran bir düşüncedir. Bu düşünce sisteminde insan sistemin merkezine konulmuş, her şey onun dünya ve öbür dünya mutluluğu için düzenlenmiştir. İnsanın bir bütün olarak ele aldığı bir anlayış, Ahiliğin eğitim faaliyetlerinin hâkim unsurunu oluşturmaktadır.”⁷¹⁹ Ahilik kurumu ise, “Türklerin tarihi gelişim süreci içinde kendi öz değerlerine, örf ve adetlerine ve sosyo-ekonomik şartlara uygun olarak geliştirdikleri iktisadi ağırlıklı bir teşkilatın adıdır.”⁷²⁰

Ahilik, meslek sahibi edinmeyi, yardım sever, konuk severi doğru bir insan olmayı, gündüz iş yerinde çalışan gece ise ahlaki yönden eğitilmeyi öngörür.⁷²¹

Ahilik, yardımsever, konuksever, merhametli olmanın ve doğruluğun birleşimidir.⁷²²

⁷¹⁵Akçakaya, M. (2018). “Ahi Teşkilatı”, M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi, 411.

⁷¹⁶Akkutay, Ü. (1984). *Enderûn Mektebi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, 19.

⁷¹⁷Akçakaya, M. (2018). “Ahi Teşkilatı”, M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi, 412.

⁷¹⁸Çağatay, N. (1990). *Ahilik Nedir*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 40.

⁷¹⁹Akçakaya, M. (2018). “Ahi Teşkilatı”, M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi, 412.

⁷²⁰Akçakaya, M. (2018). “Ahi Teşkilatı”, M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi, 412.

⁷²¹Çağatay, N. (1990). *Ahilik Nedir*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 41.

Ahilik, milli birlik ve beraberliği, dayanışmayı ve yardımlaşmayı ahlak kurallarına uymayı, en ucuz fiyata en iyi ürünü üretmeyi amaç edinmiş milli örgütlenmedir. Bu anlayıştan şekillenen ahi, helal kazancı, yararlı şeyler üretmeyi, vicdanlı olmayı, gerektiği kadar harcama yapmayı, hak durumunu gözetmeyi amaç edinmiştir.⁷²³

Ahi ahiliğin gerekliliklerini yerine getirebilmek için yardımsever, cömert, paylaşımcı, dürüst meslek sahibi olmalı ve servetten uzak durmalıdır.⁷²⁴

Ahiler ben merkezli değildirler. Bu sebeple etraflarına karşı her zaman yardımsever, paylaşımcı olmuşlar, ikramda bulunmuşlardır. Ayrıca zulme uğrayanın hakkını korumuş ve haksızlığa karşı durmuşlardır.⁷²⁵

4.2.3.2. Ahilik Kurumu'nun amaçları

Ahilik farklı kültürlerden gelen kimseleri buldukları kültüre uyumlu hale getiren ve yaptıkları ticaret için alan ayarlamasını gerçekleştirir.⁷²⁶

Ahilik toplum içerisinde insanın hem madde hem mana tarafını eğitmekte ve bu sayede toplumdaki refah ortamını oluşturmaktadır. Ayrıca çalışkanlığı teşvik etmesi ve dürüstlüğü, ahlaklı olmayı beraberinde buldurtması çalışma anlayışını hakikate uygun inşa ettiğini görüyoruz.

Ahilik verdiği ahlaki eğitimlerle, el ile, bel ile, dil ile işlenen nefsanî günahların önüne geçmeyi böylece toplumdaki dayanışmanın ve üretkenliğin devamlılığını amaçlar.⁷²⁷

Ahilik, kazançta, malda paylaşımcı olmayı, misafirperver olmayı topluma kazandırmayı amaçlar.⁷²⁸

⁷²²Çağatay, N. (1990). *Ahilik Nedir*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 41.

⁷²³Akçakaya, M. (2018). "Ahi Teşkilatı", M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi, 412.

⁷²⁴Tabakoğlu, A. (2005). *İktisat Tarihi Toplu Makaleler 1*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 371.

⁷²⁵Akçakaya, M. (2018). "Ahi Teşkilatı", M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi, 415.

⁷²⁶Çağatay, N. (1990). *Ahilik Nedir*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 31.

⁷²⁷Çağatay, N. (1990). *Ahilik Nedir*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 46.

Ahilik üretimde kaliteyi artırmayı, üretici-tüketici ilişkisinin dini, ahlaki değerlere uygun oluşturmayı, geliri yüksek olanla geliri düşük olan arasında olumlu ilişki kurmayı, emekle sermayeyi bir bütün içerisinde ele almayı böylece sosyal adaleti sağlamayı amaçlar.⁷²⁹

Ahiliğin bir diğer amacı ise, üretici tüketici hakkını gözetmesi ve bu her iki kesimin haklarını buna göre düzenlemek. Böylece bu amaçtan sosyal barış ve huzur ortamı sağlama amacını gerçekleştirmiş olur.⁷³⁰

Ahilik esnafların birbirleriyle kazanç rekabeti içine girmelerini önler ve esnafların, toplumun faydasına hizmet etmelerini sağlar.⁷³¹

Ahilikte amaç meslek edindirmenin yanı sıra ahlak ve toplum kurallarının insanlarca öğrenilmesini ve iyi bir insan olmalarını sağlamaktır.⁷³² Ahilik insanların çalışmasını böylece kendisinin dışında kimseye muhtaç olmamasını amaçlar.⁷³³ Ahiliğin bir diğer amacı ise, insana mesleki beceri kazandırmak ve bunun neticesinde hem kendisine hem topluma faydalı bir fert kazandırmak, mesleki beceriye ilave olarak insanın ahlaki yönden de biçimlenmesini sağlayarak örf ve adetlerine bağlı, Allah'ın rızasını kazanma amacıyla olan ve kendisinden önce toplumun faydasını amaçlayan insanın inşasını amaçlar.⁷³⁴ Ahilik içerisinde yer alan ahinin diğer bir amacı da, dünyada yaşama amacının bilincinde olarak ahrete hazırlanmak bunu gerçekleştirmek amacıyla maddeyi hayrın, Allah rızasının komutasına bırakmak ve kul hakkına dikkat ederek hizmet amacıyla olmaktır.⁷³⁵ Ahiler kendi kazançlarının yanı sıra diğer esnaf kardeşlerinin de

⁷²⁸Çağatay, N. (1990). *Ahilik Nedir*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 72.

⁷²⁹Akçakaya, M. (2018). "Ahi Teşkilatı", M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi, 431.

⁷³⁰Akçakaya, M. (2018). "Ahi Teşkilatı", M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi, 431.

⁷³¹Akçakaya, M. (2018). "Ahi Teşkilatı", M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi, 431.

⁷³²Akçakaya, M. (2018). "Ahi Teşkilatı", M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi, 433.

⁷³³Akçakaya, M. (2018). "Ahi Teşkilatı", M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi, 433.

⁷³⁴Akçakaya, M. (2018). "Ahi Teşkilatı", M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi, 434.

⁷³⁵Akçakaya, M. (2018). "Ahi Teşkilatı", M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi, 434,435.

kazançlarını düşünerek fedakârlık göstererek egoist, ben anlayışlı davranmayarak biz anlayışıyla toplumu kucaklayıcı tevhit anlayışını benimserler.⁷³⁶

4.3. Osmanlı Devletinde İktisadi Unsurlar ve İlişkileri

Her medeniyetin kendine özgü zihin dünyasına sahip olması beraberinde tüm alanlarını kendi sistem kurucu unsuru üzerinden oluşum imkânı tanıyacaktır. Bu bağlamda Osmanlının iktisadi unsurlarını özgün düşünce sistemi üzerinden ele almak doğru bir durum olacaktır.

4.3.1. Osmanlı Devletinde Emek, Çalışma, Sermaye Kavramı ve Bu Kavramların Beraberinde Ortaya Çıkardığı Kavramlar

Osmanlı Devleti iktisadi ve sosyal olmak üzere tüm kurumlarını, ilişkilerini İslam, İslam'ın özü olan Tevhidi kaynak olarak inşa etmektedir. Bu sebeple iktisadi anlamda üreticinin-girişimcinin ve çalışanın faaliyet alanları ve iştilgal söz konusu durumları yine tevhide uygun olarak şekillenecektir.

Allah kâinatı insanın emrine sunmuş ve insanın ihtiyaçlarını karşılayabileceği imkânları kâinata var etmiştir.⁷³⁷

Öyle ki;

“Rabbimiz ki, sizin için yeri döşek, göğü bina kılmıştır; gökten su indirmiş, bununla sizin için rızık olarak çeşitli ürünler çıkarmıştır; artık siz de bile bile O’na eş ve ortaklar koşmayın.”⁷³⁸

ayetinden anlaşılacağı üzere Allah insanın ihtiyaçlarını kâinata var kılmıştır.

İdeal İslam toplumunun Osmanlı'nın ideal iktisat sisteminde işçi işveren sınıflaşması yoktur. Çünkü tevhit gereğinde toplumda ayrışma, tabakalaşma değil birleşme mevcuttur. Bu sebeple İslam toplumu işçi işveren ilişkilerinde adale anlayışı üzerinden

⁷³⁶Akçakaya, M. (2018). “Ahi Teşkilatı”, M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi, 443.

⁷³⁷Tabakoğlu, A. (2008). *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 258.

⁷³⁸Bakara 22.

düzenleme gerçekleştirir.⁷³⁹ Keza bunu vakıflar ve esnaf toplulukları olan ahilik ile gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Batı Avrupa'da 19.yy da sanayi devrimi ile ortaya çıkan işçi-işveren sınıflaşması, güçlünün yani para sahibinin güçsüzü sömürdüğü bir dönemdir. Bu durum beraberinde gelir düzeylerinde farklılaşma, servet birikimi, toplumlar arası gelir uçurumu, toplumsal çatışma, toplum refahının düşmesine neden olacak ve gemisini kurtaran kaptan zihniyeti hâkim olacaktır. Yani önce ben sonrakiler çıkarıma uygun düşerde zihniyetiyle hareket belirecektir.

İslam toplumunda çalışma = cihat anlayışı benimsenmiştir. Bu anlayış itibariyle bedensel ve akli gücü yerinde olan herkesin çalışarak başkasına muhtaç bir hayatın yaşanmasını istememektedir.⁷⁴⁰

4.3.1.1. Osmanlı Devletinde iş bölümü anlayışı ve içtimai iş yapılanması

İslam da sınıflaşmaya yer verilmeyip “cinsiyet, zekâ, yetenek” gibi özellikler neticesinde oluşabilecek farklılıklar iş bölümüne sebep olmuştur. Böylece iktisadi ve sosyal alanda hareketlilik, canlılık sağlanmıştır. Ayrıca insanın sahip olduğu servet, yetenek gibi diğer insanlardan ayırt edici özelliklerini imtihan vasıtası görüp ayrıcalıklı hissetme bunu neticesinde kendini üstün görme duygusunun özüne geçmiştir.⁷⁴¹

İslam da vakıflar sayesinde toplumda gelir paylaşımı gerçekleşeceğinden böylece sınıflaşmayı önleyeceğinden önemli bir yere sahiptirler. Bu sayede gelirin belirli ellerde toplanmasının önüne geçilmiş toplumsal barış ortamı oluşumu sağlanmıştır. Ayrıca gönüllülük esasına dayanması toplumun birlikteliğini artırıcı etki yapmıştır. Gelir fazlasının özgür irade ile dağıtılması, paylaşılması, lüks tüketim gibi israfa neden olabilecek harcamaların önüne geçmesine yardımcı olacaktır.⁷⁴²

İslam da insan zekâ seviyesi ve kabiliyet farklılığı durumuna istinaden mesleki seçimi yapmaktadır. Yapılan meslek seçimleri neticesinde iş bölümü ve gelir farklılıklarından doğacak iktisadi farklılaşma meydana gelebilecektir. Buradaki maksat

⁷³⁹Tabakoğlu, A. (2008). *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 258.

⁷⁴⁰Tabakoğlu, A. (2008). *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 259.

⁷⁴¹Tabakoğlu, A. (2008). *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 259.

⁷⁴²Tabakoğlu, A. (2008). *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 260.

zekâ ve kabiliyet seviyesi farklı seviyede olanların önünü açmak ve topluma faydalı kılmaktır. Böylece farklı özelliğin, kabiliyetin önü tıkanmaz aksine açılır. Bu nedenle oluşabilecek maaş farkları hakkın-hak edilenin karşılığını yansıtacak bu sayede toplum refahı sağlanıp farklı kabiliyete, zekâ düzeyine sahip olanların düzeylerini geliştirmelerine katkı sağlayacaktır.⁷⁴³

İslam toplumunda işçi işveren kavramları zaman itibariyle farklılık gösterebilir. Yani bu kesime kesin yerleşmiş tabir değildir. Açarsak, işçi kavramındaki bir fert bir süre sonra işveren konumuna geçebilir. Batıdaki gibi keskin ayırım yoktur. Görüldüğü üzere toplumda sınıflaşmaya yer yoktur.⁷⁴⁴

Osmanlı ekonomi anlayışında sınıflaşma, işçi sınıfı kavramı yoktur. Bu sebeple Batı da sanayi devriminde çalışma şartlarının ağır olması neticesinde oluşan işçi sefaleti durumundan söz etmek mümkün değildir.⁷⁴⁵

4.3.1.2. Osmanlı Devletinde emek ve özel mülkiyet anlayışı

İslam da emek önemli bir kavramdır. Mülkiyet emekle ilişkilendirilir ve hakikat nazarında perde etmeyecek emektir. Bu nedenle faiz yoluyla, tefecilikle hakka girerek, hırsızlık yaparak gibi İslam'a uyuşmayan kazanım, gelir elde etme yolları ve bu yoldan elde edilen mülkiyet kabul edilmez.⁷⁴⁶

4.3.1.3. Osmanlı Devletinde emek-sermaye ilişkisi

İslam emeğe çok büyük önem atfeder ve kazancın kaynağını emek olarak görür. Bu sebeple emeğin en değerlisinin kol gücüne dayanan emeğin olduğunu belirtir.⁷⁴⁷

Üretimde sermaye ve emek bir arada bulundurulmuş iki üretim faktörüdür. Bu iki faktörün birbirine karşı bir ağırlığı söz konusu değildir.⁷⁴⁸ Çünkü terazinin bir kısmının ağır basması tevhidi dengesini bozacaktır. Çünkü sermayenin emeğe üstün gelmesi durumu neticesinde sömürü anlayışına zemin hazırlamış olacaktır. Bu durum toplumda düzenin,

⁷⁴³Tabakoğlu, A. (2008). *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 260.

⁷⁴⁴Tabakoğlu, A. (2008). *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 261.

⁷⁴⁵Tabakoğlu, A. (2018). *Türkiye İktisat Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 503.

⁷⁴⁶Tabakoğlu, A. (2008). *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 262.

⁷⁴⁷Tabakoğlu, A. (2008). *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 264.

⁷⁴⁸Tabakoğlu, A. (2008). *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 265.

refahın, adaletin bozulmasına neden olacak ve tevhidin birlikçi anlayışına, birleştirici özelliğine zarar getirecektir. Bu sebeplerden ötürü madde + mana eksenini üzerinden sermaye + emek = üretim anlayışı benimsenmiştir.

Sermaye, üretim gerçekleştirilirken emekle beraber kullanılan üretim faktörüdür. İslam Medeniyeti anlayışında sermaye ve emek birbirlerinden ayrıştırılmayarak bir bütün halinde düşünülür.⁷⁴⁹

Nasıl ki insandaki beyin organının iki lobu birbirinde farklı iki işlevi görüp bir bütünü tamam ettikleri gibi emek ve sermayede üretime ulaşmak gayesiyle bir bütünü oluştururlar.

Sermaye İslam Medeniyetine göre sürekli olarak üretimde bulundurulmalıdır. Bir vesileyle zekât yoluyla servetin topluma ulaşması sağlanır. Böylece ihtiyaç fazlası gelir neticesinde sermaye birikimi oluşmaması, ekonominin üretken, diri kalabilmesi ve toplumsal dayanışmanın artması için ihtiyaç fazlası gelirler zekât ve vakıflar yoluyla toplumdaki ihtiyaç sahiplerine ulaştırılır.⁷⁵⁰

İslam Medeniyetinde denge anlayışı üzerinden iktisat anlayışı benimsenir. Bu sebepten ötürü farklı özelliklere, kapasiteye sahip olunmasından ötürü iş bölümü ve sermaye – emek bütünlüğü söz konusudur. Sermayenin emek karşısında sömürücü anlayışı yerine birliktelik ile hizmet anlayışı söz konusudur.⁷⁵¹

Emek ve sermaye üretim sektöründe birlikte bulunmaları, oluşabilecek risklerden birlikte etkilenmelerine ve kar-zarar karşısında ortak etkilenmelerinden ötürü işbirliği içerisinde olmalarına sebep olur. Bu nedenle emek ve sermaye birbirinden bağımsız statü elde edemez.⁷⁵²

⁷⁴⁹Tabakoğlu, A. (2008). *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 265.

⁷⁵⁰Tabakoğlu, A. (2008). *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 265.

⁷⁵¹Tabakoğlu, A. (2008). *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 276.

⁷⁵²Tabakoğlu, A. (2008). *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 272.

4.4. Osmanlı Devleti Eğitim Sistemi

Osmanlı Devleti uzunca yıllar dünyaya hükmetmiş ve her alanda zirve konumunda bulunmuştur. Bunu sağlayan en önemli etmenlerden bir tanesi de eğitim sistemindeki çok yönlülüğüdür.⁷⁵³

Osmanlı kaynağını İslam dininden aldığından ötürü tüm kurumlarını, zihniyetini İslam'a göre inşa etmiştir. Bundan bir tanesi de eğitim kurumu ve bu kurumun inşasını, işleyişini, amacı sağlayan eğitim zihniyetidir. Osmanlı da eğitimin amacı devletin, toplumun ihtiyaçlarına karşılık verebilecek donanıma sahip insan yetiştirmek, toplumsal birliği sağlayacak, topluma yön verebilecek İslam'a uygun yaşayan, İslam'ı özüne indirgeyen ahlak sahibi fertler yetiştirmektir.⁷⁵⁴

Osmanlı bünyesinde halkın vakıflar aracılığıyla kurdukları okullar ve devletin kontrolünde yönetici ve asker yetiştirmeyi amaç edinmiş okullar görülür. Öyleyse asker eğitimi için yeniçeri ocakları ve acemi oğlanlar ocağı, yönetici eğitimi için, Enderun mektebi, meslek kazandırmak maksatlı eğitim içinse ahilik teşkilatını görmekteyiz.⁷⁵⁵

4.4.1. Genel Özellikler

Kültür medeniyetlerin beraberinde bulundurdıkları sürekli bir etkendir. İlerleyen zamansal süreç ve değişen koşullar neticesinde birikimli olarak varlığını korur ve toplum içerisinde etkin rol oynar. Kültür gibi birikimli olarak ilerleyen ve kültürle temas halinde olan toplumun diğer etken faktörü eğitimidir.

Anadolu Selçuklu içerisinde barındırdığı medreseye dayalı eğitim haznesini Osmanlı Devleti'nin kurulmasıyla birlikte aktarmıştır. Osmanlı, Anadolu Selçuklu eğitim zihniyeti üzerinden devam etmiş ve içerisinde açtığı medreseleri Selçuklu medreselerinden

⁷⁵³Şener, S. (2013). *Sosyoloji Sosyal Bilimlere Alternatif Yaklaşım*. İstanbul: İnkılâb Yayınları, 295.

⁷⁵⁴Özer, M. A. (2018). "Enderun Okulu", M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 190.

⁷⁵⁵Özer, M. A. (2018). "Enderun Okulu", M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 191.

örnek olarak açmıştır. Bu eğitim kurumları çok iyi eğitimler vermiş ve toplumda büyük etkiler oluşturmuştur.⁷⁵⁶

Osmanlı da eğitim kurumları, ibadethaneler (camiler) etrafında konumlandırılmış ve burada halka eğitim hizmeti verilmiştir. Burada din eğitimi, ahlak eğitimi ve bunların yanı sıra diğer eğitimlerde verilmiş bu sayede alim yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Osmanlı eğitiminin din ile özdeşleştirilmesi 19.yy a kadar devam etmiştir.⁷⁵⁷

4.4.2. Başlangıçtan Tanzimat'a Kadar Olan Dönem

Eğitim temelini Anadolu Selçukludan alan Osmanlı Devleti aynı anlayışla yeni eğitimi-öğretimi Allah'ın rızasını kazanmak, Allah'ın ilmini yeryüzüne yaymak kısacası hayır işi görerek dini vazifesini yerine getirmek biçimindeki anlayışla eğitim inşasını gerçekleştirmiştir. Burada eğitim imkânlarının topluma kazandırılabilmesinde, eğitimin sürdürülebilmesinde vakıflar büyük rol oynamıştır.⁷⁵⁸ Çünkü eğitim-öğretim hayır işi anlayışıyla sürdürülmüş bu sebeple devletin görevleri kapsamında bulundurulmamıştır.⁷⁵⁹

4.4.2.1. Sıbyan mektepleri

Sıbyan mektepleri ilköğretim kurumlarıdır.⁷⁶⁰ Osmanlı Devleti köylerde, kasabalarda, şehirlerde Kur'an, dini bilgiler, okuma yazma- öğretmek maksadıyla sıbyan mekteplerini kurmuştur. Bu mektepler kız ve erkek öğrencilerin birlikte eğitim aldıkları kurumlardır. Bu mektebe beş veya altı yaşlarında başlanır ve üç veya dört yıl süren bir eğitim süreci olur. Eğitim verilecek bir eğitim yeri yoksa eğitimi verecek kişinin evi mektep olarak kullanılırdı.⁷⁶¹

⁷⁵⁶Özer, M. A. (2018). "Enderun Okulu", M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi, 191.

⁷⁵⁷Özer, M. A. (2018). "Enderun Okulu", M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi, 192.

⁷⁵⁸Tepelenmez, H. (1993). *Osmanlı İmparatorluğunda Yönetici Yetiştirme Politikası ve Enderun Mektebi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara.

⁷⁵⁹Akkutay, Ü. (1984). *Enderûn Mektebi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, 15.

⁷⁶⁰Tepelenmez, H. (1993). *Osmanlı İmparatorluğunda Yönetici Yetiştirme Politikası ve Enderun Mektebi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara.

⁷⁶¹Özer, M. A. (2018). "Enderun Okulu", M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi, 193.

Sıbyan mekteplerinde öğretim sınıf mertebesine göre değil başarı seviyesine göre medreselerden eğitim almış ve orada yetişmiş hocalarca verilir.⁷⁶²

4.4.2.2. Medreseler

Medreseler orta ve yükseköğretim kurumlarıdır. Osmanlı Devleti'nin var olmasıyla kurulan ve “ders okunan yer” anlamına gelen eğitim kurumudur.⁷⁶³

Medreselerin eğitim imkânlarından, eğitim almak isteyenler faydalanabilirdi. Medreseler sayı itibariyle yeterli düzeyde olmadıklarından isteklere yeterli cevabı verememiştir. Burada eğitim görenler farklı birçok alanda eğitildiklerinden oldukça donanımlı olurlardı.⁷⁶⁴

Medreselerde eğitim sınıflara ayrılarak ve yıllar baz alınarak öğretim anlayışı benimsenmiştir. Burada amaç İslam ilimlerinin öğrenilmesini sağlamaktır.⁷⁶⁵

Medreselerin belirlenmiş bir eğitim süresi yoktur. Dönemi bitirme durumu okudukları kitap sayısı ile ters orantılıdır.⁷⁶⁶

Medreseler Tevhid-i Tedrisat kanunu ile kapatılmıştır.⁷⁶⁷

4.4.3. Eğitim Sisteminde Yaşanan Gerileme Nedeni Olan Tanzimat Sonrası Dönem

Osmanlı'nın hâkimiyetini kaybetmeye başlaması 18.yy' da sanayi devrimi ile olmuştur. Eğitim ve öğretim bu dönem itibariyle devlet politikası olma özelliği kazanmıştır.⁷⁶⁸

⁷⁶²Tepelenmez, H. (1993). *Osmanlı İmparatorluğunda Yönetici Yetiştirme Politikası ve Enderun Mektebi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara.

⁷⁶³Tepelenmez, H. (1993). *Osmanlı İmparatorluğunda Yönetici Yetiştirme Politikası ve Enderun Mektebi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara.

⁷⁶⁴Özer, M. A. (2018). “Enderun Okulu”, M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 196.

⁷⁶⁵Özer, M. A. (2018). “Enderun Okulu”, M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 197.

⁷⁶⁶Özer, M. A. (2018). “Enderun Okulu”, M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 197.

⁷⁶⁷Tepelenmez, H. (1993). *Osmanlı İmparatorluğunda Yönetici Yetiştirme Politikası ve Enderun Mektebi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara.

Dönem itibariyle önceki dönemlere ait nakli + akli ilimlerin birlikteliği içerisindeki eğitim anlayışı durumu hâkimken ve buna göre hareket edilirken süreç itibariyle bu durum devamlılığını sağlayamamıştır. Bu dönemde medrese hocalarına sağlanan barınma imkânı ve askerlik yapılmaması gibi imkânlar nedeniyle bir süre sonra medrese hocalığı mesleği tanıdıkları vasıtasıyla işe girebilenlerin yeri olmuştur.⁷⁶⁹

4.4.3.1. Eğitim sisteminde yaşanan gerileme

19.yy itibariyle önemli yere sahip olan medreseler ve sıbyan mektepleri önemini yitirmeye başlamış ve rüşvet gibi olumsuz durumların yaşanmasından ötürü sorun olmaya başlamıştır. Öğretimin kitabı bilgiye dayandırılıp yeni bilgiler üretilmemesinden, müderris atamalarındaki gibi hatalardan ötürü medrese yapısında bozulmalar boy göstermiştir.⁷⁷⁰

Yükselme önemiyle birlikte Osmanlı eğitim kurumlarında pozitif bilimlere felsefeye yer verilmeyip sadece dini eğitim verilmesi Osmanlı'nın gerilemesine neden olmuştur.⁷⁷¹

4.4.3.2. Eğitimde gerilemeyi gidermek amacıyla batılı okullar benzeri açılan mektepler ve Rüşdiyeler

19.yy itibariyle Osmanlı Devleti'nin eğitimde gerilemenin önüne geçebilmek için Batılı okullar örnek alınarak açılan okullardır. Bu okullarda gerilemeyi durdurmak amacıyla askeri alanda eğitim veren Avrupa'dan hocalar getirtilmiştir.⁷⁷²

Tanzimat dönemi itibariyle de devam eden Batılılaşma hareketi neticesinde Tanzimat aydınları kalkınmanın Avrupalılaşmaya bağlı olduğunu savunmuşlar ve buradan hareketle eğitim alanında Rüştiye gibi okullar açtılar. Sadece Batılı tarzda okullar açmakla kalmayıp derslerin araç gereçleri, derslerin içeriği, öğrencinin kılık kıyafeti gibi yani

⁷⁶⁸Tepelenmez, H. (1993). *Osmanlı İmparatorluğunda Yönetici Yetiştirme Politikası ve Enderun Mektebi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara.

⁷⁶⁹Özer, M. A. (2018). "Enderun Okulu", M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 201.

⁷⁷⁰Özer, M. A. (2018). "Enderun Okulu", M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 201.

⁷⁷¹Özer, M. A. (2018). "Enderun Okulu", M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 202.

⁷⁷²Özer, M. A. (2018). "Enderun Okulu", M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 203.

tümüyle Batılı şekillenişe doğru bir yol alış olmuştur. Bu duruma medreseler karşı çıkmıştır.⁷⁷³

4.4.4. Osmanlı'da Enderun Mektebi Kurulması ve Kuruluş Gayesi

Enderun kelime anlamı itibariyle sarayın iç bölümü manasına gelir. Enderun mektebi Topkapı Sarayı'nın içerisinde yer alan mekteptir.⁷⁷⁴ Enderun mektebinin kurulmasının nedeni kapıkulu askeri yetiştirmek ve böylece devletin gücünü korumaktır.⁷⁷⁵

Enderun mektebinin amacı, nitelikli, donanımlı insan yetiştirerek Osmanlı'nın gücünü arttırmaktır. Özel yetenekli, üstün zekâlı çocukları eğitim alanına almış ve devletin yönetimine, askeri alanına kanalize etmiş özel bir eğitim kurumudur. Yetenekli Hıristiyan çocuklara verilen eğitim neticesinde devlet adamı veya asker olmaları amaçlanmıştır.⁷⁷⁶

Osmanlı da eğitim cami (ibadethane) etrafına konumlandırılmış eğitim alanlarında, medreselerde dini eğitim içeriğine sahip yapıda ve kitle eğitim şeklinde gerçekleşmekteydi. Enderun mektebi ile halkın açık kitle eğitimine devam edilmiştir.⁷⁷⁷

4.4.4.1. Enderun mektebinde verilen eğitimin özellikleri

Enderun mektebi devlete asker ve yönetici yetiştirmesi nedeniyle farklı özelliklere yüksek zekâ seviyesi, yetenek gibi sahip kimseleri ön planda tutmuştur. Bu mektepte öğrenciler kabiliyetleri doğrultusunda yetiştirilmiştir.⁷⁷⁸ Verilen eğitim yaklaşık 12-14 yıla tekabül etmektedir.⁷⁷⁹ Enderun mektebinde hem zihin dünyasını geliştirici hem bedensel yeteneklerini arttırıcı eğitimler verilmiştir.⁷⁸⁰ Enderun mektebinde, öğrencilerin

⁷⁷³Özer, M. A. (2018). "Enderun Okulu", M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 204.

⁷⁷⁴Özer, M. A. (2018). "Enderun Okulu", M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 208.

⁷⁷⁵Tepelenmez, H. (1993). *Osmanlı İmparatorluğunda Yönetici Yetiştirme Politikası ve Enderun Mektebi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara.

⁷⁷⁶Özer, M. A. (2018). "Enderun Okulu", M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 209.

⁷⁷⁷Tepelenmez, H. (1993). *Osmanlı İmparatorluğunda Yönetici Yetiştirme Politikası ve Enderun Mektebi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara.

⁷⁷⁸Özer, M. A. (2018). "Enderun Okulu", M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 213.

⁷⁷⁹Özer, M. A. (2018). "Enderun Okulu", M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 215.

⁷⁸⁰Özer, M. A. (2018). "Enderun Okulu", M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 213.

yeteneklerine göre seçilme anlayışı benimsenmiş, mektepte eğitim alanların karakter, şahsiyet sahibi olmasını sağlayıcı eğitimler verilmesi sağlanmış, pozitif bilimlere dini bilimlerle birlikte yer verilmiş, ceza ve ödül anlayışı benimsenmiş, öğretim faaliyeti sosyal çevreyle bütünleştirilmiştir.⁷⁸¹ Enderun mektebinde üç tip eğitim verilmiştir. Bunlardan birincisi, eğitim amacıyla toplanan çocukları Müslümanlaştırmak, Türkleştirmek amacıyla verilen kuramsal eğitim, ikincisi uygulamalı pozitif bilim ve üçüncüsü sanat ve beden eğitimidir.⁷⁸² Enderun mektebinde verilen eğitim dört aşamadan oluşur. Bunlar “devşirme, aileye verme, hazırlık sarayları ve Enderun-i Hümayun” dır.⁷⁸³ Bu dört aşamalı eğitim neticesinde itibarı yüksek kimseler yetiştirilmekte ve bu itibarı zedeleyecek hareketler önlenmektedir. Bunlar; toplum içerisinde geçirmek, ağzın rahatsız edici koku yayması, kırıcı davranışlarda bulunmak, başkalarını rahatsız edecek şekilde hapşirmek gibi hareketlerdir. Kısacası Enderun mektebi yetiştirdiği ferdin kim olduğu halk tarafından bilinmese dahi bilinmesini sağlayacak özellikte olmasını sağlamaktadır.⁷⁸⁴

⁷⁸¹Özer, M. A. (2018). “Enderun Okulu”, M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 214.

⁷⁸²Özer, M. A. (2018). “Enderun Okulu”, M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 214.

⁷⁸³Özer, M. A. (2018). “Enderun Okulu”, M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 215.

⁷⁸⁴Özer, M. A. (2018). “Enderun Okulu”, M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 216.

5. BÖLÜM

İDEAL DÖNEM OSMANLI İLE CUMHURİYET DÖNEMİ SONRASINDA TÜRKİYEDEKİ EĞİTİM VE ÇALIŞMA ANLAYIŞLARINDA YÖNTEM VE ZİHNİYET FARLILAŞMASININ İNCELENMESİ

5.1. Cumhuriyet Dönemi

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte Cumhuriyet rejimi rejimi yaşanmaya başlanmıştır. Bu rejim milli mücadele dönemindeki seçkinler tarafından kurulmuş ve biçimlendirilmiştir. Bu rejimin temellerini “Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Devrimcilik, Devletçilik, Halkçılık ve Laiklik” ilkeleri oluşturur. Bu ilkeler toplumun tüm alanlarına sirayet ederek Batı'nın modernleşme anlayışını, kurumlardan dinin ayrıştırılmasını yani laikliği, laikliği benimsemiş yönetici tipini ve tüm bunlarla beraber materyalist, pozitivist temellerle bakış açısını, zihniyetini ve toplumda var olan her şeyin bu zihniyet yapısına uygun algılanışını, şekillenişini meydana getirmiştir.⁷⁸⁵

Cumhuriyetin bakış açısına göre Osmanlı'nın çağdaşlık vasıflarına uygun olmadığı, eski ve yıldırlmış bir devlet olduğu görüşü hâkimdir. Cumhuriyet yönetimi Osmanlı'nın çağdaşlaşmaya uygun olmamasının ve çağdaşlaşmayı gerçekleştirmemesinin neticesinde yıkıldığını savunur. Onlar için çağdaşlaşmamak Osmanlı'nın sonu olmuştur. Bu sebeple aynı durumun Cumhuriyet rejimince yaşanmaması için Batı'nın modernleşmeci, Çağdaşlaşmacı anlayışı benimsemek olmazsa olmazdır.⁷⁸⁶

5.2. Cumhuriyet Dönemi Modern Düşünce Yöntemi

Cumhuriyet dönemi öncesi tevhidi düşünce anlayışı, Cumhuriyet dönemi sonrası yerini pozitivist modern düşünce anlayışına bırakma dönemine girmiştir. Bu sebeple Cumhuriyet dönemi sonrası Türkiye' sinde düşünce anlayışının temellerini pozitivist modern zihniyet oluşturmuştur. Bu durum modern Türkiye' de toplumun bu şekilde şekillenmesine sebebiyet vermiş ve pozitivist modern birey merkezli gri insan oluşumuna

⁷⁸⁵Erdem, Ç. (2018). “Osmanlı –Türk Modernleşmesi”., M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 518.

⁷⁸⁶Erdem, Ç. (2018). “Osmanlı –Türk Modernleşmesi”., M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 518,519.

neden olmuştur. Bunun neticesinde aynı medeniyetin insan tipi zihin dünyasında birbirinden farklı iki düşünce anlayışına ev sahipliği yapmıştır. Bu durum insanın İslami değerleri tam manasıyla anlamasının önünü tıkamıştır. Aynı zamanda özgün milli kültür, sanayi, girişimci, aile, iktisat inşa edilmesinin önüne geçmiştir. Çünkü modern Türkiye'yle insanın düşünce anlayışında eksen kayması gerçekleşmiş ve bunun neticesinde tarafı belli olmayan insan tipi ortaya çıkmıştır.⁷⁸⁷

Cumhuriyet dönemi sonrası modern insanı batılılaşma yolculuğu neticesinde pozitivist modern zihniyeti kabul sürecine girerek özgün insan tipinden uzaklaşmaya başlamıştır. Bu düşünce anlayışı 1807 itibariyle temelleri atılıp içeriği materyalist yapıyla donatılmış olmasından ötürü Modern Türkiye ile birlikte materyalist pozitivist modern düşünce ve bu düşünce üzerinden insan inşasını gerçekleştirmiştir.⁷⁸⁸

5.3. Cumhuriyet Dönemi Sonrası Türkiye'sinde Eğitim Anlayışı

Türk toplumu Osmanlı Devleti'nden yani imparatorluk döneminden ulus-devlet dönemine süreç itibariyle Tanzimat, meşrutiyet ve cumhuriyet ile geçilmiştir. Dönem itibariyle ulus-devlet anlayışına geçişi sağlayan en önemli etken okul olmuştur.⁷⁸⁹

Cumhuriyet dönemi sonrası eğitimin birleştirilmesi konusu olan Tevhidi Tedrisat kanun kabul edildi. Böylece cumhuriyet öncesi Osmanlı eğitim anlayışı eğitim sisteminden kaldırılmış oldu. Bunun neticesinde eğitim sistemi Eğitim Bakanlığı'nın altında birleştirildi ve Osmanlı eğitim sisteminde önemli bir yere sahip olan medreseler kapatılarak medrese üzerinden yönetici, asker, diğerkâm insan yetiştirme eğitimi son bulmuş oldu.⁷⁹⁰ Yani din temelli eğitim anlayışı son buldu ve eğitimde ulusçu yapıya geçildi. Eğitim buna göre şekil aldı ve millilik anlayışı benimsendi.⁷⁹¹

⁷⁸⁷Şimşek, O. (2017). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 211,212.

⁷⁸⁸Şimşek, O. (2017). *“Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 212.

⁷⁸⁹Konuk, O. (2012). “Bir Sorun ve Çözüm Kaynağı Olarak Türk Eğitim Sistemi”., M. Zencirkıran. (Editör). *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. Bursa: Dora Yayıncılık, 380.

⁷⁹⁰Berkes, N. (2008). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 533.

⁷⁹¹Aydın, M. (2018). *Kurumlar Sosyolojisi*. İstanbul: Açılımkitap Pınar Yayınları, 270.

Cumhuriyet dönemiyle Türkiye’de modernleşme üzerinden bir eğitim anlayışı benimsenmiştir.⁷⁹² Osmanlı eğitim sisteminden kopuş hızla devam etmiş ve Osmanlı’nın kaynağı olan her aşamada usullerini esas aldığı din cumhuriyet dönemi itibariyle eğitim kurumlarından uzaklaştırılmıştır. Uzaklaşma içerik itibariyle olmasının yanı sıra mekânsal olarak da gerçekleşmiştir. 1928 tarihi itibariyle anayasa da yer alan devletin dini maddesi kaldırılmış ve akabinde okullardan din derslerinin kaldırılmasına hükmedilmiştir. 1928 itibariyle Arapça ve Farsça derslerin öğretimine üniversitelerde bilimsel açıdan devam edilmiştir.⁷⁹³

Eğitim’in amacı insanların daha donanımlı, kalifiye olmalarını sağlamasından ötürü ekonomiyle eğitim arasında doğru orantılı bir ilişki mevcuttur. Bu sebeple ekonomik düzeyde artış yaşanması eğitim seviyesi yüksek insanla sağlanacağından eğitim kurumlarına olan önemi arttırmış ve eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması sağlanmıştır.⁷⁹⁴

Cumhuriyet kültürünün yaygınlaştırılması amacıyla şehirlerde ve kasabalarda birer eğitim merkezi konumundaki halk evleri köylerde ise halk odaları açılmıştır.⁷⁹⁵ Bu dönemin en etkili isimlerinden olan Ziya Gökalp Türkçülük akımı üzerinden eğitimde millilik üzerinden inşayı savunurken karşıt görüşü savunan Prens Sabahattin ise bireyciliğe önem vermiş ve toplumun kalkınmasını bireysel kalkınmaya bağlamıştır. Prens Sabahattin toplumun kurtuluşu için gerekli olanı şu sözlerle ifade etmiştir: “Sosyal kurtuluş, yönetim erkinin baskısını arttırmakta değil, özel girişkenliğin gelişmesiyle özel hayatın düzenlenmesi ve desteklenmesi ve yönetim hayatı alanında da aynı amacın yerleşmesiyle mümkündür. Özel hayatımızın düzenlenmesi ve sağlamlaştırılması ise; toplumumuzda yükselmek isteyenlerin, bunu, yönetim erkini ele geçirmekle değil, belki üretim alanında kazanılacak bağımsız mevkilerde aramasına ve o yeteneği edinmesine bağlı bulunuyor. Bu yüzdendir ki, özel hayatımızın düzeltilmesi bireyci eğitimle donatılmış bir bayındırlaştırıcı (kapitalist köylü) sınıfının yetiştirilmesine dayanıyor.”⁷⁹⁶

⁷⁹²Aydın, M. (2018). *Kurumlar Sosyolojisi*. İstanbul: Açılımkıtap Pınar Yayınları, 270.

⁷⁹³Berkes, N. (2008). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 533.

⁷⁹⁴Erdem, Ç. (2018). “Osmanlı –Türk Modernleşmesi”., M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 522.

⁷⁹⁵Konuk, O. (2012). “Bir Sorun ve Çözüm Kaynağı Olarak Türk Eğitim Sistemi”., M. Zencirkıran. (Editör). *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*. Bursa. Dora Yayıncılık, 383.

⁷⁹⁶Konuk, O. (2012). “Bir Sorun ve Çözüm Kaynağı Olarak Türk Eğitim Sistemi”., M. Zencirkıran. (Editör). *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*. Bursa. Dora Yayıncılık, 380,381.

Osmanlı Devleti insanı tevhide uygun inşa edilmesinden ötürü kâinatı anlamada tevhide bakış açısına sahip bir zihniyet bulundurmaktaydı. Cumhuriyete geçiş ile birlikte Osmanlı'nın din merkezli zihniyet yapısı yerini din dışı salt akılcı bir zihniyet yapısına bırakmıştır. Dönem itibariyle Batı'nın benimsediği materyalizm temelli pozitivizm düşüncesi cumhuriyette etkili olmuş ve pozitivizmin kâinatı anlamadaki bilimselci, yaklaşımı uygulanmıştır.⁷⁹⁷

Cumhuriyet dönemi modernleşme sürecinin diğer ifadesidir. Bu bağlamda cumhuriyet dönemi itibariyle zamansal ilerleme neticesinde modernleşmenin gelişmesi ile muhafazakâr eğitim politikaları gün geçtikçe zayıflamıştır.⁷⁹⁸

Modernleşme din dışı + seküler bir yapıya sahiptir. Modernleşmenin bu içeriğe sahip olmasından ötürü tesir ettiği alanlara bu zihniyeti aşılacaktır. Bunun neticesinde eğitim sektörü modern yapıyla donatılarak din ile bağlantısı kesilip seküler bir hal alması sağlanmıştır. Eğitimin sekülerleşmesine neden olan etmen eğitimin konusu olan bilimin pozitivist bilime dayanmasıdır. Pozitivizm din dışı + seküler bir anlayışa sahip olduğundan eğitime bu anlayışın aktarılması neticesinde aynı sonucun ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur.⁷⁹⁹

Türkiye de eğitim sisteminin sorunları başında ezberci ve kısır döngü içine sıkışmış eğitim yani tekrarcı eğitim anlayışıdır. Eğitimin başlangıcından eğitim süresinin son bulmasına değin zorunlu olarak okutulan derslerin başarısının düşük seviyelerde olması bunun birer kanıtı durumundadır. Bu durum benimsenen ve uygulanan eğitim zihniyetinin bir yansımasıdır.⁸⁰⁰

Diğer bir sorun ise, eğitim sistemimizde belirli bir amaç yoktur ve var olanda toplumca benimsenmemiştir. Modernleşme temelini oluşturan ilkeler, bilim anlayışına

⁷⁹⁷Konuk, O. (2012). "Bir Sorun ve Çözüm Kaynağı Olarak Türk Eğitim Sistemi"., M. Zencirkıran. (Editör). *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. Bursa. Dora Yayıncılık, 381.

⁷⁹⁸Konuk, O. (2012). "Bir Sorun ve Çözüm Kaynağı Olarak Türk Eğitim Sistemi"., M. Zencirkıran. (Editör). *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. Bursa. Dora Yayıncılık, 382.

⁷⁹⁹Aydın, M. (2018). *Kurumlar Sosyolojisi*. İstanbul: Açılımkitap Pınar Yayınları, 259.

⁸⁰⁰Konuk, O. (2012). "Bir Sorun ve Çözüm Kaynağı Olarak Türk Eğitim Sistemi"., M. Zencirkıran. (Editör). *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. Bursa. Dora Yayıncılık, 382.

dayalı olması, laiklik, çağdaşlık gibi ilkeler medeniyetimize özgü insan tipimizi vermemektedir. Bu anlayıştan verilen eğitim neticesinde seküler insan inşa edilmektedir.⁸⁰¹

Batı'nın eğitim anlayışı materyalist temelli pozitivist eğitim anlayışından beslenir. Bu nedenle materyalizmin tek eksenlilik yapısı burada görülür. Yani eğitim fark merkezlilik üzerine kurulur. Bunun neticesinde bütünlükten söz edilemez.⁸⁰² Çünkü maddeci Batı eğitim sistemi pozitivistin temelleri olan maddeci salt akıl temelli dualiter, paganist, pragmatist bir anlayış üzerinden hareket eder.⁸⁰³

1980 sonrası Türkiye dünyada etkin olan neoliberal politikardan etkilenmiştir. Neoliberal politika devletin harcama kısıtlamasına gitmesini ön görmüş bu sebepten ötürü kamu harcaması niteliğindeki eğitim harcamalarında kısıtlamaya gitmesine neden olmuştur. Ayrıca neoliberalizmin temeli işleyen piyasaya müdahale edilmemesi üzerine dayanır. Çünkü işler piyasaya müdahale negatif etki yapacaktır. Amaç verimli ve kar eden bir işleyiş, piyasa oluşturmaktır. Bu sebepten ötürü amaç gerçekleştirmek uğruna ahlak, vicdan, eşitlik, kamu yararı gibi düşüncelere yer yoktur.⁸⁰⁴

Neoliberal anlayışla beraber amaç Allah'ın rızasını kazanmak olmaktan çıkmış amaç maksimum kar olmuştur. Bu anlayış neticesinde Türkiye de eğitim kurumlarında özelleşme yüksek oranda artış göstermiştir. Bu duruma ilave olarak neoliberal anlayışın eğitim harcamalarındaki maliyeti azaltma düşüncesi neticesinde, eğitimde başarının düşmesine neden olmuştur.⁸⁰⁵

Görülüyor ki neoliberal anlayış eğitim alanındaki etkisi neticesinde buradan toplum üzerinde etki yapmakta ve toplumun milli birlik ve beraberliğine zarar vermektedir.⁸⁰⁶

⁸⁰¹Aydın, M. (2018). *Kurumlar Sosyolojisi*. İstanbul: Açılımkitap Pınar Yayınları, 271.

⁸⁰²Şimşek, O. (2012). "21. Yüzyıl Türkiye'si İçin Milli Eğitim Felsefesi ve Milli Eğitim Politika Zihniyeti"., O. Şimşek. (Editör). *Yeni Türkiye'nin Yeni Gerçekleri Din, Laiklik, Eğitim, Finans, Liderlik ve Özgün Sosyal Düşünce*. Ankara. Otorite Yayınları, 113.

⁸⁰³Şimşek, O. (2012). "21. Yüzyıl Türkiye'si İçin Milli Eğitim Felsefesi ve Milli Eğitim Politika Zihniyeti"., O. Şimşek. (Editör). *Yeni Türkiye'nin Yeni Gerçekleri Din, Laiklik, Eğitim, Finans, Liderlik ve Özgün Sosyal Düşünce*. Ankara. Otorite Yayınları, 118,119.

⁸⁰⁴Konuk, O. (2012). "Bir Sorun ve Çözüm Kaynağı Olarak Türk Eğitim Sistemi"., M. Zencirkıran. (Editör). *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. Bursa. Dora Yayıncılık, 384.

⁸⁰⁵Konuk, O. (2012). "Bir Sorun ve Çözüm Kaynağı Olarak Türk Eğitim Sistemi"., M. Zencirkıran. (Editör). *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. Bursa. Dora Yayıncılık, 384.

⁸⁰⁶Aydın, M. (2018). *Kurumlar Sosyolojisi*. İstanbul: Açılımkitap Pınar Yayınları, 271.

5.4. Cumhuriyet Dönemi Sonrası Türkiye’inde Çalışma Anlayışı

19.yy da pozitivism sürecini yaşayan modern batı medeniyeti sistemini pozitivist düşünce ve onun ortaya çıkardığı pozitivist bilgi anlayışı üzerinden inşa etmiş çalışma anlayışına da buna göre anlam yüklemiştir.⁸⁰⁷

20.yy itibariyle salt akılcılığa dayalı hareketlilik yerini karşı “öz”cülüğe dayalı hareketliliğe bırakmıştır. Bu durum rasyonelleştirilmiş bilgi üzerinden post modern süreci ve bu süreç üzerinden sanayi ve çalışma anlayışına anlam yüklemiştir.⁸⁰⁸

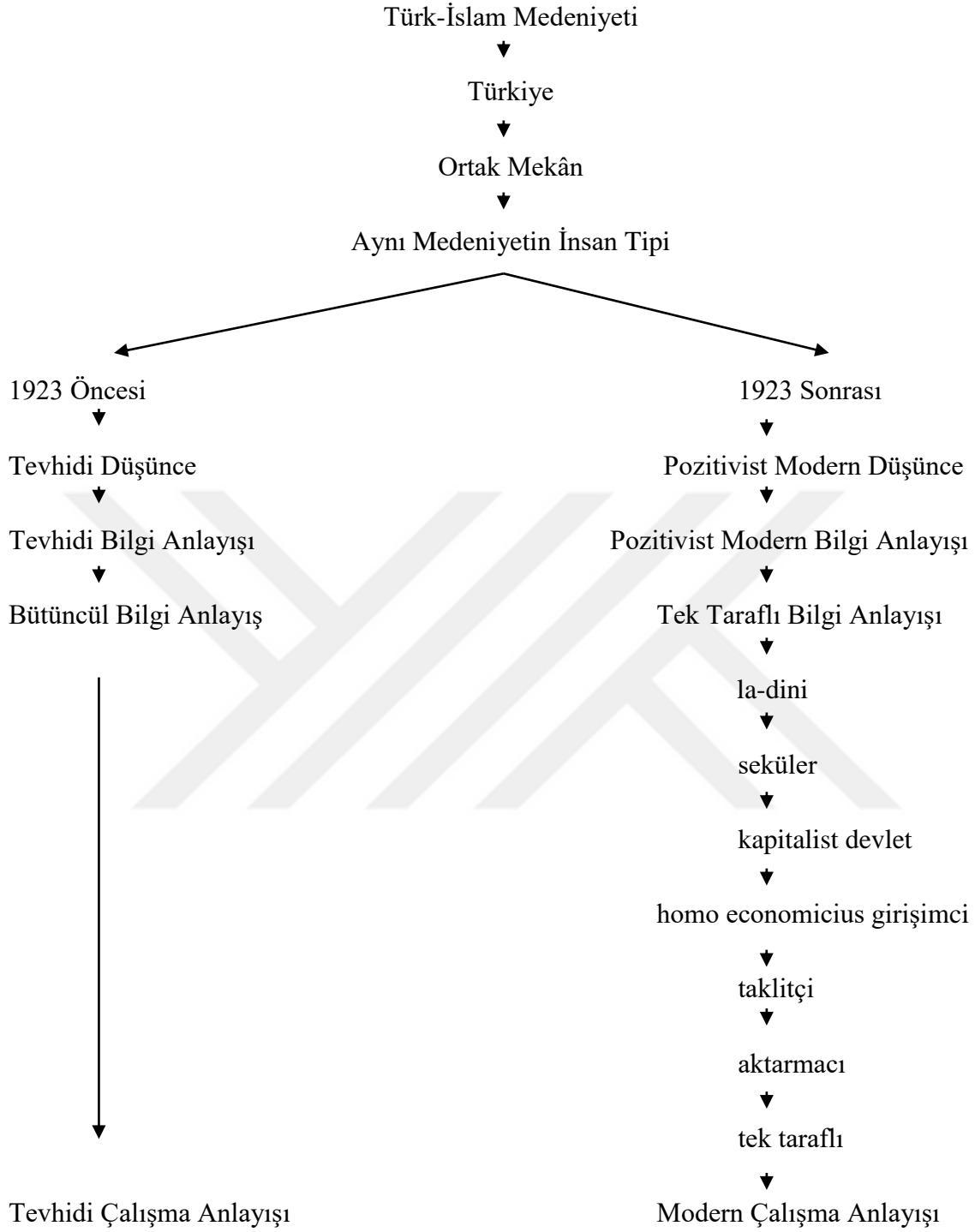
Türkiye 20.yy itibariyle Batıdan pozitivist-modern düşünce anlayışını almış ve modern Türkiye’ nin sistemsel yapısını oluşturmuştur. Türkiye modern düşünce anlayışını merkezine almaya 1923 ile başlamış ve aktarmacılık-taklit üzerinden modern çalışma anlayışını oluşturmuştur.⁸⁰⁹

Batıdan aktarılan pozitivist modern düşünce anlayışı neticesinde pozitivism zorlayıcılık ve tek tipleştirme neticesinde Türkiye’ de, aynı mekânsal düzlem, aynı insan farklı iki düşünce dünyasının ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bunu şu şekilde;

⁸⁰⁷Şimşek, O. (2019). ““Çalışmanın Ontolojisi” Bağlamında Türk-İslam Ve Batı Medeniyetlerinde Çalışmanın Ontolojisi”. *İş ve Hayat Dergisi*, 5(9), 173.

⁸⁰⁸Şimşek, O. (2019). ““Çalışmanın Ontolojisi” Bağlamında Türk-İslam Ve Batı Medeniyetlerinde Çalışmanın Ontolojisi”. *İş ve Hayat Dergisi*, 5(9), 173.

⁸⁰⁹Şimşek, O. (2019). ““Çalışmanın Ontolojisi” Bağlamında Türk-İslam Ve Batı Medeniyetlerinde Çalışmanın Ontolojisi”. *İş ve Hayat Dergisi*, 5(9), 174.

Şekil 5.1. 1923 Öncesi ve sonrası çalışma anlayışında yaşanan eksen kayması

Hâkimiyetinde gri çalışma anlayışını göstermemiz mümkündür.⁸¹⁰ Burada görüyoruz ki farklı iki değerlere sahip düşünce anlayışı aynı mekân üzerindeki aynı insanda farklı iki çalışma anlayışının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.⁸¹¹

Salt akılcılık üzerine inşa edilen pozitivist seküler çalışma anlayışı metafizik değerleri bünyesinde barındırmadığından ontolojiye dayalı bilgiye kendi sisteminde yer vermemiştir. Çünkü onun temelindeki bilgi salt akıl üzerine inşa edilen epistemolojik bilgidir. Bu bağlamda pozitivist düşünce çalışma anlayışını oluştururken metafiziği bu oluşumun içerisine sokmayıp salt akılsallıktan hareket edip anlamlandırmayı gerçekleştirmiştir.⁸¹²

Farklı iki düşünce yapısı neticesinde iki farklı bilgi yöntemi anlayışı ile ilişkilendirilerek ortaya çıkan çalışma anlayışını;

Çizelge 5.1. Türk-İslam medeniyeti ve Modern Batı medeniyetinin çalışma anlayışı mukayesesi

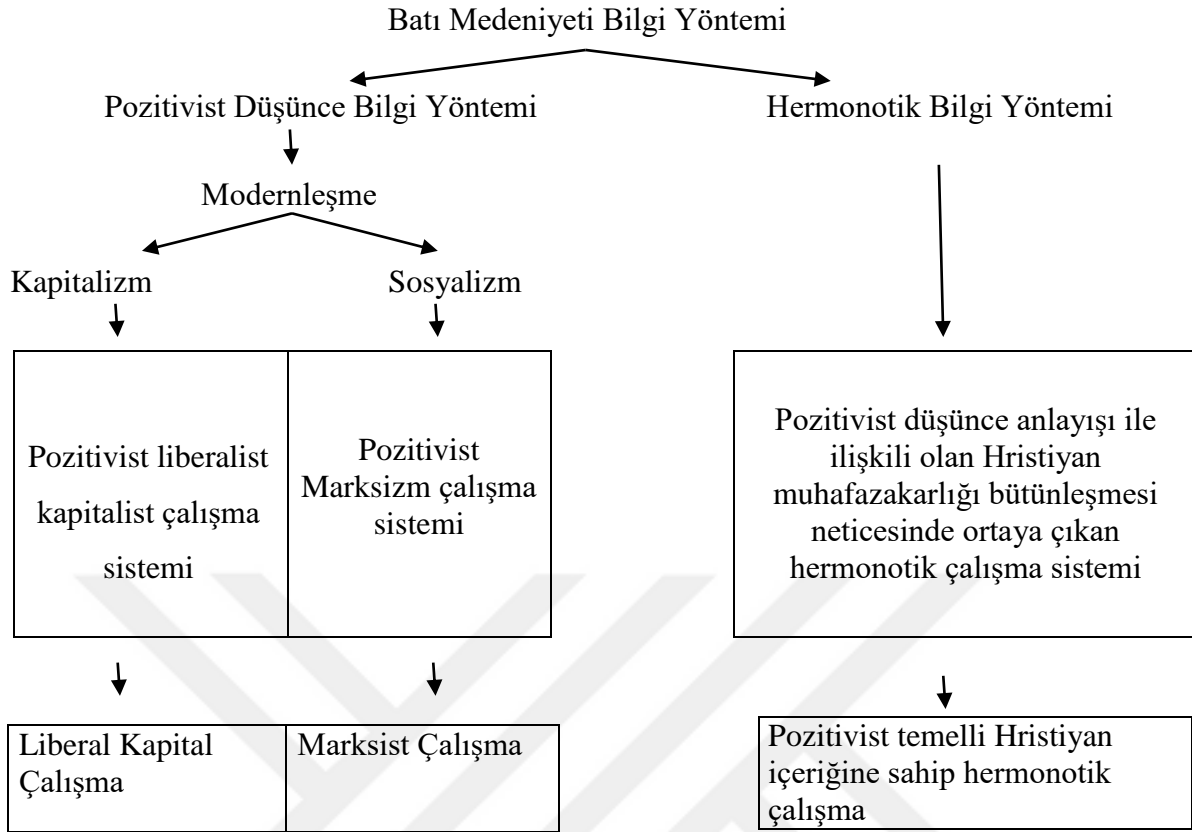
Türk-İslam Medeniyeti	Modern Batı Medeniyeti
Tevhidi düşünce	Materyalist düşünceye dayalı pozitivist modern düşünce
Kaynağı tevhidi düşünce olan bütüncül bilgi yöntemi	Kaynağı pozitivist modern düşünce olan tek taraflı bilgi yöntemi
Çalışmanın inşa edilmesinin tevhit merkezlilik düşünce anlayışı üzerinden gerçekleştirilmesi	Çalışmanın inşa edilmesinin pozitivist modern merkezlilik düşünce anlayışı üzerinden gerçekleşmesi
Çalışmanın tevhit temelleri üzerine inşa edilmesi	Çalışmanın pozitivist temeller üzerine inşa edilmesi
Tevhidin ortaya koyduğu birlik, dayanışma, huzur, denge durumları neticesinde ortaya çıkan tevhidi çalışma anlayışı	Pozitivist düşüncenin ortaya koyduğu ayrışmacı, bireysel temelli, çatışma, kaos, tek taraflılık neticesinde ortaya çıkan pozitivist çalışma anlayışı

mukayeseli olarak ele alabiliriz.

⁸¹⁰Şimşek, O. (2019). ““Çalışmanın Ontolojisi” Bağlamında Türk-İslam Ve Batı Medeniyetlerinde Çalışmanın Ontolojisi”. *İş ve Hayat Dergisi*, 5(9), 174.

⁸¹¹Şimşek, O. (2019). ““Çalışmanın Ontolojisi” Bağlamında Türk-İslam Ve Batı Medeniyetlerinde Çalışmanın Ontolojisi”. *İş ve Hayat Dergisi*, 5(9), 174.

⁸¹²Şimşek, O. (2019). ““Çalışmanın Ontolojisi” Bağlamında Türk-İslam Ve Batı Medeniyetlerinde Çalışmanın Ontolojisi”. *İş ve Hayat Dergisi*, 5(9), 174.

Şekil 5.2. Batı medeniyeti bilgi yöntemi ve çalışmaya verdiği anlam

şeklinde gösterilmesi mümkündür.⁸¹³

Batının çalışma anlayışının bu üçlü yapıya girmesi durumu kendi içerisinde ortak bir çalışma anlayışı kavramını ortaya çıkarmazken Türkiye'ye zoraki aktarmacılık üzerinden gerçekleştirdiği çalışma anlayışının özgünlüğü konusu oldukça tartışılır bir durumdur.⁸¹⁴

Pozitivist düşünce ve kapitalist ekonomi anlayışının neticesinde ekonomide kendi menfaatini en üst seviyeye çıkarmayı amaçlayan bir çalışma anlayışı görüyoruz. Bu çalışma anlayışı neticesinde çalışan kişide düşünce anlayışı benmerkezcilik üzerinden ilerlediği için kendi kârını maksimum etmenin dışındaki her şeyi yok saymıştır. Burada kar elde ettirici her şey uygun görülmüştür. Bu kazanç elde edilirken uygulanan çalışma anlayışında kendinden başkasını düşünmeyen bir insan tipi görülür. Bu nedenle etik bir

⁸¹³Şimşek, O. (2019). “Çalışmanın Ontolojisi” Bağlamında Türk-İslam Ve Batı Medeniyetlerinde Çalışmanın Ontolojisi”. *İş ve Hayat Dergisi*, 5(9), 180,181.

⁸¹⁴Şimşek, O. (2019). “Çalışmanın Ontolojisi” Bağlamında Türk-İslam Ve Batı Medeniyetlerinde Çalışmanın Ontolojisi”. *İş ve Hayat Dergisi*, 5(9), 181.

durumdan söz edilemez. Çünkü kar elde etmek için etik olmayan şeylerde üstünkörü edilir ve mubah sayılır. Öyleyse insan ahlaki değerlere sahip değildir.⁸¹⁵

Modern Türkiye'ye 1923 sonrası geçiş ile birlikte çalışmanın anlamı birbirini takip eden süreçler izleyerek "liberal-kapitalist işçi ve işveren teması üzerine kurulmuştur."⁸¹⁶

Cumhuriyetin kurulması ile düşünce yapısının kaynağı madde temelli, tek taraflı, salt akıl ve duyu organlarına dayalı pozitivizm ekonomi anlayışının kaynağı ise, servet/para = güç, maksimum kar ve tekelleşme amacına dayalı kapitalizm, modern sanayileşme anlayışı benimsenmiştir.⁸¹⁷

Cumhuriyet dönemi itibariyle Türkiye de Jön Türklerin etkisiyle pozitivizm felsefesine dayalı liberalist ekonomi anlayışı görülmüştür. Bu bağlamda Jön Türklerin yapısını oluşturan asker ve sivil bürokrat aydınları Türkiye'nin batılılaşmasında büyük yer edinmişleridir. Bu kesimce devletin ekonomik kazancı belirli kimselerin elinde toplanması kararlaştırılmıştır.⁸¹⁸

Cumhuriyet dönemi itibariyle kemalist yönetici kadro ilk zamanlarda İttihat ve Terakki Dönemi Almanya temelli milli iktisat anlayışı üzerinden ekonomik kalkınmanın adımlarını atmış 1930' lu yıllar itibariyle başlangıcı milli iktisat olan düşünce anlayışı yerini devletçilik anlayışına bırakmıştır. Bu durum temelleri burjuvaziye esas alan modern anlayışa dayanmasının sonucundan ötürü Cumhuriyet dönemi sonrasında da hedef "yerli burjuvazi" sınıfının oluşturulması olmuştur. Bu durum devletin modern ekonomiye olan düşkünlüğünden dolayı modern anlayışın girişimciyi esas alan düşüncesinden hareket ederek, piyasalarda düzenleme gerçekleştirerek birer girişimci gibi davranmasına sebep olmuştur.⁸¹⁹

⁸¹⁵Yüksel, A. (2018). "“Çalışma” Kavramına Batı Medeniyeti ve Tevhidi Düşünce Açısından Genel Bakış ve Mukayeseli Analiz". M. Alişarlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara. İmar Yayınları, 305.

⁸¹⁶Şimşek, O. (2019). "“Çalışmanın Ontolojisi” Bağlamında Türk-İslam Ve Batı Medeniyetlerinde Çalışmanın Ontolojisi". *İş ve Hayat Dergisi*, 5(9), 179,180.

⁸¹⁷Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 319.

⁸¹⁸Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 305.

⁸¹⁹Erdem, Ç. (2018). "Osmanlı –Türk Modernleşmesi". M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi, 519,520.

Cumhuriyet kurulduğu andan itibaren devletin ekonomik kalkınmasını sanayileşmeye dayandırır ve devlete önemli görevler atfeder. Şöyle ki, devlet ekonomiyeye yatırım yapmalı ve aynı zamanda yatırımcıyı teşvik edici politikalar geliştirmelidir.⁸²⁰

1930’lu yıllar itibariyle devletçilik ilkesinin sanayileşmeyle hareket rotası belirlenmiştir. Bu sebepten ötürü burjuvazi sınıfının doğuşu önemsenmiştir. Bu durum ekonomide kapitalist anlayışın benimsendiğinin bir göstergesidir. Durumu destekler olay Cumhuriyetin ilanından önce gerçekleşen İzmir İktisat Kongresinde görülür. Kongrede iktisadi kalkınmanın “yerli ve milli burjuvazi” ve şahıs şirketlerine dayandırılmıştır.⁸²¹

21.yy pozitivistimin etkisindeki Türkiye’de pozitivist eğitim üzerinden insan inşası gerçekleştiği için pozitivist insan tipi ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda hayatının her alanında olduğu gibi çalışma hayatında da maddeci bir anlayış benimsenmiştir.

5.4.1. Çalışmaya Liberal Yön Veriş

Batı liberalist kapitalist sistemini iki aşamada ele almamız mümkündür. Bu iki yaklaşımda temel itibariyle ortak noktada (salt akılda) buluşur. Bu iki yaklaşım iyimser yaklaşım ve çatışmacı yaklaşımdır.⁸²²

İyimser yaklaşım iş birlik ve dayanışma içerisindeki toplumsal ilişkileri esas alan yaklaşımdır. Ortak amaca birlikte hareket edilerek ulaşılabileceği düşüncesi bu yaklaşımda esas alınmıştır.⁸²³

Çatışmacı yaklaşıma baktığımızda onun rekabet kavramı ile ilişkili olduğunu görmekteyiz. Burada temel belirleyici olan insanlar ve sınıflar arasındaki çatışma durumudur. Ortaya çıkan çatışmanın nedenini toplumda var olan kaynakların kıt olmasına ve istenileni hemen elde etme düşüncesindeki insana bağlamaktadır. Bu durum beraberinde

⁸²⁰Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları, 305.

⁸²¹Erdem, Ç. (2018). “Osmanlı –Türk Modernleşmesi”, M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi, 519.

⁸²²İnternet: Şimşek, O. (Ekim, 2016). “Zihniyet Kavramı Ekseninde Batı Medeniyeti ve Antroposentrik Liberalist–Girişimcilik”. Web: <http://www.ozgunsosyaldusunce.com/zihniyet-kavram%C4%B1-ekseninden-bat%C4%B1-medeniyeti-ve-antroposentrik-liberalist-giri%C5%9Fimcilik.html> adresinden 02 Şubat 2020’de alınmıştır.

⁸²³İnternet: Şimşek, O. (Ekim, 2016). “Zihniyet Kavramı Ekseninde Batı Medeniyeti ve Antroposentrik Liberalist–Girişimcilik”. Web: <http://www.ozgunsosyaldusunce.com/zihniyet-kavram%C4%B1-ekseninden-bat%C4%B1-medeniyeti-ve-antroposentrik-liberalist-giri%C5%9Fimcilik.html> adresinden 02 Şubat 2020’de alınmıştır.

istenileni elde etmek için karşısına çıkan herşeyi yok etme üzerinden hareketlilik sağlayan insan tipini ortaya çıkartmıştır. Netice itibariyle insan insan, insan toplum arasında çatışmalar çıkmıştır. Bu sayede bencilliğin esas alındığı düşünce özel çıkarların üst seviyeye ulaştırmak istendiği zihniyet yapısını doğurmuştur. Aynı zamanda hep daha fazlasını kazanma isteği durumu ortaya çıkmış ve bunun neticesinde gerçek ihtiyaç düzeylerinin fark edilmesinin tespit edilmesinin önünde engel teşkil olmuştur. Tek boyutlu insan madde durumu neticesinde insanda kıskançlık, hırs ve bencillik gibi nefsi besleyici duyguların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Batıda görülen liberalist kapitalist sistemde lüks ve gösteriş odaklı bir tüketim algısının var olduğunu söyleyebiliriz. Bu sayede üretken insanın üretkenliğe yansıttığı emeğinin farklı alanlara yönelmesine ve üretim miktarının düşmesine neden olmuştur.⁸²⁴

Türk İslam Medeniyeti' nin sistem kurucu unsuru olan tevhide düşünce madde mana birleşmesine dayalı bir zihniyet durumunu yansıtmaktadır. Birlikçi, dayanışmacı, paylaşımcı toplumsal anlayış özelliğine sahiptir. Bu düşüncenin üretimdeki amacı toplumsal çıkar faydasını sağlamak, bu sayede lüks tüketim ve israfın önüne geçerek denge anlayışının hâkim olduğu bir toplum zihniyetinin oluşumunu sağlamıştır. Toplumsal birliktelik anlayışı neticesinde sınıflaşmanın ve gelir paylaşımındaki adaletsizliğin önüne geçilmiş, bu sebeple anti tekelleşme politikalarının izlendiği bir düşünce anlayışı özelliğine sahip olduğunu görmekteyiz. Burada toplumsal birlik düşüncesi neticesinde insanda cömertlik ve ikram anlayışının var olduğunu görüyoruz.⁸²⁵

Liberalist kapitalist sistem insanın iç alemine egozentrikleştirilmesi neticesinde maddesel bir boyut kazandırmakta ve maddesel olanı da bu anlayış üzerinden yorumlayan bir zihniyet oluşturmaktadır. Bunun neticesinde mekanistik insan tipi ortaya çıkmaktadır.⁸²⁶

⁸²⁴İnternet: Şimşek, O. (Ekim, 2016). "Zihniyet Kavramı Ekseninde Batı Medeniyeti ve Antroposentrik Liberalist-Girişimcilik". Web: <http://www.ozgunsosyaldusunce.com/zihniyet-kavram%C4%B1-ekseninden-bat%C4%B1-medeniyeti-ve-antroposentrik-liberalist-giri%C5%9Fimcilik.html> adresinden 02 Şubat 2020' de alınmıştır.

⁸²⁵İnternet: Şimşek, O. (Ekim, 2016). "Zihniyet Kavramı Ekseninde Batı Medeniyeti ve Antroposentrik Liberalist-Girişimcilik". Web: <http://www.ozgunsosyaldusunce.com/zihniyet-kavram%C4%B1-ekseninden-bat%C4%B1-medeniyeti-ve-antroposentrik-liberalist-giri%C5%9Fimcilik.html> adresinden 02 Şubat 2020' de alınmıştır.

⁸²⁶İnternet: Şimşek, O. (Ekim, 2016). "Zihniyet Kavramı Ekseninde Batı Medeniyeti ve Antroposentrik Liberalist-Girişimcilik". Web: <http://www.ozgunsosyaldusunce.com/zihniyet-kavram%C4%B1-ekseninden-bat%C4%B1-medeniyeti-ve-antroposentrik-liberalist-giri%C5%9Fimcilik.html>

1923 sonrası Modern Türkiye' nin kadim düşünce anlayışından Batının modern düşünce anlayışını benimsemesi neticesinde bu düşünce anlayışı üzerinden çalışma anlayışlarının oluşumunu gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda, özü farklı üzerine inşa edilen bambaşka bir düşünce anlayışı tezatlıklarının ortaya çıkması durumu oluşmuştur. Ortak mekan üzerindeki aynı insan iki farklı düşünce dünyasını içerisinde barındırmıştır. Bunun neticesinde özgün bir düşünce anlayışı üzerinden hareketlilik sağlanamayan insan tipinin oluşması kaçınılmaz olmuştur. Batının sindirmeci düşünce anlayışı kendinden öncekini yok edici özelliğine sahip düşüncesi Modern Türkiye' yle anlama ve anlamlandırmayı liberalist kapitalist modern düşünce anlayışı üzerinden gerçekleştirilmesine neden olmuştur. Bu bağlamda 1923 sonrası Modern Türkiye' de egemen olan modern düşünceye dayalı insan, ekonomi anlayışı üzerinden sanayileşme ve çalışma anlayışının içeriğini yeniden doldurmuştur. Bu durum neticesinde Batının liberalist kapitalist ekonomi anlayışı ve bu anlayış üzerinden ortaya çıkan modern anlayışı benimsemiş insan tipi boy göstermeye başlamıştır. Akabinde inşa edilen modern insan çalışma anlayışını da modern, liberalist kapitalist esaslara göre yeniden düzenleyecektir.

5.4.2. Türkiye'de Sanayileşme Anlayışının Çalışmaya Yön Verişi

Modern düşünce anlayışının Cumhuriyet dönemi sonrasında benimsenmesi ile birlikte liberalist kapitalist ekonomi anlayışının benimsenmesi, Modern Türkiye' nin sanayileşme anlayışının yeniden biçimlenmesini zorunlu kılmıştır. 1923 öncesi toplumun refahını esas alıcı sanayileşme anlayışı cumhuriyet dönemi sonrası liberalist kapitalist anlayış yerini tekelleşmeci, bireylerin çıkarlarına hizmet eden maksimum kar peşinde koşma eğilimdeki sanayi anlayışını bırakmıştır. Bu bağlamda yaşanan eksen kayması durumu beraberinde birçok sonucu getirmiştir. Liberalist kapitalist ekonomi merkezli düşünce anlayışı ile birlikte maksimum karı hedefleyen girişimci tipinin ortaya çıkması durumu oluşmuştur. Bunun neticesinde tek amacı maksimum kar üzerinden hareketlilik sağlayan girişimci adaletlilikten uzaklaşmış emek sömürüsü gerçekleştirici düşünce yapısına bürünmüştür. Bunun neticesinde emeğin karşılığının düşürülmesi, ağırlaşan çalışma şartlarının oluşması durumu ortaya çıkmıştır. Bu durum karşısında ise çalışanlar

işverene karşı birliktelik hareketi sergileyerek sendikacılık durumunun oluşumu gerçekleştirmişlerdir.⁸²⁷

Batıda yaşanan pozitivist düşünceyle bilim konusunda üst düzey durumların yaşanması durumu söz konusu olmuştur. Bu noktada bilim esas alınmış ve tüm sistem kurucu unsur bilim üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu noktada batı ekonomide ve üretimde bilim üzerinden yeniden yapılanmaya gitmiş ve beraberinde taylorist, fordist, post fordist üretim anlayışlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Taylorist yaklaşım, insanın doğuştan günahkar ve akılsız olduğunu düşünmüş ve bundan ötürü işçiyi en yüksek verim alınacak sömürülecek meta olarak görmüştür. Bu sebepten ötürü işçi değersiz görülmekte, vasıfsızlaştırılmakta, küçük işler verilerek önemsizleştirilmiştir. Bunun oluşmasını sağlayan arka plandaki temel durum ise girişimcinin kar maksimizasyonu hedefindeki düşünce yapısıdır.⁸²⁸

Fordizm ile üretim aşamasında yeni boyuta gidilmiş ve bant sistemi kullanılarak işçiyeye olan bağımlılık azalmış, bunun neticesinde işçi vasıfsızlaşma durumuna girmiştir.⁸²⁹

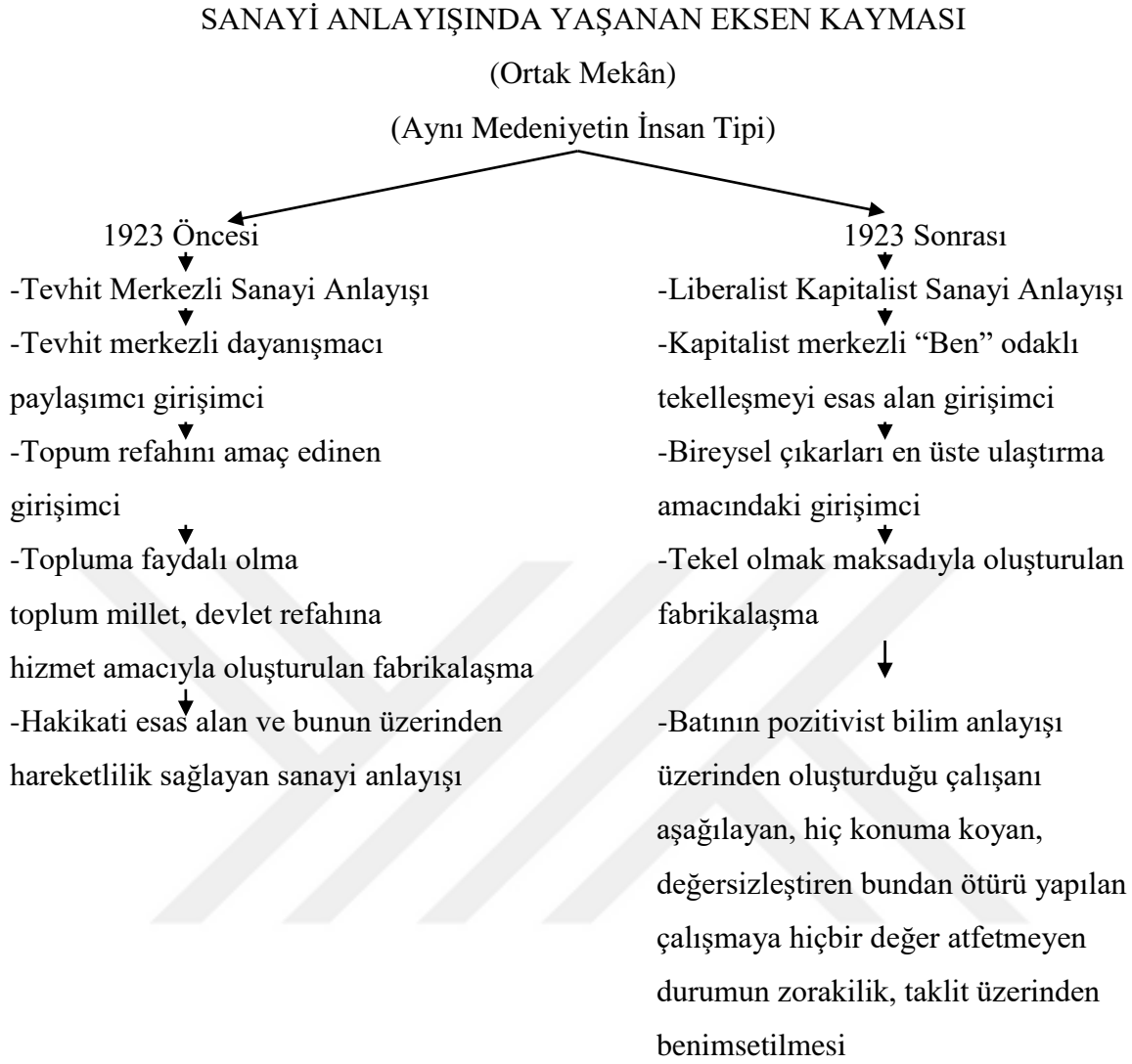
Taylorizm ile madde merkezli güç odaklılığını esas alan egosantirik üretim ahlakı benimsenmiş ve bunun neticesinde işçinin aşağılandığı, işçiyeye karşı güvensizlik durumunun oluştuğu bakış açısı oluşmuştur.⁸³⁰ Bunun neticesinde;

⁸²⁷İnternet: Şimşek, O. (Ekim, 2016). “Zihniyet Kavramı Ekseninde Batı Medeniyeti ve Antroposentrik Liberalist–Girişimcilik”. Web: <http://www.ozgunsosyaldusunce.com/zihniyet-kavram%C4%B1-ekseninden-bat%C4%B1-medeniyeti-ve-antroposentrik-liberalist-giri%C5%9Fimcilik.html> adresinden 02 Şubat 2020’de alınmıştır.

⁸²⁸İnternet: Şimşek, O. (Ekim, 2016). “Zihniyet Kavramı Ekseninde Batı Medeniyeti ve Antroposentrik Liberalist–Girişimcilik”. Web: <http://www.ozgunsosyaldusunce.com/zihniyet-kavram%C4%B1-ekseninden-bat%C4%B1-medeniyeti-ve-antroposentrik-liberalist-giri%C5%9Fimcilik.html> adresinden 02 Şubat 2020’de alınmıştır.

⁸²⁹İnternet: Şimşek, O. (Ekim, 2016). “Zihniyet Kavramı Ekseninde Batı Medeniyeti ve Antroposentrik Liberalist–Girişimcilik”. Web: <http://www.ozgunsosyaldusunce.com/zihniyet-kavram%C4%B1-ekseninden-bat%C4%B1-medeniyeti-ve-antroposentrik-liberalist-giri%C5%9Fimcilik.html> adresinden 02 Şubat 2020’de alınmıştır.

⁸³⁰İnternet: Şimşek, O. (Ekim, 2016). “Zihniyet Kavramı Ekseninde Batı Medeniyeti ve Antroposentrik Liberalist–Girişimcilik”. Web: <http://www.ozgunsosyaldusunce.com/zihniyet-kavram%C4%B1-ekseninden-bat%C4%B1-medeniyeti-ve-antroposentrik-liberalist-giri%C5%9Fimcilik.html> adresinden 02 Şubat 2020’de alınmıştır.

Şekil 5.3. Cumhuriyet dönemi sonrası sanayi anlayışında yaşanan eksen kayması

eksen kayması durumu gerçekleşmiştir. Bu bağlamda çatışmacı özellikler içeren zaten özgün medeniyet değerine yabancı olan kapitalist liberalist anlayışın benimsenmesi neticesinde Modern Türkiye’ de birçok sorun ortaya çıkmıştır. Çünkü özgün sistem kurucu unsurumuz olan tevhit insanı, çalışmayı ve toplumun refahını merkeze alan bir anlayış sergilerken batıdan alınan taklit edilen bu anlayış tam tersi yani güç = parayı esas alan bir anlayış özelliği taşımaktadır.⁸³¹

⁸³¹İnternet: Şimşek, O. (Ekim, 2016). “Zihniyet Kavramı Ekseninde Batı Medeniyeti ve Antroposentrik Liberalist–Girişimcilik”. Web: <http://www.ozgunsosyaldusunce.com/zihniyet-kavram%C4%B1-ekseninden-bat%C4%B1-medeniyeti-ve-antroposentrik-liberalist-giri%C5%9Fimcilik.html> adresinden 02 Şubat 2020’ de alınmıştır.

SONUÇ

Batı medeniyeti var olan her şeyi materyalist pozitivist bir yaklaşımla ele almaktadır. Bu anlayış üzerinden düşünce anlayışı oluşturmakta ve buradan hareketle insanı anlamaya çalışan bir davranış ortaya koymaktadır. Materyalist anlayışın neticesinde ortaya çıkan insan egosantirik ben merkezli pragmatist bir yapıya bürünmektedir. Bu durum insanın kendisini merkeze koymasına sebep olmuş ve salt akıl merkezlik üzerinden hareket eden kendi menfaatini üst düzeye çıkarmaya çalışan vicdan, paylaşım ve birlik şuuru gibi soyut değerleri zihin dünyasında barındırmayan bir durum ortaya koymuştur. Batının materyalist anlayışı ilerleyen zamanlar itibariyle bilgi inşasında da etkin olmuş ve bu anlayışa uygun bilgi türünü ortaya koymuştur. Ortaya çıkan bu pozitivist modern bilgi, pozitivist modern düşünce anlayışı temellerinin yönlendirmesi neticesinde dinden uzak, akılcı din anlayışlı, tek taraflı bir bilgi türü ortaya koymuştur. Batı ortaya koyduğu modern bilgi üzerinden insan inşasını, toplum yapısını gerçekleştirirken aynı zamanda kültür hayatını, zihniyet ve ahlak yapısını, iktisat, siyaset, din, eğitim ve çalışma anlayışlarını bu düşünce anlayışına uygun hale getirmiştir.

Batıda yaşanan sanayi devrimiyle birlikte pozitivist düşünce liberalist kapitalist girişimciyi zirve noktaya koymuş ve onun çıkarlarını esas alan yöntemler ortaya koyan kararlar alma üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunun neticesinde girişimcinin karını arttırıcı durumları ortaya çıkarabilmek amacıyla bilgiyi girişimcinin faydasına sunmuş ve makineleşme geçilen döneme geçilmiştir. Bu durum girişimcinin güçlü olmanın karşılığının eldeki paranın seviyesine bağlı olduğu düşüncesini ortaya koymasına neden olmuştur. Durum neticesinde hep daha fazla para kazanma arzusu girişimcinin birinci önceliği olmuştur. Bunu gerçekleştirmek isteyen girişimci sadece karını arttırıcı kararlar olma durumun gerçekleştirmiştir. Maksimum kar peşindeki girişimci insanı maddeleştirmiş ve onu sömürülecek karını arttırıcı bir unsur olarak görmüştür. Bu durum çalışma şartlarının insani olmayan bir boyuta girmesine neden olmuştur. Hal böyle olunca çalışma saatleri arttırılmış, emeğin karşılığı yok derecesine indirilmiş ve çalışan işçiler yaptıkları işlere yabancılaşma durumu içerine girmiştir. Yaşanan bu olumsuz durumlar toplumda kargaşaya neden olmuş ve toplumsal sınıflaşmalar, ayrışmalar gibi birçok olaylar silsilesi birbirini takip etmiştir.

Batı medeniyeti pozitivist modern anlayış üzerinden gerçekleştirdiği girişimci inşası yanı sıra beraberinde buna uygun pozitivist modern işçi tipi, iş ahlakı ortaya çıkarmış ve buna uygun çalışma kavramına, çalışmaya anlam yüklemiştir. Durum neticesinde modern işçi tipi, modern iş ahlakı ve modern çalışma anlayışının ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur.

Batı medeniyeti, temel aldığı düşünce sistemini sistemlere yansıtılabilmek, sistemlerini bu anlayışa göre dönüştürebilmek, canlılığını koruyabilmek ve tüm dünyaya dayatmacılık üzerinden yayabilmek maksadıyla eğitim anlayışını büyük önem vermiş ve pozitivist modern bir eğitim anlayışı ortaya koymuştur. Burada eğitimi pozitif anlayış ile beslenen bilimlerle destekler tavrı sergilemiştir. Pozitif değerlerle donatılmış eğitim beraberinde pozitivist modern insanı inşa etmiştir. İnşa edilen pozitivist modern insan neticesinde pozitivist iktisatçı, girişimci, eğitimci, akademisyen, sosyolog, psikolog, siyasetçi ortaya çıkmıştır.

Türk-İslam Medeniyeti var olan her şeye ilahi açıdan bakarak; bütünlük ve denge anlayışlarını içeren tevhit anlayışı ile ele almaktadır. Tevhit anlayışının denge anlayışı neticesinde maddeyi manadan ayırt etmeye, birini diğerinden üstün tutmaya yer yoktur. Durum neticesinde Tevhit anlayışı üzerinden düşünce anlayışı oluşturulmakta ve buradan hareketle insanı anlamaya çalışan bir hareket ortaya koymaktadır. Bu durum insanın benlik şuurundan sıyrılarak birlik anlayışını merkezine koyması durumunu ortaya çıkarmış ve akıl kalp birlikteliği üzerinden hareket eden toplum menfaatini üst düzeye çıkarmaya çalışan vicdan, acıma, sevgi gibi kalbi, hissi duyguları zihin dünyasında barındıran, insana önem veren, değer atfeden bir durum ortaya koymuştur. Türk-İslam Medeniyeti tevhit anlayışı insanı esas alan bir durum ortaya koymasından ötürü onun ilerlemeci, güncel bir duruma bürünmesini istemiş ve bu nedenle insanı yetiştirecek bilgiye büyük önem vermiştir. Tevhidi düşünce bilgi inşasını kendi temelleri üzerinden gerçekleştirmiştir. Bu sebeple tevhide bilgi tevhidin bütünlük arz eden özelliğinden ötürü bilgiyi akıl ve kalp bütünlüğüne bağlamıştır. Bu sebeple çift taraflı bilgi tipi ortaya koymuştur. Buradan ortaya çıkan tevhide bilgi ilahi değerlerle birlik halinde, kalp ve akıl birlikteliğine dayalı, iki taraflı bir bilgi türü ortaya koymuştur. Türk-İslam medeniyeti ortaya koyduğu tevhit merkezli bilgi üzerinden insan inşasını, toplum yapısını gerçekleştirirken beraberinde kültürünü, zihniyet ve ahlak yapısını, iktisat, siyaset, din, eğitim ve çalışma anlayışlarını bu düşünce anlayışına uygun hale getirmiştir.

Tevhidi düşünce insanı, toplumu merkezine koymasından ötürü tüm sistem kurulumunu insana, topluma hizmet edecek şekilde gerçekleştirmiştir. Bunun neticesinde toplumun ekonomik düzeyini arttırıcı durumları ortaya çıkarmak maksadıyla iki taraflı bilgiyi girişimcinin faydasına sunmuştur. Bunun neticesinde kendini daha da donanımlı hale getiren girişimci toplumun refahını arttırmak, birlik ve dayanışmayı sağlamak amacıyla hareketlilik sağlamıştır. Burada kendine kar sağlama düşüncesi girişimcinin hiçbir zaman amacı olmamıştır. Akabinde bu durum insana yakışır çalışma şartlarının oluşumu sonucunu beraberinde getirmiş ve çalışan işçilerin yaptıkları işlere bağlılığını sağlamıştır. Bu durumlar neticesinde toplumda huzuru sağlama durumu oluşmuş ve toplumda, sınıflaşmaya ayrılmaya yer olmamıştır.

Türk-İslam medeniyeti tevhidi anlayış üzerinden gerçekleştirdiği girişimci inşası yanı sıra beraberinde buna uygun tevhitte yoğrulmuş işçi tipi, iş ahlakı ortaya çıkarmış ve buna uygun çalışma kavramına, çalışmaya anlam yüklemiştir. Durum neticesinde tevhitte yoğrulmuş işçi tipi, tevhidi iş ahlakı ve tevhidi çalışma anlayışının ortaya çıkması durumu gerçekleşmiştir.

Türk İslam medeniyeti, temel aldığı düşünce sistemini sistemlere yansıtılabilmek, sistemleri bu anlayışa göre harmanlayabilmek, tazeliğini koruyabilmek ve tüm dünyaya hoşgörü, anlayış üzerinden yayabilmek, paylaşabilmek için eğitim anlayışına büyük önem vermiş ve tevhidi bir eğitim anlayışı ortaya koymuştur. Burada eğitimi tevhidi anlayış ile bütünleşen ilimler ile destekler tavır sergilemiştir. İnşası gerçekleşen tevhidi insan tipi neticesinde tevhitte beslenen iktisatçı, girişimci, eğitimci, akademisyen, siyasetçi ortaya çıkmıştır.

Kendi özgün zihniyet yapısı, kültür, ahlak değerleri üzerinden inşası gerçekleştirilen insan kendi değerleri üzerinden oluşturulmuş eğitim ile donanımlı hale gelecek ve toplumun inşası bu yolla gerçekleşecektir.

İnsanın sosyal bir varlık olması ve beraberinde insanın ihtiyaçlarının olması sebebiyle o toplumun içerisindeki girişimci önemli bir yer almaktadır. Bu sebeple topluma her alanda tesir eden girişimcinin zihniyet dünyası da büyük önem arz etmektedir. Bu sebeple tepeden inmecili anlayışla yani başka toplumlara ait zihniyet yapısının aktarmacılık üzerinden benimsenmesi o toplumun ilerlemesinin önünde engel olacaktır. Bu durum beraberinde

toplumsal huzursuzluğu doğuracak ve o toplumun devamlılığını riske sokacaktır. Bu sebeple medeniyetlerin kendine has değerleri üzerinden sistemin inşası oldukça zaruridir.

Cumhuriyet dönemi itibariyle Türkiye kendi özgün medeniyet düşünce anlayışı olan tevhidi düşünce anlayışı yerine batının pozitivist modern düşünce anlayışını benimseme taklit etme, benimseme yoluna girmiştir. Bu sebepten ötürü bir bütünlük sağlanamamıştır. Bunun neticesinde ortak mekânsal düzlem üzerinde bulunan aynı medeniyetin insanının düşünce dünyasında farklılık durumu ortaya çıkmıştır. Bu durum neticesinde cumhuriyet dönemi öncesi var olan tevhidi akıl yerini seküler akla bırakmış ve insanın inşasını hareketliliğini buna göre gerçekleştirmiştir. Farklı iki düşünce dünyasının aynı medeniyet insanında var olmasından ötürü düşünsel karmaşa ve çatışma durumu ortaya çıkmıştır. Bunun neticesince ikircikli tarafı belli olmayan bir insan tipinin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Akabinde kendini tanıma sorununun çıkması kaçınılmaz bir durum olmuştur. Cumhuriyet dönemi öncesi akıl ile sonrası aklın farklılık arz etmesi neticesinde eylemsel farklılıkların ve farklı tavırların ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Bunun kaynağı bütüncül akıldan seküler akla geçiş durumunun ortaya çıkması durumu olmuştur.

Cumhuriyet dönemi öncesi eğitim anlayışı tevhidi bütüncül akıl üzerinden gerçekleşmiştir ve tevhidi eğitim anlayışı benimsenmiştir. Öyleyse hem bu dünya hem öte dünya anlayışlı bütüncül bir eğitim anlayışı benimsenerek zamanı takip eden, dinamik, yenilikçi bir mahiyete sahip olmuştur. Aynı zamanda tevhidin bütüncül, biz anlayışının neticesinde toplumu ve toplumsal birlikteliği esas alan bir eğitim anlayışı durumu oluşmuştur.

Cumhuriyet dönemi öncesi çalışma anlayışı ise, tevhidin birlikçi anlayışı üzerinden hareketlilik sağlamış ve hem bu dünya hem öte dünya için çalışma durumunu ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple çalışmaya ilahi bir anlamda yüklenmesi durumu söz konusu olmuştur. Aynı zamanda toplumsal birlikteliğinin, huzurunun sağlanması için daha fazla çalışma anlayışı güdülerken kazancın toplumun çıkarları için dağıtılması durumu kaçınılmaz olmuştur.

Cumhuriyet dönemi sonrası Türkiye’de batının modern düşünce anlayışı taklit edilerek salt, modern aklın benimsenmesi durumu ortaya çıkmıştır. Bunun nezdinde pozitivist modern akıl üzerinden faydacı eğitim anlayışı benimsenmiş ve eğitimin fayda getiri ile ilişkilendirilmiştir.

Cumhuriyet dönemi sonrası çalışma anlayışı ise, pozitivist modern anlayışın tekli, ayrışmacı, birey merkezlik anlayışı üzerinden hareketlilik sağlamış odak noktası sadece bu dünya kazancı olmuştur. Bu sebeple çalışmaya tek taraflı maddesel anlam yüklenmiştir. Bu sebepten ötürü çalışmanın tek maksadı bireysel kazançla ilişkilendirilmiştir.

Görüldüğü üzere ortak mekânsal alan üzerinde aynı medeniyetin insan tipine ait farklı iki düşünce dünyası ve onun yansımaları durumu çıkmaktadır. Bu durum ise hâkim medeniyet oluşumunu engelleyici bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple bu durumdan kurtulmanın hâkim medeniyet seviyesine erişmenin yolu ise öze dönüş gerçekleştirerek, bunu amaç edinmek ve tevhidi anlayışı benimsemektir. Bunun gerçekleşmesi durumu ise oldukça mümkündür.

KAYNAKLAR

- Adıvar, A. A. (2012). *Tarih Boyunca İlim ve Din*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2.
- Akçakaya, M. (2018). “Ahi Teşkilatı”, M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi.
- Akın, F., Şimşek, O., Erdem, T. (2007). *Türkiye’de Eğitim Sorunu*. Ankara: Türk Eğitim-Sen Yayınları.
- Akkutay, Ü. (1984). *Enderûn Mektebi*. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Arslan, M. (2011). *365 Kur’ân Kelimesi*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Aydın, M. (2017). *Bilgi Sosyolojisi*. İstanbul: Açılımkitap Pınar Yayınları.
- Aydın, M. (2017). *Moderniteye Dışarıdan Bakmak*. İstanbul: Açılım Kitap Pınar Yayınları.
- Aydın, M. (2018). *Kurumlar Sosyolojisi*. İstanbul: Açılımkitap Pınar Yayınları.
- Ayhan, H. (1986). *Eğitime Giriş ve İslâmiyetin Eğitime Getirdiği Değerler*. İstanbul: Damla Yayınevi.
- Berkes, N. (2008). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bilgiseven, Â. K. (1977). *Sosyolojik Açıdan Tasavvuf ve Laiklik*. İstanbul: Kutsun Yayınevi.
- Bilgiseven, Â. K. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları.
- Bilgiseven, Â. K. (1994). *Sosyal İlimler Metodolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları.
- Bolay, S. H. (2008). *Türkiye’de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bolay, S. H. (2010). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bolay, S. H. (2019). *Aristo ve Gazalî Metafizikleri*. Ankara: Atlas Yayınları.
- Cevizci, A. (2017). *Aydınlanma Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cihan, A., Doğan, İ. (2007). *Osmanlı Toplum Yapısı ve Sivil Toplum*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Çağatay, N. (1990). *Ahilik Nedir*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.
- Çamdibi, H. M. (1994). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

- Daryal, A. M. (2015). *Psiko-Sosyal Açıdan Medeniyetler ve Mesajları*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Dural, A. B. (2006). "Nurettin Topçu' da Eğitim Düşüncesi". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2).
- Duralı, Ş. T. (2009). *Sorun Çağının Anatomisi*. İstanbul: Şûle Yayınları.
- Duralı, Ş. T. (2010). *Çağdaş Küresel Medeniyet Anlamı/Gelişimi/Konumu*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Erdem, Ç. (2018). "Osmanlı –Türk Modernleşmesi"., M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi.
- Erdem, T. (2009). *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavramlar ve Süreçler*. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Erkal, M. E. (2006). *Sosyoloji (Toplum Bilimi)*. İstanbul: Der Yayınları.
- Esen, A. (2012). *Mevlâna Celaleddin Rumi' nin İktisat Anlayışı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Faruki, İ. R. (2018). *Tevhid Düşünce ve Hayata Yansımaları*. İstanbul: Mahya Yayıncılık.
- Febure, L. (1995). *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Fersahoğlu, Y. (2015). *Kur'ân'da Zihin Eğitimi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Freud, J. (1997). *Beşeri Bilim Teorileri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Gazâlî. (1982). *Gazâlî' den Vaazlar*. İstanbul: Sebat Neşriyat Yayınları.
- Gazâlî. (2018). *El Munkız Mined Dalâl Dalaletten Çıkış Yolu*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken Yayınları.
- Gökçe, B. (2018). *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Göze, A. (2009). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimleri*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Haldun, İ. (2017). *Mukaddime I*. (Çev. T. Dursun). Ankara: Kaynak Yayınları.
- İlgen, A. (2014). *Türk Modernleşmesi Zihniyet İktisat Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İnalçık, H. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu' nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-I*. (Çev. H. Berktaş). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnternet: derinsayfa.com/2012/11/veren-de-o-alanda-nedir-sendin-gidecek.html 09 Eylül 2019'da alınmıştır.

İnternet: <https://sorularlaislamiyet.com/ben-kainata-yere-goge-sigmadim-fakat-muminin-kalbine-sigdim-hadisi-kutsisi-mevzu-mudur-0> adresinden 09 Eylül 2019’ da alınmıştır.

İnternet: <https://www.dmy.info/egitim-nedir/> 03 Şubat 2019’da alınmıştır.

İnternet: islamveihsan.com/ilim-kendini-bilmektir.html 09 Eylül 2019’da alınmıştır.

İnternet: islamveihsan.com/ilim-kendini-bilmektir.html 15 Ağustos 2019’ da alınmıştır.

İnternet: osmannuritopbas.com/aklin-ve-kalbin-ihyaci-ilim-ve-egitim.html 16 Ağustos 2019’ da alınmıştır.

İnternet: osmannuritopbas.com/insan-olmaninsarti-manevi-ilim-ve-edep.html 16 Ağustos 2019’ da alınmıştır.

İnternet: Sozluk.gov.tr/?kelime= 09 Eylül 2019’ da alınmıştır.

İnternet: Sozluk.gov.tr/?kelime= 12 Eylül 2019’ da alınmıştır.

İnternet: sozluk.gov.tr/?kelime=yontem%20bilgisi 11Eylül 2019’ da alınmıştır.

İnternet: Şimşek, O. (Ekim, 2016). “Zihniyet Kavramı Ekseninde Batı Medeniyeti ve Antroposentrik Liberalist–Girişimcilik”. Web: <http://www.ozgunsosyaldusunce.com/zihniyet-kavram%C4%B1-ekseninden-bat%C4%B1-medeniyeti-ve-antroposentrik-liberalist-giri%C5%9Fimcilik.html> adresinden 02 Şubat 2020’ de alınmıştır.

İnternet: Şimşek, O. (Mayıs, 2016). “Tevhidi Düşünce Açısından Batı (Sanayi) Medeniyeti Çöküşüne Yönelik Ontolojik Analiz”. Akademik Hassasiyetler, C.:3/S.:5. Web: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/269952> adresinden 03 Şubat 2019’ da alınmıştır.

İnternet: Şimşek, O. (Mayıs, 2018). “YÖK’ün Fransızca Bölümlerine Karşı Tutumu, Pozitivist Düşünce ve Yeni Türkiye”. Web: <http://www.ozgunsosyaldusunce.com/y%C3%B6k%E2%80%99%C3%BCn-fransizca-b%C3%B6l%C3%BCmlerine-kar%C5%9Fi-tutum,-pozitivist-d%C3%BCn%C5%9F%C3%BCnce-ve-yeni-t%C3%BCrkiye.html> adresinden 29 Ağustos 2019’ da alınmıştır.

İnternet: Şimşek, O. (Şubat 2019). “21. Yüzyıl Türkiye’ sine Pozitivizm-Hermonotik Düşünce Karışımına Dayalı Sinsi Batıcılığın Dayatılması Ve Tevhidi Düşünce”. Web: ozgunsosyaldusunce.com/21.-yuzuil-turkiye'sine-positivizm-hermonotik-dusunce-karismina-dayali-sinsi-baticiligin-dayatilmasi-ve-tevhidi-dusunce.html adresinden 09 Eylül 2019’ da alınmıştır.

İnternet:http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GT.S.5c56fbf070c705.27975003 03 Şubat 2019’ da alınmıştır.

Karaoğlu, Ö. (2018). *Osmanlı İktisat Tasavvuru ve Modernleşme*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Kılıç, E. (2012). *Materyalizm Karşısında Ali Fuat Başgil*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Kılıç, M. E. (2018). *Tasavvuf Düşüncesi*. İstanbul: Sufi Kitap.
- Kısakürek, N. F. (2011). *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Konuk, O. (2012). “Bir Sorun ve Çözüm Kaynağı Olarak Türk Eğitim Sistemi”, M. Zencirkıran. (Editör). *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. Bursa. Dora Yayıncılık.
- Kozak, İ. E. (1999). *İnsan-Toplum-İktisat*. Adapazarı: Değişim Yayınları.
- Köymen, N. (1968). *Eğitim Sosyolojisi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kurt, A. (2009). *İslam Çalışma Ahlâkı*. Bursa: Emin Yayınları.
- Kurtkan, Â. (1968). *Metodolojik Bir Deneme Olarak Malî Sosyoloji*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Küçük, H. (1974). *Mukayeseli İslâm ve Batı Felsefeleri'nde Sistemik Problemler*. İstanbul: Fatih Yayınevi.
- Küçük, H. (1988). *İslâm'da ve Batıda Mantık*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Küçükalp, K., Cevizci A. (2018). *Batı Düşüncesi Felsefi Temeller*. Ankara: İsam Yayınları.
- Mahçupyan, E. (2008). *Türkiye'yi Anlamak Zihniyet, Değişim ve Kriz*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mevlânâ. (2015). *Dîvân-ı Kebîr III-Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi*. (Çev. A. Gölpinarlı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mevlânâ. (2015). *Mesnevî*. (Çev. A. Karaismailoğlu). Ankara: Akçağ Basım Yayım.
- Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nakip El-Attas, M. (2017). *İslam ve Laisizm*. (Çev. S. Ayaz). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Nakip El-Attas, M. (2017). *İslâm, Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi*. (Çev. M. E. Kılıç). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Nişancı, Ş. (2002). *15-16. Yüzyıllarda Osmanlı İktisat Zihniyeti*. İstanbul: Okumuş Adam Yayınları.
- Özarpınar, Y. (2002). *Mümtaz Turhan*. Ankara: Alternatif Yayınları.
- Özarpınar, Y. (2002). *Türk Düşünce Ufukları Mümtaz Turhan*. Ankara: Alternatif Yayınları.
- Özarpınar, Y. (2005). *İslâm Medeniyeti ve Türk Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları.

- Özaydın, M. M. (2018). “İnsan Onurunu Koruma Hedefinde Bir Refah Kurumu: Vakıflar”, M. Akçakaya (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özaydın, M. M., Metin, B. (2016). *Çalışma ve Refah*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özer, M. A. (2018). “Enderun Okulu”, M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Pilav, S. (2018). “Nurettin Topçu’ nun Eğitim Tasavvuru ve Öğretmenlik Mesleğine Bakışı”. *International Journal of Language Academy*, 6(2).
- Politzer, G. (2017). *Felsefenin Başlangıç İlkeleri*. Ankara: Sol Yayınları.
- Sevil, M. (2005). *Türkiye’ de Modernleşme ve Modernleştiriciler*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Sezen, Y. (1984). *Tarihi Maddeciliğin Tahlil ve Tenkidi*. İstanbul: Veli Yayınları.
- Sezen, Y. (1996). *Maddeci Felsefenin Çıkmazları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Sezgin, F. (2019). *Bilim Tarihi Sohbetleri*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Sombart, W. (2005). *Kapitalizm ve Yahudiler*. (Çev. S. Gürses). İstanbul: İleri Yayınları.
- Şener, S. (2013). *Sosyoloji Sosyal Bilimlere Alternatif Yaklaşım*. İstanbul: İnkılâb Yayınları.
- Şener, S. (2017). *Bilgi Kültür ve Siyasi Yönüyle Türkiye’ de Sosyal Değişme*. İstanbul: Strateji Yayınları.
- Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları.
- Şimşek, O. (2011). “Sabri F. Ülgenerin Zihniyet ve Girişimcilik Anlayışına Bilgi Sosyolojisi Açısından Yaklaşım”, M. Yılmaz. (Editör). *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız*. Ankara. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Şimşek, O. (2012). “21. Yüzyıl Türkiye’si İçin Milli Eğitim Felsefesi ve Milli Eğitim Politika Zihniyeti”, O. Şimşek. (Editör). *Yeni Türkiye’nin Yeni Gerçekleri Din, Laiklik, Eğitim, Finans, Liderlik ve Özgün Sosyal Düşünce*. Ankara. Otorite Yayınları.
- Şimşek, O. (2012). *Yeni Türkiye’nin Yeni Gerçekleri*. Ankara: Otorite Yayınları.
- Şimşek, O. (2013). *Yeni Ahlâk Toplumu İnşâsı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Şimşek, O. (2016). “Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: İmar Yayınları Yayınlar Dizisi.
- Şimşek, O. (2017). “Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.

- Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin “İlmi Araştırma Yapma” da Bütüncül Yöntem Anlayışı”., M. Alişarlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara. İmar Yayınları.
- Şimşek, O. (2018). “Tevhidi Düşüncenin Düzen Kurucu “İçtimaiyat Felsefesi (Toplum Felsefesi)””, O. Şimşek. (Editör). *İctimai Düzenin (Sistemin) Kuruluşunda “Tevhidi Düşünce” ve “Toplum Felsefesi”*. Ankara. İmar Yayınları.
- Şimşek, O. (2018). “Tevhit Kavramının “İçtimai/Sosyal Sistem” İnşa Eden Yönü İtibariyle İçtimai Düzen Kurucu “Anlam” Boyutu”., M. H. Çiçek ve O. Şimşek. (Editörler). *I. Uluslararası İslam Dünyasında Tevhidi Düşünce Şurası*. Ankara. İmar Yayınları.
- Şimşek, O. (2018). “Türk Yönetim Kültüründe Ahlak, Kültür ve Adalet Anlayışı”., M. Akçakaya. (Editör). *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*. Ankara. Gazi Kitabevi.
- Şimşek, O. (2019). ““Çalışmanın Ontolojisi” Bağlamında Türk-İslam Ve Batı Medeniyetlerinde Çalışmanın Ontolojisi”. *İş ve Hayat Dergisi*, 5(9).
- Şimşek, O. (2019). ““Çalışmanın Ontolojisi” Bağlamında Türk-İslam Ve Batı Medeniyetlerinde Çalışmanın Ontolojisi”. *İş ve Hayat Dergisi*, 5(9).
- Şimşek, O. (2019). “Tevhidi Düşünce İlmi Yöntem Anlayışına Göre İlimler Nasıl İnşa Edilir?”., İ. H. Çarıkçı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası 2*. Ankara. İmar Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2005). *İktisat Tarihi Toplu Makaleler 1*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2008). *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2018). *Türkiye İktisat Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Taylan, N. (2013). *Gazzâli'nin Düşünce Sisteminin Temelleri Bilgi-Mantık-İman*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Tepelenmez, H. (1993). *Osmanlı İmparatorluğunda Yönetici Yetiştirme Politikası ve Enderun Mektebi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara.
- Topbaş, O. N. (2011). *40 Soru Cevap*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Topbaş, O. N. (2012). *Müslümanın Para İle İmtihanı*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Topbaş, O. N. (2014). *İslam Nazarında Akıl ve Felsefe*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Topçu, N. (1998). *Kültür ve Medeniyet*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Topçu, N. (2018). *Ahlâk*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Turhan, M. (2016). *Kültür Değişimleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. Ankara: Altınordu Yayınları.

- Türer, C. (2018). “Felsefe ve Birlik / Tevhit Şuuru”, O. Şimşek. (Editör). *İctimai Düzenin (Sistemin) Kuruluşunda “Tevhidi Düşünce” ve “Toplum Felsefesi”*. Ankara: İlmar Yayınları.
- Türkdoğan, O. (1981). *Sanayi Sosyolojisi Türkiye'nin Sanayileşmesi Dün-Bugün-Yarın*. Ankara: Töre Devlet Yayınları.
- Ülgener, S. F. (2006). *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Ülgener, S. F. (2006). *Zihniyet ve Din İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Ülgener, S. F. (2006). *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2013). *Eğitim Felsefesi*. Ankara: Doğubatı Yayınları.
- Ülkeni, H. Z. (1963). *Tarihi Maddeciliğe Retdiye*. İstanbul: İstanbul Kitabevi.
- Yayla, A. (2008). *Liberalizm*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Yazır, E. M. H. (1978). *Metâlip ve Mezâhib*. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım.
- Yıldırım, C. (2018). *Bilim Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yüksel, A. (2018). ““Çalışma” Kavramına Batı Medeniyeti ve Tevhidi Düşünce Açısından Genel Bakış ve Mukayeseli Analiz”, M. Alişarlı ve O. Şimşek. (Editörler). *Tevhidi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası*. Ankara. İlmar Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Soyadı, Adı : YÜKSEL, Yasin
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi : 13.08.1987
GSM : 0 545 797 13 39
e-mail : yasinyuksel.yy@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Gazi Üniversitesi / Sosyal Yapı ve Sosyal Çalışma	Devam Ediyor
Lisans	Gazi Üniversitesi / Çalışma Ekonomisi ve End. İliş.	2014
Lise	Nallıhan Şehit Ömer Boztepe Ç.P.L	2004

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2018-devam ediyor	Gazi Üniversitesi	Öğretim Görevlisi
2016-2018	Vakıf Katılım Bankası	Perakende Pazarlama Yetkili
2015-2016	Kuveyt Türk Katılım Bankası	Bireysel Bankacılık Satış Uzman Yardımcısı
2015-2015	Hizmet-İş Sendikası	Toplu İş Sözleşmesi Uzman Yardımcısı
2014-2015	Boylam Denetim Danışmanlık YMM A.Ş.	Denetçi Yardımcısı

Yabancı Dil

İngilizce

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

